

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ AKADEMİ DERGİSİ

İNTOBA

Journal of Humanities and Social Sciences Academy

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

ISSN 2791-6766

CİLT /VOLUME 1

SAYI/ISSUE 2

ARALIK/DECEMBER 2021

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ AKADEMİ DERGİSİ
İNTOBA
Journal of Humanities and Social Sciences Academy
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ AKADEMİ DERGİSİ
İNTOBA
Journal of Humanities and Social Sciences Academy
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT 1, SAYI 2 - ARALIK 2021
VOLUME 1, ISSUE 2 - DECEMBER 2021

Yayın Dili / Publication Language
Türkçe / English

Baş Editör / Editor-in Chief
Dr. Öğr. Üyesi Doğan GÜN
Mersin Üniversitesi – Türkiye

Yardımcı Editör / Assistant Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ERGENOĞLU
Mersin Üniversitesi – Türkiye

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor
Öğr. Zeynep SAV

Yayıncı / Publisher
Dr. Mehmet Nuri ŞANDA

İletişim / Contact
www.intoba.org / intobadergisi@gmail.com

Uyarı 1. Bu dergide yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup İNTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi'ni bağlamaz.

Uyarı 2. Dergide yayımlanan eserlerin **teelif hakları** yazarlarına aittir. Bu nedenle İNTOBA - İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi eserini yayımladığı yazara ücret ödemez. Yazardan izin alınmadan eserin çoğaltılması, basılması veya ticari amaçlar için kullanılması yasaktır. Lütfen yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.

İNTOBA

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi
Uluslararası Hakemli Dergi
CİLT 1, SAYI 2 - ARALIK 2021

ISSN: 2791-6766

JHSSA

Journal of Humanities and Social Sciences Academy
International Peer-Reviewed Journal
VOLUME 1, ISSUE 2 - DECEMBER 2021

ISSN: 2791-6766

İndeksler / Indexes

Doğan GÜN**İNTOBA****JHSSA**

Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Mersin / Türkiye
tarihcidoqanqun@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0962-929X

Editörden

Değerli bilim insanları, İNTOBA dergisi olarak 1. cildin 2. sayısı ile sizlere merhaba demenin mutluluğunu yaşıyoruz.

Dergimizin TRDİZİN başvurusu yapılmış olup ilgili birimlerce değerlendirme süreci başlatılmıştır. İNTOBA, altı ay gibi kısa bir sürede Advanced Science Index (ASI), Asos İndeks, Cite Factor, Directory of Research Journal Indexing, Electronic Journals Library, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Google Scholar, Impact Factor and Indexing (ISIFI), Index Copernicus International, International Scientific Indexing (ISI), IP Indexing, İdealonline İndex, Journal Factor, Journals Directory, Organized Research (I2OR), Researchbib Academic Resource Index, ROAD Index ve Scientific Journal Impact Factor gibi birçok ulusal ve uluslararası indekse girme başarısını göstermiştir. Bizlere bu gururu yaşatan ve değerli çalışmalarını ile destek olan yazarlarımıza ve hakemlerimize şükranlarımızı sunarız.

Bu sayıda yer alan makalelerin ana muhtevaları şu şekildedir.

Ahmet Oğuz, “İpsala Nahiyesinin Kaza Olma Çalışmaları” başlıklı makalesinde,

“Osmanlı idari yapılanması içinde Edirne vilayetinin Dedeoğaç sancağına bağlı İpsala nahiyesinin kaza statüsüne yükselmesi amacıyla verilen çabalara değinmektedir.”

Pınar Şahin, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Aşık ve Dengbeciler” başlıklı makalesinde,

“Teorik anlamda toplumsal cinsiyetin kurgulandığı kadınlık olgusunu tanımlamaktadır. Ardından âşıklık ve dengbecilik geleneklerini birçok yönden ele alarak, her iki geleneğe de kadının rolüne yer vermektedir.”

Lütiyye Asgerzade, “Hüseyin Cavid’de Osmanlı İstanbul’u (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Yaratıcılığı)” başlıklı makalesinde,

“Azerbaycan edebiyatında renkli trajediler ve tarihi dramaları ile yeni bir aşama yaratmış olan Hüseyin Cavid’in hayatı ve dünyagörüşünün şekillenmesinde İstanbul’un rolü, aynı zamanda eserlerindeki Osmanlı İstanbul’unun yankısına dikkat çekmektedir.”

Hasan Karaköse ve Şeyma Başoda, “Zevra Gazetesi’ne Göre Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği Döneminde Yaptığı Faaliyetler (1869-1872)” başlıklı makalede,

“Midhat Paşa’nın 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliği sırasında eğitim, sağlık, ulaşım, taşımacılık, asayiş gibi pek çok alanda yaptığı faaliyetler üzerinde durmaktadır.”

Hilal Bıçak, “*Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri*” başlıklı makalesinde,

“Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın 1930 yılında Mustafa Kemal’in isteği doğrultusunda Fethi Bey tarafından kurulmasına ve bu partinin Türk demokrasi tarihindeki yerine işaret etmektedir.”

Gülşah Hanaylı, “*8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk’ta Yer Alan Değerlerin, Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*” başlıklı makalesinde,

Nutuk’u sadece tarihi bir belge olarak değil, aynı zamanda toplumun en önemli kavramlarından biri olan değerler açısından incelemiş ve bu değerlere öğretmen görüşlerini de ekleyerek değerlendirmelerde bulunmuştur.

Girayalp Karakuş, “*Tarihyazıcılığı: Tarih Alanında Felsefi Hermenötik Nasıl Yapılır?*” başlıklı makalesinde,

“Tarih nedir?, Tarihyazıcılığı’nda izlenecek metod nasıl olmalıdır?, Tarih-felsefe ilişkisi nedir ve ne zaman başlamıştır? gibi sorulara cevaplar aramaktadır. Ayrıca tarihçilerin tarihi olayları nasıl yorumladıkları ve nesnelliğe tam olarak ulaşamaları da bunu minimize edebilmek için neler yapmaları gerektiğini ifade etmektedir.”

Meltem Yıldız, “*Eski Türk Topluluklarında Yer-Su İnancının Destan ve Hikâyelere Yansımaları*” başlıklı makalesinde,

“Eski Türklerin, Gök Tanrı inancının bir sonucu olarak güneş, ay, yıldız, dağ, orman, ağaç, yer-su, taş, kaya, ateş ve atalar kültü gibi tabiat ruhlarına ayrı bir önem verdiklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda eski Türk inançları arasında büyük bir saygıya sahip olan yer-su kültürünün önemini de detaylandırmaktadır.

Yazarlardan gelen yoğun talep üzerine, Haziran 2022’de yayımlamayı planladığımız 2. Cilt 1. Sayımızda APA-6 Dipnot Sistemi kullanılacaktır. Bu doğrultuda makale göndermeyi düşünen yazarların APA-6 Dipnot kurallarına göre makalelerini düzenleyip göndermeleri gerekmektedir.

Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle...

Baş Editör

Dr. Öğr. Üyesi Doğan GÜN

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ AKADEMİ DERGİSİ

İNTOBA

Journal of Humanities and Social Sciences Academy

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Şerife YORULMAZ	<i>Mersin Üniversitesi – Türkiye</i>
Prof. Dr. Hasan YÜREK	<i>Mersin Üniversitesi – Türkiye</i>
Prof. Dr. Martin STOKES	<i>King's College London Üniversitesi – İngiltere</i>
Prof. Dr. Peter Benjamin GOLDEN	<i>Rutgers Üniversitesi – Amerika Birleşik Devletleri</i>
Prof. Dr. Amina SİLJAK-JESENKOVIĆ	<i>Orijentalni institut Univerzitetu u Sarajevu – Bosna Hersek</i>
Prof. Dr. Antonella MINELLI	<i>Molise Üniversitesi – İtalya</i>
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU	<i>Necmettin Erbakan Üniversitesi – Türkiye</i>
Prof. Dr. Jyldyz URMANBETOVA	<i>Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan</i>
Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi – Türkiye</i>
Prof. Dr. Kulash MAMİROVA	<i>Milli Kadın Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi - Kazakistan</i>
Prof. Dr. Sergiy KURBATOV	<i>Kiev Ulusal Ekonomi Üniversitesi – Ukrayna</i>
Prof. Dr. Kateryna G. MYKHAYLYOVA	<i>Kharkiv Beşeri Bilimler Üniversitesi – Ukrayna</i>
Prof. Dr. Rabije MURATİ	<i>Tetova Üniversitesi – Makedonya</i>
Prof. Dr. Hana SALİU	<i>Tetova Üniversitesi – Makedonya</i>
Prof. Dr. Mirzana PASIĆ-KODRİĆ	<i>Uluslararası Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek</i>
Prof. Dr. Lütviyye ASGERZADE	<i>Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi - Azerbaycan</i>
Doç. Dr. Alev DURAN	<i>İstanbul Aydın Üniversitesi – Türkiye</i>
Doç. Dr. Seide KULİYEVA	<i>Bakü Devlet Üniversitesi – Azerbaycan</i>
Doç. Dr. Richárd SZÁNTÓ	<i>Szeged Üniversitesi – Macaristan</i>
Dr. Girayalp KARAKUŞ	<i>Amasya Üniversitesi – Türkiye</i>
Dr. Raziakhan ABDİEVA	<i>Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Kırgızistan</i>
Dr. Ömer Faruk DEMİREL	<i>Berlin Teknik Üniversitesi – Almanya</i>
Dr. Anar FERECOV	<i>Bakü Devlet Üniversitesi – Azerbaycan</i>
Dr. Türkan TOPÇU	<i>Uluslararası Saraybosna Üniversitesi – Bosna Hersek</i>

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Nevzat GÜMÜŞ	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi - Türkiye</i>
Prof. Dr. Remzi KILIÇ	<i>Erciyes Üniversitesi - Türkiye</i>
Prof. Dr. Şahbaz ŞAMIOĞLU (MUSAYEV)	<i>Bakü Slavyan Üniversitesi - Azerbaycan</i>
Doç. Dr. İbrahim BOZKURT	<i>Mersin Üniversitesi – Türkiye</i>
Doç. Dr. Esmâ ÖZ KİRİŞ	<i>Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Ebru GÜHER	<i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Seide KULİYEVA	<i>Bakü Devlet Üniversitesi - Azerbaycan</i>
Doç. Dr. Ahmet OĞUZ	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Hasan KARAKÖSE	<i>Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Volkan PAYASLI	<i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Ali ÇAKIRBAŞ	<i>Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. Eşqane BABAYEVA	<i>Ulusal Bilimler Akademisi - Azerbaycan</i>
Doç. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY	<i>Hakkâri Üniversitesi - Türkiye</i>
Doç. Dr. İsa KALAYCI	<i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi - Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKER	<i>Dokuz Eylül Üniversitesi – Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ali Kerim ÖNER	<i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi - Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ozan EROY	<i>İnönü Üniversitesi - Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Burak KOÇAK	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi – Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Özgür TÜRKER	<i>Süleyman Demirel Üniversitesi – Türkiye</i>
Dr. Öğr. Üyesi Günel ALİYEVA-MAMEDOVA	<i>Bakü Devlet Üniversitesi - Azerbaycan</i>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arştırma Makaleleri / Research Articles

Yazar	Makale Başlığı	Sayfa
Ahmet OĞUZ	İpsala Nahiyasının Kaza Olma Çalışmaları *** <i>The Attempts of Being District of İpsala Sub-District</i>	94-104
Pınar ŞAHİN	Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Âşık ve Dengbeciler *** <i>Female Lovers and Dengbecists in the Context of Gender</i>	105-115
Lütviye ASGERZADE	Hüseyin Cavid'de Osmanlı İstanbul'u (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Yaratıcılığı) *** <i>Ottoman Istanbul in Hüseyin Cavid (Life and Literary Personality and Creativity)</i>	116-136
Hasan KARAKÖSE Şeyma BAŞODA	Zevra Gazetesi'ne Göre Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği Döneminde Yaptığı Faaliyetler (1869-1872) *** <i>According to Zevra Newspaper Activities Carried Out By Midhat Pasha During the Governor of Bagdat (1869-1872)</i>	137-151
Hilal BIÇAK	Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri *** <i>The Free Republican Party and Its Place in History of Turkish Democracy</i>	152-169
Gülşah HANAYLI Adil Adnan ÖZTÜRK Sultan BAYSAN	8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin, Öğretmen Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi *** <i>The Evaluation of the Values in the 8th Grade History of the TR Revolutionary and Atatürk Course Book and the Nutuk in Terms of Teacher's Opinions</i>	170-217

Derleme Makaleler / Review Articles

Yazar	Makale Başlığı	Sayfa
Girayalp KARAKUŞ	Tarihyazıcılığı: Tarih Alanında Felsefi Hermenötik Nasıl Yapılır? *** <i>Historiography: How to do Philosophical Hermeneutics in History?</i>	218-225
Meltem YILDIZ	Eski Türk Topluluklarında Yer-Su İnancının Destan ve Hikâyelere Yansımaları *** <i>Reflections of Land-Water Belief in the Epic and Stories in Old Turkish Societies</i>	226-239

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Ahmet OĞUZ

İNTOBA

JHSSA

Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Nevşehir / Türkiye,
ahmetoquz@nevsehir.edu.tr

DOI: [10.5281/zenodo.6481060](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481060)

ORCID ID: 0000-0003-0773-3373

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
26/11/2021

Kabul Tarihi
Accepted
14/12/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

İPSALA NAHİYESİNİN KAZA OLMA ÇALIŞMALARI*

Özet

Osmanlı Devleti, II. Viyana bozgunundan sonra kendini yenilemek için sürekli arayış içinde olmuştur. Geri çekilmenin önünü alabilmek amacıyla önce askeri faaliyetler ön plana geçmiştir. Cephelerde durumu düzeltmek amacıyla, savaş araç gereçleriyle işe başlanmıştır. Askeri alandan sonra yenilik hareketleri devletin tüm alanlarına yayılmıştır. Avrupa'da meydana gelen gelişmelere uygun olarak idari alanda klasik döneme göre köklü değişiklikler yapılmıştır. Tanzimat Fermanı'nı ile birlikte yeni bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Özellikle 19. yüzyıl idari yapılanmasında Fransız departman sistemi benimsenmiştir. Bu çerçevede teşkilatlanma yönüne gidilmiştir. Bu teşkilatlanmaya uygun olarak kimi yerleşim birimleri statülerini değiştirmek amacıyla bazı çalışmalar yapmışlardır. Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde aynı dönemde benzer çalışmalar görülmektedir. Örneğin Gaziantep de hemen hemen aynı tarihte sancak olmak için başvurmuştur. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde idari taksimatta taklit edilen Fransız "Departman Sistemi" Sultan II. Mahmut döneminde uygulanmıştır. Bu sisteme göre Sultan II. Abdülhamit döneminin başında Osmanlı idaresi vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy olarak taksim edilmiştir. Edirne Vilayeti 1876 yılı idari yapılanmasında Edirne merkez olmak üzere Tekirdağ, Gelibolu, Filibe ve İslimiye olarak yapılandırılmıştır. 1878 yılında ise Filibe ve İslimiye Doğu Rumeli vilayetine aktarılmıştır.

* Bu makale "Her Yönüyle İpsala Sempozyumu 20-22 Kasım 2019" adlı sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

ATIF: OĞUZ, Ahmet, "İpsala Nahiyasının Kaza Olma Çalışmaları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (094-104)

CITE: OĞUZ, Ahmet, "The Attempts of Being District of İpsala Sub-District", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (094-104)

turnitin

Screened by

Edirne vilayeti Dedeğaç sancağına bağlı İpsala, nahiye iken kaza olmak istemiştir. İpsala'nın durumu ise bazı ilginç yönleri içermektedir. Osmanlı idari yapılanması içinde nahiye olan İpsala, kaza statüsüne geçmek için büyük çaba harcadığı görülmektedir. Bir yanda kaza olmak için ne kadar elverişli olduğunu üst makamlara iletmeye çalışırken diğer taraftan da kaza olmaları halinde masrafları kendilerinin karşılayacağını bildirmişlerdir. Osmanlı Devletinin yetkililerinin ekonomik gerekçelerle değişikliğe izin vermediği anlaşılmaktadır. İpsala'nın halkı ise ekonomik durumlarının kaza olmak için elverişli olduğunu özellikle vurgulanmıştır. Kaza olma konusunda bir başka gerekçeleri ise kaza merkezleri Sofulu'ya uzak olmasıdır. Bir mahkeme kurulması ve naip tayin edilmesi konunun ana eksenini meydana getirmektedir. Kaza halkının Sofulu kazasıyla işlerinin yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Halk, Sofulu'ya mahkemeye gitmek hem uzak hem de iklim ve coğrafi bakımdan zor olduğunu, kaza oldukları takdirde bu külfetten kurtulacaklarını düşünmüştür. İpsala halkı bu amaçla bir heyet kurmuş ve kaza masrafları için para toplamıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla incelenen dönemde İpsala kaza merkezine dönüşmemiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Edirne, İpsala, Dedeğaç, kaymakam, naip.

THE ATTEMPTS OF BEING DISTRICT OF İPSALA SUB-DISTRICT

Abstract

The Ottoman Empire was in a constant search to renew itself after the Vienna defeat. In order to prevent the withdrawal, military activities first came to the fore. In order to improve the situation on the fronts, it started with war equipments. After the military field, innovation movements spread to all areas of the state. In accordance with the developments in Europe, radical changes were made in the administrative field compared to the classical period. With the Tanzimat Edict, a new management approach was adopted. Especially in the 19th century, the French departmental system was adopted in the administrative structure. In this context, the direction of organization has been done. In accordance with this organization, some settlements have made real some studies in order to change their status. When the Ottoman archive documents are examined, similar studies are seen in the same period. For example, Gaziantep applied to be a sanjak on almost the same date as well.

While İpsala was a sub-district of Alexandroupolis sanjak in Edirne province, it wanted to become a district. The situation of Ipsala, on the other hand, contains some interesting aspects. İpsala was a township in the Ottoman administrative structure. It made great efforts to get borough status. On the one hand, it tried to convey the higher authorities how convenient it was to become a borough, on the other hand, it stated that it would cover its own expenses in case of being a borough. It is understood that the Ottoman Empire did not allow changes for economic reasons. It has been especially emphasized that the economic situation of Ipsala was suitable for being a borough. Another reason for being a borough is that the borough centers were far from Sofulu. The establishment of a court and the appointment of a regent constitute the main axis of the issue. It is understood that the borough people were busy with the Sofulu district. It has been claimed that going to court in Sofulu was both far and difficult in terms of climate and geography. The people thought that if İpsala had a borough, they would have got rid of this burden. They established a committee for this purpose and collected money for the expenses of the borough. As it is understood from the documents, Ipsala has not turned into an borough center.

Keywords: Ottoman Empire, Edirne, Ipsala, Alexandroupoli, district governor, regent.

1. Giriş

Kütahya, Söğüt ve Domaniç civarında kurulan Osmanlı Beyliği, Anadolu’da sıkışınca daha müsait olan Rumeli’ye geçme fırsatı kollamış, Bizans’ın durumundan faydalanarak fırsat kollanmış, bu fırsat Orhan Gazi zamanında bulunarak Rumeli’ye geçilmiştir. Daha sonra Sultan I. Murad’ın (1362-1389) Cenevizlerle anlaşarak, 1363’de önemli bir Türk nüfusunu Rumeli topraklarına geçirmesiyle başlayan geniş fetih hareketleri, 1365’te başkentin Bursa’dan Edirne’ye taşınmasına imkân ve zemin hazırlamıştır. İstanbul’un fethine kadar olan dönemde (1365–1453), Edirne en parlak dönemini yaşamıştır. İstanbul’un fethinden sonra, Edirne; gaza ve cihat yapan Osmanlı Devletinin Avrupa topraklarında genişlemesinde, önemli bir kavşak ve üst noktasını oluşturmuştur.

Edirne önemini ve olağan yapısını uzun dönem devam ettirmesine karşın yakın döneme doğru durum değişmiştir. İmparatorluğun, Osmanlı Avrupası’nda toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte, şehir ve yakın çevresi göçmen nüfusun konaklama yeri özelliği kazanmıştır. Hatta Balkanlardan gelen Müslüman göçünün cazibe noktası olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devletinin son döneminde nüfusu Balkan harbine kadar siyasi gelişmelere paralel olarak daha çok artmıştır. Edirne bu haliyle ve Rumeli’den gelen göçmenlerle nüfusunun giderek çoğaldığı görülmekte bu durum dönemin belgelerine yansımıştır.¹ Ancak Balkan harbinden sonra Türk nüfusunun azaldığı görülmüştür. Daha sonraları ise İmparatorluğun, Osmanlı Avrupa’sında toprak kaybetmeye başlamasıyla birlikte, Edirne şehri ve yakın çevresi; göçmen nüfusun konaklama, Anadolu’ya geçme yeri özelliği kazanmıştır.²

İpsala³ ise Edirne Vilayeti içinde kalmaya devam etmiştir. Osmanlı tahrir defterlerine yansıyan kayıtlara göre İpsala, 16. yüzyıl idari yapılanmasında *Rumeli Eyaleti*’nin Paşa livası içinde Sağkol kazaları olarak adlandırılan kısmındadır. Kaptan Paşalığa Barbaros Hayrettin Paşa’nın gelmesiyle Cezayir-i Bahri Sefid eyaleti kurulmuş, Gelibolu yeni kurulan bu eyaletin merkez sancağı olarak teşkilatlandırılmıştır. İpsala, 16. yüzyıldan itibaren Gelibolu’nun bir sancağı olarak idari yerini almıştır.⁴ Edirne eyalet olarak, anılan yüzyılda ve sonrasında bölgenin en önemli yerleşim birimi olarak Osmanlı Balkanlarına açılan kapı niteliğindeki üstün yerini hep korumuştur. Bu vilayetin parçası olan İpsala, Dimetoka’dan küçük Fericek’ten büyük bir birim olarak merkez nüfusu anılan tarihlerde 450 haneye ulaşıyordu. Nüfusunun hemen hemen tamamı Müslüman olan İpsala, yaklaşık 3.000 kişinin yaşadığı bir birim olduğu tahmin edilmektedir. Bazı mahalleleri örneğin Bayram Bey, Kapucu, Köprü ve Saraç İlyas gibi kimi mahalle adları 16. yüzyıldan beri kullanılmaktadır.⁵ Uzun süre bu niteliğini koruyan Edirne ve İpsala çok fazla bir değişikliğe uğramadan yakın çağlara kadar aynı idari taksimat içinde bu şekilde gelmiştir.

Konumuz olan İpsala’nın kaza olma isteğine gelince; İpsala, 1876 yılından sonra yapılan idari yapılanmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda vilayetlerin daha kolay kontrol edilmesi ve etkin denetim yapılabilmesi amacıyla yeni arayışlar içine girilmiştir. 1864

¹ BOA, DH. MKT., 1337/52, H.23.09.1298, M. 19.08.1881, (8 varak).

² Bülent Yıldırım, “Balkan Savaşları Sırasında Havsa ve Çevresindeki Yerli Rumların Türklere Yönelik Saldırıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/2, (2015): 206.

³ İpsala adının Miltiades (öl: MÖ 489)’in babası Sibsil ya da Osmanlı’nın Rumeli’deki ilk fetihlerinden olduğu için ilk Cuma salasının verilmesi sebebiyle “İbdida sala” kelimesinin değişimden geldiği rivayet edilmektedir; Ayşe Değerli, “Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Paşa Sancağında Bir Kaza: İpsala” *Her Yönüyle İpsala Sosyal Bilimler I*, (Ed: Haluk Kayıcı- Emin Ünsal), (2020): 143-152.

⁴ Ferudun Emecen, “Gelibolu”, *TDV. İslam Ansiklopedisi* 14 içinde. (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 1-6.

⁵ Değerli, “Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Paşa Sancağında Bir Kaza: İpsala”, 144.

yılında Mithat Paşa'nın ortaya koyduğu Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Balkanlarda başlayan idari yapı yeni bir teşkilatlanmanın habercisi olmuştur. Bu nizamname 1868 yılında Bağdat ve Yemen dışında hemen hemen bütün vilayetlerde uygulanmıştır. Yapılan düzenlemelerin başarılı olduğu kanaati devrin yöneticilerinde uyanınca, 1870 yılında bir "Vilayet Nizamnamesi" yayınlanarak eyaletler bu düzenleme doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) döneminin başında idari taksimatta yeni bir düzenleme yapılarak son yüzyıla girilmiştir.⁶ 1877 yılında yeniden yapılandırılan *Dâhiliye Nezareti*'ne bağlanan vilayetler sancaklara, sancaklar, kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılmıştır. İdari taksimatın son halkasını da köyler meydana getirmektedir. Vilayetleri valiler, sancakları mutasarrıflar, kazaları kaymakamlar, nahiyeleri müdürler ve köylerin yönetimi ise muhtarlara verilmiştir. Fransa örneğinden alınarak yürürlüğe konulan "Fransız departman sistemi" örnek alınarak oluşturulmuştur.⁷ Bu sisteme göre kaza merkezlerine kadının atanması ve kadıların ya da naiplerinin orada görevlendirilmesi ve dava görmesi en İpsala'nın kaza olma gerekçesinin temel sebebini olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin son dönemeci olan 19. asırda ise, Edirne vilayetinde çok hızlı değişimler yaşanmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı Devletinin Balkanlarda yenilgileri ve topraklarının işgale uğraması Edirne ile beraber bölge nüfusunun hızla artmasına sebep olmuştur. Balkan savaşlarına kadar olan bu durum Balkan savaşı yenilgileriyle beraber tersine dönmüş ve bu tarihten sonra nüfus kaybetmeye başlamıştır.⁸ Bu değişimlerin en önemlisi, Edirne'nin bir asır içinde üç kez düşman işgaline uğramış olmasıdır. Bunun sonucu olarak, Edirne ve çevresinde, sık sık siyasi sınırlar değişmiştir. Savaşlar ve salgın hastalıklar bölge insanını derinden etkilemiş ve hareket kabiliyetini iyice zayıflatmıştır. Siyasi sınırlardaki ve nüfustaki hızlı değişimler; tarım, hayvancılık, sanayi, ulaşım ve ticaret gibi faaliyetleri olumsuz yönde etkilemiştir.

Ancak kaza olmak isteyen İpsala, Balkan savaşları öncesinde Rumeli'den gelen göçlerden nasibini almış ve nüfusunu artırdığı anlaşılmaktadır. Değinileceği üzere göçler ya doğrudan İpsala'ya yapılmış, bazen de İpsala göçmen istemiştir. Bu gelişimin devamı olarak, 19. yüzyılın son çeyreğindeki bu iyi süreci lehine çevirmek istemiş, idari statüsünü nahiyeden kazaya değiştirmek çabasına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin son değişiklikleriyle *Edirne Vilayeti*'nin, Tekirdağ, Gelibolu, Filibe ve İslimiye sancakları olarak düzenlenmiştir. 1878 yılından sonra Filibe ve İslimiye *Doğu Rumeli Vilayeti*'ne ilhak edilmiştir.⁹ İpsala ise Gelibolu sancağı içinde kalmaya devam etmiştir. Gelibolu sancağı Sokullu kazasına bağlı İpsala nahiyesi 24 Eylül 1882 tarihinde şartlarının uygun olduğunu bildirerek kaza olmak isteğini resmi makamlara bildirmiştir. Böylece kaza olma süreci başlamıştır.

2. İpsala'nın Kaza Olma Çabalarının Başlangıcı

Gelibolu Sancağına bağlı İpsala Nahiyesi ilk olarak 30 Aralık 1880 tarihinde yazılı olarak "kaza" olmak isteğiyle *Dâhiliye Nezareti*'ne müracaat etmiştir. Ancak bu yazıya her hangi bir cevap alınmamıştır. Bu isteğin ardından yaklaşık iki yıl sonra 24 Eylül 1882 tarihinde neden kaza olmak istediklerine dair yeniden anılan nezarete tekrar bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda İpsala nahiyesinin çevresinde bulunan diğer yerleşim birimlerine göre önemli bir nahije, nüfusunun kalabalık olduğu ve

⁶ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 252.

⁷ Kemal Gözler, "Osmanlı Mülki İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir?", *Amme İdaresi Dergisi*, 52/1, (2009): 17.

⁸ M. Tayyip Gökbilgin, "Edirne", *TDV İslam Ansiklopedisi* 10 içinde. (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 431-442.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Cilt VIII.*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1988), 337.

vergi gelirlerinin yüksek olduğu öne sürülmüştür. Nezarete gönderilen belgede nahiye olma isteğinin halk ve nahiye meclisinden geldiği, kaza olmak için başka bir sebep olarak, merkeze on iki saat mesafede olduğu, nahiyenin nüfusunun çoğalması sebebiyle idarede sıkıntı yaşandığı, nahiyenin gelirinin çevredeki nahiyelerden hatta kazalardan da daha kalabalık olduğu hatta nüfusunun artma eğiliminde bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰ İpsala kazasından *Dâhiliye Nezareti*'ne gönderilen başka bir yazıda İpsala nahiyesi Keşan kazası ile karşılaştırılmıştır. Burada öne çıkarılan husus bürokratik ve ekonomik üstünlükleri ön plana çıkarılmış olduğu belgede dikkat çekici şekilde görülmüştür. İlk önce İpsala'nın merkez kazaya olan uzaklığı, fiziki şartlar ve yol durumunun işleri güçleştirdiği vurgulanmıştır. Aslında hemen her belgede uzaklık ve hükümetle olan işlerinin kolaylaştırılması için yol ve fiziki şartlar sürekli vurgulanmış, gündemde tutulmuştur. Böyle gelişmekte olan bir nahiye halkının hükümetle diyalogunun çevre şartları sebebiyle iyi sağlanmadığı hususu ön plana çıkarılmıştır. İpsala'nın kaza olması gerektiği konusunda ikinci güçlü kanıt ekonomik olarak çevresindeki nahiye ve kazalardan daha iyi durumda olduğu, bunun yanında gelişmeye açık olduğu vurgulanmıştır. İpsala'nın bu haliyle bile bir çekim merkezi olduğu, vergi gelirinin diğer kazalardan yüksek olduğu öne çıkarılarak kaza olmayı hak ettiği yazılarak yetkililerin dikkati çekilmek istenmiştir. Belgelerde daima ön plana çıkarılan ikinci husus nahiyenin devlete yük olmadan kendi hükümet binalarını yapabileceğini ispata çalışılmış olmasıdır. Hatta kaza için lazım olan mahkeme binasını yapımı ve naip gelebilmesi için 1510 kuruş toplanmıştır. Kaza olmak için gerekli paranın buradan harcanana bileceği ve ilave kaynak sağlanabileceği mali birimlere iletilmiştir. İpsala'nın kazaya dönüştürülmesi, işlerin takibi için muhtar ve nahiye meclisinden ayrı olarak bir "hey'et" dahi kurulmuştur. Heyetin başlıca görevi olarak İpsala'nın çevresindeki diğer yerlerden üstün olduğunu göstermekten başka bir *nizamiye mahkemesi* teşkil olunmasını ve kazaya *üçüncü sınıf kaymakam* atanmasının sağlanması olarak belirlenmiştir. Buna göre İpsala heyetinin isteği, İpsala'nın kazaya dönüştürülerek üçüncü dereceden bir kaymakam atanması olarak karşımıza çıkmıştır. Belgeden anlaşıldığına göre İpsala'dan *Dâhiliye Nezareti*'ne H. 27 Muharrem 1298/M. 30 Aralık 1880 tarihinde müracaatına cevap verilmediği yukarıda bahsi geçmişti. Ancak ilgili müracaata hemen cevap verilmemesi üzerine tekrar bir yazı daha gönderilerek kaza olmak isteği tekrar detaylı olarak açıklanmış ve anılan nezarete gönderildiği diğer bir belgeden anlaşılmaktadır.¹¹

Gelibolu sancağına bağlı İpsala nahiyesinin kaza olması için İpsala'da kurulan heyet, *Dâhiliye Nezareti*'ne bir teklif daha vermiştir. Önceden gönderilen yazılardaki istekler ve gerekçeler yine konu olmuş ya da önce yazılan dilekçeye cevap alınmadığı düşüncesiyle istek yenilenmiştir. Bu yeni belgede yer alan gerekçede, Gelibolu sancağına bağlı İpsala nahiyesinin konumu tekrar hatırlatılmakta, bunun gereği olarak çevresine kıyasla önemli bir nahiye olduğu, merkez nüfusu ve çevresinde yerleşik halkının çevre nahiyelere göre yoğun bir nüfus barındırdığı ifade edilmiştir. İpsala nahiyesinden *Dâhiliye Nezareti*'ne gönderilen belgelere göre çevresindeki yerleşim yerlerine nazaran daha gelişmiş ve ziraatın daha iyi durumda olduğu ifade edilmiştir. İdari bakımdan ise öne sürülen gerekçelerde idari merkeze on iki saat uzak olduğu, bu yüzden merkezle iletişimin kurulamadığı, işlerin aksadığı belirtilmiştir. Üstelikte İpsala'dan merkeze giden vergi miktarının da kendisiyle kıyaslanan yerlerden çok daha yüksek olduğu bu ve benzer sebeplerden dolayı kaza haline getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu iş önceden kurulan heyet aracılığı ile yapıldığı anlaşılmaktadır. İpsala, nahiyeden kazaya geçmesi halinde sınır tahsisleri de olabileceği izah edilmiştir. Buna göre, Enez/İnöz kazasının nahiyeye Kozkırı karyesinin de Enez'den ayrılarak İpsala nahiyesine bağlanması istenmiştir. Yine Kuzukırı karyesinin de İnöz kazasından ayrılarak, Kibritli cihetiyle Sofulu kazası İpsala

¹⁰ BOA, D.H. MKT., 1350/20, H. 10.09.1303 - M. 03.06.1896.

¹¹ BOA, D.H. MKT., 1339/57, H. 11.11.1299 - M. 24.09.1882.

nahiyesine bağlanmasının halkın resmi işlerinin kolaylaşacağı gerekçesiyle istenildiği belirtilmiştir. Hükümet işlerinin görülmesi için on iki saat uzaklıktaki Dedeoğaç'a gitmenin özellikle kışın büyük zahmete sebep olduğu dile getirilmiştir. Bunun yerine iki üç saat uzaklıktaki Keşan'a bağlanabileceklerini, bunun neden bu zamana kadar yapılmadığının bir "garabet" olduğu hayretle ifade edilmiştir.¹² Ancak Fericek ve Keşan bu isteğe karşı çıkmıştır. İpsala'dan gelen teklife sıcak bakmamışlar, mesafenin uzak olduğu Şarköy ve Keşan kaza meclislerinin bu fikri benimsemedikleri anlaşılmaktadır.¹³

3. İpsala'nın Kaza Olma Israrı

İpsala'da kaza olmak için kurulan heyet tekliflerinin gündemde kalması için öne çıkan özelliklerini hatırlatan dilekçeler vermeye devam etmişlerdir. Bununla ilgili olarak nüfuslarının artmasını hemen İstanbul hükümetine bildirmişlerdir. Kaza olmayı hak ettiğini anlatmaya çalışırken anlaşılıyor ki nüfusunu göç yoluyla artırmaya çalışmıştır. Nahiye, Osmanlı Rus savaşının ardından Balkanlar ve adeta Bulgaristan'a terk edilen *Doğu Rumeli Vilayeti*'nden o sırada çok sayıda göçmen daha güvenli olduğunu düşünerek Edirne vilayetine göç etmiştir.¹⁴ Gelen bu göçmenler için bölgede iskân sahaları olduğunu hükümete bildirmiştir. Bu bildiriye göre, 3 Haziran 1886 tarihli bir belgede Balkanlardan gelen göçmenlerin iskânı için İpsala'nın uygun olduğu İpsala heyeti tarafından dile getirilmiştir. Edirne'ye gelen muhacirlere yardım edilmesi ve iskânın gerçekleştirilebilmesi için İpsala'nın kaza olması gerektiği ileri sürülmüştür. Yeni kaza olacak olan İpsala'nın konumu ve arazisinin muhacirler için uygun olduğu, Taşlıkonak miri arazisinin iskân amacıyla göçmenlere tahsis edilebileceği hususu heyetin gönderdiği belgede yer almaktadır.¹⁵

Bunlarla yetinilmeyecektir. İpsala'nın hedefine ulaşmak için büyük bir gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Kaza, kendi kendine yeterliliğini ispatlamak amacıyla bağlı olduğu Dedeoğaç Sancağı Sokullu kazasından ayrı olarak kendi nahiyelerine bir *hükümet konağını* kendi imkânlarıyla yapabileceklerini Edirne vilayetine bildirmişlerdir. Valilikten gelecek haberi beklerken nahiye heyeti hükümet konağının yapımı için halktan para toplanmasına karar vermiştir. Nahiye müdürünün oturduğu binanın tamire muhtaç olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla nahiyeye yeni bir bina yapılması ve devlete mali yük getirilmemesi belgelerde özellikle dikkat çekmektedir. Heyet, halktan bir konak yapımı için gerekli parayı toplandıktan sonra Şura-yı Devlet'e bildirilerek maddi destek ihtiyacı olmadan hükümet konağı yapılması için izin istemiştir. Ancak bir *hükümet konağı* için ne kadar paranın hangi usulle toplandığı ve miktarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Önceden söylenen 1510 kuruştan mı bahsediliyor bu bilinmemektedir. Belgeden anlaşıldığına göre bu izin verilmiştir. Şura-yı Devlet'in izin vermesinden sonra *irade-i seniyye* alınmış ve hükümet konağı yapımı için resmi onay süreci tamamlanmıştır. Sürecin uzaması, yeni bir binanın yapımı için para toplanmasına izin verilse bile kaza olmasına henüz izin çıkmadığı için bir endişenin olduğu yine belgeden anlaşılmaktadır.¹⁶ İpsala'ya bir hükümet konağı yapıp yapılmadığı bilinmemekle beraber yapılması için karar verilen hükümet konağının planı arşivde yer almaktadır.¹⁷

İpsala nahiyesi halkının Sokullu veya Dedeoğaç'a gitmekte ve oralarda hükümet işlerini görmek için hayli zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bunun çözümü için başka bir teklif daha getirmişlerdir. İpsala'nın kaza olma çabaları hükümetin ağırdan almasına rağmen devam ettiği

¹² BOA, D.H. MKT., 14/30, H. 05.05.1315 - M. 02.10.1897.

¹³ BOA, Ş.D., 1912/46, H. 15.11.1302 - M. 26.08.1885.

¹⁴ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 47.

¹⁵ BOA, D.H. MKT., 1350/20, H. 10.09.1303 - M. 03.06.1886.

¹⁶ BOA, D.H. MKT., 1411/14, H. 15.07.1304 - M. 03.06.1886.

¹⁷ Plan: Ek 1.

anlaşılmaktadır. İpsala kaza olmak için ısrarını sürdürmektedir. İpsala heyeti gerekçelerini İstanbul hükümetine tekrar hatırlattığı gibi yeni gerekçeler de ortaya koymuştur. Bunun için Şura-yı Devlet'e yazdığı yeni bir dilekçede nahiye muhtarlarının görüşlerinin de aynı yönde olduğu telgrafla bildirilmiştir. Ayrıca kaza olma sürecinde devlete madden yük olmayacaklarını hatırlatmışlardır. Kaza olmalarına izin verilmemesinin sebebi olarak devletin içinde bulunduğu maddi zorlukların olduğu heyet tarafından tahmin edilmiştir. Heyetin her yazışmasında kendilerinin kaza olmasıyla devlete maddi yük getirmeyeceğini ısrarla vurguladıkları belgeden anlaşılmaktadır.¹⁸

Osmanlı arşiv belgeleri incelendiğinde yazışmaların uzun zaman sürdüğü ve İpsala'nın taleplerinden vaz geçmediği anlaşılmaktadır. İpsala'nın üçüncü sınıftan bir kaza olmasının mümkünü yoksa mahkeme işlerinin görülmesi için bir naip atanmasını istemişlerdir. Buradan anlaşılıyor ki Sokullu kaza merkezine gitmelerinin zorluğu ön plana çıkmakta, mahkeme işlerinin nahiyede görülmesini istenmektedir. Nahiyelerine bir naip atanmasını isterken naipte bulunması gereken özellikleri belirtmeyi ihmal etmemişlerdir. Buna göre vasıfları itibarıyla bin kuruş maaşı olmalı ve "icra-yı ahkâm-ı Şeriyeye mezun" olması istenilmektedir. Bu evsafa biri şayet gönderilirse maaşının ve diğer masraflarının kaza tahsisatından karşılanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca "muhakeme-yi nizamiye" eğer İpsala'da teşkil edilirse diğer masrafların taraflarından karşılanacağını taahhüt edildiği belgeden anlaşılmaktadır. Kaza heyeti tarafından bu isteklerinin R. 21 Kanunevvel 1321, M. 02 Ocak 1899 tarihinde vilayete bir dilekçeyle bildirmişlerdir. Gönderdikleri dilekçeyle Sokullu kazasına gitme müşkülâtından kurtarılacak üçüncü sınıf bir kaymakam tayini ile kaza yapılması ya da kazalarında mahkeme görebilecek nitelikte naip tayini istediklerinin nahiye halkı tarafından uzun uzun ve açık olarak yazılmıştır. Bunlara ilaveten İpsala nahiyesine redif taburlarının alınabileceği ve yine başka belgelerde de vurgulandığı üzere ziraat için uygun, çevresine göre gelirinin yüksek bir nahiye olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgilerin ihtiva ettiği birkaç dilekçenin hükümet nezdine ayrıca gönderildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁹

İpsala'nın kaza merkezine dönüştürülmesi hususunda Edirne vilayetine yeni ve daha açık ifadelerle bazı öneriler daha getirilmiştir. Bundan önceki öneriler tekrarlanarak, yani devletle olan işlerin görülmesi için Dedeoğaç'a gitmenin zorluğu, nahiye gelirlerinin yüksek olduğu, ziraat yapmaya elverişli ve gelişmeye açık olduğu defaten vurgulanmıştır. Bu sıralanan özelliklerine ilave olarak şunları gündeme getirmişlerdir. İpsala nahiyesinin köylerinin ve mahallelerinin büyük olduğu için bir kaza teşkiline uygun olduğu, hatta teşkil edilecek kazanın merkez kazaya tahvil edilmesinin ayrıca değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Yeni oluşturulacak kazaya üçüncü dereceden bir kaymakamın atanması ve mahkeme kurulması için adliye binalarının yapımı ve adliye binasının tefrişi ve diğer masrafların ahaliden tahsil edilebileceği açıkça ifade edilmiştir. Yani devlete buradan mali yük yüklenmeyeceği vurgulanmıştır. Ancak bunun ek getireceği vurgulanarak istek reddedilmiştir. Yine kazanın Dedeoğaç merkeze bağlı olabileceği ve yukarıda belirtilen masraflar için öngörülen 25.300 kuruş paranın şayet hükümet tarafından tahsis edilemeyeceği bir durum olursa halkın "vergi koçanlarına birer kalem ilave" edilerek bu masrafın karşılanabileceği belgede izah edilmiştir. Belgenin devamında eğer üçüncü dereceden bir kaymakam atanamıyorsa mahkeme işlerinin görüleceği şekilde 1000 kuruş maaşlı bir naip atanması istekler içine yazılmıştır.²⁰ Ancak naip atanmasına değinilmeden kaza olmanın bütçeye ek yük getireceği vurgulanarak istek reddedilmiştir.²¹

¹⁸ BOA, D.H. MKT., 1495/103, H. 08.07.1305 - M. 21.03.1888.

¹⁹ BOA, D.H. MKT., 2306/99, H. 15.10.1317 - M. 16.02.1900.

²⁰ BOA, D.H. MKT., 2159/35, H. 29.08.1316 - M. 12.01.1899.

²¹ BOA, D.H. MKT., 713/32, H. 26.02.1322 - M. 12.05.1904, (11 varak).

4. İpsala'nın Kaza Olmak İçin Diğer Çalışmaları

Nahiyeden kaza merkezi olma çabalarının bir diğer basamağının merkez nüfuslarını artırmakta gören İpsala heyeti Edirne vilayetine bu sefer farklı bir istekte daha bulunmuştur. Dedeagaç sancağı sınırları içinde yer alan İnöz kazasına bağlı Kuzukırı karyesi/köyünün İpsala'ya yakın olması sebebiyle kendi nahiyelerine askeri ve mali olarak bağlanmasını yani “defter-i hakani nezareti celilesine beyan-ı keyfiyet edilmesi” Dâhiliye Nezaretine 06 Rabiulevvel 1312 tarih M. 07 Eylül 1894 ve 180 numaralı belgeyle istemişlerdir.²² Dâhiliye Nezareti'nden Şura-yı Devlete giden bir belgede *Edirne Vilayeti* Dedeagaç sancağı dâhilinde İnöz kazası Kuzukırı köyünün Kibritli cihetiyle Sofulu kazası İpsala nahiyesine dâhil edilmesi istenmiştir. Belgeye göre 06 Rabiulevvel 1312 tarih ve 170 numaralı tezkere ile buna karar verildiği belgeden anlaşılmaktadır. Anılan belgede, Meriç nehrinin kış ve yaz taşması bölgede kışın şartların ağırlaşması, yolların çamur ve bataklığa dönüşmesi ve mevki olarak bu bölgenin Edirne tarafında kalması gibi sebeplerle anılan bölgenin ve karyenin İpsala'ya bağlanması istenmiştir. Bu isteğin *Edirne Vilayet Meclisi*'nde kabul edildiği ve bir mazbata yazıldığı ve durumun diğer devlet makamlarına iletildiği belgede yer almaktadır.²³ Edirne vilayetinin Meriç nehri ve civarının dağlık, yüksek ovalar olduğu, çok sayıda bölünmüş irili ufaklı nehirlerle sahiptir. Geçmişte de bu coğrafyanın özellikle kışın olmak üzere kolay geçit vermediği malumdur.²⁴

Fakat Şura-yı Devlet'ten verilen cevapta eğer İpsala'nın nahiyeden üçüncü sınıf bir kaymakamın atanacağı kaza haline dönüştürülmesi durumunda 1000 kuruş masrafı olacağı gerekçesi öne sürülmüştür. Şura-yı Devlet kendisine gönderilen önceki yazılara da vurgu yaparak İpsala'dan gelen istek yazılarının göz ardı edilmediğini önceki dilekçelere atıfla belirtmişlerdir.²⁵

5. İpsala'ya Naip Atanması

İpsala nahiyesinin kaza olması için yapılan bütün çabalar sonuç vermediyse de bazı başarılar elde edilmiştir. Kaza olması halinde masrafların karşılanmasında zorluk çıkacağı öne sürülmüş ve “idare-i maslahat” gösterilmesi istenmiştir.²⁶ Ancak İpsala'ya istenildiği şekliyle bin kuruş maaşla bir naip atanması kabul edilmiştir.²⁷ İpsala'nın naip atama isteği gerçekleşikten sonra sıra bunun masraflarının karşılanmasına gelmiştir. Arşiv kayıtlarına yansıdığı kadarıyla bin kuruş maaşlı naip atanmasının ardından, hademe ve kırtasiye giderleri içinde pey der pey tahsisat yapıldığı anlaşılmaktadır. Gider olarak ilk aşamada 1119 kuruş, daha sonraki dönemlerde harcanmak üzere 500 kuruş yine kırtasiye, yakıt ve sair giderler için tahsis edildiği bildirilmiştir.²⁸ Ancak İpsala'nın kaza olması için toplanan paraların nasıl sarf edildiği hakkında bir bilgeye rastlanmamıştır.

Bunlardan başka İpsala her isteği kabul edilmese de diğer bazı beklentilerinin karşılandığı anlaşılmaktadır. Naipliğe terfi eden İpsala'nın sınırları genişlemiştir. Buna göre, İnöz kazasına bağlı Kozkırı köyünün Kibritli tarafı ile beraber İpsala nahiyesine bağlanması kabul edilmiştir.²⁹ Buradan anlaşılıyor ki. İpsala çabalarının karşılığını almış en azından büyük bir kısmını gerçekleştirmiştir.

²² BOA, BEO., 723/54163, H. 13.07.1313 - M. 30.12.1895.

²³ BOA, İ. D.H., 1330/22, H. 08.07.1313 - M. 26.12.1895.

²⁴ Ramazan Özey, “19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi* 6, (Temmuz 2013): 18.

²⁵ BOA, D.H. MKT., 145/32, H. 01.06.1322 - M. 13.08.1904.

²⁶ BOA, BEO., 2388/179081, H. 01.06.1322 - M. 13.08.1904.

²⁷ BOA, D.H. MKT., 1893/54, H. 21.04.1309 - M. 24.11.1891.

²⁸ BOA, ŞD., 2609/16, H. 22.08.1310 - M. 11.03.1893,(8 varak).

²⁹ BOA, İ. DH., 1320/22, H. 08.07.1313 - M. 25.12.1895, (4 varak).

6. Sonuç

Bugün sınırlarımız içinde, Yunanistan sınırına yakın olan, sınır kapısıyla Yunanistan'a açılan İpsala, idari taksimatın gereği olarak nahiyeden kaza olmak için bir takım çalışmalar yürütmüştür. İpsala, şehir olarak ve bölgesinde kaza olmaya elverişli olduğunu ispata çalışmıştır. 20. yüzyılın başlarında nahiye statüsünden kaza statüsüne geçmek için önemli bir çaba harcamıştır. Osmanlı Devleti'nde bir nahiyenin kaza olma çabaları halkının da desteğini alarak, maddi katkıda bulunarak hata nahiyeden toplanan vergilere ilaveler yapılarak sağlanmak istenmiştir. İpsala'nın kaza olma çabası, Osmanlı bürokrasisinin hem taşrada hem de merkezde nasıl işlediğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. İpsala örneğinden yola çıkarsak eğer özellikle nahiye merkezinden kaza merkezine daha çok mahkeme için davalara gidilip geldiği anlaşılmaktadır. İpsala nahiyesi kaza olmak için büyük çaba içine girdiği görülürse, davalarının çokluğuna bakılırsa konuya bu yönüyle mi bakmak gerekir diye soru akla gelmektedir. Aynı konuda bir başka dikkat çeken husus şudur; eğer nahiye kaza olacaksa üçüncü dereceden bir kaymakam atanması ile kifayet edilirken, hâkim konusunda seçici olduğu görülmektedir. Zira kaza olması ve naip oturması durumunda davalara bakabilecek yetenekte bir naip isteği hemen hemen her belgede zikredilen üstelik odaklanılan bir mesele olarak görülmektedir.

Bir diğer husus Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durumun vatandaşlar tarafından bilindiğidir. Bu İpsala'nın kaza olma sürecinde belgelere yansıyan, hatta kaza olma engelini önündeki birinci engel gibi görüldüğü gerçeğidir. İpsala halkı nahiyelerine aradıkları vasıflarda bir hâkim geldiği takdirde bunun mali külfetine katlanacaklarını adeta peşinen kabul ettiklerine defalarca hükümete bildirmişler, bu konuda devlete külfet getirmeyeceklerinin adeta teminatını vermişlerdir. İpsala'nın kaza yapılmayışının gerekçesi devletin içinde bulunduğu ekonomik durum olduğu zaten açıklanmıştır. Zira kaza giderleri her ne kadar halktan para toplanarak halledileceği taahhüt edilse de bunun devlet geleneğinde uygun olmadığı düşüncesinin ağır bastığı tahmin edilmektedir. Ancak İpsala kaza olamasa dahi isteği şeklinde bin kuruş maaşlı bir naip atanmasına ve bazı köylerle beraber muhitlerinin İpsala nahiyesine bağlanmasını sağlamıştır.

Devlet merkeziyle ilgili dikkat çeken bir konuda, devlete giden her hangi bir yazının kaybolmadığı anlaşılmaktadır. Devrin imkânlarından dolayı olmalı ki her hangi bir yazıya geç cevap verilse dahi her türlü ayrıntısıyla *Şura-yı Devlet*'ten cevap verildiği, evrakın takip edildiği, dolayısıyla işleyiş geç olsa bile hiçbir konunun göz ardı edilmediği görülmektedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, BEO., 2388/179081, H. 01.06.1322 - M. 13.08.1904.

BOA, BEO., 723/54163, 13.07.1313 - M. 30.12.1895.

BOA, D.H. MKT., 1350/20, H. 10.09.1303 - M. 03.06.1896.

BOA, D.H. MKT., 1339/57, H. 11.11.1299 - M. 24.09.1882.

BOA, D.H. MKT., 1350/20, H. 10.09.1303 - M. 03.06.1886.

BOA, D.H. MKT., 1893/54, H. 21.04.1309 - M. 24.11.1891.

BOA, D.H. MKT., 2159/35, H. 29.08.1316 - M. 12.01.1899.

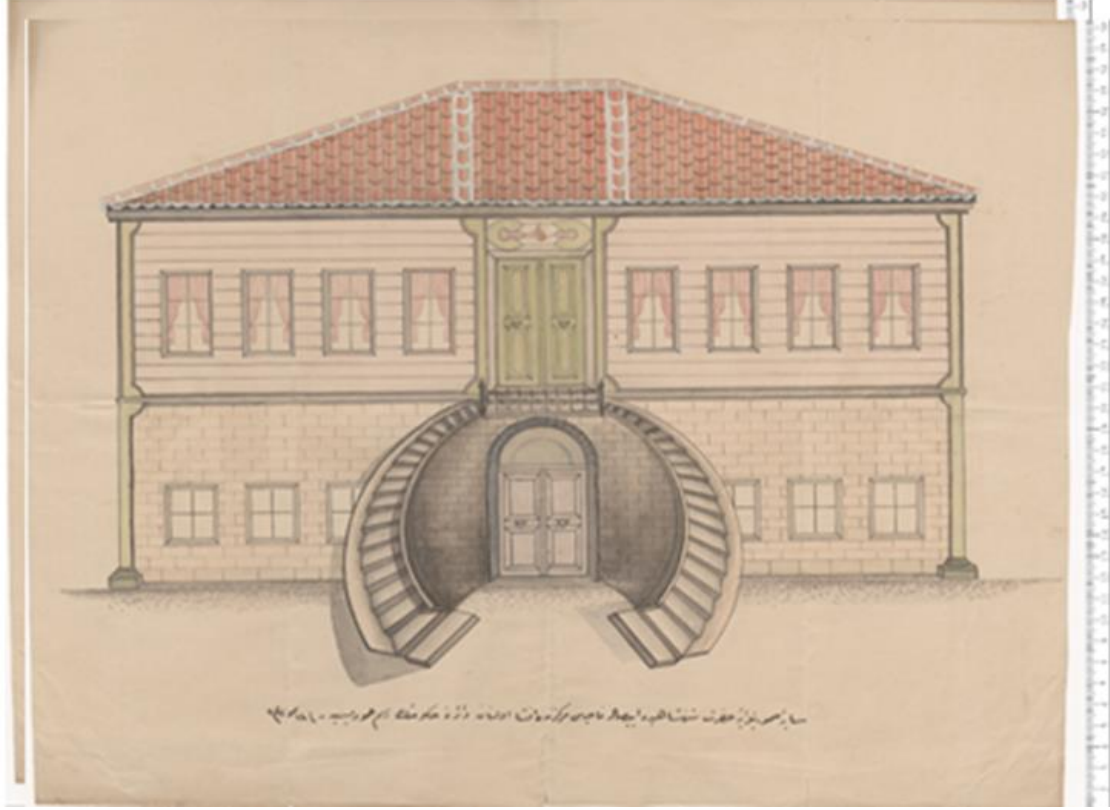
- BOA, D.H. MKT., 2306/99, H. 15.10.1317 - M. 16.02.1900.
BOA, D.H. MKT., 713/32, H. 26.02.1322 - M. 12.05.1904, (11 varak).
BOA, D.H. MKT., 145/32, H. 01.06.1322 - M. 13.08.1904.
BOA, D.H. MKT., 1411/14, H. 15.07.1304 - M. 03.06.1886.
BOA, D.H. MKT., 14/30, H. 05.05.1315 - M. 02.10.1897.
BOA, D.H. MKT., 1495/103, H. 08.07.1305 - M. 21.03.1888.
BOA, DH. MKT., 1337/52, H. 23.09.1298 - M. 19.08.1881, (8 varak).
BOA, İ. DH., 1320/22, H. 08.07.1313 - M. 25.12.1895, (4 varak).
BOA, İ. D.H., 1330/22, H. 08.07.1313 - M. 26.12.1895.
BOA, Ş.D., 1912/46, H. 15.11.1302 - M. 26.08.1885.

Araştırma Eserler

- Özey, Ramazan. “19. Asırda Edirne Vilayeti Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi* 6, (Temmuz 2013): 1-36.
- Yıldırım, Bülent. “Balkan Savaşları Sırasında Havsa ve Çevresindeki Yerli Rumların Türklere Yönelik Saldırıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2, (2015): 205-218.
- Değerli, Ayşe. “Onaltıncı Yüzyılın İlk Yarısında Paşa Sancağında Bir Kaza: İpsala” *Her Yönüyle İpsala Sosyal Bilimler 1*, (Ed: Haluk Kayıcı - Emin Ünsal), (2020): 143-152.
- Emecen, Ferudun. “Gelibolu”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 14 içinde. (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 1-6.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Gözler, Kemal. “Osmanlı Mülki İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa’dan mı İktibas Edilmiştir?”, *Amme İdaresi Dergisi* 52/1, (2009): 1- 32.
- Gökbilgin, M. Tayyip. “Edirne”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 10 içinde. (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 431-442.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi, Cilt VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Aydın, Mahir. *Şarki Rumeli Vilayeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

Ek-1: İpsala Hükümet Konağı

HÜKÜMET KONAĞININ PLANI

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Pınar ŞAHİN

İNTOBA

JHSSA

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İzmir / Türkiye,
pınar.sahin@idu.edu.tr

[DOI: 10.5281/zenodo.6481072](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481072)

ORCID ID: 0000-0002-4809-4179

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
08/08/2021

Kabul Tarihi
Accepted
16/08/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA KADIN ÂŞIK VE DENGBEJCİLER

Özet

Toplumsal cinsiyet rolleri, en temelde kadın ve erkek olarak ikiye ayrılır. Birey; içinde yaşadığı topluma karşı görev ve sorumluluğu olan, sosyal ortamda bunları yerine getiren kişidir. Sosyal ilişki ve sosyal sistemler; toplumsal temel denilen oluşum içerisinde birçok unsuru içine alan geniş bir ortaklık bütünüdür. Toplumsal yapı, göreceli denge ve birliğin yanı sıra çeşitli zıtlıklar, çatışmalar ve eşitsizlikleri de bünyesinde barındırır. Bu anlamda biyolojik olarak kadın cinsiyetine karşılık toplumsal olarak üretilen 'kadınlık' rolü, başlıca örnek olarak varlığını sürdürmektedir.

Toplumun her yaşam ve faaliyet alanında olduğu gibi müzikte de toplumsal cinsiyetin getirdiği zorunlu roller karşısında sorunlar, ayrımlar meydana geldiği görülmektedir. Müzikteki kadın olgusunun da müzikteki erkek olgusuna kıyasla daha aşılması zor ve kalıcı sorunlar halinde karşımıza çıkmaktadır. Müzik yaşam da bir araç rolü üstlenmektedir. Aynı zamanda toplumlararası kültürel bir köprü niteliği taşımaktadır. Kültür taşıyıcısı konumunda olan bir diğer olgu da halk sanatçıları, âşık ve dengbejilerdir. Bunlar halk kültürünün sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bulduğu toplumun görüşlerini, yaşadığı olayları, gelenek göreneklerini, kültürlerini taşıyan ve yaşatan bu bireyler içerisinde kadın âşık ve dengbejilerin rolü büyüktür.

İki farklı gelenek olarak görülen âşıklık ve dengbej geleneği toplumsal olarak ele alındığı zaman ortak bir paydada buluştukları görülmüştür. Dengbej geleneğine başlamadan önce de Âşıklık Geleneğinde olduğu gibi belli başlı aşamalardan geçmenin gerekliliği saptanmıştır. Dengbeje başlamanın başlıca aşamaları ve önemli hususlarından bazıları şöyledir; sesin güzel olmasını engelleyecek bir sağlık sorununun bulunmaması, yaşanan her olayı algılayıp, anlamlandırarak kadar bir biyolojik güçlü hafızaya ihtiyaç duyulmasıdır. Dengbejler ile âşıkların toplumdaki rolleri ve görevleri hemen hemen aynıdır. İcra ortamları, ele aldıkları konularda da benzerlik göstermektedir. Dengbej icrası aslında çoğunlukla beden ve ruh arasında olduğu öngörülmüştür. Dengbej de ruh, göz ve çok iyi bir söz sanatı kullanımı ortak şekilde çalışmaktadır.

ATIF: ŞAHİN, Pınar, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın Âşık ve Dengbejiler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (105-115)

CITE: ŞAHİN, Pınar, "Female Lovers and Dengbejists in the Context of Gender", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (105-115)

turnitin

Screened by

Âşıklık geleneğinde olduğu gibi, dengbej geleneğinde de usta-çırak öğrenimi mevcuttur. Burada da toplumsal kurallar ve yaşam biçimi kaynaklı kadın dengbeciler icra ortamlarından mahrum kalmış ve kendilerini geliştiremedikleri saptanmıştır. Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın âşıklar ve kadın dengbeciler toplumun onlara yüklediği roller karşısında sanatta yetersiz oldukları, bu yetersizliklerine rağmen âşıklık geleneğinin de ve dengbej geleneğinin de kadının önemli bir yere sahip olduğu saptanmıştır.

Bu çalışmada; teorik anlamda toplumsal cinsiyetin kurgulandığı kadınlık olgusu tanımlanacaktır. Ardından âşıklık ve dengbejlik geleneği tüm yönleri ile ele alınarak, her iki gelenekte de kadının rolüne yer verilecek; bu geleneklerin benzerlik ve farklılıkları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Müzik, Âşıklık Geleneği, Dengbej.

FEMALE LOVERS AND DENGBEJISTS IN THE CONTEXT OF GENDER

Abstract

Gender roles can be basically divided into female and male. An individual is a person who has responsibilities about the society he/she lives in and actualizes these responsibilities in the social environment. Social relations and systems are enormous entities and unities in the name of societal construct that comprise many components. Societal construct includes relative balance and unity beside contrasts, conflicts and inequalities. By the same manner, the socially engineered womanhood role attained to the biological female sex exists as the primary example.

It is observed that in music, gender brings about mandatory roles, which causes problems and division, as it is the case in every other life and practice areas of the society. The female phenomenon in music appears as a more challenging and resident problem than the male phenomenon in music. Music takes on the role of a tool in life. Additionally, it acts as a cultural bridge across countries. Another culture carriers are Bards and Dengbejans. They play a significant role in transferring the culture to the next generation. Among those people who carry and transfer the views, events, traditions and culture of the society in which they live, the role of female Bards and Dengbejans have a significant role.

It is observed that Bardism and Dengbej, which are seen as two different traditions, share a common ground when they are handled in a societal way. It is found that as it is in Bardism, in Dengbej one has to go through particular steps before starting. Some of the main steps and important points of starting dengbej are as follows: having no medical condition that hinders a beautiful voice, and having the strong biological memory to remember and analyze every lived experience. In fact, performing Dengbej is regarded as an interaction between body and soul. In Dengbej, soul, vision and good rhetoric work together.

Like in Bardic Tradition, in Dengbej tradition, learning occurs through master-apprentice relationship. It is found that female dengbejans are deprived of performance opportunities and self-development because of societal rules and life style. In the context of gender, female bards and dengbejans are insufficient in art, yet they have a significant state in bard and dengbej tradition despite their insufficiencies.

In this study, the phenomenon of womanhood constructed by gender will be defined. Then, bardic and dengbej tradition will be differentiated in terms of their similarities and differences and the female role in both traditions will be given place by handling all the aspects.

Keywords: Gender, Female, Music, Bardism, Dengbej.

1. Giriş

Birey; toplumda belli başlı görevleri olan, sorumluluklarını sosyal ortamda yerine getiren kişi ya da kişilerdir. Sosyal ilişkilerde toplumsal yapı ve kültür bireylerin içinde bulunduğu ortamı etkileyen değişkenlerdir. Her toplumun kendine özgü kültür yapısı, mozaiği, dokusu, ahengi ve bütünlüğü vardır. Bu sosyal ortamlar bireylerin birbirleriyle olan ilişkisini kapsar. Sosyal ortamlar da birey kendine yüklenmiş olan toplumsal roller ile birlikte bir yer edinir. Yer edinirken sosyalleşme hareketlerinin payının çok fazla olduğu görülmektedir. Biyolojik cinsiyetin vermiş olduğu kadın erkek ayrımı sosyal ortamların oluşmasında pozitif ve negatif yönde birçok etkisini birey üzerine yansıttığı görülmüştür.

Yaşanılan coğrafyadaki farklılıklar inanç ve uygulamaların nesiller arasında aktarılmasındaki başarı veya başarısızlık geleneğin değişmesine, unutulmasına neden olabilir. Âşıklık geleneği; coğrafya, yaşanılan zaman, siyasi ve ekonomi ilişkisi içerisinde geçirdiği değişimlerle, günümüze kadar canlılığını sürdüren bir gelenektir. Coğrafi koşullardan doğan farklılıklar; geleneklerin uygulanması ve yaşatılması toplumsal işleve katkıda bulunur. Toplumsal rollerin yanında kadın âşıklar erkek âşıklar kadar olmasa da geleneğin içindeki kendilerine göre tarzları ile farklı bir yere sahiptirler. Yaşanılan zamana ve topluma bağlı ekonomi, siyasi ve dini ilişkiler işlevselliğe bağlı geçirdiği değişim ve gelişim çerçevesinde günümüze kadar canlılığını sürdüren bir gelenek olmaya devam etmiştir.

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın

Toplumsal cinsiyetin, kültürel oluşumları fazlasıyla etkilemektedir. Kültürel oluşumları, sosyolojik, ekonomik ve politik çatı altında toplayıp şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet ve rollerinin dağılımı kadın erkek olarak iki koldan incelenir ve karşımıza çıkmaktadır. Toplum kadın erkek cinsiyeti üzerine kurulu sosyal bir organizasyonun tamamıdır. Kadın erkek cinsiyetlerinin üstlendiği toplumsal cinsiyet rolleri de bu iki ayrı kavramı nitelediği gibi roller bakımından da iki ayrı olguyu nitelemektedir. Kadın yaratılışının ilk saniyelerinden bu yana öncelikli olarak doğurganlığı simgelemekle beraber anne olmuştur.

“Biyolojik Cinsiyetin kuruluşunda, kadınların ve erkeklerin bedenleri arasındaki benzerlikler bastırılır ve insan anatomisindeki üreme işleviyle bağlantılı olan bazı farklılıklar kadın ve erkek bireylerin temel nitelikleri haline getirilir.”¹ Gülnur Savran, bu algının, kadının doğurganlık işlevine yüklenen anlamlarla şekillendiğini ve toplumsal cinsiyet kodlarını yansıttığını belirtmektedir. Kadınlık ve erkeklik toplumun kültürel bir aktarımıdır. Kadın toplum tarafından birçok alanda hep ikinci plana atılmış ve ötekileştirilmiştir. “Kadının, sosyal yaşamda bir yer edinebilmesini bu istemsizce kadına verilen toplumsal roller engellemektedir. Kadına toplum tarafından işlenen görevler, sosyal bilimlerde toplumsal cinsiyetin açıklamasında “ana, kız kardeş, ev hanımı” kimlikleri kadının sanat yaşamında engel olmaya yüz tutmuştu.”²

Sanatın her dalında kadının varlığı karşımıza çıkmaktadır. Kadın doğurganlığı ile nasıl yaşamı başlattıysa her alanda da varlığını belli etmektedir. İlk tarihi zamanlardan beri kadın hep vardır ve hayata birçok katkısı olmuştur.

¹ Gülnur Savran, “Modern Tıp ve Bilimin Kadın Bedenini Denetleme Biçimi”, II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi, Ankara Üniversitesi, Kongre Kitabı, (2010): 23-30.

² Sevilay Çınar, Süleyman Şenel ve Songül Karahasanoğlu “Kadın Âşıkların Âşık Sanatı İçerisinde Toplumsal Rollerle Konulanma Problemleri” İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler, (2008): 46.

1.2. Âşıklık Geleneği

Müzikte bulunan kültürel aktarım halk sanatçıları yani halk ozanları kanalı ile gerçekleşmektedir. Türkü yakıcıları Anadolu'da âşık, ozan gibi anlamlar yüklenmiş, kullanılmıştır. “M. Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları kitabında; XV. asırdan sonra, Azeri ve Anadolu sahalarında “ozan” kelimesinin yerine kullanılan “âşık” kavramını: Anadolu'nun çeşitli köşelerinde âşık unvanını taşıyan ve çaldığı sazla kendisinin veya başkalarının şiirlerini icrâ eden “Şair Çalgıcılar”; yani, “Saz Şairleri” olarak ifade eder.”³

Âşık, içinde yaşadığı toplumun, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerine her çağda, her ortamda tercüman oluşmuştur. Halkın çeşitli olaylar karşısındaki his ve duygu, düşünce ve tepkilerini ifade ederken de onun öz, sade konuşma dilini son derece ustalıkla kullanmıştır. Çünkü dil çok önemlidir. Âşığın ne söylediği ne anlatmak istediği halka hitap etmeli ve özümsemelidir. Ancak öyle kalıcı hal alınıp, örnek olunabilir. “Âşıklık çağlar süren deneyimlerden geçerek biçimlenmiş, kendine özgü icra töresi, geleneğe dayalı yapısı, âşık olmak ve âşıklığı sürdürmek için uyulması gereken kuralları olan bir gelenektir.”⁴ Bu kurallar her iki biyolojik cinsiyet içinde geçerlidir. Âşıklık geleneğinde âşık olmak için âşığın bade içmesi, rüya görmesi, ustasından mahlas alması, saz çalması gereklidir. Bade içmek çoğu zaman bir içecek olsa da saz olarak da rüya da karşımıza çıkmaktadır.

*“Âşık geleneği içinde sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte önemli rol oynayan rüya motifi incelendiğinde birer kültür örneği teşkil eden rüyalar ortaya çıkmaktadır. Kişi bu tür rüyalarda, kutsal sayılan kişilerle kutsal sayılan bir yerlerde sevgilinin kendisi ya da resmi ile karşılaşabilir, pirlere birtakım bilgiler edinebilir, bir mahlas alarak deyiş söylenmesi istenebilir ya da pir elinden bade içebilir.”*⁵

Âşık kimliğine bürünürken bu gerçekleştirilen kurallar belli başlı inançları ve bu inançlar doğrultusunda belli başlı düşünceleri, yaşam biçimlerini ortaya çıkarttığı görülmüştür. Edinilen yaşam biçimleriyle birlikte Âşık olan birey yeni bir kimliğe bürünüp isimlendirilmiştir.

“İnanca göre, dolu içen âşıklar maddi aşktan rûhânî aşka yükselirler ve bu âşıklar usta elinde yetişmezler. Pir'in ya da Üçler'in sunduğu aşk bâdesini içerek birer “Hak Âşığı” olarak uyanırlar. Söz de saz da dad-ı Hak'tır. İlham kaynakları ilahidir. Bu nedenle de bu âşıklar Hak Âşığıdır.” Âşıklık geleneğinde biyolojik cinsiyetin vermiş olduğu ayırım gözetmeksizin, geleneği sahip olduğu ve bu kimliği edinmenin kuralları tamamlayan her birey âşık kimliğini elde edebilir.

Âşık denildiğinde ilk aklımıza isim yapmış erkek âşıklar gelmektedir. Bunun sebepleri arasında, toplum yapısının erkek egemen olması ve kadına uygun görülen roller açısından âşıklığın uygun görülmemesi yer almaktadır. Âşıkların sanatlarını icra ettiği ortamların başında; tarihi sürece uygun olarak eşraf konakları, hanlar, köy odaları, düğünler, kahvehaneler ve eğlence mekânları gelmektedir. Âşığın gezmesi, meclislerde bulunması, ürünü yaygınlaştırıp dağıtması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kadının âşık olması, ilden ile gezmesi toplumsal kurallar ölçüt alındığında, kadın âşığın önündeki en büyük engel olarak görülmüştür.

³ M. Fuad Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları 1-2*. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 139.

⁴ Erman Artun, “Günümüzde Yeniden Yapılanan Âşıklık Geleneğinin Sosyo-Kültürel Boyutu,” Çukurova Üniversitesi Güvenlik Araştırmaları Merkezi, (1998), 1.

⁵ Edip Günay, *Müzik Sosyolojisi; Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2011), 94-98.

1.3. Kadın Âşıklar

Kadın, ev de anne, cephe de asker, sahne de sanatçı, fabrika da işçi, tarla da çiftçi... Hayatın her bir alanının da kadın varlığından söz ettirmiştir. Kültürel aktarım toplumlar arası ilişkileri kuvvetlendirir aynı zamanda birçok yeniliği kendi alanına kattığı gözlenmiştir. Kadın âşıkların biyolojik olarak doğurganlığından dolayı yüklenen en büyük toplumsal rol anneliktir. Kadın âşık annelik rolünü yerine getirmeye çalışırken gördüğü rüya sonucu âşık dahi olsa icrası konusunda çok kısır ve sığ kalmıştır. Bazen de sahip olduğu evlilikleri müzikal kimliklerini geliştirmelerine engel olmuştur.

“Kimi zaman çevrelerine, yakınlarına duyurmadan katılmaları gereken etkinliklere, müzikal kimliklerini görünür kılan bağlamalarını götürememeleri; diledikleri zaman bağlamaya sahip olamamaları ya da evlerinde, yakınlarında bağlamaları olduğu halde aile büyükleri tarafından el sürmelerinin yasak olması; bir bağlamaya sahip olsalar da yaptıkları en ufak bir hatada bağlamalarının yakını/yakınları tarafından kırılması ya da evden uzaklaştırılması, durumu anlatan örnekler arasındadır.”⁶

Çınar'ın da söz ettiği gibi kadın âşıkları müzikal kimlik, müzik icraları ve yaşantılarını toplumsal cinsiyet rolleri fazlasıyla etkilediği görülmüştür. Âşık Geleneğinde var olmak için gereklilikleri yerine getiren her kadının âşık olduğu görülmüştür. Bade içme, rüya görme, mahlas alma, saz çalma gibi kurallara biyolojik cinsiyetin bir engel olmadığı saptanmıştır. Kadın âşıkların günümüzde şiir söyleyerek ve saz çalarak varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir. Kadın âşıkların büyük bölümü saz çalabilmektedir. Erkek âşıkların genel olarak kadın âşıklara yol gösterici oluşları; tanınmaları ve sanatlarını icra etmelerinde rolleri büyüktür. Bu yardım ve yönlendirmeleri gelenekteki usta-çırak ilişkisinin yaşanması olarak değerlendirebiliriz.

1.4. Dengbejlilik Geleneği

Dengbej sözcüğü, “deng” ve “bêj” sözcüklerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. “Deng” ses, “bêj” ise söyleyen anlamındadır. Kavramsal olarak dengbej ise hikâye eden, anlatan, aktaran, şairane söyleyiş özelliklerine sahip, halk ozanı olarak ifade edilebilir.”⁷

Dengbejlilik geleneğinin tamamen sözlü bir gelenek olması nedeniyle oluşumunun ne zaman başladığı kesin olarak belirlenmemektedir. Elimizde her ne kadar bir yazılı belge olmasa da dengbejliğin kökenini Part dönemine dayadandığı düşünülmektedir. Geleneğin tamamen sözlü oluşundan kaynaklı dengbejlikle ilgili yazılı belgelerin yetersizliğinin yanında otoritenin de bu konudaki karşı duruşu geleneğin tarihçesinin net bir şekilde ortaya çıkarılışını engellemiştir.

Yaşar Kemal de romanlarında dengbejlerden bahsetmiştir. “Kale Kapısı” adlı romanında dengbejlerin, çok saygı görmekte olduğu, kutsal kabul edilen ve sadece işlerinin destanlar, türküler söylemek, masallar anlatmak olduğunu belirtmektedir.”⁸ Hem âşıklık geleneğinde hem de dengbejlilik geleneğinde halk ozanları kültürün aktarıcısı rolünü üstlenmektedir. Ahmet Aras ise dengbejliği şu şekilde tanımlamaktadır: “Tarihsel konuları olduğu kadar, güncel bir durumu; aşk, sevgi ve

⁶ Sevilay Çınar, “Kadın Âşıkların Müzikal Kimlikleri, İnsan ve Toplumbilimleri Araştırmaları,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8, (2016): 3126.

⁷ Fırati Taş, “Dengbej Geleneği ve Dönüşümler” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 46-47.

⁸ Kemal, Yaşar, *Kale Kapısı* (İstanbul: Adam Yayınları, 1999), 189.

düşmanlık temalarını herhangi bir enstrüman kullanmaksızın ezgiyle dile getiren halk sanatçısı, ozandır”⁹

Bir bireyin, dengbeji olabilmesi için belli kurallar, sanat eğitimleri zamanla edinmesi gerekmektedir. Dengbejlik kimliği kazanmak için belirlenen bazı aşamalardan geçmek gerekmektedir. Hem geleneksel hem de modern sanat eğitimi yapılan yerlerde belli kurallar gelişmiş ve zamanla boyut değiştirerek geleneklere dönüşmüştür. Geleneksel eğitimde de adayın sorumluluk taşıyacak kadar büyük olması (yaş bakımından), sesin güzelliğini engelleyecek bir sağlık sorununun olmaması, saygın bir kişilik, her olayı depolayacak kadar iyi bir hafızaya, geleneğin gerektirdiği yetenekler gibi psikolojik özellikler, sözlü gelenek ustalarının tümünde olan gezip görme, gelenek görenekleri iyi bilme gibi özellikler aranmaktadır.

Dengbejlikte ruh, el, söz ve gözün bir uyumu vardır. Özellikle elin kulağa götürülerek strana başlanması dengbeji etraftaki gürültüden uzaklaşmasını ve kilama odaklanmasını kolaylaştırıp ses titreşimini, düzeyini daha nitelikli ve istenen özellikte olmasını sağlar. Dengbeji duyularını söz ve seslerin aracılığıyla el ve yüz jestleri desteğiyle kilamı daha etkili kılar. El ve yüz hareketleri stranın içeriğiyle uyumlu olduğundan teatral bir hava oluşmaktadır. Dengbeji sadece sözünü değil vücut dilini de konuşturur.¹⁰ Bir dengbejin başka bir dengbeji alt etmek için birbiriyle atışmalarda bulunurlar. Karşılıklı ve sırayla birbirlerine kilamlar söylerler. Fiziki ve ses özelliklerinin dışında birbiriyle atışan dengbejlerin bir yarıştan ziyade nakarat kısmında ayağa kalkarak birer beyit söylemesi en son kalan dengbejin galip geldiğinin göstergesidir. Erkek dengbejlerin bu atışmaları sıklıkla yaptığı, kadınlarda ise genellikle nakarat ve bağlama kısmında sırayla birer bent söyledikleri, toplumun yaşam tarzı hakkında fikir vermektedir.

1.5. Kadın Dengbejler

Dengbejlik geleneğinde kadın ise aşıklık geleneğine oranla daha fazla kadın olgusu karşımıza çıkmaktadır. Kültür aktarıcılar tarafından aktarılan kültür de belli bir biyolojik cinsiyet varlığıyla kısıtlanmamıştır. Toplumun yapısına göre hem kadın hem erkek bu sanatları icra edebilmektedirler. Toplumsal cinsiyet bağlamında belli görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Toplumun yüklediği toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı sadece kadınlar erkeklere oranla sanatlarında daha kısırlı kalmaktadırlar.

“Dengbejlik geleneğinde ses çok önemli bir unsur olması nedeniyle kadın dengbejler geleneğe avantajlı kabul edilmektedir. Kadınların toplumdaki rollerinden dolayı çeşitli sorumluluklar yerine getirirken meslek icra etmeleri zorlaşmaktadır. Kadın dengbejlerin toplumdaki rollerini hatırlatacak herhangi bir mahlas kullanılmamaktadır. Mahlas almalarında erkeklerle aynı şartlara sahiptirler. Kadın dengbeji sayısı konusunda bir araştırma yapılmadığı için sayıları konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz ancak değişen çağın koşullarının etkisi ve aile baskısının az olduğu kimi kadın dengbejler, dengbeji divanlarına rahatlıkla katılmakta ve diğer dengbejler tarafından da oldukça saygı görmektedirler.”¹¹

Âşık ve Dengbejlik geleneğinde bulunan bu aşamalar yerine getirilirken, kadın âşık ve dengbejler müzikal kimlik kazanırken aynı zamanda da birçok problemle mücadele etmek durumunda

⁹ Ahmet Aras, *Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê*. Çeviren: Fehim Işık, (İstanbul: Evrensel Basım Yayınları, 2004), 7.

¹⁰ Canser Kardaş, “Dengbejlik Geleneği ve Aşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması” (Yayımlanmış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2013), 88-89.

¹¹ Kardaş, “Dengbejlik Geleneği ve Aşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması,” 253-254.

kalmıştır. Gelenekler, biyolojik cinsiyetle birlikte bazı farklılıklar ve benzerliklerle günümüze kadar geldiği gözlemlenmiştir.

2. Tartışma Bölümü

Araştırmanın yöntem ve teknikleri bu bölümde açıklanmaktadır. “*Nitel Araştırma, olayları doğal ortamında, gerçeği yansıtır şekilde ortaya konmasına ilişkin bir sürecin izlendiği araştırma olup, verilerin toplanmasını gözlem ve görüşme gibi tekniklerine dayandırarak olayların bütünlüğünü yansıtarak ifade edilmesini sağlayan bir yöntemdir diyebiliriz.*”¹² “*Nitel araştırmalarda evrenden belirli kurallara göre seçilip evreni temsil ettiği kabul edilen ve araştırmanın amacını yansıtır nitelikte olduğunu kabul eden, evrenden bileşen çekmeye karşılık olan küme örneklemdir.*”¹³

2.1. Âşıklık ve Dengbejlik Geleneklerinin Oluşumu

Âşık şiiri ve âşıklık geleneği sözlü kültür ortamının ürünü olmuştur. 16. Yüzyılda başladığı kabul edilen bu gelenek, sosyo-kültürel anlamda günümüzde etkisini sürdürmektedir. Osmanlı döneminden günümüze kadar ortak kültürü oluşturan değerleri özümseyip bünyesinde barındıran kurumlaşmış bir geleneştir. Eski çağlardan beri “kültür taşıyıcılığı” görevini üstlenmiş olan âşıklarımızın bilgi ve birikimlerinin yanında saz çalıp çalmaması onları niteleyen ölçütler olmuşlardır. “*Âşıklık geleneğine bakıldığında kimi araştırmacılar âşıklık geleneğinin 13. yüzyılda oluşmaya başladığını*”¹⁴ *kimi araştırmacılar ise Osmanlı coğrafyasında kahvehane kültürünün oluşması sonucu âşıklık geleneğinin oluştuğunu dolayısıyla 16. yüzyılın başlangıç olarak kabul edilebileceğini belirtmektedirler.*”¹⁵ Âşıklığın bir geleneğe dönüşmesi zaman almıştır. Anadolu’da 15. Yüzyılın sonuna kadar devam eden ozan geleneği, tasavvuf şiirinin Yunus tarzında yaygınlaştırılmasıyla, âşık edebiyatı ve geleneğinin bir yapı ve kişilik kazanması 16. Yüzyıl ortalarına doğru olmuştur.

Bir topluluğu diğer toplumlardan ayıran özellik onun kültürüdür. Her gelenek belli bir kültür birikimine, inanç ve geleneğe bağlıdır. Bu geleneklerden biri olan Dengbejlik yaşanılan yörede yaşayan toplulukların sosyal kimliklerini, yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini anlatmada öncü olmuşlardır. “*Dengbejlik geleneğinin tamamen sözlü bir gelenek olması nedeniyle oluşumunun ne zaman başladığı kesin olarak belirlenmemektedir. Elimizde her ne kadar bir yazılı belge olmasa da dengbejliğin kökenini Part dönemine (M.Ö.247- M.S.227) bağlayan İzady, belli bir düzeyde örgütlenmiş olan “gosan” ağı yani halk 239 hikâyecileri ve ozanların varlığından bahsederek bu halk hikâyecilerinin devamı olduğunu belirtmektedir.*”¹⁶ Her topluluğun köyün aşiretin, her büyük ailenin, ağanın, beyin hatırı sayılır kişilerin bir dengbejleri olduğu için, toplulukların övücü milletlerin sesi olmuşlardır.

Sözlü geleneklerin aktarımcısı olan dengbejler hikâyelerini toplumu eğlendirmek içinde yaparlar. Anlattığı hikâyeler çoğunlukla kahramanlık ve aşk konulu olup gerçek hikâyelerden alınmıştır. Her iki kültürde de halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getiriyor olmalarından dolayı kültür taşıyıcıları olarak Türk kültürünün korunmasında önemli bir yere sahiptirler. Âşıklar ve dengbejler varlıklarını zor şartlar altında sürdürmeye devam ettirirken, geçmiş ile gelecek arasında

¹² Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008), 41.

¹³ Larry B. Christensen, *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analizi*. Çeviren: Ahmet Aypay, (Ankara: Anı Yayınları, 2015), 161-162.

¹⁴ Ali Berat Alptekin ve Saim Sakaoğlu. *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 17-22.

¹⁵ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007), 34.

¹⁶ Mehrdad R. İzady, *Kürtler Bir El Kitabı*, Çeviren: Cemal Attila, (İstanbul: Doz Basım Yayın, 2004), 428.

kültürel bağ kuruları olmuşlardır. Her iki gelenekte de meslek adları kullanılarak mahlas oluşturulmuştur.

2.2. Bölgesel Dağılım

Birey sosyal bir varlık olduğu için doğup büyüdüğü, yetiştiği bölgenin kültür ve çevresel özelliklerini alıp gittiği herhangi bir yere taşımaktadır. Taşınan kültürler birer gelenek olarak nesilden nesille aktarılmaktadır. Coğrafyamızda bahsi geçen iki geleneğimiz şu şekilde dağılım göstermiştir; Dengbejlilik geleneği ilk olarak Serhat bölgesi denilen; Ağrı ve diğer Doğu Anadolu, Muş, Varto, Van da görülmektedir.

Âşıklar ise coğrafyamızın İç Anadolu Bölgesi'nde Sivas, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kayseri, Niğde, Konya ve çevresinde görülmektedir. Coğrafyanın farklı toprak parçalarında bu iki gelenek görülse de kadın olgusunun yani biyolojik cinsiyetin bölgesel dağılıma bir etkisi gözlenmemiştir.

2.3. Mahlas Alma ve Kullanımı

Mahlas her iki gelenekte var olma durumu, kimlik ve en önemlisi gelecek nesillere aktarımda çok önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Mahlas ozanın, sanatçının, aşığın, dengbejin, ustanın kimliğidir. Âşıklık geleneğinde ustadan çırağa verilen bir isimdir. Dengbejlilik geleneğinde bu görülmemektedir. Mahlas sözcüğü Arapça kökenli olup “halas” sözcüğünden türetilmiştir. “Kurtulacak yer” anlamından kullanılan bir terim olan mahlas bu anlamını yitirerek genellikle sanatçıların gerçek adlarını saklamak için kullanılmıştır. Hem dengbejlilik hem âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahip olan mahlas şairin şiirdeki imzası olarak kabul edilir.

Mahlas alma ve kullanma Dengbejlilikte dönüşüm uygulamalarından biridir. Dengbejlilikte mahlas alınırken, sözlü kültürleri devam ettiren herhangi bir uygulamacılık tespit edilememiştir. Bu yüzden Dengbejlilikte mahlas kullanımının bir sınıflandırması yoktur. Dengbejlilik geleneğinde mahlas alma herhangi bir törene bağlı değildir. Dengbejin kendisi mahlas alımını çevresi ve ustanın önerisiyle alır. Bu geleneğin Türkiye’de yeteri kadar devam ettirilememesi sebebiyle bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dengbejlilik geleneğinin başlangıcında kadın ön planda olduğu bilinmektedir. O dönem şartlarında kadın dengbej oluşunun ve icra ortamına sahip olup müzikal kimliğinin bilinmemesi için mahlas alma durumu âşıklık geleneğine oranla daha az olduğu görülmektedir. Âşıklık geleneğinde mahlaslar değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Mahlas kullanmaya tapşırma denilmekle beraber, âşıklar mahlaslarını son dörtlük/beyitte kullanırlar. Bazı âşıklar isimlerini sadece mahlas olarak kullanmış olup, bazıları da soyadından sonra kullanmışlardır. Mahlas seçimlerinde genel olarak kadınlar âşıklar genellikle mahlasların da öncelikle yaşlarına göre tespit yapıp daha sonra bacı, ana, abla mahlasını kullanırlar. Bunların nedeni ise toplum tarafından güvenilir ve kabullenilmek istemeleridir.

2.4. Âşıklık ve Dengbejlilik Geleneğinde Kullanılan Müzik Formları ve Enstrüman Kullanımı

Âşıklık geleneğinde müzik formları türkü, mâni, ninni olarak karşımıza çıkarken dengbejlilikte ise bu form kilam olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki formda da kadın olgusuna rastlanmaktadır. Müzik formlarının ismi değişse de tematik olarak ürünler benzerlik göstermektedir. Dil farklılığı coğrafya kaynaklı değişim gösterdiğine dair örnekler araştırma sırasında karşımıza çıkmıştır.

İki geleneğinde en büyük ayrımı aşığa veya dengbeje bir çalgının eşliğidir. Âşıklık Geleneğinde Özarslan'a göre "Dış görünüş bakımında kimlik göstergesi" olarak saz, aşığın simgesidir."¹⁷ Kimlik, toplumsal cinsiyet ile paralel bir yol izlemektedir. Bu durumdan dolayı da kadın âşıkların gerek ekonomiklik açıdan gerek ailelerinin saz çalmasına izin vermemesinden dolayı bir başka neden ise kadının doğurganlığının verdiği sorumluluk olan annelik, kadın âşıklara mesleklerinden önce daha ağır ve geniş kapsamlı sorumluluklar yüklemiştir.

Dengbejlik geleneğinde ise ses sağlığı ses güzelliği geleneğin olmazsa olmazı ve bir dengbejde bulunması gereken vazgeçilmez bir unsurdur. Bir başka söylemle dengbej için kimlik güzel ve sağlıklı sese sahip olmaktır. "Dengbejlik geleneğinde esas olan enstrümanlı doğaç söylemektir."¹⁸

2.5. Usta- Çırac İlişkisi ile Ustadan Alınma Ürünleri Seslendirme

Âşıklık geleneğinde usta-çırac ilişkisi önemli bir yere sahiptir. Dengbejlik geleneğinde usta-çırac ilişkisi hem en eski hem de günümüzde de devam eden bir gelenektir. Âşıklık geleneğinde, âşıklar genel olarak önce usta malı ürünler öğrenirler, daha sonra kendi ürünlerini yaratırlar. Âşıklık geleneğinde usta malı ürünler, âşık faslının "hatırlama/canlandırma" bölümünde söylenir. Gelenekte usta malı ürünler Karacaoğlu, Dadaloğlu, Köroğlu, Emrah gibi âşıklar başta olmak üzere farklı dönemlerde ustalaşanlar olabilmektedir.

Dengbejlik geleneğinde öncelikle usta malı sayılan, ancak ilk söyleyeni bilinmeyen bir nevi anonim halk edebiyatı ürünleri arasında değerlendirilen ürünler öğrenirler. Usta malı deyişlerin başında Memê Alan, Dewrêşê Evdî, Kela Dimdim, Evdalê Zeynikê gibi ürünler gelmektedir. Bir dengbej usta malı ürünleri öğrendikten sonra kendi ürünlerini üretir. Âşıklık geleneğinde mahlasın sabit olmasından dolayı söylenen ürünün kime ait olduğu kolay bir şekilde anlaşılır. "Dengbejlik geleneğinde ise mahlas bulunmaması eserin kime ait olduğunun tespitini zorlaştırmaktadır."¹⁹

2.6. İcra ve İcra Ortamları

İcra ortamı her iki gelenekte de kadın âşık ve dengbejler için mesleki olarak büyük bir problem olmuştur. Âşıklık Geleneğinde öğrenim usta çırac ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bir kadın aşığın erkek bir ustası ile bu mesleki ilişkiyi sürekli ve uzun soluklu yürütmelerinin imkânı bulunmamaktadır. Dengbejlik Geleneğinde öğrenim usta çırac öğrenimine ek olarak sosyal ortamlarda gözlem yoluyla aktarım söz konusudur. İcra olarak enstrüman eşliğinin farkını burada saptamaktayız. Çalgı âşıklık geleneğinin de ürünü zenginleştirirse de dengbej de ses sınırlılıkları, güzelliği, sağlığı ve kullanımı bakımından enstrüman eksikliğini hissettirmemektedir icra sırasında. "Mekânlar kamusal olabildiği gibi özel de olabilmektedir. İcra ortamları kahvehane, divanhane, köy odası, festival, panayır, konak, ev, oda gibi mekânlar sayılabilir.

Âşıklık geleneği anlatıcı, dinleyici, metin ve icra mekânı bütünlüğünden oluşmaktadır. Âşıklık geleneğinin esas icra yeri kahvehanelerdir. Oda, konak, ev gibi mekânlarının yanında düğünler, festivaller, panayırlar ve törenlerde icra edilmektedir. Günümüzde Erzurum, Kayseri, Sivas, Van, Kars ve Ağrı gibi şehirlerde âşık kahveleri bulunmakta ancak sembolik özellikleri dışında fazla özellikleri kalmamıştır. Dengbejlik geleneğinde anlatıcı, dinleyici, icra mekânı ve icra zamanı esas alınmaktadır. Dengbejlik geleneğinde icra mekânı önemli bir unsur olmuş ve her dönemin şartlarına göre kendini dönüştürmüştür. Geçmişte bir mirin, paşanın, beyin, ağanın veya köyün divanında mesleklerini icra etmekteydiler. Bu mekânlarda oluşturulan divanlarda düzenlenen gecelere şevbêrk/şevbuhêrk

¹⁷ Metin Özarslan, *Erzurum Âşıklık Geleneği* (Ankara; Akçay Yayınları, 2001), 111-112.

¹⁸ Kardaş, "Dengbejlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması," 51-52

¹⁹ Kardaş, "Dengbejlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması," 35-35.

denilmektedir. “Şevbêrlerde toplumu ilgilendiren her konu konuşulmakta, fikirler paylaşılmakta ve çeşitli kararlar alınmaktadır.”²⁰

3. Sonuç

İki geleneğin temsilcileri mesleklerini profesyonel olarak yapamamaktadır. Bunun temel sebebi ise ekonomik kaygılar ile birlikte toplumsal cinsiyet rolleridir. Geçimini sağlamak amacıyla bir iş yapmak zorunda olan âşık ve dengbejler, aile kuran ve aile de doğurganlığı ile anne olan âşık ve dengbejler sanatlarını ikinci plana atmak zorunda kalmakta bu da kendilerini geliştirmelerinde önemli bir engel olarak çıkmaktadır.

İki geleneğin temsilcileri olan kadınlar halkla bütünleşerek onların acıları ve mutluluklarıyla bir olup bunu icralarına yansıtılmışlardır.

İki gelenek arasında en büyük fark icraya enstrüman eşliği ve icra edenin bir çalgı çalıp çalmamasıdır. Âşıklık geleneğinde saz çalma temel öğe iken, dengbejlikte enstrüman kullanmadan doğaçlama söylemek önemlidir.

Her iki gelenek de sözlü kültür taşıyıcıları olmuştur. Toplumda oluşan duyguları dile getirerek halkın sesi ve nefesleri olmuştur.

Dengbejlik geleneği genel olarak Doğu Anadolu bölgesinde görülürken, Âşıklık geleneği ise İç Anadolu Bölgesi çevresinde yaygınlaşmıştır. Biyolojik olarak cinsiyetin bölgesel dağılımında pek bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

Âşıklık ve dengbej geleneğinde mahlas alma yöntemi benzer olup, kullanımında farklılıklar bulunmaktadır. Âşıklar eserlerinin belirli yerlerinde mahlas alırken, dengbejler ise bunu çok az kullanmışlardır. Dengbejlerin mahlaslarını kullanım amacı daha çok kolay tanınmaları içindir.

Her iki gelenek ürünlerinde, insanı ilgilendiren tüm konuları işlemiştir. Fakat dengbejler eserlerinde tarihi olaylara daha fazla yer vermiştir. Kadın olmanın zorluğunun yanına bir de tarihi olaylar eklendiği için fazlasıyla mesleki olarak kısır kalmışlardır. Toplumun yapısı ve dinsel endişelerden dolayı kadın temsilciler erkek temsilciler kadar geleneğin gerekliliklerini yerine getirememişlerdir. Bundan dolayı kadın temsilciler daha geri planda kalmışlardır.

Her iki gelenekte halk edebiyatının temellerini oluşturmaktadır. Sadece bununla kısıtlı kalmayıp ezgiyle harmanlanıp yeni bir ürün olarak karşımıza gelmesi müzik kültürünü geliştirmektedir.

Her iki gelenekte ortaya çıkan ürünler sözlü edebiyat ürünü olmasından dolayı günlük yaşam bilgilerini içermektedir. Geleneklerde yerel dil kullanımı, deyimler, atasözleri ve ikilemeler gibi kalıp ifadeler yer vererek anlatımda halkın zevk ve estetik kaygılarını barındırarak halk tarafından benimsenip kalıcı bir hal almıştır.

Her iki gelenek geçmişteki varlıklarına oranla etkileri azalmakla beraber günümüzde de eğlendirme, toplumsal belleği ve kültürü taşıma, toplumun düşüncelerini yansıtmaya gibi önemli işlevlerle günümüzde de sürmektedir.

Âşıklar ve dengbejler toplumlarında yaşanan olay durumu çoğunlukla eserlerine yansıtılmışlardır. Bu yönüyle sözlü tarih çalışmalarına kaynaklık edebilecek niteliktedir.

²⁰ Kardaş, “Dengbejlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması,” 78-79.

Bu araştırma da yer alan kadınlar farklı bölgelerde, koşullarda yetişmektedirler. Fakat ürettikleri eserler, eserlerin konusu bakımından nitelik olarak benzerlik göstermektedir. Bütün bu bahsi geçen farklılıklara rağmen kadın konumlarının değişmediğini, toplumsal rollerinin her koşulda geçerliliğini koruduğunu göstermiştir.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat ve Saim Sakaoğlu. *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Aras, Ahmet. *Efsanevi Kürt Şairi Evdalê Zeynikê*. Çeviren: Fehim Işık, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- Artun, Erman. “Günümüzde Yeniden Yapılanan Âşıklık Geleneğinin Sosyo-Kültürel Boyutu,” Çukurova Üniversitesi Güvenlik Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Christensen, Larry B. *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analizi*. Çeviren: Ahmet Aypay, Ankara: Anı Yayınları, 2015.
- Çınar Sevilay, Şenel Süleyman ve Karahasanoğlu Songül “Kadın Âşıkların Âşık Sanatı İçerisinde Toplumsal Rollerile Konumlanma Problemleri” *İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler*, (2008).
- Çınar, Sevilay “Kadın Âşıkların Müzikal Kimlikleri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8, (2016): 3125-3143
- Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Golden, Peter Benjamin. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çeviren: Osman Karatay, İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları, 2016.
- Günay, Umay. *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- İzady, Mehrdad R. *Kürtler Bir El Kitabı*. Çeviren: Cemal Attila, İstanbul: Doz Basım Yayın, 2004.
- Kardaş, Canser “*Dengbeçlik Geleneği ve Âşık Edebiyatı ile Karşılaştırılması*.” Yayımlanmış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2013.
- Kemal, Yaşar. *Kale Kapısı*. İstanbul: Adam Yayınları, 1999.
- Köprülü, M. Fuad. *Edebiyat Araştırmaları 1-2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Özarlan, Metin. *Erzurum Âşıklık Geleneği*. Ankara: Akçay Yayınları, 2001.
- Savran, Gülnur “Modern Tıp ve Bilimin Kadın Bedenini Denetleme Biçimi”, *II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi, Ankara Üniversitesi, Kongre Kitabı*, (2010): 23-30.
- Taş, Fıratı “*Dengbeç Geleneği ve Dönüşümler*” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2008.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Lütviyye
ASGERZADE

İNTOBA

JHSSA

Prof. Dr., Ulusal Bilimler Akademisi, Bakü / Azerbaycan

asgerzadelutviyye@yahoo.com.tr

DOI: [10.5281/zenodo.6481054](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481054)

ORCID: [0000-0002-8078-3484](https://orcid.org/0000-0002-8078-3484)

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi

Applied

29/07/2021

Kabul Tarihi

Accepted

31/08/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

HÜSEYİN CAVID'DE OSMANLI İSTANBUL'U

(Hayatı, Edebi Kişiliği ve Yaratıcılığı)

Özet

Makalede, inceleme alanımız Azerbaycan edebiyatında renkli trajediler ve tarihi dramaları ile yeni bir aşama yaratmış Hüseyin Cavid'in hayatı ve dünyagörüşünün şekillenmesinde İstanbul'un rolü, aynı zamanda eserlerindeki Osmanlı İstanbul'unun yankısına değinmektedir. Örnek yaşam biçimi, Türkçülüğe, Turan'a sadakati ile sanatçı kişiliğinin bütünlüğünü muhafaza etmiş, Türk edebiyatının yıldızları safında kendi yerini almış Cavid'in Azerbaycan'da tek olan *Rasizade* soyadının anlamına aydınlık getirilmiş, araştırma sonucu olarak şairin İstanbul'a geliş tarihi (1905-1910) olarak belirtilmiştir (bazı kaynaklarda bu tarih; 1903-1909; 1905-1909; 1906-1908 olarak geçer).

Tahsil yılları Türkiye'nin kaynar ve murekkeb bir devrine; Osmanlı İmparatorluğu'nun en gergin, kritik yıllarına denk gelmiştir. Bu dönemde İkinci Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart hadisesi, İttihad ve Terakki'nin iktidara gelişi, Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi, V.Reşat'ın Sultan ilan edilmesi gibi hadiseler yaşanmıştır. Cavid, bu dönemdeki düşüncelerini Osmanlı Türkiye'si'nin başkenti İstanbul'dan yazdığı mektuplara ve eserlere dökmüştür. *Afet* ve *Uçurum* adlı eserlerinde konu ve karakterlerin ait olduğu İstanbul'u tüm yönleriyle; tarihi, ulusallığı, ihtişamı ve doğal güzelliğiyle, bunun yanı sıra Batı düşüncesine, burjuva ideolojisine uyum sağlamak zorunda kalan bir şehir olarak resm etmiştir.

ATIF: ASGERZADE, Lütviyye, "Hüseyin Cavid'de Osmanlı İstanbul'u (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Yaratıcılığı)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (116-136)

CITE: ASGERZADE, Lütviyye, "Ottoman Istanbul in Hüseyin Cavid (Life and Literary Personality and Creativity)", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (116-136)

turnitin

Screened by

Eserlerinde başkent İstanbul'un sosyo-politik durumu, Boğaz'ı, semtleri, sokakları, müzeleri, kütüphaneleri, tramvay yolu, müze sanatı, büyük mescitleri (cami), antika-haneleri, Validehan hayatı, Bahr-i Sefid'de kullanılan Tir-i Müjgan ve Feyz-i Alem adlı vapurları, kadınlarının giyim kuşamı, genellikle yaşantıları ve farklılıklarıyla yaşayan bir şehir olarak resm eden Cavid, bizleri yüzyıl öncesine, Osmanlı İstanbul'una götürmektedir. Yazıda arşiv kaynaklarının olmamasının nedeni şairin sovyet rejmi tarafından tutuklanarak "Halk düşmanı" ilan edilmesi, arşivinin KKB tarafından yok edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İstanbul'u, Hüseyin Cavid, "Afet", "Uçurum", mektuplar.

OTTOMAN ISTANBUL IN HÜSEYİN CAVID

(Life and literary personality and creativity)

Abstract

In the article, the role of Istanbul in shaping the life and outlook of Huseyin Javid, who created a new stage in Azerbaijani literature with colorful tragedies and historical dramas, was also reflected in the echo of Ottoman Istanbul in his works. For example, the meaning of Rasidadeh's surname, which is the only one in Azerbaijan, has been clarified. 1910) (in some sources this date is 1903-1909; 1905-1909; 1906-1908).

The academic years are hot and complicated period in Turkey; The most tense and critical moments of the Ottoman Empire; The proclamation of the Second Constitutional Assembly, the events of March 31, the coming to power of Ittihad and Terakki, Sultan II. The forced resignation of Abdulhamid from his 35-year rule, the proclamation of Reshat V as Sultan, the events that took place in the midst of this historical tension, and so on. Cavid, who came to the equation, poured his thoughts into the letters and works he wrote from Istanbul, the capital of Ottoman Turkey. In all aspects of Istanbul, where the subject and characters belong to the author, Afet and Uçurum; with its history, nationalism, grandeur and natural beauty, as well as a city that has to adapt to Western thought and bourgeois ideology.

In his works, the socio-political situation of the capital Istanbul, the Bosphorus, the districts, the streets, museums, libraries, tramways, museum art, the Great Mosques (mosques), the Antiquities, the life of the parents, the Tir- used in Bahr-i Sefid i Cavid, who depicts Mujgan and Feyz-i Alem, a city where women live with their clothes, usually with their experiences and differences, takes us to Ottoman Istanbul a century ago. The reason for the lack of archival sources in the article is that the poet was arrested by the Soviet regime and declared an "enemy of the people" and his archive was destroyed by the KKB.

Keywords: Ottoman Istanbul, Huseyin Javid, "Uçurum", "Afet", letters.

1. Giriş

Hüseyin Cavid (1882-1941) 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en çok okunan, en çok konuşulan filozof şair, dramaturklarındandır. Hüseyin Cavid Rasizade, 24 Ekim 1882 yılında Azerbaycan'ın Nahçıvan kentinde Hacı Molla Abdulla Rasizade'nin ailesinde dünyaya gelir. Rasizade

soyadı Azerbaycan'da bir nesle mensuptur. *Rasi* Arab dilinde *rise* sözünden olup *efkarlı nağme, elegiya, mersiye* demektir.¹ Rasizad e soyadını ilk defa Cavid'in babası Hacı Molla Abdulla kullanmış, sonra evlatları devam ettirmişti.

Cavid, mahalle mektebinde (mollahanede) beş yıl eğitim alır. On dört yaşına geldiğinde, dönemin ünlü öğretmenlerinden Muhammed Taki Sıdkı'nın Nahçıvan'da açmış olduğu Mekteb-i Terbiye adlı okula başlar, eğitimini burada devam ettirir. Mekteb-i Terbiye devrin ender "*Usul-i Cedid*" mekteplerinden idi. Cavid, Muhammed Taki Sıdkı'nın okulundan 1898'de mezun olur ve Tebriz'e gider², Talibiye medresesi'nde (10 yıl sonra bu medresede ustaz şair Muhammedhüseyn Şehriyar da tahsil alacaktı) tahsil alır. Tebriz'den döndükten sonra mefruşat ticaretine başlayan Cavid, 1905'de İstanbul'a gider, İstanbul Üniversitesi'nde tahsil alır. 1910 yılının başlarında Nahçıvan'a döner, az müddette Rüştüye'de çalışır, hatta kendi evinde ders verir. Azerbaycan edebiyatında ilk manzum dramı - *Ana*'yı yazar. Yılın sonunda Bakü'ye geçer, burada İranlılar için açılmış okulda çalışır. 1912 yılının Ocak ayında Gence'ye giden Cavid, dostu Abdulla Sur'un takdimi ile Pişnamazzade'nin Mektebi Ruhaniye'sinde çalışmaya başlar. Ekim 1912'de Tiflis'e döner, Feridun Bey Göçerli'nin yardımıyla bir okulda Türk dili hocası olur. *Ana piyesi* ile *Geçmiş Günler* adlı şiir mecmuasını burada neşre muvaffak olur. 1914 sonlarında Tiflis'ten ayrılarak Bakü'ye gelir, *Safa* mektebinde Türkçe hocalığı yapma dışında, Mehmet Emin Resulzade'nin editörlüğü ile basılan *Açık söz* gazetesi ile çalışır, Bakü matbuatında çeşitli eserleri tefrika edilir, Cavid'den bahseden yazılar yer alır, artık o Kafkasya'da çok sevilen bir öğretmen ve muktedir bir şair olarak tanınmaktadır. 1918 yılının Mart ayında Taşnak - Bolşevik birleşik güçleri Bakü'yü işgal eder, katliama sebep olur.³ Tarihe *31 Mart 1918 Bakü Katliamı* ismiyle geçen mezkur olaylarda *Açık Söz* gazetesinin 31 Mart 1918'de yakılan matbaasında sekiz bin kitabı yanar. Bu olaylar zamanı yaşadığı hotelinden Ermeniler tarafından esir alınan Cavid, bir tesadüf neticesinde kurtulur, *Bakü'yü terk etmek zorunda kalarak Tebriz'e gider*⁴ oradan *Nahçıvan'a geçer*.⁵ Bir süre *Nahçıvan'da Rüştüye mektebinde öğretmenlik yapar*⁶. Nahçıvan'da Mişkinaz Hanım'la evlenir. *İblis* faciasını yazar. 28 Mayıs 1918 tarihinde Şark'ta ilk Demokratik Cumhuriyet - Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Tiflis'te ilan edilir. Osmanlı Ordusu'nun 4 Haziran 1918'de Gence'ye (o zamanki adıyla Yelizavetpol) dahil olmasının akabinde hükümet, Gence'ye nakledilir. Kafkas İslam Ordusu'nun 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü işgalcilerden temizlemesinden sonra Bakü başkent ilan edilir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu *Mehmet Emin Resulzade önderliğindeki Azerbaycan Milli Hükümeti, bu zaman Nahçıvan'da faaliyet gösteren Cavid'i Bakü'ye davet eder. Cavid, Mart 1919'da Bakü'ye gelir*.⁷ *Azerbaycan* gazetesi bu gelişiyi şöyle duyurur: *Bir seneye yakın bir süredir arzuladığımız meşhur şair Hüseyin Cavid Efendi hazretleri, yeniden şehrimize vürud etmiş ve dün idaremize teşrif getirmiştir. Hüseyin Cavid Efendi, üç yoldaşıyla beraber sabık Aras Türk hükümeti ve sonra millet-i umumî reyî ile Azerbaycan'ın bir kısmı ilan edilmiş olan Cenubi Kafkasya tarafından muayyen vekalet ve vazife ile gelmişler*.⁸ Cavid, 1919 yılında Nahçıvan'da bulunan Kazım Karabekir Paşa ile görüşmüş, Onunla bazı işlere imza atmıştı. Bundan sonra Bakü'ye gitmişti. Haberde yer alan *muayyen vekalet ve vazife* vurgusundan Cavid'in Bakü'deki yeni hükümete Kazım Karabekir Paşa'dan mesaj götürdüğü muhtemeldir. Bakü'de öğretmenliğe devam eden Cavid, 1919'da Abdulla Şaik ile bir arada *Edebiyat*

¹ Lutviyye Asgerzade, *Hüseyin Cavid: Muhiti ve Çağdaşları*. (Bakü: AFPoligrAF Yayınları, 2015), 23.

² Saik, Abdullah. *Hatıralarım*, (Bakü, Yazıcı Yayınları, 1961), 91.

³ Kulam Mammadli, *Cavid ömür boyu*, (Bakü: Yazıcı Yayınları, 1982), 29.

⁴ Mammadli *Cavid ömür boyu*, 42.

⁵ Mammadli, *Cavid ömür boyu*, 42.

⁶ Mammadli, *Cavid ömür boyu*, 29.

⁷ "Hüseyin Cavid Efendi'nin Vürüdü", *Azerbaycan*, 1919, no : 52, 9 Mart.

⁸ Mammadli, *Cavid ömür boyu*, 43.

dersleri isimli kitap tertip eder. Kitap *Türkiye ve Azerbaycan'da Ortak edebiyat tedrisinin yaratılmasına* eğimli birebir göstericisidir. Cavid, 1919 yılında *Yeşil Kalem* Derneğine üye olur, Mart 1920'de düzenlenen kurultay ağırlıklı toplantıya davet alır. Cavid'in hayat ve yaratıcılığı ile alakalı konular Cumhuriyet döneminin eğitim programlarında yer alır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni kuran ve yöneten isimlerin birçoğu Cavid'in yakından tanıdığı kişilerdi. 1920'de, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti düşer, Azerbaycan Bolşevik Rusya'sı tarafından işgal edilir. İşgalden sonra 1920'den 1925'e kadar Bakü Darülfünunu'nda Dil ve Edebiyat öğretmeni olarak çalışan Cavid, 1926'da emekli olur. Cavid, kesinlikle yeni ideolojiye karşı gelir. Rejim Cavid'i Batı edebiyatını ve felsefesini tam anlamıyla idrak etmesi için 1926 yılında Avrupa'ya tedavi olmaya ve muasır Batı edebiyatını öğrenmeye gönderir. Cavid, 10 Nisan'dan 1 Ekim'e kadar Berlin'de kalır, gözlerini ve karaciğerini tedavi ettirir. Vataana dönen şair, Sovyet ideolojisine muhalefetini sürdürür. Sovyetleri meth etmesi istenirken Cavid, Türk tarihini edebiyata taşır, eserlerinde silsile tarihi karakterler yaratır.

Sosyalist rejim, Türk'e, Turan'a sadakatından dolayı 1937'de 4 Haziran gecesinde Cavid'i haps eder ve Sibiryaya sürer. Cavid, 59 yaşında Sibiryada 21 № Sakatlar hastanesi'nde 5 Aralık 1941'de vefat eder. 1982 yılında Haydar Aliyev'in SSRİ'de anologu olmayan tarihi bir karara imza atması ile hak, adalet yerini bulur, onun cenazesi "Sibir madenleri derinliğindeki katorga mezarlığından Azerbaycan'a getirilir, doğduğu Nahçıvan'da toprağa verilir.

2. Dünya Görüşünün Şekillenmesinde İstanbul'un Rolü

Onun dünya görüşünün şekillenmesinde, şiir dilinin teşekkülünde II. Meşrutiyet öncesi ve sonrası dönemde içinde bulunduğu İstanbul'un derin etkisi vardır. Bu etki, hayatının sonuna kadar Cavid'de izini devam ettirmiş, sürekli sanat anlayışını ve fikriyatını beslemiştir. Eserlerini sade İstanbul Türkçesiyle kaleme alan Cavid, Milli Edebiyat akımının öngördüğü sade lisan anlayışının Kafkasya'daki en başarılı uygulayıcısıdır. Hayatının beş yılını (1905-1910) Osmanlı İmparatorluğunun sosyal, siyasi ve kültürel olarak en önemli şehirlerinden olan İstanbul'da geçiren Cavid'in tahsil yılları Türkiye'nin kaynar, karmaşık bir devrine denk gelmişti; Sultan II. Abdülhamid'in otuz yıldan fazla süren hükümdarlığı sona ermiş, İstanbul'un sosyo-politik yaşamındaki gerilimler yükselmişti. Her ne kadar tahsil yılları Türkiye'nin kaynar, karmaşık bir devrine denk gelse de İstanbul Darülfünunda tahsil alması, Mehmet Akif Ersoy'dan, Halit Ziya Uşaklıgil'den, Cenap Şehabettin'den ders alması Onun hayatında önemli izler bırakmıştır. Dr. Enver Uzun bu konuda şunu ifade eder:

"Cavid'e asıl etki eden ise Darülfünun'a kayıt olunduktan sonra tanıştığı N.Kamal, Z.Paşa, R.M.Ekrem, A.Hamid ve filozof R.Tevfik olur. İşte Cavid'in kalan otuz iki yılında kendini hissettirecek, Türk Kültürü ve romantizminin izleri böylece dört yıllık bir süreç içerisinde Cavid felsefesinin gıdalandığı bir dönem olarak kendini gösterecektir".⁹

Dr.Enver Uzun'un fikrine biraz aydınlık getirmek zorundayız. E.Uzun'un adlarını çektiği ünlü simaların eserleri ile Cavid'in tanışması doğrudur, fakat onların birçoğu ile bizzat tanışmamıştı. Cavid İstanbul'da olurken T.Fikret, M. E. Rezaizade, A.Hamid ve Rıza Tevfik hayatta olsa da, Namık Kemal ve Ziya Paşa hakkın rahmetine kavuşmuşlardı. Cavid'in, İstanbul'da sıkı ilişkide bulunduğu Rıza Tevfik'ti. İstanbul Darülfünununa bizzat Rıza Tevfik'in inceliği ile kabul edilmişti. Son araştırmalar gösterir ki, İsmail Bey Gasparalı, Ali Merdan Topçubaşı ile Türkiye'ye yaptığı seyahatlerin birinde Ali Bey Hüseyinzade aracılığı ile Rıza Tevfik'le görüşür. Bu görüşmede İsmail Bey Kaspıralı Rıza Tevfik'ten esarete olan Türk gençlerinin üniversitede okumalarına yardımcı olmasını, onlarda milli şuur oylatmasını rica etmiş. Gasparalı'nın ricası üzerine Azerbaycan Türkleri ve Kırım Türklerinden 14

⁹ Enver Uzun, *Hüseyin Cavid ve Türk edebiyatı*. (Bakü, Güneş Yayınları, 1998), 14.

genç Türkiye'ye getirilmiş. Rıza Tevfik de Kafkasya'dan, Türkistan'dan, Ural-İdil bölgesinden İstanbul Üniversitesine okumaya gelen öğrencilere özel ilgi göstermiş, kendi hanesinde bir yıl boyunca özel ders vermiştir. Sonrasında bu gençler kendi memleketlerine bir mürşit olarak gönderilmiştir. Anlaşılan şu ki, "Hüseyin Cavid ve onun gibi Rusya'dan gelmiş Türk gençleri hiç de eserlerini İstanbul Türkçesiyle yazmayı karşılıklarına maksat koymamışlar. Aksine, onlar İstanbul Türkçesini ıslah etmekle Ortak Türk Dili yaratmağa çalışmışlar"¹⁰ Gedikli'nin, "Cavid, Çarlık Rusyası atmosferinde değil, Türkiye edebi ve siyasi çevresinde içinde yetiştiği için Türkiye'deki fikir akımlarından etkilenmiş ve eserlerini İstanbul Türkçe'siyle yazmıştır. O, Fikret'e nazaran dilde daha Türkçeci, fikirde Fikret'in aksine Türkçü, siyasi planda Türkbirlikçidir"¹¹ fikri dediklerimizi kanıtlıyor. Hüseyin Cavid İstanbul Türkçesini esas alarak Ortak Türk Dili'nde yazıyordu. Aynen İsmal Bey Kaspıralı, Ali bey Hüseyinzade, Ahmet bey Ağaoğlu, Yusuf Akçuralı vb.

Dilde Türkçeci, fikirde Türkçü, siyasi planda Türk birlikçi olan Cavid, İstanbul Türkçesini esas alarak yazmakla Ortak Türk Dili'nin yaratılmasına hizmet verir, Sovyetlerin dil siyasetine karşı gelirdi. Bunu dikkatten kaçırmayan Sovyet eleştirmenleri Cavid'i farklı kanaatlerle suçlar: "Bazıları dil ve muhteva yabancılığına"¹²; bazıları "konu"suna göre¹³, bazıları "yaratıcılığındaki zıtlıklardan, Şeyh Sanan gibi ünlü bir eserden sonra Uçurum gibi zayıf eserin yazılmasından, İstanbul'dan dumanlı bir surat götürmüş olması, felsefeden kırıla bilmemesinde ısrarlı olduğundan, söz ustalığı, zarif şairaneliği Türk (Osmanlı) dili norması zemininde reallaştırdığından"¹⁴ dolayı Onu "Osmanlı edebiyatı destperverdesi"¹⁵ adlandırır, bazıları; ise; "adları Cavid'in dilinden düşmeyen Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Namık Kemal gibi şairlerin isyankâr poeziyasının, Abdülhak Hamid dramaturgiyasının devrimci fikirleri, baskıya, köleliğe, insan mahkûmiyetine karşı odlu itirazı Cavid'i daima harekete geçip, çöşkuya getirilerek kanatlandırdığı"¹⁶ için suçluyorlar. Çünkü Sovyetler'in Cavid'den istedikleri; ilhamını ve konularını Türkten, Turan'dan değil, Sovyetler'den alması, kahramanlarının Sovyet adamı, Sovyet şair olması, Türk dilinde yazmaktan vazgeçmesi idi. Fıtratın Türkçü, Turancı olan Cavid, Sovyet adamı, Sovyet şairi olamazdı. O, mefkûresi uğruna hayatından geçti, fakat Türke, Turan'a sadakatından vazgeçmedi. Cavid, "Türk halklarına Türkçülük ideoloji ve mefkûresini yansıtan, onların manevi dünyasındaki mevcut Türk ruhunu, Türkçülük felsefesini ateşleyen bir ışıktı. Cavid'siz bir Türk edebiyatı düşünmek yanlış olur"¹⁷ Cavid, Şeyh-i Senan (1914) faciası ile tiyatroya tasavvufu, Peygamber'i (1922) ile İslamı edebiyata getirir. Sovyetler'den, Bolşevik'lerden, Stalin'den, Lenin'den yazmadığı, "büyük kuruluşumuzdan yazmaktansa, gidip eski tarihi şeylere el attığı için Cavid'e tepki büyüyor, hayatını tehlikeye sokuyordu. Azerbaycan'ın işgalının ikinci yılında Rus'a itiraz olarak konusunu Türk – İslam tarihinden aldığı Peygamber'i, Topal Timur'u yazar. "Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir" makalesiyle Türklüğe büyük hizmet veren Alibey Hüseyinzade'nin liyakat devamcılarında olan Cavid, "eserlerinin konusunu çoğunlukla Türk tarihinden alır. Dahası da onun eserlerindeki tarihi olaylar Türkün eski

¹⁰ Ali Şamil Paşayeva. "Hüseyin Cavidin "Uçurum" faciasında İstanbul gerçeklerinin sembolü." I.Uluslararası Türk edebiyatında İstanbul sempozyumunun bildirileri. T.C.Beykent Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü. (İstanbul, Beşir Kitabevi, 2009), 511-522.

¹¹ Yusuf Gedikli, "Azerbaycan edebiyatında İstanbul". *Türk yurdu dergisi*, (Ekim 1987), 30-32.

¹² İsmail Cahangirov, "Teatro ve musiki". *Yeni Yol dergisi*, (Nisan 1930), 41.

¹³ Cafer Cabbarlı, Teatro ve musiki: Şeyh-Senan. "Kommunist" gazetesi, (Kasım 1921), 6.

¹⁴ Mammad Cafer Caferof, *Hüseyin Cavid*. (Bakü: 1960), 182.

¹⁵ Mammad Kazım Alekberli, "Edebiyat ve tenkitimiz hakkında notlar" *İnkılap ve medeniyet Dergisi*, (Haziran-Temmuz 1934), 24.

¹⁶ Mammadli, *Cavid ömür boyu*, 23.

¹⁷ Enver Uzun, *Hüseyin Cavid ve Türk edebiyatı*. (Bakü, Güneş Yayınları, 1998), 53.

çağlarından gelmedir.”¹⁸

Çekist ruhlu sovyet eleştirmenleri yaratıcılığına Türkçülük ideoloji ve mefkuresini yansıtan Cavid'in, Türk halklarının manevi dünyasındaki mevcut Türk ruhunu, Türkçülük felsefesini ateşleyen biri olduğunu doğru keşif etmişlerdi. Bilimsel yolun zirvesine Türkiye'de ulaşmış Cavid, Ali Bey Hüseyinzade'nin, Ziya Gök Alp'in Türkçülük, İslamcılık, Çağdaşlık ideolojisi ile tanışmış, sanat anlayışını şekillendirmişti. İstanbul Darülfünunda çalışmaları Onu Türk tarihi ve kültürünün destekçisi yapmış, “şairin meslekinde yaranmış bu teori yaşamı boyunca bütün sonraki edebi bedii yaratıcılığının estetik gayesine çevrilmişti”¹⁹ Cavid'in vurgunu olduğu şey Hakikat ve muhabbeti (aşk). Darülfünuna kabul olunmadan önce tanıştığı, özel derslerine katıldığı;

“Rıza Tevfik'in düşünceleri ruhunu kapsamış olmalı ki, O' eserlerine tasavvufu da yansıtmış, tasavvufi öğretiyeye sadık kalmıştır.”²⁰ Aslında, “Cavid, tasavvufu bilim, din, maneviyatın bütünleştiği, bazarında her gün dervişlerin nohe okuduğu Nahçıvan'da, doğduğu ailede, büyüdüğü, Bektaşî dervişlerinin yaşadığı Tek armut tekkesinin bulunduğu Alihan mahallesi'nde tanışmıştı”²¹ Rus araştırmacı Simirnov yazar: “Orta Çağ zamanı Nahçıvan'da Nemetullahiye, Haydariye, Nukteviye, Bektaşîye vd. sufi tarikatlarına mahsus dervişler fealiyet göstermişler. XIX y.y. sonu - XX y.y. başlarında Alihan mahallesi'nde Tek armut denilen yerde derviş tekkesi varmış. Bu tekkeni Nahçıvan'a gelen dervişler kervansaray gibi kullanmışlar. Bu vakit tekkeni derviş İsmayıl'ın devamcılarının idaresinde idi.”²²

“Derviş tekkesi bulunan mahallede doğulan, çocukluğundan her gün eğitim gördüğü okulun ikidamlılığındaki bazardan Derviş'i, cami minberinden ezanı dinleyen Cavid, tasavvufu Rıza Tevfik'den önce tanışmıştı”²³ Şairin doğduğu Nahçıvan, İran ve Çarlık Rusya'sı arasındaki iki farklı kültürün birbiriyle çatıştığı doğal bir alandı. Bu iki kültür Orta Çağ'a kadar uzanan bir kültürdü. Malum, “her sanatçının boyutu yaşadığı çevrenin kültürü ile ölçülür, çünkü yaşadığı çevre, bir yazarın genelde toplumu ve mensup olduğu halkı kavrayabilmesi için en iyi yoldur”²⁴ Eski ve yeni standların olduğu Nahçıvan muhitinin evladı olan Cavid, iki yüzyılın, üç muhitin; Çarlık Rusya'sı, Şahlık İran'ı ve Osmanlı Türkiye'si muhitinde büyümüş, tasavvufi görüşleri şekillenmiş, dünyagörüşünün gelişiminde İstanbul muhiti önemli bir rol oynamıştır. XIX y.y. sonu XX y.y. başlarında Türkiye'de yaranan Tanzimat, Servet-i Fünun ve Fecri-Ati edebi akımlar toplum üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu gibi, edebi eğilimleri yakından izleyen Cavid'in de üzerinde kalıcı bir etkisi olmuştur. Hatta Fecri-Ati edebi akımı yarananda Cavid İstanbul'da idi (fakat Cavid'de daha çok Tanzimat ve Servet-i Fünun'un etkisi gözükmektedir). Servetifünunçu şairlerin hayatta olanları ile tanışmıştı. Türk romantiklerinden Tevfik Fikret, Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Cenab Şehabettin yaratıcılığını takip eden Cavid, özellikle Hamid aşığıydı. Onların eserlerindeki pek çok benzerlik; manzum piyesler yazma, ilk kez Avrupa şiirini çevresine getirme; şiirde selisliğe, kafiyeye, sanata ve sanatkarlığa özel bir odaklanma; Aruz'u sadeleştirme; hecede bölünmenin yokluğu; mısraların birlikte akın etmesi; konuların çoğunlukla

¹⁸ Lütviyye Asgerzade Türk Milliyetçiliği Portreler. Editör Şenol Durgun. (İstanbul, Akitap Yayınları, 2019), 77-89.

¹⁹ Kamran Aliyev, *Hüseyin Cavid: Hayatı ve yaratıcılığı*. (Bakü, Bilim Yayınları, 2008), 322.

²⁰ Mehti Genceli, “Hüseyin Cavid'in İstanbul Mektupları ve Osmanlı Matbuatında “Cavid” İmzası”. *Türk kültürü incelemeleri dergisi* 31, (İstanbul 2014), 239-264.

²¹ Lütviyye Asgerzade, *Hüseyin Cavid: mühiti ve muasırları*. (Bakü: AFPoliqrAF Yayınları, 2015), 88.

²² Konstantin Smirnov, Nahçıvan bölgesinin tarihi ve etnografyasına ilişkin materyaller. (Bakü, Ozan Yayınları, 1999), 92.

²³ Asgerzade, *Hüseyin Cavid: mühiti ve muasırları*, 88.

²⁴ İsa Habibbeyli, *Edebi-tarihi yaddaş ve muasırlık*. (Bakü: Nurlan Yayınları,, 2007), 47.

tarihten alınması; modern yaşamdaki farklı insanların yaşam tarzı hakkında konuşmaları bu sebeptendi.

Üslupları aynı olduğundan birini diğerinden ayırmak kolay değil, “Hamid’e belet olmayanlar şiirlerini duyurken Cavid’in, Cavid’e belet olmayanlar ise şiirlerini duyduğunda Hamid’in zan ederler”²⁵ Onlar bir noktada ayrılırlar; Hamid “piyeslerini tiyatro kılığında, başka bir deyimle, şiirlerinin önemli bir kısmını tiyatro benzeyen, fakat aslında tiyatro olmayan bir yapıda, tiyatro için değil, okunmak”²⁶ Cavid’se, Peygamber’i hariç piyeslerini tiyatrodan oynanmak için yazar. Bunu Hamid’in kendisi de kabullenir; “Benim tiyatrolarım oynanmak için değil, okunmak için yazılmıştır”²⁷ Cavid’in doğa hayranlığı da Türk romantizm kaynaklarından, özellikle Hamid’den gelmez. Doğayı sanatın ana kaynağı kabul eden Hamid’de doğa, bir başkadır. “Öncekiler doğayı daha çok insan içindeki tabiat olarak inceledikleri halde, Hamid, tabiat içindeki insanı tarif etmiş, insan ve doğa arasında geniş bir bağ kurmuştu. Sonuçta, doğa ve insan bazen birbirini tamamlayan, bazen de tartışmalı iki uzv olarak ortaya çıkmıştı”. Cavid’in yaratıcılığında doğa mutlaka bir parçasıyla gözüktür; “Çiçekler, çınar, serv, bahçe, ağaçlar, caddeler, çiçek sepetleri romantik sanatçı oyununda doğanın büyükkelçileridir.”²⁸

Cavid için doğa şiir, müzik, din ve güzellik kaynağıdır. Bu hususta Afet eserinde yazar:

“Sadece bir şiir, bir müzik ve bir din kaynağı var, bu da doğa! Şiirmi istersin? Yıldızların şevfeti, gurubun mahzunluğu, gecenin sessizliği, uzayın derinliği hep birer şiirdir! Müzikmi istersin? Nehirlerin, ırmakların ninnisi, denizlerin, nehirlerin velvelesi, aslanların ve şimşeklerin kükremesi, hafif rüzgarların zümzümesi, yaprakların, çiçeklerin, bülbüllerin, İshak’ların ötüşmesi hep birer müziktir! Dinmi istersin? İşte, her yıldızın nazik gülümsemeleri, her güneşin yıldızlı bakışları, her gün yeni bir din ve yeni bir mehzep yaratıyor”²⁹ Bu, Hamid’in, Devrani muhabbet’inde “Tabiattır şeriat, Makber’inde, Kalem doğal güzelliğini nasıl taklit eder? Bizim yazıp da güzel bulduğumuz şiirleri yazmamıza ilham veren doğa. Benim eğer varsa güzelliklerim, dağların, bahçelerin, çiçeklerindir”³⁰ gibi geçer.

Cavid, “düşünme ve sanat tarzı olarak Fikret’in de takipçisidir. Türk edebiyatında ilk defa Fikret’le konu olan, saflığın sembolü olarak görülen “Saf ve rakaid, bir çocuk ruhu kadar pür-nisyan, lekesiz, Uyuyan Mavi deniz”³¹ Cavid’in Deniz tamaşası şiirine “mavi-masmavi deniz” olarak konu olur.

Cavid’in Kars ve Oltu etrafında sebatsız olarak katl ve yağma edilen Mazlumlar için şiirindeki; “Yoksa feryadü nale zaidir, Bir hakikat bu: ezmeyen ezilir!”³² mısraları da Fikret’in Tarihi – kadim’inden gelmez:

Yaşamak istersen, çalış, çabala,

Red olup gurla, berk olup parla!

Yoksa feryadü nale zaidir,

²⁵ Refik Zeka Handan, *Cavid sanatı*. (Bakü: Bilik Yayınları, 1981), 5.

²⁶ Şemsettin Kutlu, *Tanzimat dönemi Türk edebiyatı antolojisi*. (İstanbul: Toker Yayınları, 1987), 184.

²⁷ Kutlu, *Tanzimat dönemi Türk edebiyatı antolojisi*, 184.

²⁸ Kamran Aliyev, *Hüseyin Cavid: Hayatı ve yaratıcılığı*. (Bakü, Bilim Yayınları, 2008),11.

²⁹ Hüseyin Cavid, *(Eserleri*. Cilt 2, (Bakü: Bilim, 2007b), 273.

³⁰ Hamid. *Bütün şiirleri-2*. (İstanbul: Dergah Yayınları,1979), 21.

³¹ Rıza Bağcı, *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve Modern Türk Edebiyatı Üzerine Tesirleri*, “Bizim Edebiyatımız.” (İzmir, 1997), 188.

³² Hüseyin Cavid, a. *Eserleri*. Cilt 1, (Bakü: Bilim Yayınları,, 2007a), 188.

Bir hakikat bu: ezmeyen ezilir!³³ mısraları da Fikret'in *Tarihi – kadim'inden* gelmedir:

Çiğneyen haklı, çiğnenen mayub.

Kahra alkış, gurura secde: Kerem

Zaf u zilletle daima teyem.

Doğruluk dilde yok, dudaklarda;

Hayır ayaklarda, şer kucaklarda!³⁴

Fikret'in *Tarihi-kadim'indeki* iskelet imgesinin yeni versiyonuna Cavid'in *İblis*'inde ve *Peygamber*'inde rastlanıyoruz.

Cavid'de Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Abdülhak Hamid, Cenab Şehabettin etkisi olduğu gibi, “onlar da felsefe ve düşüncelerden imtina eden, hayat dini isimli bir din öneren Fransız filozofu Ogüst Kont'un insan düşüncesini teoloji, metafizik ve pozitif olarak aşamadan oluşan pozitivist felsefesinin etkisinde idiler”³⁵ Bu vasıta ile Kont'un felsefi düşüncesini benimseyen Cavid'in, *Şeyh-i Senan*, *Peygamber*, *Hayyam* eserlerinde Kont'un pozitivist, “Bilim insanı insanlık dininin Peygamberidir” düşüncesi izlenilir:

Kişi irfan ışığında parlar,

Şübhesiz bilgide Allah gücü var.

Evet, arif düşünür, hakkı bulur,

Akibet kendisi bir Tanrı olur³⁶

Aynı düşünce, *Hayyam*'da tekrarlanır: “*Peygamber idim, ümmetim olsa.*”

Yaratıcılığında İslam Peygamberinin, Şark fatihinin, Şark şairinin, Şark hükümdarının, Şark filozofunun, Şark aşıkının karakterlerini yaratmış Cavid, Akif'le *ruh ve düşünce birliğine sahipti*. Aynen Akif gibi, Şark medeniyeti hayranı idi. Ayrıldıkları noktalar; Cavid'in, *Sanat uğruna sanat* teorisini desteklerken, Akif'in, *Sanat uğruna sanat* teorisine karşı çıkması, *Halk için sanat* teorisine uyararak yazmasıydı. Bu noktada ayrılışlarda Cavid'le Akif'in yaratıcı psikolojisi, bazen içiçe geçmiş gibi, bazen de Akif, “konunun tamamlanmasının, yeni estetik değer ve içeriğin, aynı zamanda, ideolojinin gücünün kazanmasını Cavid'in sorumluluğuna bırakmış gibidir”³⁷ Bunu Cavid'le Akif'in *Kör Neyzen* şiirinde izlemek mümkün. Akif'in *Kör Neyzen*'i sefiller âlemi ve insan ihmali dünyasında felaket sembolü ve büyük boyutta estetik bir imge ise, Cavid'in *Kör Neyzen*'i daha mükemmel bir karakterdir. Cavid'in, “Dert aldı sağımı, ölüm solumu, Namerd Aras kesti benim yolumu” – diye inleyen *Kör Neyzen*'i daha çok sosyo-politik içerikli mazmunla yüklüdür.

Cavid, edebiyatımızı *Peygamber*, *İblis*, *Şeyh-i Senan*, *Hayyam*, *Afet*, *Topal Timur*, *Seyaviş* gibi eserlerle zenginleştirmiştir. Çokları Sovyetler'i, Lenin'i, Stalin'i överken O' ısrarla Sovyetler'in trenine binmemiş, Allahsız Sovyetler'e karşı gelerek haykırması; “*Ben fakat Hüsn-ü Huda şairiyim./Yer'e inmem de Sema şairiyim!*” Yüzünün Sovyetler'e değil, Göklere olduğunu beyan etmişti. Bu sebeple, “*Tanrı*

³³ Cavid, a), *Eserleri*. Cilt 1, 88.

³⁴ Rıza Bağcı, *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi ve moderin Türk edebiyatı üzerine tesirleri*, “Bizim edebiyatımız.” (İzmir, 1997), 219.

³⁵ Bağcı. *Pozitivizmin Türkiye'ye girişi ve moderin Türk edebiyatı üzerine tesirleri*, 219.

³⁶ Hüseyin Cavid, *Eserleri*. Cilt 1, (Bakü: Bilim, 2007c), 296.

³⁷ Azer Turan, *Hüseyin Cavid*. (Bakü: Vektor Yayınları, 2007), 47.

duygusu ile yazıp-yaradan, Hüsn-ü Huda şairinin yazdıkları Sovyetler için değil, yüce Tanrı içindir”³⁸ Sovyet ideolojisi, Cavid’in fikirleriyle örtüşen ideoloji değildir. Rejim Onu kendi safına çekmek için uğraşsa da amacına ulaşamamış, hayatının sonuna kadar Sovyet ideolojisine muhalefetini sürdürmüştür. “Sovyet dönemi edebiyat araştırmacıları, daha sonra Cavid’in Sovyet platformu cephesine geçtiğini iddia etseler de bu iddia hakikati yansıtmaz. Cavid, hayatının sonuna kadar Sovyet ideolojisine muhalefetini sürdürmüş, Milli ideolojiye sadık kalmıştır”³⁹

Sanat teorisine Türklük düşüncesine sadık kalmış Cavid, üslubuna, diline, düşüncelerine, ideoloji yönüne, hatta giyim kuşamına göre, Azerbaycan edebiyatının *İstanbul mümessili, Efendi’si* olarak görülmüştü. Eleştirmen Hanefi Zeynallı, Cavid’in ideoloji yönünü şöyle açıklıyor:

“Cavid, aslen Azerbaycanlı, düşünme zevki ve üslup itibarı ile tam bir İstanbullu gibi meydana çıkmıştır. O, bir yandan yetiştiği din manevi ortamından, İstanbul’un aristokrat yaşamından, diğer yandan sanayi ve tarım Azerbaycan burjuva çevresinden etkilenmişti. İşte, Cavid’in yarattıklarının ana çizgisini teşkil eden kaynak. Onun yazdığı İstanbul dili ve edebiyatı ile Osmanlı şairlerinden Abdülhak Hamid, Rza Tevfik ve Tevfik Fikret’e, Osmanlı şiirine dayanmaktadır”⁴⁰

Hanefi’nin bu fikrini Cavid, 1938’de soruşturma zamanı verdiği cevapla kanıtlar; *Yaptığım çalışmalarımın Türkiye’deki yetiştirilmem bir sonucu olduğunu düşünüyorum.*

3. Cavid’in Eserlerinde Osmanlı İstanbul’u

İstanbul gerek konu, gerekse de imgelerin aid olduğu bir şehir gibi, Cavid’in yaratıcılığında; *Uçurum* (1917), *Afet* (1922) eserlerinde devamlı görülmektedir. Cavid, bizzat İstanbul hayatı ile alakalı olan *Uçurum*’da ressam Celal’in trajik hayatı, akabinde Türkiye’deki yanlış batılılaşma meselesi üzerinde durmakla, bunun yol açtığı ahlaki bozukluk ve sosyal çöküntüyü eleştirir. Paris hayranı gençlerle Türklüğüne, geleneğine bağlı, çağdaşlaşan gençlik, İstanbul iki yüzü ile; tarihselliği, ulusallığı ve tabiat güzellikleri ile zengin ve kibarcasına yaşatılan İstanbul ve eski değerleri; Batı tefekkürüne, burjuva ideolojisine aşağılıkcasına uygunlaştırılmaya mecbur edilen İstanbul karşılaştırılır. Trajedinin asıl muhtevası her iki İstanbul; içinde ahlak ve emellerinde Şark’ı yaşatmaya çalışan insanların çabaları, hayat tarzı ile uçuruma sürüklenen mili-manevi değerler, varis ve irs münasibetlerindeki zıtlıklardır. Cavid, genç yaşlarından hafızasına resm ettiği İstanbul’u *Uçurum*’da yarattığı imgelerle; Göverçin, ressam Celal, Yıldırım, Ekrem, Uluğ Bey, Aydemir’le Doğu, Anjel ve Edmond’la Batı’nı sembolize etmiştir. İmgeler kendi sosyal kavram içerisinde ortaya koyulmuş, tefekkür ve dilleri de çok uygun bir tarzda ayarlanmıştır. “O gün ki İstanbul’da gençlik Fransızlaştı, gettikçe Türk evladı uçuruma yaklaştı”⁴¹ Uluğ beyin, can yangısı ile dile getirdikleri korkunçtur; İstanbul gibi bir şehir için XX yüzyıl ya felaketlerin sonudur, ya başlangıcı. Avrupalaşmanın milli maneviyatla uzlaşmayan kötü yanları yansıtılmış, Batı burjuva ahlakının Doğu aydınlarına etkisi eleştirilen eserde, olayalar ressam Celal’in romantik ideallerinin ardınca Batı’ya seyahati tedarükü zamanı yaşanır.

Trajedinin kurallarını iyice bilen Hüseyin Cavid 1919 yılında okul için hazırladığı *Edebiyat dersleri* kitabında yazıyordu: “Facia kahramanın zahiri manalarla, kendi öfke ve vicdanı ile çarpışmasını tersim ediyor, şu çarpışma kalbinin en derin ızdırıp ve çirpintilerini gösteriyor ki, şu hal bizde hayrat, taaccüp, hiddet ve ızdırıp gibi hallar doğuruyor.”⁴² Tüm bunlar; kahramanın zahiri

³⁸ Asgerzade, *Hüseyin Cavid: mühiti ve muasırları*, 87.

³⁹ Asgerzade, *Hüseyin Cavid: mühiti ve muasırları*, 77-89.

⁴⁰ Hanafi Zeynallı, “Peygamber hakkında mülahizelerim.” *Maarif ve medeniyet dergisi*, (Eylül 1926), 41-45.

⁴¹ Cavid, b), *Eserleri*. Cilt 1, 402.

⁴² Hüseyin Cavid Şaik Abdulla. *Edebiyat dersleri*, (Bakü: Hükümet Yayınları, 1919), 74.

manalarla, kendi öfke ve vicdanı ile çarpışması, şu çarpışmanın kalbinin en derin ıztırap ve çırpıntılarını göstermesi, şu haldan doğan hayrat, taaccüp, hiddet ve ıztırap vb. *Uçurum*'da yankı bulur.

Celal'in arzusu eşi Göverçin'i endişelendirir, kıskançlık duygularını kabartır. Celal için Batı'ya seyahat ideallerinin peşinden gitmekse, Göverçin için sevdiğinden ayrılmaktı. Bir taraftan da ayrılığın trajediye dönüşeceği duygusu Göverçin'i terk etmemektedir. Olaylar aynen Gövercin'in düşündüğü gibi gelişir, Celal, Roma'da Rafael, Mikelancelo sanatı ile, Fransa'da süslü Avrupa hayatı ile tanışır, kafası karışır, Avrupa'ya niçin geldiğini unutturur, burjuva ahlakının etkisine kapılarak sarhoş bir ayaşa dönüşür. Fransa'da Celal, önceler güzellik sergisinde latif bir çiçek, sonralar şeytanet adlandırdığı Anjel'le tanışır ve Celal'in çöküşü başlar. Avrupa'ya ideallerinin ardınca geden Celal, serseri durumunda kalır. Eşi Göverçin'e affettirmek için bahaneler arayan Celal, kendini divanelikle, Anjel'i kutsal amalını çiğnemekle, tanrısını ona unutturmakla suçlar. Batı'nı simbole eden Anjel cezbeder, aldadır, bozuru, mahv eder. Fakat Doğu geleneği ile büyümiş Celal'in trajedisini kendisi yaratır. Celal'in Batı'ya seyahati sarhoşluk girdabına yuvarlanması, uçurumun uç noktasına gelmesiyle son bulur. Eserde Batı ve Doğu modeli kurmuş, iki modeli karşılaştırmış Cavid'in kanahetince; Batı ve Doğu'nun kendinehas yasaları var. Batı modeli, gelenek ve göreneklerle terbiye ve eğitim görmüş Doğulu gençleri ağışında yutarak mahv eder. O felsefi görüşlerini avrupalılaştırmak adına her yolu deneyen, ailesini bırakarak Avrupa'da yad çiçekler koklayan, kör savaşçı gibi Avrupa'yı taklit eden, geleneklerine yüz çeviren gençlere bakışını Ulug beyin dili ile söyler:

O gün ki, İstanbul'da

Gençlik fransızlaştı

Gettikçe Türk evlatı

Uçuruma yaklaştı⁴³

Cavid, Sovyetler döneminde ilk yazdığı *Afet* (1921) trajedisinin konusunu da Türkiye hayatından alır. Eserin kahramanı genç ve güzel *Afet*'dir. Şairin güzellik meyarı Ben güzellerde güzel ruh araram. Ruhu düşkünleri çirkin sayarım – mısralarında yankı bulur; asıl güzel *güzel ruhu* olandır. Olayların yaşandığı, *Afet*'in de mansub olduğu kibar toplum, iç zenginliği olmayan güzel gibidir. *Afet* güzeldir, hatta o kadar güzel ki, Narçis gibi kendine vurgun. Zahiren güzel olan *Afet*'in maneviyatı da güzel mi? Şair bunu okura bırakır. *Afet* gençtir, güzeldir, sever, sevilir. Güzel *Afet*, aynı zamanda çirkindir, çünkü O hemde trajediler mimarisidir.

Fakat *Afet*'in hayatı da trajedi. Bu trajedi ayyaş Özdemir'e eş olarak verildiği günden yaşanır. Sevilmek için yaranmış *Afet*, ailesinde mutluluğu bulamıyor. Sarhoş eşin etnasızlığından usanan *Afet*, doktor Karatay'la tanışır. Mutluluğu buldu sanır, fakat aldanır. Trajediden trajediye kusan *Afet* ne ailesinde, ne ait olduğu toplumda idrak edilmez. Aslında, *Afet*'in ait olduğu kibar toplum tıpkı *Afet*'in kendisi gibi; dışarıyı güzel, içi bataklık. Bu toplumda zahiren güzellik aşığı, kültürlü biri gibi görünen doktor Karatay, aslında, iblisin takendisi. *Afet*'in ailesindeki vaziyetten haberdar olan doktor Karatay durumu kullanarak *Afet*'i yolundan azdırır. Amacına ulaştınca, bulduğu güzelliğin kıymetini bilmez. *Afet*'i bir hiç sayar, yeni mecaralar peşinden koşar. Onların mensub oldukları toplumdaki parantez içerisindeki kibarlığın öbür yüzü boy gösterir. Yüngül eğlence ve davranışı yenileşmek gibi kabul eden toplumun kendine has geleneği var. Yenileşmenin Türk ailelerine girmesi, Türk ailesinin bu derece yenileşmesi kendi faciasını yaratır. Azda olsa, Ertoğrul gibi, "*yenileşmeni kabul etmeyen, normal ahlak yasaları ile yaşayanlar; hala eski kafa ile düşünen, henüz bir türlü yenileşemeyenler* de"⁴⁴ var. Hala

⁴³ Cavid, b), *Eserleri*. Cilt 1, 402.

⁴⁴ Cavid, c), *Eserleri*. Cilt 3, 133.

eski kafa ile düşünen, henüz bir türlü yenileşemeyen, yenileşme etkisi ile yaşayanları zincirsiz divaneler adlandıran Ertoğrul, aslında, Cavid'in topluma ait düşüncelerini yansıtır. Kibar toplum Ertoğrul'u yenileştiremediği gibi, Sovyetler'de Cavid'i yenileştiremedi. Bu muhitte daha çok yenileşen Afet, eşi Özdemir ve sevgilisi Karatay'dır. Özdemir'in kendisi itiraf eder: *"Fakat Ben... ben yenileştim: eski kafamla beraber yenileştim, daha doğrusu beni yenileştirdiler. Sevgili ve refikam, bu güzel Afet beni yenileştirdi. İşte, onu da bu doktor, doktor Karatay yenileştirmiş"*⁴⁵

Zaten Doğu insanının bu kadar *yenileşmesi* bir trajedi. Yenileşmeye ayak uydurmasına rağmen Afet, bu muhitin parantez içerisinde güzel görünen yüzüdür. Kibarlıkla kötülüğün, güzellikle çirkinliğin birbirine karıştığı çevrede güzellik ölüme mahkum. Güzelliğin trajedisini yaradan çevre de Afet'de ölüme mahkum. Karakterce kimseye benzemeyen, yasaların hilafında yaratılmış, her sevincinde bir felaket, her felaketinde bir bahtiyarlık olan Afet, ağlarken güler, gülerken ağlıyor. Karakteri yaşadığı çirkin çevrede karşılaştırıldığı imgelerle davranışlarında daha kabarıp. Karakterindeki ikileşmeni kendisinde bilir, fakat kendini yenemez, sonunda ihtiraslarının elinde oyuncağa dönüşür. Trajedideki hadiseler yüksek toplumda yaşanır. *"Muhit Afet ve Ertoğrul'a istediklerini veremediğinden toplumun insan idealine uymayan yasaları ile sıradan adamlar arasında değil, bu yasalardan kendi kazancı için faydalana bilecek sınıflar arasında uçurum yaratır"*⁴⁶

Özdemir, Karatay ve hain muhit Afet'i uçuruma sürükler. Fakat Afet sevmeği bildiyi gibi, ölmeyi, öldürmeyi de bilir. Afet, ilk önce kıymeti biçilemeyen güzelliğinin intikamını alır, kendi eliyle yarattığı butu-Karatay'ı öldürür, kötülüğü mahveder. Fakat kötülüğün yıprattığı güzellikte mahva mahkum ve sonda güzelliğin sembolü Afet ölür. Eserde aşkın çeşitli karakterli insanlarda çeşitli tezahürü ile yanaşı, çirkin muhitte güzelliğin zıdlığının manzarasını yaratan Cavid, güzelliğe kıyanlara, bütün kötülöklere ölüm – hükmü verir, güzelliğın eliyle kötülüğü mahveder. Cavid, eserde Türkiye aristokrat muhitini, kibar ailelerin ahlak ve yaşam tarzını, muhitte yenileşme adına hüküm süren kötülüğü eleştirmekle yanaşı, böyle bir toplumda ailenin manevi dayasını yaralayan, raydan çıkaran faktörleri, kadın hukuksuzluğunun, sevmediği kişiyle evlendirilmesinin nasıl trajediler türettiğini, sarhoşluğun bir kurt gibi aileyi içten mahvettiğini, kibar ailelere mahsus yenileşmenin neye mal olduğunu, manevi-ahlakı cihetten düşkün bir muhitte insanın ziyan olduğunu kanıtlar. Afet ve Ertoğrul bu muhitte ziyan olanlardandır.

Cavid, konu ve imgelerin aid olduğu İstanbul'u eserlerinde tüm yönleriyle; tarihi, ulusallığı, ihtişamlı ve doğal güzelliği ile yaşayan ve Batı düşüncesine, burjuva ideolojisine uyum sağlamak zorunda kalan bir şehir olarak resm etmektedir. Facianın asıl muhtevası her iki İstanbul; ahlak ve davranışlarında Doğu yaşamını korumaya çalışan insanların çabaları, irs varis ve miras ilişkilerindeki çelişkiler görüş alanında tutulur.

4. Mektuplarında Osmanlı İstanbul'u

Cavid'in İstanbul'dan Nahçıvan'a fikir babası Kurbaneli Şerifzade'ye yazdığı, aslı Bakü'de Hüseyin Cavid Müzesi'nde korunmakta olan mektuplarında İstanbul'da neler yapması, nerede yaşaması, tercüme-yi-halında da karanlık olan İstanbul devriyle⁴⁷ alakalı bilgilerle yanaşı, Osmanlı İstanbul'u ile alakalı birtakım bilgiler ihtiva etmektedir. Cavid'in Kurbaneli Şerifzade'nin arşivinde muhafaza olunarak bizlere ulaşan sekiz mektubu pahabiçilmezdir. 1906 yılında yazdığı *Birinci Mektupta*

⁴⁵Cavid, c), *Eserleri*. Cilt 3, 135.

⁴⁶ Mehti Mammadov, *Acı feryatlar, şirin arzular*. (Bakü: Genclik Yayınları, 1983), 139.

⁴⁷ Aziz Şerif, *Geçmiş günler*. (Bakü, Azərneşr Yayınları, 1977), 26.

(Kurbanali Şerifzade'ye, Rebiyülevvel, 1324, Dersaadet) Cavid, İstanbul'a gelişini tesvir eder, İstanbul yolculuğunu anlatır:

“Uluhanlı'dan Tiflis'e geldim. Orada Ahundov otelinde 2 gün kaldıktan sonra trenle Batum'a geçtim. Batum'da da birkaç gün kaldım, yurt dışına çıkış için pasaport edindim, iyi bir fes ve alafranga giysi aldım. Nihayet, 19 Nisan akşamı Pagi adlı Fransız vapuruyla Batum'dan Dersaadet'e yola çıktık. Vapurda Moskova'da ticaretle uğraşan kültürlü dört Osmanlı Türk ile tanıştım. 20 Nisan sabahı Trabzon'a vardık. Vapur burada 6 saat kalacakmış. Biz de bunu fırsat bilip Trabzon'u görmeye koyulduk. Trabzon çok iyi ve sefali, ruh-perver ve neş'et-güzer bir beldedir. Evvela denizden ufak bir kasaba gibi görünüyordu. Seyredip gezdikten sonra mülahaza ettim. Büyük bir belde ve vilayet mahsup olunur. Bilahare vapura döndük. Vapurda biri Mekteb-i Tıbbiye öğretmeni, diğeri Mekteb-i Harbiye talebesi olan 2 kişiyle daha arkadaş olduk. Samsun'da da vapurun bekleyeceğini öğrendikten sonra 6 arkadaş şehri görmeye başladık. 9 saat gezip dolaştık, beraber yemek yedik, Rüşdiye mektebinin bahçesinde jimnastik yapan çocukları seyrettik. Birkaç küçük şehirde daha kısa süreli molalar verdik ve sonunda İstanbul Boğazına vardık. Öyleki subh açıldı, temaşa ettik: Boğaz ne Boğaz! Allah zeval vermesin! Üç saat bekledikten sonra topçu askerler ve iki kaptan gemiye teşrif etti, vapuru muayene edip geçişe izin verdi. Boğazın içiyle bir buçuk saat ilerledik ve nihayet köprüye yanaştık. Boğaz'ın evvelinden köprüye kadar her taraf imaret, mescit, bulvar; seyahat etmeli ve sefali yerler idi. Kayığa binip rıhtıma çıktım. Silah ve birtakım yazı dolayısıyla üstümüzü aramaya başladılar; bir şey bulamadılar. Haydi yavrurum, haydi oğlum; Allah'a ısmarladık! deyip serbest bıraktılar. Gümrükte çantalarımızı açmamız ve pasaportları hazırlamamız emredildi. Buldukları bir çert (?) tütün için 8 kuruş ceza yazdılar. Kanunlar muntazam ve takdire lâyık şekilde icra ediliyordu; lakin yazıcılar, getirdiğim 11 seccadenin gümrük kaydı için benden 25 kuruş rüşvet adılar. Sukut-ı hayale uğradım. Sirkeci'de Babiali Caddesi'nin karşısında İzmir adlı otelde 13 gün ikamet edip daha sonra Validehan'da bir oda konuştum ve tağyir-i mekan ettim. Birkaç gün içerisinde muhim yerleri gezip seyrettim: Büyük mescitler, antika-haneler, tramvaylar, yer altı makineleri, vapurlar... Kafkasya'dan tahsil için gelmiş ağaları, efendileri tek tek arayıp bazılarını bulmaya muvaffak oldum. Onlarla iki günde bir buluşup sohbet etmekteyiz. Yedi sekiz kişinin eğitim için Beyrut'a dahi gittiğini öğrendim. Bilgi düzeyi aşağı ve yaşça küçük olanlar, İstanbul'da bazı “küçük rütbeli” okullara kabul edilmiş ve buralarda tahsile devam ediyorlar. Malumatlı bazı zevat ise hiçbir okula devam etmeyip İstanbul'da irtibat kurdukları edib ve fazıllardan gayr-i resmî surette tahsil almaya gayret ediyorlar. Ben de evvela heveslendim ki her bir işten sarf-ı nazar edip sadece tahsille meşgul olayım; ama baktım ki elimdeki parayla sadece bir buçuk sene idare edebilirim. Sonra nereden para bulacağım? Bu sebeple ticaret yapmayı planlıyorum ki bu da benim günde 6 saat vaktimi alacaktır. Geri kalan zamanımda komşum Şeyh Efendi'den günde 3 saat Fransızca dersi 218 alacağım. Böylece Kafkasya'dan buraya okumaya gelenlerle yarışır hale geleceğim. Kimin daha iyi tahsil aldığı ise Kafkasya'ya dönüşte anlaşılır inşallah! İstanbul'un havası güzel, Boğaz'ın havası pek güzel ve karşısının havası dahi güzel ve iyicedir vessalam⁴⁸. Mektubun sonunda Cavid, “vakit darlığı nedeniyle tafsilatlı olarak ve okunaklı bir imlayla yazamadığı için muhatabından özür diler, selam söylenecek

⁴⁸ Cavid, d), Eserleri. Cilt 5, 304.

isimleri sırayla zikrederek mektubunu bitirir. İmza: Hüseyin Salik Rasizade Nahçıvani, Dersaadet, Validehan”⁴⁹

Cavid’in Kurbanali Şerifzade’ye gönderdiği *ikinci mektup*, 26 Şaban 1324 (15 Ekim 1906) tarihlidir. İlk önce Cavid, daha önce göndermiş olduğu mektuba cevap alamadığından şikayetlenir. Bir bakıma ilk mektubu özetler, kaldığı Validehan hakkında detaylı bilgi verir:

“Validehan’da sakin olanlar hep Acemler, İranlılar olduğundan devlet nezdinde o kadar mütenabih değil, ama dışarılarda olan arkadaşların menzillerinde bir gazete yahut istiklâlê dair ber-akis [aksine] bir söz okunması ve konuşulması hep memnundur. Validehan ve İstanbul’un öte tarafı, yani köprünün diğer semti, hür ve gür olarak tesmiye olunur. Buralar bazı kuyudat ve can sıkıntısından azattır. Validehan’a, (burada İranlılar barındıkları için) karşıda ecnebler sakin olduğu semtlere ahrarane gazeteler getirmek, ecnebi postaları tavassutu ile pek kolaydır. Buna binaen şimdi Kafkasyalıların, Kazanlıların çoğu karşıda; birkaçı da Validehan ve civarında mesken tutmuştur. Bu sebepten ve bana faydalı olacak muallimlerin buraya yakın olmasından dolayı Validehan’ı kendime mesken ettim”⁵⁰

Cavid’in bahsettiği, İranlıların *Mader Han* dedikleri Validehan’ın İstanbul’da yaşayan Acem topluluğunun ticari olduğu kadar siyasi, sosyal ve dini bir merkezi olduğunu bir takım ayrıntılarla ortaya koymuştur. Çünkü Validehan, XIX. yüzyıl boyunca İran’dan gelip, İstanbul’da belli bir süre ikamet etmek zorunda kalan siyasi sürgünler, muhalifler, hacılar ve tacirlere ev sahipliği yapmıştır. “İran’ın kuzeyinden gelip İstanbul’a yerleşen Azeri Türklerinin yoğunluklu iş mekanı olan bu han, İstanbul’daki Acem topluluğunun sosyal, siyasi, dini birçok faaliyetinin bizzat destekçisi hatta yönlendiricisi olmuştur”⁵¹

Türkiye’ye gelişi de halı ticareti yapması nedeniyle Cavid’in Validehan’da ikamet etmesi buradaki tüccarlarla alaka kurması ve ticaret yapması için de müsaitti. Buradaki tüccarların bir çoğu Cavid’in yol göstereni ve dostu Kurbanali Şerifzade cenapları ile bizzat tanışıyorlardı. Cavid bu tüccarlara Kurbanali ağadan selam götürmekle onlarla tanışır, belki de Kurbanali beyden gönderiler götürüyordu. O, ilk mektupundan beş altı ay sonra *faziletli efendim* de müraciat ettiği Kurbanali Şerifzade’ye gönderdiği ikinci mektubunda (1906, 2 Kasım) ticari meselelerden ve görüştüğü tüccarlardan, bir ticari şirket kurmasından bahsederek yazar:

“İstanbul’a vardıkdan bir hafta sonra gebeleri ve seccadeleri gümrükte toptan bir Avrupalıya sattım ve bir az da menfaat ettim. Validehan’a gelenden sonra Eylisli Ağa Muhammed Tağı ve iki Tabrizli kişi buldum ki, bir şirket binası koyub, tabrizlileri Tabriz’e gönderip ve Muhammed Tağı’ni da şurada saklayıp elimde enstrüman gibi kullanıram. Örneğin, her bir feli bir iş olursa, müşarileyhi yollayıp oluşumunda tavsiye ederim ve ticaretimiz de bu karar üzredir: ayda bir iki barhana Tebriz’e çay yollayıp, Tebriz’den ve Kafkaz’dan bazı şeylər isteyip, toptan partiya ile gümrüklerde veya alışveriş merkezlerinde satabiliriz ve şu alıp satmak ayda sadece iki defa olur”⁵²

Validehan’da ikamet etmesi Cavid’in ticaretle uğraşmasını kolaylaştırıyordu. Yalnız Cavid yok, “1908 yazında 20.000 İranlının yaşadığı belirtilen İstanbul’da ağırlıklı olarak ikamet ettikleri semtler;

⁴⁹ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 301.

⁵⁰ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 307.

⁵¹ Filiz Diğiroğlu, “İstanbul-Tebriz ticaret hattında Validehan” (XIX-XX YÜZYIL). *Türk Kültürü İncelemeleri dergisi* 31, (İstanbul 2014), 84.

⁵² Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 293-95

*Beyoğlu, Boğaziçi, Üsküdar, Kadıköy ve Adalar iken en yoğun buldukları iş yeriydi*⁵³. *Gözükür, İranlı Müslüman tüccarlar, Batı ve Doğu geleneklerini bünyesinde barındıran, Müslüman bir imparatorluğun (Osmanlı) başkentinde kendilerini daha rahat hissetmişlerdir*⁵⁴ Bir taraftan da,

“Gelenek, edebiyat ve dillerindeki benzerlikler dolayısıyla Doğu ve İslam toplumları çizgisinde İran ve Osmanlı milletlerinin liderleri epey zamandır birbirleriyle münasebetlerini artırmaya çaba göstermişlerdi. Özellikle İran’da Meclis’in bombalanmasından (1908) sonra dünyanın her yerine dağılan hürriyet öncülerinin son aylarda Osmanlı topraklarında doğan özgürlük ateşinden sonra İstanbul’da toplanmaya başlamışlardı“⁵⁵

Aynı fikirler Cavid’in mektubunda şöyle geçer; *“Validehan bir ticaret merkezi olduğu kadar, İstanbul ve civarında yaşayan İran vatandaşları için sosyalleşme imkanı buldukları bir mekan da olmuştur. İkametgâh özelliği sebebiyle İranlı siyasi muhalifler, tacirler, hacılar ve diğer misafirlerin uğrak yeri olmuştur*“⁵⁶ Cavid, Validehan’da Hacı Baba, Hacı Resul, Ağa Muhamme Taki Ağa Zeynal, Eylisli Tağızade Mir Cavad vb. tüccarlarla yanaşı, Osmanlı topraklarında yaşayan hürriyet öncüleri ile görüşmüş, Ömer Naci, Mirze Muhammedalihan, Said Selmasi, Sevfet’le yakın temasta olmuştur. 1909 yılında yazdığı mektubunda Cavid, Kurbanali Beye (Kurbanali bey devrimci herakette gizli fealiyette olan hürriyetperverlerdendi) Naci Beyden bahseder:

“Bir eve gittim ki, orada İran ehrarından Naci bey (İttihad ve Terakki’nin Paris merkezi tarafından İran Azerbaycan’ına buradaki devrimcilerle temasa geçmek için gönderilmiş Naci Bey Cenubi Azerbaycan fedailerinin esas ideoloğlarından biri idi) isminde bir zatı ziyaret edecektim. İçeri girdim, meğerse Hacı Resul’dan mada bildiyim genç İran ehrarının en hamiyet perverlerinden yedi sekizini orada buldum. Eyice konuştuk, yimek yedik, sonra Boğaz içi vapurlar ile hepimiz bir yerde Kadıköy isminde bir köye gittik ki, Mirze Muhammedalihan (Seyid Hasan’ın yoldaşı) orada iğamet ediyor. Müşaireleyhle bir okuma odasında buluştuk, kamali – muhabbet ve samimiyetle iki üç saat kadar meşğul olduk. Ben de Mirza Muhammedali hanın yanında oturmıştım. Said Selmasi ise birkaç gün bundan önce o taraflara azimet etmiştir“⁵⁷

Mektuptan, İstanbul’da olurken Said Selmasi’nin orada tahsil alan romantik şairimiz Hüseyin Cavid’le ve Güney Azerbaycan’ın tanınmış maarifçisi Muhammed Ali Terbiyet’le de görüştüğü malum olur. Bu gerçeği Yavuz Akpınar Azeri edebiyatı araştırmaları kitabında verir: *“Muhammedali Terbiyet, Said Selmasi, Hüseyin Cavid İstanbul’da görüştükleri sıralarda Rza Teyfik’den özel dersler almışlardı*⁵⁸ Cavid’in, mektubunda *“Ben de Mirza Muhammedalihan’ın yanında oturmıştım...”*⁵⁹

Bahsettiği Mirza Muhammedalihan *Gencineyi – Fünun* dergisi ve *Terbiyet* kütüphanesinin ve *Danışmandani Azerbaycan* eserinin yazarı, İngiltere’den İstanbul’a gelip, burada Seadet encümeninin işlerinde Mirza Alekber han Dehhuda vb. ile birlikte iştirak eden Muhammedali Terbiyet’dir. Cavid’in İran ehrarlarından biri gibi tanıttığı Naci bey, *“İttihad ve Terakki partisinin Paris merkezi tarafından İran Azerbaycan’ına buradaki devrimcilerle alaka yaratmak için gönderilmişti. Türkiye’de*

⁵³ Diğiroğlu, “İstanbul-Tebriz ticaret hattında Validehan” (XIX-XX YÜZYIL), 87.

⁵⁴ Diğiroğlu, “İstanbul-Tebriz ticaret hattında Validehan” (XIX-XX YÜZYIL), 84.

⁵⁵ Rıza Kurtuluş, “1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi”, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010), 29-30.

⁵⁶ Diğiroğlu, “İstanbul-Tebriz ticaret hattında Validehan” (XIX-XX YÜZYIL), 190.

⁵⁷ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 115.

⁵⁸ Yavuz Akpınar, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. (İstanbul: Dergah Yayınları, 1994), 89.

⁵⁹ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 116.

meşrutiyetin ilanından sonra Ömer Naci azad edilmiş, 1908'de O İstanbul'da imiş"⁶⁰ Cavid, İttihad ve Terakki başçılarından Enver Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk'ün silahdaşları sırasında önde gelenlerden biri olan Ömer Naci ve Ziya Gökalp'ın milletin şahlanmış imanı gibi değerlendirdi. Naci Beyi İstanbul'da ziyaret edip. Mektuplarda ismi geçenlerden biri de Güney Azerbaycan şairi, Şeyh Muhammed Hiyabani'nin ve Cavid'in dostu Zeynalabdin Sevfet'dir. Mektuplardan öğreniriz ki, Cavid, İstanbul'da kendine Kafkaslılardan ve İranlılardan ibaret bir muhit yaratmış; *"Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti, özellikle İstanbul, İranlı rejim muhaliflerinin 'Paris'i haline gelecektir. Bunlar iki gruptur: Şah tarafından sınır dışı edilenler ve gönüllü sürgünlerini İstanbul'da yaşayanlar. Bunlar arasında hem devlet görevlileri, hem de aydınlar (yazarlar-şairler) vardır"*⁶¹ Bu muhitte medeniyet ve hürriyetin kızgın mübarizleri Hacı Baba ağa, Ağa Zeynal Mammadov, Muhammed Ali Terbiyet, Said Salması vb. vardı. Mektubunda

*"Gözlerindeki zayıflığın da zaman kaybına sebebiyet verdiğini, İstanbul'a geldikten sonra Almanya'da göz doktorluğu mektebini imtiyazla bitirmiş Ziya Efendi adlı doktora muayene olduğunu, onun önerdiği ilaçlarla şifa bulduğunu, yazdığı numaralı gözlüğü ise İstanbul'da bulamayıp Paris'ten on dört günde getirttiğini, bu uğurda 3 lira harcadığını ve nihayet saadete kavuştuğunu"*⁶² belirten Cavid, devam eder: *"Boğaziçi'nin havası pek latif olduğundan Karadeniz'e kadar hep güzel güzel köyler, sayfalar tesis etmişler. 60 kadar ufak şirket vapuru ki ancak 500 adamı havi olabilir- mahalle vapuru ismiyle ve ucuz fiyatla yolcuları şuraya buraya taşımaktadırlar. Geçen gün İkdam'da okudum ki yine büyük ve hızlı iki vapur gelmiş. Tir-i Müjgan ve Feyz-i Alem adlı bu vapurlar, Bahri Sefid'de kullanılmalıdır. İstanbul'da dört tramvay yolu var ki her birinde 24 kadar vagon oluyor. Karşıda, köprüünün öbür tarafında, daha bir tünel yolu vardır ki on dakikaya kadar inişten yokuşa kalkıyor. İstanbul'da çok büyük kiraathane ve kütüphaneler var; ama layıklarınca kitapları ve gazeteleri yoktur. Çünkü her bir iyi münderecat ve matbuat yasaktır. Böyle anlaşılır ki dört beş sene bundan akdem Türkiye'de hür eserler varmış ve cemaat de böyle dehşetli surette sıkı tutulmazmış. Alelhusus Kütüphane-i Umumiye-i Osmaniye'nin bir tarafında yedi sekiz sandık kadar kitap vardır ki beş sene bundan akdem memnu değilmiş; ama şimdi yasak olmuş. İstanbul'da müteaddit ve gunagun tiyatrolar var. Alelhusus Ramazan'da büsbütün kasaba ve esnafın dükkanları geceler açık olduğuna göre tiyatrolar da ziyadeleşir ve Türkler o gecelerde tiyatroya gitmeye talip ve rağıp oluyorlar. Karşı, köprüünün öbür tarafıdır ve sekenesinin çoğu ecnebi olduğundan içkiye ecnebilere mümanaat yok; ama Müslümanlara hep yasaktır. Kimse ale'z-zahir içemez; ama İstanbul'un bu nüsfinda ki Peygamber'in abası, imâmesi, sancak-ı şerifi ve sair müteberrike şeyler oluyor- hiçbir dükkânda açık içki satılamaz. Bu taraf, o şeyler sebebiyle devlet ve cemaat indinde muhterem ve azametli hesap olunur. Böyle ki kerrât süferâ ve konsoloslar, bu semtte sakin olmaya talip olsalar da devlet kimseye izin vermemiş. Kart varak bilumum yasaktır. İnas fırkası, büsbütün hanımlar, yüzü açık ve hürdürler; ama na-münasip bir şey yapamazlar. Hilaf-ı şer' bir iş neşet ediyorsa devlet çok sıkı tutuyor. Ama bazılarının da muhtasar bir yüz örtüsü vardır. Türkiye'de müze sanatına terakki vermeye çok telaş ve sa'y olunur. Geçen günlerde bir tiyatroya gitmiştik. İran hürriyet-hâhlarının Fransızca şebihini çıkarırlardı. İstanbul'da debistan-ı İraniyan*

⁶⁰ Fethi Tevetoğlu, *Ömer Naci*. (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973), 164.

⁶¹ Gökhan Çetinsaya, "Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı-İran İlişkileri". *Kök Araştırmalar*, Osmanlılar Özel Sayısı, (Ankara 2000), 13.

⁶² Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 305.

olduğu gibi Trabzon'da da var. İzmir'de de bugünlerde müşir-i huzur tavassutu ile tesis olundu"⁶³

Hüseyin Rasizade Nahçıvani, İstanbul. 16 Teşrin-i evvel 1906'da Farsca yazdığı *üçüncü mektupta* Cavid,

*"Şerifov'a Nahçıvan'dan biri onu sevindiren, diğeri ise kederlendiren iki mektup aldığından, kardeşinden aldığı, moralinin bozulmasına sebep olan mektuptan bahseder; ondan kendisine yaptığı gibi onun da eğitimiyle ilgilenmesini ve ona yardımcı olmasını, doğru yol göstermesini rica eder; Benim ağam! Başınızı ağrıtsam da cenabınıza malumdur ki, Onun ne İstanbul'a gitmesine, ne de başka yere gitmesine kıskanmıram. Lakin siz bildiğiniz gibi eğer O da benim tek okumak için kurbet vilayete gederse, annem ikimizin ayrılığına tab getirmeyecek, "Hayat" gazetesi gibi sağ iken ölecektir"*⁶⁴

Mektup, Namık Kemal'in Tesadüm-i efkardan barika-ı hakikat doğar vecizesiyle hitam bulur. Cavid, dördüncü mektubu (Nahçıvan'da Mir-i Muhterem, Vatan-dust-ı Muazzam Meşhed Kurbanali Ağa Şerifov Hazretlerine Takdime-i Acizanem, id-i Adha 1326) II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şerifov'un mektubuna cevaben yazmıştır. Şerifov, mektubunda Cavid'i mesut Türkiye'nin büyük bayramı ve Meclis-i Mebusan'ın küşadı dolayısıyla tebrik etmiş, Cavid de cevabında

"filhakika mesut gibiyim, belki de mesudum; fakat be-her-hal bu mesudiyet, bu şeref; Şerifovların, Sıdkilerin terbiye-i nikbinanelerinin netice-i şa'saadarı ile teşvikat-ı kıymettarına racidir" diyerek Meclis-i Mebusan'ın küşadına sanki pek sevinmediğini izhar etmiş, siyasete mesafeli duracağını daha o zamandan belli etmiştir. Cavid bu mektupunda Boğaziçi vapuruyla Kadıköyü isminde bir köye gittiğinden, orada ikamet eden İranlılarla görüştüğünü ve tekrar İstanbul'a döndüğünden uzunuzadı bahseder, sonra Şerifov'a kendine dair bilgi verir: *Efendim, bendeniz ta Ramazan'a kadar beş altı ay "idadi" programını ikmale çalışırdım ve her hafta da meşhur filozof Rıza Tevfik Bey'den bazı hakayika dair bir iki ders, program haricinde okuyordum. Sonra hürriyet gelir gelmez Rıza Tevfik Bey Edirne mebusu intihap edildi, bazı asar-ı nafla neşrine başladı, Darülfünun edebiyat şubesine profesör tayin edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından millet vekaletine namzet oldu. Hülasa iş aştı taşı; bize vakit kalmadı! Sonra Ramazan'da Darülfünuna istida takdimiyle edebiyat şubesine kayıt ve kabul olundum. Şimdiye kadar da devam ediyorum. Şimdilik benim takip ettiğim dersler: Edebiyat-ı Osmanî, Edebiyat-ı Fârisî, Tarih-i Edebiyat, Ma-ba'di-i Felsefe, Tarih-i Umumî ve Siyasî, Coğrafyâ-yı Tarihî, Tabii ve Ümrânî. Haftada 14 ders birinci sınıfta okuyorum. Fırsatı fevt etmemek için 7 ders de ikinci sınıfa devam ediyorum. Mektebimiz üç senelik ve üç sınıftan ibarettir. Eğer bu sene birinciden imtihan verecek olursam ve geçineceğim geçmişte olduğu gibi yolunda olursa gelecek sene de haftada 7 ders ikincide ve 14 ders üçüncüde istimâ' edip malumat-ı lazımeyle elde etmiş olurum. Fakat ikinciden şahadetnameye muvaffak olsam bile ihtimal ki üçüncüden olamam; fakat be-her-hâl her üç senelik malûmata dest-res olurum. Çünkü her senenin derslerini çocuk gibi ezberlemek lazım (mademki bana ilim lazımdır, şahadetname lazım değil) o surette eğer muktedir olursam, ikisini çocukçasına imtihana hazırlanırım; fakat üçüncüsünü bilip öğrenirim. Zehemat-ı meşakkasına pay-bent olmam. Bu program üstad-ı muhterem Rıza Tevfik Bey'in salah gördüğü bir programdır (Şeb abistenest, ta çi zayed seher; Gece hamiledir;*

⁶³ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 309.

⁶⁴ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 13.

kim bilir seher ne doğacak). Demek ki berhayat olursam ve geçinecekte zorluk çekmezsem topu topu benim İstanbul'daki evkat-ı tahsiliyem bir buçuk sene kadar küçük bir müddetten ibaret olacaktır. Fakat! İşte meselenin en yaralı noktası bu istifhamlı, bu hayretli fakattan ibarettir. Çünkü bu, fakat bendenizi çocukluğumdan beri görmediğim, bilmediğim, sevmediğim, sevemeyeceğim o korkunç, o müthiş hiçliye, dilencilik denilen o kuduz illete yalvartmak istiyor. Fakat efsus, hezar efsus, benim tabiatım, yaratılışım bütün bütüne bu illetten kaçır, bu zilletten korkar. Ben hamallığı, hizmetkârlığı pek ziyade severim; fakat böyle bir devr-i hürriyet ve zamânî-i saadette benliğimi satmak, esir olmak istemem (Esiri olduğum bir şey varsa o da hakikat ve muhabbettir). Esaret zincirine bağlanmaya, o mülevves kaydı çekmeye razı olamıyorum. Sebebi ise ağır yük taşımaya, mağrurâne bir minnet çekmeye gönlüm bir türlü kani olamıyor. Meşhur Kemal Bey demiş ki Kimsenin lütfuna olma talip; ivazı cevher-i hürriyettir. Bilmem ki hiç ömrünüzde özgelere ihtiyaç hissiyle mütehassis oldunuz mu? Sözün en kisası bendeniz şimdilik elimde olan üç beş liradan yemeye yemeye (daha doğrusu haftalarla peynir ekmekle kanaat ederek) kemal-i sefaletle artırabildiğim cüzi bir meblağla birkaç ay kendimi idare edebilirim. Yalnız burası bilinmeli ki hayatım felâsife-i kelbiyyun-ki yaşayışları kelb yaşayışından tefrik olunmaz- hayatından pek farklı değil. Lâkin geçen sene yazdığınız programa tevfikeyen ve o taahhüdata istinaden yaptığım en büyük yanlış üç senelik geniş bir programdan ileri gelme bir hata oldu ki onu tahvil etmek imkân hâricinde addolunacak kadar güçtür. Fakat bununla beraber şu müddet-i malumeyi her türlü felakete göğüs germeli olsam bile devam ettireceğim, bu hususta her meşakkatli bir yolluk göze aldırılmışım”⁶⁵

23 Şubat 1909'da yazdığı *beşinci mektubuna* (Cenab-ı mahdum u muhterem Ağayı Şerifzade-i Kurbanali Hazretlerine arıza-ı acizanemdir) Cavid, Şerifzade'yi Nevruz Bayramı münasebetiyle tebrik ederek başlar. Devamında uzunca bir felsefi konu açar ve bu konuda daha sonra yazacağı eserlerinde çokça söz ettiği, hayat felsefesi haline getirdiği İnsan, daima aldanmaya mahkumdur” fikri de yer alır. Cavid, mektupta tekrar mali sıkıntı meselesine değinir. “Kafkasya'dan beklediği para yardımını yine alamamıştır. Tanıdığı Osmanlılardan istediği kadar istiane edebileceğini dilenciliktense hamallığı tavsiye ettiğini yazar”⁶⁶ Beşinci mektup, mektub-ı acizanemi kimseye okumayın ricasıyla sonlanır (Huluskar-ı bi-miktarımız Hüseyin Cavid Rasizade). Onun (Muhterem Şerifzade Hazretlerine hulusname-i acizanem. 10 Mart 1909) *altıncı mektubuna* iyimser bir ruh hakimdir: “Bugün fazilet-perver kardeşim Şeyh Muhammed Ağa cenaplarından bir mektup aldım. Temdid-i tahsil için harçlık göndereceğini temin ediyor. Üç dört gündür ki bir iki talebeye ders verip onlardan da elli altmış kuruş hakk-ı tedris alıyorum. İstikbalimiz iyileşecek gibi addolunabilir”⁶⁷ Şerifzade, Cavid'e gönderdiği mektupta Nahçıvan'a dair sathi bir malumat vermiştir. Bir sonraki mektubunda Cavid, Şerifzade'den İrevan'da Türkçe tahsil hakkında ve maarif-i İslamiye namına hissolanun teşebbüsat ve ikdamata dair bir şeyler yazmasını rica ederek mektubunu bitirir (Lütf-dideniz Rasizade Hüseyin Cavid Nahçıvani). Yalnız kendiniz okuyacaksınız ihtarıyla başlayan *yedinci mektup* (Huzur-ı hamiyet-mendanelerine. 14 Haziran 1909), Şerifzade'nin 20 Mayıs tarihli mektubuna cevap olarak yazılmıştır. Öncekilere kıyasla epey uzun yazılmış mektupta sosyal meselelere temas edilerek Kafkasya ve İran tenkit edilir:

“Her şeyde, her meslekte, her hususta bir terbiye-i muntazama, bir mûmârese-i mahsusaya vardır ki insan, o terbiye ile takip edeceği meslekte kesb-i ihtisas etmelidir, büyük bir

⁶⁵ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 314.

⁶⁶ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 320.

⁶⁷ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 324.

*nüfuz-ı nazara mâlik olmalıdır. Bizim millet-i necibede bu ihtisasa, bu iktidara tesadüf edilmez. İran'ın 'hezar-pişe, kemmaye' sanatkârlarına mahsus bukalemun bir istidada mâlikiz ki cidden nazar-ı muhakemeye alınsa hiçbirimizde iki paralık fikir olmadığı tebeyün eder"*⁶⁸

Satır aralarında Sultan Reşad'ın ismine tesadüf edilir: “Türkiye’den de el öpmek, etek öpmek merasimi çoktan kalkmıştır. Bence temellük, müdahane bilmeyen ve kayd-ı minnettâridan vareste olan bir çoban, Sultan Reşad gibi hür bir padişahdan daha hürdür, daha haysiyetlidir”⁶⁹ Nedense mektupta İstanbul’a dair çok kısa bilgi vermiştir: “İstanbul’a dair hiçbir şey yazmak istemiyorum. İdare-i Örfiye kalkmış, sükunet ve emniyet hükm-ferma ciddiyet ve faaliyet azıcık görünmeye başlıyor. İngiltere’ye heyet-i mahsusa gönderiliyor. Zaten vukuat-ı hazırayı siz de bizimle beraber biliyorsunuz, yazmak fazla”⁷⁰ Son mektupta Cavid, ileriye yönelik planlarından da bahseder. Eserleri, mektupları ile yanaşı, makalelerinde de İstanbul’dan bahseden Cavid, gördüklerinden örnekler verir. Kanaatimizce, bu bir başka makalenin konusu olabilir. Mektuplardan da gözüktüğü gibi, Cavid’in tahsil yılları Türkiye’nin kaynar ve murekkeb bir devrine; Osmanlı İmparatorluğu’nun en gergin, kritik anlarına denk gelmiş. Mektupunda Cavid, “Türkiye’de yaşanan siyasi olaylara dokunur, Sultan II. Abdülhamid’in tahttan indirildikten sonra ülkeni hakimiyete gelmiş, Reşad’ın değil, İttihad ve Terakki mensupları-konstitusiyalı parlamentonun idare etmesinden, 17 Ocak 1908’de İkinci Meşrutiyet Meclisi’nin açılmasından bahseder: İdareyi ürfiye kalkmış, sükunet ve emniyet hökmferma, ciddiyet ve fealiyyet azacak görünmeye başlıyor”⁷¹

Genç öğrencinin mektublarında Sultan II. Abdülhamid’den despot gibi bahsetmesinin sebebi ilk Türkiye’ye geldiğinde mektubunda Şeyhi-muhterem - diye bahsettiği, İttihad ve Terakki Partisi’nin esas ideologlarından olan Rıza Tevfik’le tanışması, II. Abdülhamid’i ondan duydukları ile tanınmasından dolayı olabilir. Rıza Tevfik sonralar yazdığı şiirle Sultan’a karşı sert muhalefetinden dolayı pişmanlığını dile getirir; “Divane sen değil, meğer bizmişiz/Bir çürük ipliğe hülya dizmişiz”⁷²

“Tarih kulak kabartsın”, diye ölüm döşeginde itirafta bulunur;

“Ben bu şiiri Türk milletine hakaret kastıyla değil, tamamıyla aksi olarak, Türk milletini ölüme götüren bir zümreyi teşhir ve Abdülhamid Han’a edilen iftiraları tesbit gayesiyle yazdım. 31 Mart vakasını tertiplemediği isnadı altında tahtından alaşağı edilen büyük hükümdar, bu isnadla, sade iftiraların değil, tertiplerin de en hainine hedef tutulmuştur. 31 Mart’ı tertipleyen İttihatçılar ve bu işe memur edilenler arasında bizzat ben varım. 31 Mart’ı kışkırtma ve körükleme işini Selim Sırrı ile Rıza Tevfik idare etti”⁷³

Gençliğinde Sultan II. Abdülhamid’den despot gibi bahseden Cavid’de, sonralar tıpkı Rıza Tevfik gibi, Sultan II. Abdülhamid’in gördüyü işleri değerlendirerek mektuplarında Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid’i İran şahı ile karşılaştırır ve üstünlüğü Sultan II. Abdülhamid’e verir, akabinde itirafta bulunur: “Abdülhamid on binlerce idadi, rüşti, ibtidai, tıbbi, mülki, askeri okulların yaratılmasına mücadele etti... Abdülhamid’i mahv eden kendinin açtığı okullar oldu”⁷⁴

⁶⁸ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 325.

⁶⁹ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 326.

⁷⁰ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 310.

⁷¹ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 310.

⁷² Abdülhamid’in muhalifi Rıza Tevfik onun ölümünden sonra ...www.sabah.com.tr > 2019/12/30 - Abdülhamid’in muhalifi Rıza Tevfik onun ölümünden sonra şiirle özür dilemişti. Erişim: Mehmet Barlas 30 Aralık 2019.

⁷³ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 305.

⁷⁴ Cavid, d), *Eserleri*. Cilt 5, 331.

5. Sonuç

Bu yazıda inceleme alanımız XX yüzyılın başlarında eserleriyle benzersiz bir felsefi lirizm kaynağı üreten, Azerbaycan edebiyatını renkli trajedilerle, insanlığın evrensel sorunlarını aydınlatan ve ulusal tarihle zengin bir şekilde rezonansa giren tarihi dramaları ile yeni bir aşama yaratmış Hüseyin Cavid'in hayatı ve dünyagörüşünün şekillenmesinde İstanbul'un rolü, Türk romantik şairlerinin etkisi aynı zamanda, eserlerindeki Osmanlı İstanbul'unun yankısına değinmekti.

Yazıda arşiv kaynaklarının olmamasının nedeni şairin sovyet rejmi tarafından tutuklanarak "Halk Düşmanı" ilan edilmesi, arşivinin KKB' tarafından yok edilmesidir.

Örnek yaşam biçimi, Türkçülüğe, Turan'a sadakati ile sanatçı kişiliğinin bütünlüğünü muhafaza etmiş, Türk edebiyatının *yıldızları safında* kendi yerini almış Cavid'in Azerbaycan'da tek olan Rasizade soyadının anlamına aydınlık getirilmiştir.

Araştırma sonucu olarak Hüseyin Cavidin İstanbul'a geliş tarihi (1905-1910) olarak belirtilmiş (bazı kaynaklarda bu tarih; 1903-1909; 1905-1909; 1906-1908 olarak geçer).

XX yüzyılın başlarında İstanbul'da eğitim gören yazar, İstanbul'un fikir ve edebi atmosferini kapsayan eserler meydana getirmiştir. Cavid'in İstanbul'daki gözlemleri ve yaşadıklarını kapsayan denemeleri, adeta şehrin geçmişten günümüze geçirdiği değişimin bir belgesidir. İstanbul'a dair tarihi, coğrafi, sosyal, siyasi ve içtimai bilgi, şehir üzerine yazılmış mektupları ve eserleri yazarın dünyagörüşü, estetik görüşlerinin şekillenmesinde başkentin edebi kültürel muhitinin rolünü aydınlatır.

Tahsil yılları Türkiye'nin kaynar ve murekkeb bir devrine; Osmanlı İmparatorluğu'nun en gergin, kritik yıllarına denk gelmiştir. Bu dönemde İkinci Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart hadisesi, İttihad ve Terakki'nin iktidara gelişi, Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi, V. Reşat'ın Sultan ilan edilmesi gibi hadiseler yaşanmıştır. Cavid, düşüncelerini Osmanlı Türkiye'si'nin başkenti İstanbul'dan yazdığı mektuplara, eserlere dökmüştür. *Afet* ve *Uçurum* adlı eserlerinde konu ve karakterlerin ait olduğu İstanbul'u tüm yönleriyle; tarihi, ulusallığı, ihtişamı ve doğal güzelliğiyle, bunun yanı sıra Batı düşüncesine, burjuva ideolojisine uyum sağlamak zorunda kalan bir şehir olarak resm etmiştir.

Cavid'in, eserlerinde İstanbul'un sosyo-politik durumu, Boğaz'ı, semtleri, sokakları, muzeleri, kütüphaneleri, tramvay yolu, muze sanatı, Büyük mescitleri (cami), Antika-haneleri, Validehan hayatı, Bahr-i Sefid'de kullanılan Tir-i Müjgan ve Feyz-i Alem adlı vapurları, kadınlarının geyim kuşamı, genellikle yaşantıları ve farklılıklarıyla yaşayan bir şehir olarak resm etmekte, bizleri yüzyıl öncesine, Osmanlı İstanbul'una götürmektedir.

Kaynakça

Abdulhak, Hamid. *Bütün şiirleri-2*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1979

Abasov, İmran. "Hüseyin Cavid'in Şiir Dünyası", *Türk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 2, (1996), 1-15

Akpınar, Yavuz. *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1994

Aliyev, Kamran. *Hüseyin Cavid: Hayatı ve yaratıcılığı*. Bakü, Bilim Yayınları, 2008

Alekberli, Mammad Kazım. "Edebiyat ve tenkitimiz hakkında notlar" *İnkilap ve medeniyet Dergisi*, (Haziran-Temmuz 1934), 6-7

Ali Şamil, Paşayeva N. "Hüseyin Cavidin "Uçrum" faciasında İstanbul gerçeklerinin sembolü." I.Uluslararası Türk edebiyatında İstanbul sempozyumu bildirileri. T.C. Beykent Üniversitesi Fen-

edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü. (İstanbul, *Beşir Kitabevi Yayınları*, 2009), 511-522.

Asgerzade, Lütviyye. *Hüseyin Cavid: mühiti ve muasırları*. Bakü: AFPoliqrAF Yayınları, 2015

Asgerzade, Lütveyye. *Hüseyin Cavid ve Şark*. Nahçıvan. Acemi Yayınları, 2005

Asgerzade Lütviyye. Hüseyin Cavid/Türk Milliyetçiliği Portreler. (Editör Şenol Durgun, İstanbul, Akitap Yayınları, 2019), 77-89

“Hüseyin Cavid Efendi’nin Vürûdu”, “*Azerbaycan*” gazetesi, (Mart 1919)

Bağcı, Rıza. *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi Ve Modern Türk Edebiyatı Üzerine Tesirleri*, “*Bizim Edebiyatımız*.” İzmir, 1997

Cabbarlı, Cafer. Edebi mübahiseler, “*Zahmet*” gazetesi, (Haziran 1922)

Cabbarlı Cafer. Teatro ve musiki: Şeyh-Senan. “*Kommunist*” gazetesi, (Kasım 1921).

Cavid, Hüseyin. *Eserleri*. Cilt 1, Bakü: Bilim yayıncılığı, 2007a

Cavid, Hüseyin. *Eserleri*. Cilt 2, Bakü: Bilim yayıncılığı, 2007b

Cavid, Hüseyin. *Eserleri*. Cilt 3, Bakü: Bilim yayıncılığı, 2007c

Cavid, Hüseyin. *Eserleri*. Cilt 5, Bakü: Bilim yayıncılığı, 2007d

“Cavid’i Hatırlarken” *Makaleler ve hatıralar Toplusu*. Hazırlayan Abbas Zamanov. Bakü: Gençlik, Yayınları, 1982

Cavid Hüseyin, Şaik Abdulla. Edebiyat dersleri, Bakü: Hükümet Yayınları, 1919.

Caferof, Mammad Cafer. *Hüseyin Cavid*. Bakü: 1960.

Cahangirov İsrail. “Teatro ve musiki”. *Yeni Yol dergisi*, (Nisan 1930).

Çetinsaya, Gökhan. “Tanzimat’tan Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı-İran İlişkileri”. *Kök Araştırmalar*, Osmanlılar Özel Sayısı, (Ankara 2000), 11-23.

Diğiroğlu, Filiz “İstanbul-Tebriz ticaret hattında Validehan” (XIX-XX YÜZYIL). *Türk Kültürü İncelemeleri dergisi* 31, (İstanbul 2014), 69-112.

Gedikli, Yusuf. “Azerbaycan edebiyatında İstanbul”. *Türk yurdu dergisi* 9, Ekim, 1987.,30-32.

Genceli, Mehti. “Hüseyin Cavid’in İstanbul Mektupları ve Osmanlı Matbuatında “Cavid” İmzası”. *Türk kültürü incelemeleri dergisi* 31, (İstanbul 2014), 239-264.

İsrafilov, Hüseyin “Tarihi dramlarda muasırılık problemi” *XX esir Azerbaycan edebiyatı meseleleri*.(Bakü, Bilim Yayınları 1989.

Habibbeyli, İsa. *Edebi-tarihi yaddaş ve muasırılık*. Bakü: Nurlan Yayınları 2007.

Handan, Refik Zeka. *Cavid sanatı*. Bakü: Bilik Yayınları 1981.

Kabaklı, Ahmet. *Temellerin Duruşması*, 15. Baskı, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 1992.

Kurtuluş, Rıza. “1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi”, *Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi*, (İstanbul 2010), 29-30.

Kutlu, Şemsettin. *Tanzimat dönemi Türk edebiyatı antolojisi*. İstanbul: Toker Yayınları, 1987.

- Mammadov, Mehti. *Acı feryatlar, şirin arzular*. Bakü: Gençlik Yayınları, 1983.
- Mammadli, Kulam *Cavid ömrü boyu: Hayat ve Yaratıcılık Salnamesi*. Bakü: Yazıcı, 1982.
- Manafzade Sabit. Seyh-i Senan. “Zahmet“ gazetesi, (Ağustos 1934).
- Okay, Orhan. *Servet-i Fünun şeiiri 2*. Baskı. Erzurum. Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, 1992.
- Smirnov, Konstantin. Nahçıvan bölgesinin tarihi ve etnografyasına ilişkin materyaller. Bakü, Ozan. 1999.
- Şerif, Aziz. Geçmiş günler. (Bakü, Azərneşr Yayınları,1977, 26.
- Tevetoğlu, Fethi. *Ömer Naci*. İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, 1973.
- Tenkiteçi. “İblis.” “Kommunist” gazetesi, (Ekim 1921).
- Turan, Azer. *Hüseyn Cavid*. Bakü: Vektor Yayınları 2007.
- Uzun, Enver. *Hüseyn Cavid ve Türk edebiyatı*. Bakü, Güneş Yayınları, 1998.
- Zeynallı, Hanafi. “Peygamber hakkında mülahazalarım.” *Maarif ve medeniyet Dergisi*, (Eylül 1926), 41-45.
- Abdülhamid'in muhalifi Rıza Tevfik onun ölümünden sonra ...www.sabah.com.tr › Erişim Tarihi: 2019/12/30.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Hasan KARAKÖSE

Şeyma BAŞODA

İNTOBA

JHSSA

Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir / Türkiye

hkarakose@ahievran.edu.tr

[DOI: 10.5281/zenodo.6481080](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481080)

ORCID: 0000-0003-1853-8266

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir / Türkiye

seymabasoda1996@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9163-1139

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
10/12/2021

Kabul Tarihi
Accepted
20/12/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

Sorumlu Yazar

ISSN: 2791-6766

ZEVRA GAZETESİ'NE GÖRE MİDHAT PAŞA'NIN BAĞDAT VALİLİĞİ DÖNEMİNDE YAPTIĞI FAALİYETLER (1869-1872)

Özet

Midhat Paşa, Niş, Tuna ve Bağdat valiliklerinde yerel ihtiyaçları giderme gayreti içinde olmuş, aktif faaliyetlerde olmuştur. 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliğinde eğitim, sağlık, ulaşım, taşımacılık, asayiş gibi pek çok alanda önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Altıncı Ordu Müşiri olarak da kur'a ile askere alım usulünün Bağdat'ta uygulanmasını sağlamış, asayiş tehdit eden aşiretleri kontrol altına almış, huzursuzluk çıkaran veya birbirleriyle anlaşamayan aşiretleri gerektiğinde yerlerini değiştirmiştir. Nehir ulaşımını canlandırmak ve İngiliz işletmesinin buradaki etkinliğini kırmak için Fırat Nehri ıslah çalışmaları yürütmüş, verimli yolcu ve yük taşımacılığı için, Avrupa'dan vapur sipariş etmiştir. Vergi ödemeyen bölgelerle mücadele etmiş, vergide artış yapmadan, sağladığı düzen ile kendisinden önceki dönemlere göre merkeze daha fazla vergi geliri göndermiştir. Emlak ve mülklerin tapuya geçirilmesi ile ilgilenecek miri arazilerin halka açılmasını sağlamıştır. Yaptığı çalışmalara karşı ahaliden veya aşiretlerden ayaklanma ya da huzursuzluk çıkaranlarla etkin mücadele ederek asayiş sağlamıştır.

Makalede Midhat Paşa'nın Bağdat valiliği dönemindeki çalışmaları, kendisinin çıkardığı Zevra gazetesine göre ele alınmış, ayrıca Midhat Paşa'nın kemdi hatıratı, yayımlanmış kitaplar ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Midhat Paşa, Bağdat, Altıncı Ordu, Irak, Zevra Gazetesi.

ATIF: KARAKÖSE, Hasan ve BAŞODA, Şeyma, "Zevra Gazetesi'ne Göre Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği Döneminde Yaptığı Faaliyetler (1869-1872)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (137-151)

CITE: KARAKÖSE, Hasan and BAŞODA, Şeyma, "According to Zevra Newspaper Activities Carried Out by Midhat Pasha During the Governor of Bagdat (1869-1872)", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (137-151)

turnitin

Screened by

ACCORDING TO ZEVRA NEWSPAPER

ACTIVITIES CARRIED OUT BY MİDHAT PASHA DURING THE GOVERNORSHIP OF BAGDAT (1869-1872)

Abstract

Midhat Pasha had an effort to meet local needs in the governorships of Nis, Danube and Baghdad and was active in activities. Between 1869 and 1872, he carried out important works in many fields such as education, health, transportation and public order in the governorship of Baghdad. In addition, as the musei of the Sixth Army, he ensured the implementation of the recruitment method by drawing lots in Baghdad, took the tribes that threatened the public order under control, and relocated the tribes that caused unrest or could not get along with each other when necessary. He carried out improvement works for the Euphrates River in order to revive the river transportation and to break the effectiveness of the British business there, and he ordered a ferry from Europe for efficient passenger and freight transportation. He struggled with the regions that did not pay taxes, and sent more tax revenue to the center compared to the previous periods, with the order it provided, without increasing the tax. He took care of real estate and property title deed and made miri lands open to the public. He ensured public order by effectively fighting against those who caused rebellion or unrest from the people or tribes against his work.

In the article, the works of Midhat Pasha during the governorship of Baghdad were discussed according to the newspaper Zevra, which he published, and also benefited from the memoirs of Midhat Pasha, published books and articles.

Keywords: Midhat Pasha, Baghdad, Sixth Army, Iraq, Zevra Newspaper.

1. Giriş

19. yüzyılın önemli devlet adamlarından olan Mithat Paşa, Osmanlı Devleti'nde önemli mevkilerde ve ıslahat çalışmalarının içinde aktif olarak yer almıştır.

Midhat Paşa, 1822 senesinde (H. 1238) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Rusçuklu Hacı Ali Efendizâde kadılarından el-Hac Hafız Mehmet Efendi'dir. Asıl ismi Ahmet Şefik'tir. 10 yaşındayken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş ve Hafız Şefik olarak anılmıştır.¹ Medrese eğitimlerini tamamladıktan sonra² 1834 yılında Divân-ı Hümâyûn kaleminde memuriyet hayatına başlamıştır.³ Bu memuriyeti sırasında divânî hattını altı ay gibi kısa bir zamanda öğrendiğinden kendisine "Midhat" mahlası verilmiş ve bu isim ile anılmıştır.⁴ Midhat Paşa, özel gayreti ile kendi kendine Fransızca öğrenmiş,⁵ 1836'da babasının memuriyet gereği Lofça'ya gitmiş, burada Arapça ve Farsça'yı ılerletmiştir.⁶

¹ Mehmet Çelik, "Midhat Paşa'nın 'Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali' Başlıklı Makalesi ve Üzerine Bazı Notlar", *Kebikeç* 26, (2008): 41.

² Yunus Güler, "Mithat Paşa ve Darbe", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2016): 79-80.

³ Çelik, *Midhat Paşa'nın Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali*, 41.

⁴ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tabsıra -ı İbret)*, (Hazırlayan. Osman Selim Kocahanoğlu), (İstanbul: Temel Yayınları, 1997), 15.

⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, (Ankara: Kral Matbaası, 1964), 9.

⁶ Semra Çerkezoğlu ve Yunus Emre Tansü, "Mithad Paşa ve Tuna Vilayeti Islahatları", *International Social Sciences Studies Journal* 6/57, (2020): 830-831, 842.

1838 senesinde Babıali'deki genç kâtiplerin eğitim gördüğü Mekteb-i İrfanî derslerine devam etmiş gitmişti. 1840 senesinde divan kaleminde görev yaparken Sadaret Mektubî Kalemi'ne tayini yapılmış, burada Sami Bekir Paşa'nın Divan kâtipliği hizmetinde bulunmuştur. Kısa süre Kastamonu ve Konya'da görev yapan Midhat Paşa,⁷ bir yıl sonra da İstanbul'a geri dönmüştür. 1848'de Meclis-i Valâ Mazbata odasına mümeyyiz rütbesine yükselerek başkâtiplik yapmış, 1850 yılında başhalifelik görevine yükselmiştir.⁸

Başhalifelik görevini yürütürken Halep ve Şam gümrüklerindeki iltizam uygulamalarını teftiş için gönderildi. Mithat Paşa, yaptığı tahkikat sonucunda, buradaki rahatsızlıkların kaynağını belirlemekte isabetli sonuçlara varmıştır.⁹ Teftişte varılan başarılı sonuçlar, bölgeyi ziyaret eden Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın dikkatini çekmiştir. Sadrazam 1861'de Midhat Paşa'yı, Sultan Abdülmecid'e teklifi edince Midhat Paşa, vezirlik rütbesi ve paşalık unvanıyla Niş valiliğine tayin edilmiştir.¹⁰ Üç yıl içinde Midhat Paşa, Niş'de önemli ve başarılı çalışmalar yapmıştır.¹¹

Niş valiliğindeki uygulamaları merkez tarafından takdir edilen Midhat Paşa, 1863 senesinde İstanbul'a çağrılarak kendisinden vilayet idaresi ile ilgili bir kanunname hazırlaması istenmiştir. Midhat Paşa da Fuat Paşa ile beraber kanunnameyi hazırlamıştır. Ardından 1864'de Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayet Nizamnamesi tamamlanmış ve yeni idari sistemin uygulanacağı örnek vilayet Tuna Vilayeti olmuştur. Tuna Vilayeti'nin valilik görevine Midhat Paşa getirilmiştir.¹²

Uygulamaya konulan Tuna Nizamnamesi ile eyaletlerde ve taşrada bozulan idari yapının düzeltilmesi ve kontrol altına alınması istenmiştir. Meydana getirilen vilayet sisteminde birleştirilen üç eyaletin, sancak, nahiye ve kaza sınırları ile idari teşkilatları tekrar oluşturulmuştur. Midhat Paşa, Niş vilayetinde yeni kabul edilen vilayet idare biçimini yerleştirmeye emek harcarken, diğer taraftan da kadro yetersizliğinin çaresizliğini yaşamıştır. İstanbul'dan gelen idareciler, vilayet sistemine ve çalışmalara muhalif tavır alarak yapılan çalışmaların aksamasına yol açmışlardır.¹³ 1968 yılında Midhat Paşa, Şura-yı Devlet başkanlığına getirilmekle, merkezi yönetimde ilk kez önemli bir göreve getirilmişti. Fakat bu süreçte Sadrazam Ali Paşa ile anlaşamamış ve on ay sonra Altıncı Ordu Müşirliği vazifesiyle birlikte Bağdat'a gönderilmiştir.¹⁴ Bu sırada Takıyyüddin Paşa görevden azledildiği için Bağdat valiliği münhal idi. Âlî Paşa'nın da uygun görmesi ile Midhat Paşa Altıncı Ordu'nun yeniden düzenlenmesi amacı ile Bağdat valiliği için görevlendirilince, 1869 Mart (1285 Mart) ayında İstanbul'dan Bağdat'a hareket etmiştir.¹⁵

Mithat Paşa 1869-1872 yılları arasında Bağdat valiliğinde önemli görevler yaptı. Bu zaman aralığında Bağdat vilayet merkezinde ve bağlı bazı idari bölgelerde kur'a usulü ile Altıncı Ordu'nun asker ihtiyacını karşılamaya veya en aza indirmeye çalıştı. Aldığı askeri önlemlerle isyanların bastırılmasını sağladı ve aşiretler arası çekişmelerle gerektiğinde ordu ile müdahale etmekten çekinmedi. Bağdat vilayetinin kalkınmasında ulaşımaya önem veren Mithat Paşa, Fırat Nehri yatağının temizlenmesiyle yakından ilgilenecek, nehir ulaşımını canlandırmak istemiştir. Bu kapsamda Avrupa'dan nehir ve deniz vapurları satın alınarak Basra'dan Süveyş'e, İstanbul'a ve İngiltere'ye seferler düzenlenmesini sağlamıştır. Midhat Paşa'nın nehir ulaşımına yönelik bu girişimi yolcu ve yük

⁷ Baykal, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, 10.

⁸ Çelik, *Midhat Paşa'nın Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali*, 41.

⁹ Mehmet Tayyib Gökbilgin, "Midhat Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 8, (İstanbul: MEB Yayınları,1979), 271.

¹⁰ Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 80.

¹¹ Çerkezoğlu ve Tansü, *Mithat Paşa ve Tuna Vilayeti Islahatları*, 830.

¹² Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 81.

¹³ Mithat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 30.

¹⁴ Güler, *Mithat Paşa ve Darbe*, 81.

¹⁵ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 89.

taşımacılığını canlandırmıştır.¹⁶ Vergi ödemeyen bölgelerle mücadele ederek Bağdat'tan elde edilen vergi gelirinin kendi dönemine kadar hiç olmadığı miktarda toplanmasını sağlamıştır. Bunu da vergi oranlarında artış yapmadan, sadece vilayette nizamı sağlayarak gerçekleştirmiştir. Emlak ve mülklerin tapuya geçirilmesini önemseyen Midhat Paşa, bu doğrultuda halkın emlak ve mülklerini tapuya geçirterek mal varlıklarının güvence altına alınmasını sağladı ve Bağdat vilayet merkezinde Gureba Hastanesi ve Rüşdiye Mektebi'ni hizmete soktu.¹⁷ Mithat Paşa'nın Bağdat valiliği yıllarındaki icraatlarını Zevra Gazetesi'nin ilgili sayıları kaynak alınarak konular ele alınmıştır. Zevra Gazetesi Mithat Paşa'nın girişimleriyle neşredilen Bağdat'ın ilk resmi gazetesi olması bakımından oldukça önemlidir. Türkçe ve Arapça olarak neşredilen gazete, Bağdat'ta Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar yayına devam etmiştir.¹⁸ Makalede Zevra Gazetesi dışında başka kaynaklardan da faydalanma yoluna gidilmiştir.

2. Altıncı Ordu Çalışmaları ve Askere Alma (Kur'a Usulü)

Bağdat'a Mithat Paşa'nın vali olarak atanmasından evvel, Bağdat'ta Altıncı Ordu'nun kurulması amacıyla Türk birlikleri gönderilmişti. Fakat birliklerin yerlerinin değiştirilmesinden dolayı kur'a usulü ile Bağdat halkından asker alınması esası uygun görüldü.¹⁹ Bununla yeteri kadar askeri birliklerin oluşturulması zorluğu ortaya çıkınca Bağdat ve civarından, asker ihtiyacını karşılamak için hafif suçluların hapishanelerden çıkarılarak askere yazılması ve rastgele adam toplanması yöntemine başvuruldu. Bunun sonucunda da orduda düzen ve disiplin sağlamada yetersiz kalındı. Midhat Paşa Bağdat'ta göreve başladığında en önemli meselelerden birisi yeteri kadar asker toplayıp, düzenli bir ordu oluşturmak olmuştur.²⁰

Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine başladığında, Altıncı Ordu'da dört alay piyade, iki alay süvari ve bir alay topçu olup bunların yekûnu yaklaşık olarak kumandanlarıyla birlikte dokuz bin kadardı. Midhat Paşa'ya göre Bağdat gibi önemli ve hassas bir vilayette bu kuvvetin yeterli değildi. Merkezden kur'a ile askeri karşılamak için beşinci piyade alayının açılmasını talep etmişse de Seraskerlik buna izin vermeyerek noksan olan taburların tamamlanması emri verildi. Midhat Paşa'nın Ahsa seferine çıktığı (1871) tarihinde askere ihtiyaç duyulması üzerine, Altıncı Ordu'nun beşinci ve altıncı alayları açılabilmiştir.²¹

Midhat Paşa, asker ihtiyacını kur'a usulünü uygulamaya koyarak karşılamaya karar verince,²² önce yeni askere alınacaklardan üç yüz kişinin Bağdat Vilayetinden alınması kararına varıldı. Bu kapsamda Midhat Paşa bir askeri komisyon kurarak askerlik çağına gelenlerin tespitini yaptırdı ve kur'a usulünü tatbik başlandı.²³

Bölge halkı ise kur'a ile askere alım usulüne başından beri karşı çıkmaktaydı. Nitekim önceki Bağdat valileri halkın muhalefetinden çekinerek, bu usulü uygulamakta çekimser kalmışlardı.²⁴ Midhat

¹⁶ Adem Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 234.

¹⁷ Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 271.

¹⁸ Eyup Baş, "Çağdaş Tarihçilere Göre Bağdat'ta Osmanlı Yönetimi", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's Selam) Uluslararası Sempozyum*, İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (Kasım 2008), 714-715.

¹⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, Cilt: 1, (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1948), 297.

²⁰ Adem Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, 2005).

²¹ Adem Korkmaz, "Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği", *Tarih Dergisi*, Sayı: 49, (İstanbul: 2010), 113-118. Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 222.

²² Arslan Ergüç, *Mithat Paşa*, (Konya: Şahap Kitabevi, 1962), 14.

²³ Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, 297, Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91.

²⁴ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 117.

Paşa, Bağdat'a geldiğinde ordu için yeni neferlere ihtiyaç vardı. Yapılan hesaplara göre yeni alınacak neferlerden üç yüz kadarı Bağdat merkeze alınması gerekiyordu. Bunların alınması için yeni usul, yani kur'a usulü benimsendi. Oluşturulan komisyon askerlik çağına gelenleri tespit etti. Bir gün sonra bunlardan askere alınacaklar için kur'a çekimi yapılacaktı. Fakat akşamüzeri, güneş batmak üzereydi ki silah sesleri duyulmaya başladı. Gelen haberlere göre şehrin çeşitli yerlerinde silahlı gruplar ortaya çıkmış ve bunlar sokakları dolaşarak, çarşı-pazarda çapulculuğa başlamışlar, Hıristiyan ve Yahudi mahallelerine doğru yürüyüşe geçmişlerdi.²⁵

Kışlaya giderek askerlerin gerekli yerlere sevkini sağlayan Midhat Paşa, hemen Gayri müslim mahallelerini ve konsoloslukları koruma altına aldı. Dicle köprüsü açtırılarak Şattü'l-Arap tarafına sandallar gönderildi, karşı taraflara kaçışların önü alınmış oldu. Ayrıca şehir dışına kaçacakların yakalanması için bir alay süvari ile şehrin etrafı kuşatıldı. Midhat Paşa bu durumda her komutan emrine dört bölük asker ve bir top vermek suretiyle ayaklanmanın bastırılması için kesin emirler verince. Ayaklanma kısa sürede bastırıldı. Ayaklanmaya teşebbüs edenlerin silah kullanmalarına imkân verilmedi. Şehirde çıkma ihtimali olan kargaşa ve yağmalara imkân verilmeden olay kontrol altına alınmış oldu. Olayın patlak verdiği gece ve ertesi gün olaylara karışanlardan yüz seksen kişi yakalandı. Bunlardan yakalanıp askerlik çağında olanlar hemen askere alındılar. Diğerleri de mahkemeye sevk edilmişlerdir. Böylece Bağdat'ta asayiş sağlanarak kur'a ile askere alma uygulaması başlatılmış oldu.²⁶

Zevra Gazetesi'nin 63. sayısında yer verilen habere göre Bağdat'ta de kur'a usulünün uygulanması şöyle olmuştur:

"1284 (1868/1869) senesi için Musul sancağında askere alma kur'aları çekildi ve 134 neferin isimleri gazetede yayımlandı. Ordu-yı Hümayundan verilen bilgiye göre, ayrıca 103 nefer orduya gelip alay ve taburlara taksim oldu. Ayrıca Şehrizor sancağının da 1284 (1868/1869) senesinin kur'aları çekildi ve kur'ada ismi çıkanlar orduya katıldılar. Bunlardan 57'si alay ve taburlara taksim edildi. Sonradan anlaşıldığına göre beş neferin engelli olduğu ve beş neferin de yaşları küçük olduğundan, kur'aya dâhil edilmemesi gerekirken 1283(1866-1867) senesi bekâyâsı olarak gösterilmiştir. Engelli olanlar askerlikten çıkarılmış, diğerleri redif grubuna dâhil edilmiş, yaşları küçük olanlar da memleketlerine gönderilmiştir.²⁷ Zevra'nın aynı sayısında "asker edilmesi gerekmeyen on neferin memleketlerine iade edildiği".²⁸ Haberinden askere almada kanunlara uygun olmayan bir uygulamanın yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Zevra'nın, kur'a ile askere alma usulü haberinden anlaşılacağı üzere bazen engelliler ve yaşları küçük olanların da yanlışlıkla seçilebildiği görülmektedir. Bu da kur'a usulünün uygulamaya konulsa da daha tam oturmadığını göstermektedir.

3. Aşiretlerle İlişkiler

Bağdat Vilayetindeki önemli meselelerden birisi de aşiretler arası kavgalardı. Aşiretlerin birbirleriyle çekişmeleri ve kanuna aykırı hareketlerde bulunmaları, vilayetteki nizamı bozuyordu. Bu sebeple kargaşa çıkaran ya da huzuru bozan aşiretlere Midhat Paşa döneminde derhal müdahalede bulunulmuş, gerektiği takdirde iskân yerlerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde aşiretler arası olan kanunsuz hareketler adı suçlar kapsamındadır. Bununla ilgili iki örnek görmekteyiz.

Birincisi, Zevra Gazetesi'nin 27 Rebiülevvel 1287 (27 Haziran 1870) tarihli haberinde el-Abid aşiretinden Ali es-Sadun ile el-Burbaş fırkasından eşkıyaların el-Cemi aşiretine ait develeri çalmasıdır. İki aşiret arasında zuhur eden hırsızlık hadisesi üzerine, olayı çözüme kavuşturmak için Bağdat

²⁵ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 91. Korkmaz, *Midhat Paşa - İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, 221.

²⁶ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 92-93. Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, 297.

²⁷ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, (27 Haziran 1870), Sayı 63: 1.

²⁸ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, (27 Haziran 1870), Sayı 63: 1.

Sancağı'na bağlı Halis Kaymakamlığı haber alır almaz harekete geçmiş ve önce develeri sahiplerine teslim etmiş, daha sonra da yakalamak için eşkıyanın takibine başlamıştır.²⁹

Gazetenin diğer haberine göre, bu dönemde en fazla başvuru alan uygulamalardan birisi de anlaşmazlığa düşen iki taraftan birisini gerekirse bir başka yere iskân ettirmektir. Örneğin, el-Abid aşiretinin reislerinden Ali es-Sadun ile aşiret şeyhi Es'ad ez-Zâhir arasında geçen tartışma ve kavga sonrası Ali es-Sadun'un Kablı aşireti içine saklandığı, kavganın Es'ad ez-Zahir'in mallarını ve hayvanlarını gasp etmesi sebebiyle çıktığı, buna da el-Abid aşiretinin reislerinden Ali es-Sadun'un sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Ali es-Sadun'un kendisine bağlı aşiretiyle birlikte yerinin değiştirildiği ve Es'ad ez-Zahir'den uygun bir bölgeye yerleşerek ziraatle uğraşacaklarına, kanunsuz bir eyleme karışmayacaklarına söz alınmıştır. Ayrıca, kendileri gibi itaat eden aşiretlerle birlikte devlet arazisinde çalışacaklarına söz vermişler ve Ali es-Sadun'dan da senet alınmıştır. Bunların Bağdat Sancağına bağlı Samarra kasabasıyla Mansuriyye mukataası arasında Dicle Nehri kıyısındaki yerlere yerleştirilmişlerdir.³⁰

4. Fırat Nehri Çalışmaları: Nehrin Temizlenme Faaliyetleri

Bağdat'ta yolcu ve yük taşımacılığının canlandırılması bakımından suyun alçaldığı dönemde nehir yatağının temizlenmesi, oldukça önem arz etmekteydi. Midhat Paşa'nın valiliği esnasında yaptığı çalışmalardan birisi de nehir yatağının temizlenmesi olmuş ve bu konuda yürütülen faaliyetleri yakından takip etmiştir.

Nehir yatağının temizlenmesi için 1870 senesinin Mart ayı ortalarında Bağdat Merkez Mutasarrıfı Şakir Bey görevlendirilmiştir. Şakir Bey, konudan anlayan mühendislerle beraber Basra vapuruyla Bağdat'ın üst tarafından hareket ederek Fırat Nehri üzerindeki Meskene'ye kadar giderek incelemelerde bulunmuş, bilgi toplamış temizlik yapılması gereken yerlerin haritasını çıkartmıştır.³¹

Diğer taraftan Hit civarında Rava yanında dolaşıma mahsus olarak yapılmış bir kanala benzer, genellikle nehrin Cezire cihetini ve bazen Şam tarafını tutarak boylu boyuna uzanmış derin bir yatağa rastlanmıştır. Fırat'ın muhtelif cihetlerinde olduğu gibi zikredilen yatak üzerine dağlardan kayaların yuvarlandığı belirlenmiştir.³²Bu kayaların dışında nehir yatağında lüzumsuz, kaldırılması ve temizlenmesi gereken başka engeller de tespit edilmiştir. Rava'nın dört saat yukarısında bulunan Osmaniye ve çevresi ile el-Kâim civarındaki Feyyaziye isimli mahalde kırk metre uzunluğunda ve bir metre yüksekliğinde çakıl taşı yığıntısı bulunduğu anlaşılmıştır.³³ Yapılan gözlem ve incelemeler neticesinde nehir yatağının temizlenmesi ve derinleştirilmesi düşünülen mahallerde faaliyete başlanması gerektiğinden Londra'dan nehrin temizlemesi için aletler getirilmiş, bu iş için Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi vazifelendirilerek çalışmalar başlatılmıştır.³⁴ Osmaniye ve civarındaki engellerin kaldırılması ve temizlenmesi için taşlar nehrin iki sahiline yığılmıştır. Üst tarafta bulunan Diniyye mevkiî de ıslah edilmiş ve Feyyaziye taşlığı da hemen kazılarak temizlenmiştir.³⁵

Bahsedilen engeller nehir kenarındaki halkın da ulaşımını ve hareketini kısıtladığından, onların da gönüllü katılımı sağlanarak nehir boyuna çok sayıda işçi sevk edilmiş ve el birliği ile problem çözülmeye çalışılmıştır.³⁶

²⁹ Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, Sayı 63: 2.

³⁰ Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, (20 Ağustos 1870), Sayı 70: 1.

³¹ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 111. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 129.

³² Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 1-2.

³³ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 2.

³⁴ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 1.

³⁵ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 2.

³⁶ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64:2

Zevra Gazetesi'nin aşağıda verilen haberine göre ıslah çalışmalarının başarılı bir şekilde sürdürüldüğü ve temizlenen yerlerin vapurların rahatça hareketine elverişli hale getirildiği anlaşılmaktadır.

“Rebiulahirin yirmi dördünden sonra Fırat vapuru kaptanından alınan bir mektuba göre Alus ile Cebe başında bulunan mevkilerden Rebia denilen yerin kaldırılıp temizlenmesiyle gemilerin geçişini engelleyecek bir şey kalmamıştır. Üst tarafında bulunan diğer engellerin de yakın vakitte kaldırılması kuvvetli bir ihtimaldir.”³⁷

Daha sonra Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi tarafından yapılan araştırmalara göre, nehirdeki engellerden Rebih sınırı, elli arşın genişliğinde ve iki buçuk arşın derinliğinde kırılarak temizlenmiş ve buradaki işçiler de Esvadiye mevkiine nakledilerek oranın (Rebih) temizlenmesiyle uğraşmıştır. İnder-Rivadiye mevkilerinde çalışmanın hız kazanması için çok sayıda işçi gönderilmiştir. Söz edilen bölgelerdeki onarım ve temizleme çalışmalarının yapılmasının ardından Mehdaniye ve Ümmü Haşim, Zevir ve Guraf mevkilerinin de gözden geçirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda Şakir Bey yine bahsedilen bölgelere keşif amacıyla ziyarette bulunmuş ve en kısa zamanda buralarda çalışmalara başlanması için yine Dileym Kaymakamı Sırrı Efendi görevlendirilmiştir.³⁸

Nehrin temizlenmesi çalışmaları sürdürülürken engellerin giderilip giderilmediğini kontrol etmek üzere zaman zaman Midhat Paşa da bölgeye gelerek incelemede bulunmuştur.³⁹

Görülebileceği üzere nehrin ıslah çalışması için gerekli inceleme ve gözlemlerin ardından yurtdışından alet temin edilerek hemen çalışmalara girilmiş ve süreç Midhat Paşa tarafından da zaman zaman denetlenmiştir. Bu da Midhat Paşa'nın vilayet sorunlarıyla bizzat ilgilendiğini kanıtlamaktadır.

5. Taşımacılık

Nehir yatağının temizlenmesinin ardından sıra nehir ulaşımını canlandırmaya gelmişti. Diğer taraftan hacıların deniz yoluyla güven ve emniyet içinde Hicaz'a gitmeleri önem arz ediyordu. Irak ve İran'dan hacca gidecek hacıların deniz yoluyla seyahat edemediklerinden çeşitli tehlikelere açık çöl yolunu kullanmak zorunluluğu vardı. Bunun yanında her yıl Bağdat'tan kutsal topraklara yollanan on milyon kıyye zahire, Arapların elverişli olmayan gemilerle nakliyat hem çok masraflı, hem de gönderilen zahirelerin yarısı Hicaz'a ulaşmadan telef oluyordu. Midhat Paşa bölgede Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu artırmak ve hacıların güvenli bir yolculuk yapmalarını sağlamak için dört tane deniz vapuru satın alımını sağladı.⁴⁰

Dicle ve Fırat nehirleri Irak'ın geleceği bakımından önemlidir. Midhat Paşa'dan evvel Gözlüklü Reşit ile Namık Paşalar döneminde bu nehirlerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştı. Reşit Paşa ulaşım araçlarını modernleştirmek ve bölgede hâkim olan İngiliz Lynch şirketiyle rekabet edebilir duruma gelinmesini istiyordu.⁴¹ İngilizler, 1860 senesinden itibaren Lynch Kumpanyası aracılığıyla Fırat ve Dicle nehirlerinde önemli imtiyazlar elde ederek yed-i vahid (tekel) durumuna geldiklerinden, taşımacılığı yüksek fiyatlarla yapıyorlardı.⁴² Reşit Paşa bu durumu kırmak için Basra ve Bağdat adına Belçika'ya iki vapur siparişi vermiş, bunların tamiri ve onarımı için Bağdat'ta bir tersane kurulmasını

³⁷ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64: 2

³⁸ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 65: 2

³⁹ Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 70: 1

⁴⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 127.

⁴¹ Yaşar Yücel, “Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları”, *Uluslararası Midhat Paşa Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 176-177.

⁴² Gökhan Çetinsaya, “The Ottoman View of British Presence in Iraq and The Gulf: The Era of Abdulhamid II.”, *Middle Eastern Studies* 39/2, (2003): 194.

sağlamıştı.⁴³ Nehir taşımacılığında yapılan bu girişimler, Mithat Paşa'nın valiliği döneminde genişletilerek hız kazanmıştır. Midhat Paşa, Bağdat'ın dışarıyla olan ulaşım ve ticarî gelişime katkı sağlamak ve kolaylaştırmak için yolların açılmasına önem vermiş, Fırat Nehri yoluyla Halep'e oradan da Akdeniz'e ulaşımı sağlamayı planlamıştı.⁴⁴

Satın alınan gemiler Zevra Gazetesi'nde belirtildiğine göre döneminin en süratli ve işlevsellik bakımından en iyi vapurlarıydı. Bu vapurlar, eski vapurlara göre daha hafif hareketlerle saatte yedi sekiz mil mesafe kat edebilecek süratle yedi. Vapurların yalnız bir kadem beş inç derinliğinde su çekmesi diğer vapurlardan üstün olan özelliği idi. Vapurlar bu özelliklerine rağmen diğer vapurlarla eşdeğer bir fiyata satın alınmıştı.⁴⁵

Zevra Gazetesi'nde ifade edildiğine göre Midhat Paşa'dan önce yurtdışından getirilerek yabancı ustalarca birleştirilen (monte edilen) vapurlar senelerce atölyelerde sürüncemede kalmıştı. Midhat Paşa döneminde satın alınan vapurların birleştirilmesinde (monte edilme) ise tamamen yerli işçilerden ve ustalardan faydalanılmıştır. Özellikle inşaiye memuru Kolağası Muhammed Efendi'nin yardımları ve gayretleri sayesinde kısa sürede, kolayca vapurlar birleştirilmiş, vapurların sacları güçlendirilmiş, kaburga ve kalkan yerleri düzeltilmiştir⁴⁶ ve kısa sürede vapurların sefere çıkarılmıştır. İdare-i Umman-ı Osmaniye (Osmanlı Deniz İdaresi) idaresindeki deniz vapurları, Basra'dan, Süveyş Kanalı güzergâhı ile İstanbul ve İngiltere'ye seferler yaparlardı, Nehir vapurları ise Midhat Paşa'nın kurduğunu "İdare-i Nehriyye'ye bağlı olarak Fırat ve Dizle nehirlerinde yük ve yolcu taşımacılığına başlamışlar ve İdare-i Umman-ı Osmaniye idaresindeki Babil, Ninova ve Asur isimli vapurların geniş çaplı seferler düzenlemesi mümkün hale gelmiştir. Babil vapuru Basra ile Süveyş arasında işletilmek üzere satın alınsa da İstanbul ve İngiltere güzergâhındaki limanlara kadar seferler yaparlardı.⁴⁷ Babil vapuru alınmadan evvel Basra ile Cidde arasında sadece bir İngiliz vapuru işlemekte ve yolcu taşımada yüksek fiyat uygulamaktaydı. Babil vapurunun alınması ve sefere başlamasıyla İngiliz vapurundan daha ucuza yolcu taşıma ücreti uygulanmaya başlanmıştır. Böylece Osmanlı idaresi bölgedeki hâkimiyetini ve otoritesini kuvvetlendirmekte, ayrıca yolcu taşıma ücretinden ciddi gelir sağlanmaktaydı. Aynı şekilde Basra ile Süveyş arasında işletilmek üzere Londra'dan satın alınan Ninova vapuru da İstanbul ve İngiltere'ye seferler düzenliyordu.⁴⁸

Gemiler Basra ile Süveyş arasında ilk işletileceği vakit vapurların büyüklüğü sebebiyle, kanalın vapurların dolaşımına uygun olmadığı haberlerine rağmen Babil vapuru Basra'dan Süveyş'e ve Süveyş'ten Basra'ya başarılı seferi olmuş, gazetelerde yapılan haberlerin gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Ninova vapuru da kanalı geçerek Londra'ya başarılı bir sefer gerçekleştirmiştir.⁴⁹ Zevra Gazetesi'nde bu vapurların hareket güzergâhı ile ilgili bilgiler, vapurların geniş ölçüde hareket kabiliyetine sahip olduğunu kanıtlamaktadır:

"Osmanlı Deniz İdaresi'nde bulunan Ninova ve Babil isimli vapurların bu sene Basra Körfezi, Süveyş ve Dersaadet arasında gerçekleştirecek hareket seyrinin bahsedilen idare tarafından düzenleneceğine dair beyannamedir".⁵⁰

Ninova:

Birinci sefer; Ağustos'un başında yani Cemaziye'l-Ülâ'nın 3'ünde

⁴³ Yücel, *Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları*, 176-177.

⁴⁴ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 129.

⁴⁵ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, (2 Ağustos 1870), Sayı 65: 1.

⁴⁶ Zevra Gazetesi, 7 Cemaziyelevvel 1287, (5 Ağustos 1870), Sayı 74: 2-3.

⁴⁷ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 132.

⁴⁸ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 108. Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 134-135.

⁴⁹ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, (30 Temmuz 1870), Sayı 64: 6.

⁵⁰ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, (9 Ağustos 1870), Sayı 67: 1.

*Basra'dan hareket ederek Maskat, Aden, Cidde, Süveyş, İskenderiye, Marsilya iskelelerine uğrayıp İngiltere'ye gidecek ve oradan dönüşünde Kânun-i Evvel yani Ramazan-ı Şerif içinde Basra'ya gelecektir.*⁵¹

*İkinci sefer; Kânun-i Sani yani Şevval sonunda hacılarla birlikte Basra'dan kalkıp Bender, Buşir, Bender Abbas, Maskat, Cidde iskelelerine uğrayarak Cidde'ye gidecek, hacıları çıkardıktan sonra Hac mevsiminin sonuna kadar orada kalacak ve Mart'ın 10'uncu yani Zilhicce'nin 18'nci günü⁵² Akdeniz sahiline gidecektir. Hacıları alarak Cidde'den hareketle Süveyş'ten geçip Beyrut, Mersin, İzmir iskelelerine uğrayarak İstanbul'a gidecektir. İstanbul'dan dönüşünde doğruca Süveyş'e gelip oradan da Cidde, Hudeyde, Maskat, Bender Abbas ve Benderbuşir'e uğrayarak Mayıs yani Safer içinde Basra'da bulunacaktır.*⁵³

*Üçüncü sefer; Haziran yani Rebiulevvel içinde Basra'dan kalkıp yine iskelelere uğrayarak Londra'ya kadar gidecek ondan sonra geri gelip Eylül içinde Basra'ya gelecektir.*⁵⁴

Babil:

*Birinci sefer; Ağustos'un 15'inci yani Cemaziyel-ula sonunda Basra'dan kalkıp Benderbuşir'e Maskat, Aden ve Cidde iskelelerine uğrayarak Avrupa için aldığı eşyayı Londra'ya götürecektir olan Ninova vapuruna naklettikten sonra Süveyş'e ve ondan sonra geri dönerek Teşrin-i evvel başlarında yani Recep'te Basra'da bulunacaktır.*⁵⁵

*İkinci sefer; Teşrin-i evvel sonunda yani Şaban sonunda Basra'dan hareketle Benderbuşir'e Benderabbas, Maskat, Aden, Hudeyde ve Cidde'ye uğrayarak doğruca İstanbul'a gidecek ve Kânun-i evvel başlarında yani Ramazan içinde İstanbul'dan kalkıp İzmir, Mersin, Beyrut ve Yafa iskelelerine uğradıktan sonra Süveyş'ten geçip Cidde'ye ve ondan sonra Kânun-i sani yani Şevval içinde Basra'ya gelecektir.*⁵⁶

*Üçüncü sefer; Şubat başlarında yani Zilkade'nin ikinci haftasında hacılarla Basra'dan kalkıp Benderbuşir'e Benderabbas, Maskat, Aden, Cidde iskelelerine uğrayarak Cidde'ye gidecek ve Mart'ın sonuna kadar Cidde ile Süveyş arasında bekleyip Nisan sonunda yani Muharrem başlarında Cidde'den hacıları alarak Basra'ya geri gidecektir.*⁵⁷

*Dördüncü sefer; Mayıs yani Safer içinde Basra'dan hareketle iskelelere uğrayarak Londra'ya kadar gidecek ve ondan sonra geri gelerek Ağustos içinde yine Basra'da bulunacaktır.*⁵⁸

Bahsedilen idareye bağlı Asur isimli vapur ise şimdilik Basra ile Benderbuşir arasında işletilmekte ve on beş günde bir kere gidip gelmektedir. Sözü edilen vapurun ileride Kuveyt iskelesine de uğratılarak bir daimi düzen içerisinde

⁵¹ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵² Miladi Takvim: 11 Mart 1871.

⁵³ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁴ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁵ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1.

⁵⁶ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 1-2.

⁵⁷ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 2.

⁵⁸ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyevvel 1287, Sayı 67: 2.

işletilmesine karar verilmiştir.”⁵⁹

Görüleceği üzere Midhat Paşa döneminde nehir yatağının temizlenmesi çalışmaları ve beraberinde ulaşım adına yapılan girişimler sadece Bağdat ahalisi açısından değil Osmanlı Devleti açısından da yararlı sonuçlar doğurmuştur. Nehirlerde İngiliz işletmelerinin hâkimiyetine karşılık Osmanlı Devleti'nin egemenliği güçlendirilmiştir.

6. Gurebâ Hastanesi Yapımı

Bağdat Vilayeti'nin önemli ihtiyaçlarından birisi de hastaneydi. Midhat Paşa, Bağdat'ta göreve başlamasından kısa bir süre sonra Dicle Nehri kenarında bir Gurebâ Hastanesi yapılmasına karar verdi. Hastanede çalışacak sağlık personeli ve diğer elemanlar için İstanbul'dan hükümetten yardım istedi.⁶⁰

Hastane yapımında ve diğer gereken araç gereçlerin satın alınmasında Bağdat eşrafı yardımları ile katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan özellikle esnafın ileri gelenlerinden Bağcı Mahmut Ağa ile Kömürcü Vadi Ağa'nın yardımları ve bunların dışında halkın beş bin kuruş yardımları takdire şayandır.⁶¹

Toplanan yardımlar hakkında bilgi vermesi açısından Basra'dan toplanan 11.583 kuruş yardımlar tablo olarak sunulmuştur. Sadece Basra'dan toplanan yardımlar, halkın hastane yapımına büyük tevaccüh göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo-1: Bağdat Gureba Hastanesi Yapımında Basralıların Yaptığı Yardımlar (1870)⁶²

Yardım Yapanın Adı	Yardım Miktarı (Kuruş)
Kurna Kaymakamı Rifat Bey	1.000
Muhasebeci Selim Efendi	500
Basra Nüfus Nazırı Muhammed Efendi	500
Zabtiye Taburu Ağası Ahmet Ağa	500
Abulhasib Kaymakamı Emin Efendi	500
Tüccardan Hacı Abdullah Çelebi	500
Hacı Ahmet Alatiya	500
Hamedan Müdürü Emin Efendi	400
Evkaf Müdürü Saadeddin Efendi	300
Muhmede Sehbenderi İnanetullah Efendi	300
Muhasebe Katib-i evveli Abdüllkadir Efendi	300
Hacı Musa Çelebi	300
Kurna Tüccarından Hacı Cafer	300
Tahrirat Müdürü İbrahim Hilmi Efendi	250
Abulhasib Naibi Ahmet Münir Efendi	250
Molla Ömer Efendi	250
Devasir Nahiyesi Müdürü İbrahim Ağa	250
Abulhasib Mali Kâtibi Hacı Ali Efendi	250
Abulhasib Deavi Meclisi Azasından Mehmed Hamdi Efendi	200
Azadan Kasım Çelebi	200
Azadan Mehmed Raif Efendi	200
Zeyn Nahiye Müdürü Kasım Ağa	200
Fav Müdürü Hamid Efendi	200
Kurna Naibi Mahmud Efendi	200

⁵⁹ Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 67: 2.

⁶⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 43.

⁶¹ Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287 (2 Ağustos 1870), Sayı 65: 1.

⁶² Majed Mohammed Binzouba, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Razialmalallah Tarafından	200
Tüccardan Hacı Abbas	200
Seyyidülhamidzade Ahmet Çelebi	195
Zeyn karyesi muhtarı Şeyh Süleyman	150
Kurna Rüsumat Müdürü İsmail Efendi	150
Telgraf Memuru Ahmet Ağa	150
Molla Saban ibn Receb	145
Tahrirat Kâtibi Halil Efendi	125
Muhasebe Ketebesinden Seyyid Salih Efendi	100
Abulhasib Sandığı Emimi Seyyid Ahmet Efendi	100
Mullak Hacı Ali Alyan	100
Mullak Malağit Efendi	100
Nehihuz Muhtarı Hasan Alamir	100
Muhammed Alamir Çelebi	100
Kurna Mal Kâtibi Mustafa Efendi	100
Kurna Meclis Kâtibi Şevket Bey	100
Zabıta Yüzbaşısı Veli Ağa	100
Tüccardan Hüseyin Almirza	100
Amiya Muhtarı Hacı Sarıda	100
Abulhasib ahalisinden Hacı Ömer Efendi	97
Mullak Ali ibn Abdullatif	97
Mullak Molla Rıza	97
Molla Tahir Efendi	97
Muhtar Hacı Bekir	97
Mullak İbrahim Veled Mazi	97
Sultan Alamir	92
Devasir Kâtibi Molla Rıza Efendi	50
Zeyn Katib Abdülgani Efendi	50
Kurna Sandık Emimi Aziz Efendi	50
TOPLAM	11.583

Bağdat esnafı ve halkın katkıları dışında, İran Şahı Nasıreddin Şah'ın Bağdat'ı ziyareti sırasında iki bin lira hastanenin yapımı için bağışta bulunduğu belirtilmektedir. Hastanenin inşaatı devam ederken ve tamamlanma aşamasına gelmiş durumdayken, Midhat Paşa'nın 1872'de görevden ayrılması üzerine inşaat yapımı durmuş, ancak 1879 senesinde hizmete açılabilmiştir.⁶³

6. Rüşdiye Mektebi Yapımı

Mithat Paşa'nın vali olarak atandığı 1869'da Rüşdiye Mektebi açılmıştı.⁶⁴ Ayrıca, Iraklılardan subaylar yetiştirmek için Bağdat Askerî Rüşdiye Mektebi de açılmıştır.⁶⁵

Zevra gazetesinde yer verilen kısa bir habere göre mektepte verilen eğitimin oldukça iyi derecede idi. 1869'da sarf dersinde (Arapça fiillerin çekimini konu alan bilgi dalı) imtihan yapılmış, "bu ilk imtihanlarında talebelerin yüzlerinden anlaşılacak zekâ ve kabiliyetleri ile öğretmenlerinin sebat ve gayreti sayesinde tez zamanda ilmen çok bilgili olacakları düşünülmektedir."⁶⁶

⁶³ Yücel, *Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları*, 182.

⁶⁴ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyevvel 1287 (30 Temmuz 1872), Sayı 64: 1

⁶⁵ Nurgül Bozkurt, "Bağdat Vilâyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 31, (2017): 83,86,111.

⁶⁶ Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyevvel 1287, Sayı 64: 1.

7. Vergi Ödemeyen Bölgelerle Mücadele

Sultan Abdülaziz zamanında 1864 tarihinde yeni Vilayet Nizamnamesi hazırlanmış ve bütün vilayetlere gönderilmişti. Bu tarihten itibaren vilayetlerde resmi işlemler bu nizamnameye göre yapılması gerekirken, Midhat Paşa'nın Bağdat valiliğine tayini olan 1869 tarihine kadar henüz nizamname uygulanmamıştı. Yeni nizamnameye göre İhtisap ve Bac vergileri kaldırılması gerekirken, her hangi bir değişikliğe gidilmemişti. Ayrıca Bağdat ve civarında arazinin mahsulünden aşâr vergisi de alınmamaktaydı. Midhat Paşa, Bağdat'a geldiğinde ilk önce Baç ve İhtisap vergilerini kaldırmış ve bunların yerine Bağdat ve civarında ekilen arazi ve bahçelerin mahsullerinden şer'î öşür alınması kararını vermiş ve tatbika koymuştur.⁶⁷

Bağdat'ın bazı bölgelerinde toprak vergisi toplanmasında güçlük yaşıyordu. Örneğin Musul sancağına bağlı Zaho kazasının Şendi ve Güllü nahiyelerindeki halkın kaba bir mizaca sahip oldukları, ayrıca buldukları bölgenin güçlüklerinden dolayı toprak vergisi ödememekte direndikleri belirtilmektedir. Bundan dolayı bahsedilen bölgelerde toprak vergisinin temini ve düzenin sağlanması için Zaho'da bulunan Üçüncü Piyade Alayı Miralay Abdurrahman Bey bir tabur askerle bu bölgeye gönderilmiştir.⁶⁸ Miralay komutasında askerlerin bölgeye erişmeleriyle beraber düşünülen tedbirler kapsamında toprak vergisi ile on nefer asker geliri kolaylıkla ve yumuşaklıkla toplanabilmiştir. Halkı vergi ödememe konusunda kıskırttığı anlaşılan Yusuf, Abdulhadi ve Muhammed Ağalar ile bunların kavgasına karışanlardan otuz iki kişi tevkif altına alınmış, ardından askerler Zaho'ya geri dönmüşlerdir.⁶⁹

8. Emlakın Tapuya Geçirilmesi

Midhat Paşa valiliği döneminde, halkın sahip olduğu emlak ve mülklerin tapuya kaydedilmesi ve miri arazilerin halka dağıtılmasına önem vermiştir. Bu kapsamda tapu usulüne uygun şekilde bir kanunnamenin hazırlanarak arazi alacak kişilere Bağdat Vilayetince verilecek tapuların tanzimi için bir Defter-i Hakani müdürünün atanması, miri arazi satışlarıyla elde edilecek gelire nehir ve deniz vapurları satın alınması, demir yolu yapımı ve ziraatin geliştirilmesi için İstanbul'da izin istemiştir.⁷⁰ Midhat Paşa'nın bu önerileri Ercümen-i Mahsus'da görüşülerek Bağdat Vilayetindeki miri arazilerin bedeli karşılığında halka açılmasına, Namık Paşa döneminde Bağdat'ta kurulan komisyonun hazırladığı kanunnamenin Midhat Paşa'ya iletilmesine, tapu senetlerinin İstanbul'dan hazırlanarak gönderilmesi vakit alacağından ve bu durumun arazi almak isteyenlerin rağbetini azaltacağından dolayı tapu senetlerinin Bağdat'ta hazırlanmasına, tapu işlerinin yürütülmesi için bir Defter-i Hakani Müdürü'nün atanmasına, tapu senetleri ve gelir miktarı kayıtlarının her yıl düzenli olarak İstanbul'a gönderilmesine, miri arazilerin halka satışıyla elde edilen fazla gelirin İstanbul'un izni dahilinde imar işlerinde kullanılmasına izin verilmiştir.⁷¹

Zevra Gazetesi'nde de konuyla ilgili verilen bilgilere göre Irak civarındaki arazilerin geneli toprak vergisine tabi olarak idare edilmekle birlikte miri toprak vergisinin açık artırmada yolsuzlukla ihale ve satışı yapılmaya başlanmıştı.⁷² Emlak ve arazilerin hukuki açıdan tasarrufunu kayıt altına alma tapu senetleri ile olmaktadır. Arazi Kanunnamesi hükümlerine uygun olarak tapu sahibi her ne kadar korunuyor olsa da miri toprak vergisinde düzenin sağlanabilmesi için bağ, bahçe, arazi gibi tüm emlakın

⁶⁷ Midhat Paşa, *Midhat Paşa'nın Hatıraları*, 89-90.

⁶⁸ Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyevvel 1287, (16 Ağustos 1870), Sayı 69: 1-2.

⁶⁹ Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyevvel 1287, Sayı 69: 2.

⁷⁰ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 121-122.

⁷¹ Korkmaz, *Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği*, 122.

⁷² Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyevvel 1287, (13 Ağustos 1870), Sayı 68: 1.

sahiplerinin tapuya geçirilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Bunun üzerine pek çok emlak tapuya geçirilse de bazı kimseler tapunun önemini anlayamamıştır. Hala tapusuz veya geçersiz senetlerle emlak tasarrufunda buldukları haber alındığından vakıf kaydı kanunca onaylanmış, kayıtlı olan ve izin belgesi ile idare altında olan veya memleket içinde bulunan bahçe ve araziden başka bütün bağ ve bahçelerin nizamına uygulanmak üzere tapuya kaydedilmesi, vilayet makamından bağlı sancaklara bildirilmiştir.⁷³

9. Sonuç

Midhat Paşa 19. yüzyılda yetişmiş Osmanlı devlet adamlarından birisidir. Küçüklüğünden itibaren aldığı eğitim ve öğrendiği dillerle daima kendini geliştirerek Sadrazamlığa kadar yükselmeyi başarmıştır. Verilen tüm görevlerin üstesinden gelmeyi başaran Midhat Paşa özellikle vali olarak atandığı vilayetlerde dikkat çekici çalışmalara imza atmıştır. Niş valiliği esnasında burada gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı onun idari sistemi örnek alınarak Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri Tuna Vilayeti adı altında birleştirilerek yeni idari sistemin ilk örnek uygulaması burada hayata geçirilmiş, vilayetin valiliğine de Midhat Paşa atanmıştır. Kısa sürede burada vilayetin kalkınmasını, halkın refah ve huzurunun temin edilmesini sağlamıştır. Ayrıca yeni idari sistemin uygulanmasında başarılı olduğundan bu sistemin tüm vilayetlerde uygulanmasına karar verilmiştir. 1968 yılında başarılarından ötürü Şura-yı Devlet başkanlığına getirilen Midhat Paşa ilk kez merkezi yönetimde önemli bir görev elde etmiştir. Fakat çeşitli sebeplerden ötürü Sadrazam Ali Paşa ile anlaşmazlık yaşadığından dolayı göreve başlamasından on ay sonra Altıncı Ordu Müşirliği göreviyle birlikte Bağdat'a vali olarak atanarak merkezden uzaklaştırılmıştır.

Midhat Paşa, Bağdat'ta 1869-1872 yılları arasında çok kısa bir dönem valilik yapmasına rağmen uygulamaya koyduğu faaliyetlerle vilayetin gelişmesini ve nizamını sağlamıştır. Bu noktada Midhat Paşa'nın vilayetin ihtiyaçları ve temel problemleri konusunda iyi bir gözlemci olduğunun altını çizmek gerekir. Çünkü Bağdat Vilayeti'nde yürüttüğü faaliyetlere bakılacak olursa vilayetin asayiş, ekonomi, ulaşım, sağlık, eğitim gibi temel alanlarına yöneldiği görülmektedir.

Midhat Paşa, aynı zamanda Altıncı Ordu Müşiri olarak görevlendirildiği Bağdat'ta kur'a ile askere alma usulünün oturmasını sağlamıştır. Nitekim Bağdat ahalisi kur'a ile asker alımına karşı olduklarından asker ihtiyacı civar bölgelerden sağlanıyor, asker ihtiyacı karşılanamadığı takdirde de hafif suçluların hapisten çıkarılması ve etraftan adam toplanması yöntemine başvuruluyordu. Daha önceki valiler de halkın tepkisinden çekindikleri için kur'a usulünü uygulayamamışlardı. Halbuki Altıncı Ordu'ya lazım olan 300 askerin Bağdat'tan sağlanması gerekiyordu. Midhat Paşa usulün uygulanması için harekete geçtiğinde halkın ayaklanması ile karşılaşmış, fakat etkin önlemleri sayesinde kısa sürede ayaklanmayı bastırarak kur'a usulünün bölgede uygulanmasını sağlamıştır.

Bağdat'taki diğer üzerine gidilmesi gereken mesele de aşiretlerle ilişkilerdi. Çünkü özellikle bazı aşiretlerin başı bozuk davranışları halkın huzurunu kaçıırken asayişin de bozulmasına yol açıyordu. Bu sebeple Midhat Paşa döneminde toplumda düzensizliğe yol açan aşiretlerin üzerine gidilmiş, kimisinin ise iskan ettiği yer değiştirilmiştir. Böylece aşiretlerin başına buyruk davranmalarının önüne geçilerek, kanun ve nizam çerçevesinde davranmaları sağlanmış ve devlete bağlılıkları artırılmıştır.

Midhat Paşa'nın valiliği döneminde ilgilendiği diğer bir konu da Fırat Nehri'nin yatağının temizlenmesi konusu olmuştur. Nehir yatağının temizlenmesi, nehir ulaşımı açısından ehemmiyet arz ediyordu. Bu doğrultuda nehirde yaptırdığı incelemeler neticesinde gerekli çalışmaları yaptırmış, böylelikle nehir ulaşımının canlandırılmasını sağlamıştır. Burada yürütülen temizleme çalışmalarına halk da elinden geldiğince yardım etmiştir. Bu da halkın yaşadığı bölgeye yararı olacak bir faaliyeti

⁷³ Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 68: 1-2

desteklemekte asla çekimser kalmadığını göstermektedir. Diğer taraftan nehirde yük ve yolcu taşımacılığının geliştirilmesi için yurtdışından çok sayıda vapur satın alınmıştır. Satın alınan vapurlarla 1860 yılından bu yana İngiliz işletmelerinin nehir taşımacılığındaki hâkimiyeti kırılmış, satın alınan vapurlar ile Basra'dan Süveyş'e, İstanbul'a ve İngiltere'ye seferler düzenlenmeye başlanmıştır. Ayrıca halkın güvensiz çöl yolunu kullanarak hacca gitmek yerine vapurla güvenli bir şekilde yolculuk etmeleri sağlanmıştır.

Diğer taraftan Midhat Paşa döneminde vergi ödemeyen bölgelerle mücadele edilmiş, emlak tapuya geçirilmesi konusunda yakından ilgilenilerek miri arazilerin halka açılması sağlanmıştır. Böylece vergi miktarında artış yapılmadan, nizam sağlanarak Midhat Paşa döneminde eskiye oranla yüksek oranda vergi toplanabilmiştir. Midhat Paşa, Bağdat valiliği döneminde vilayete bir de Gureba Hastanesi ve Rüştüye Mektebi kazandırmıştır.

Kaynakça

Zevra Gazetesi, 1 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 64.

Zevra Gazetesi, 11 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 67.

Zevra Gazetesi, 15 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 68.

Zevra Gazetesi, 18 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 69.

Zevra Gazetesi, 22 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 70.

Zevra Gazetesi, 27 Rebiülevvel 1287, Sayı 63.

Zevra Gazetesi, 4 Cemaziyelevvel 1287, Sayı 65.

Zevra Gazetesi, 7 Cemaziyelahir 1287, Sayı 74.

Baş, Eyup, “Çağdaş Tarihçilere Göre Bağdat'ta Osmanlı Yönetimi”, *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selam) Uluslararası Sempozyum*, İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 7-8-9 Kasım 2008, İstanbul.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Midhat Paşa-Siyasi ve İdari Şahsiyeti*, Ankara: Kral Matbaası, 1964.

Binzouba, Majed Mohammed, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.

Bozkurt, Nurgül, “Bağdat Vilâyeti'nde Osmanlı Dönemine Ait Modern Askerî Okullar”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 31, (2017): 83-111.

Çelik, Mehmet, “Midhat Paşa'nın 'Türkiye'nin Mazisi ve İstikbali' Başlıklı Makalesi ve Üzerine Bazı Notlar”, *Kebikeç* 26, (2008): 41.

Çerkezoğlu, Semra, TANSÜ, Yunus Emre “Mithad Paşa ve Tuna Vilayeti Islahatları”, *International Social Sciences Studies Journal*, 6/57, (2020): 830-831, 842.

Çetinsaya, Gökhan, “The Ottoman View of British Presence in Iraq and The Gulf: The Era of Abdulhamid II.”, *Middle Eastern Studies* 39/2, (2003).

Ergüç, Arslan, *Mithat Paşa*, Konya: Şahap Kitabevi, 1962.

Gökbilgin, Mehmet Tayyib, “Midhat Paşa”, *İslam Ansiklopedisi 8 içinde*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1979), 271.

Güler, Yunus, “Mithat Paşa ve Darbe”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2, (2016): 79-90.

Korkmaz, Adem, “Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği”, *Tarih Dergisi* 49, (2010), 113-178.

Korkmaz, Adem, *Midhat Paşa- İdari ve Siyasi Faaliyetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Korkmaz, Adem, “Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.

Midhat Paşa, *Midhat Paşa’nın Hatıraları, Hayatım İbret Olsun (Tabsıra -ı İbret)*, (Çev. Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul: Temel Yayınları, 1997.

Pakalın, Mehmed Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller* 1 içinde (İstanbul, 1940).

Yücel, Yaşar, “Midhat Paşa’nın Bağdat Vilayetindeki Altyapı Yatırımları”, *Uluslararası Midhat Paşa Semineri: Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Hilal BİÇAK

İNTOBA

JHSSA

Yüksek Lisans Mezunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir / Türkiye

hilalbicak@hotmail.com

[DOI: 10.5281/zenodo.6481064](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481064)

ORCID: 0000-0002-1876-5904

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
14/08/2021

Kabul Tarihi
Accepted
24/09/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI VE TÜRK DEMOKRASİ TARİHİNDEKİ YERİ

Özet

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisidir. Atatürk, Türkiye'de çok partili demokrasi geleneğini oluşturmak için Fethi (Okyar) Bey'den iktidarda olan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na karşı bir muhalif parti kurmasını talep etmiştir. Böylece 1925'te cereyan eden Şeyh Said Ayaklanması sonrası kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'nin ardından, 1930'da SCF kurulmuştur. Dönemin Türkiye'sinin sosyo-ekonomik problemleri arasında, Atatürk'ün talimatıyla Fethi Bey'in başkanlığında kısa zamanda örgütlenen bu fırka, bilhassa ülkenin kıyı kesimlerinde büyük ilgi görmüştür. Bu ilgiyi Ege gezisi daha da zirveye taşımıştır. Bu gezi esnasında halkın hükümet ve devrimlere karşı yaptığı gösteriler partinin sonunu hazırlamıştır. Bununla birlikte, henüz örgütlenmesini tamamlamamış olmasına rağmen kısa bir süre sonra belediye seçimlerine katılmış ve birçok şehirde beklenmeyecek ölçüde başarı göstermiştir. Ancak bu olaylar iktidar partisi ile yaşanan sürtüşmeyi alevlendirmiş ve halk arasında ayrılıklara yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda parti, Atatürk ile arasının bozulmasından çekinen Fethi Bey'in kararıyla 17 Kasım 1930'da kendisini feshetmiştir. Böylelikle çok partili sistem ve demokrasi girişimi son bulmuştur. Ancak bu başarısız girişim, CHF'nin kendini yeniden yapılandırmasını sağlamış ve iktidarı devletle ve toplumla bütünleşmeye sevk etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası, Atatürk, Fethi Bey, Ege gezisi, Belediye seçimleri.

ATIF: BİÇAK, Hilal, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (152-169)

CITE: BİÇAK, Hilal, "The Free Republican Party and Its Place in History of Turkish Democracy", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (152-169)

turnitin

Screened by

THE FREE REPUBLICAN PARTY AND ITS PLACE IN HISTORY OF TURKISH DEMOCRACY

Abstract

The Free Republican Party is the second opposition party of the Republic of Turkey which was founded in 1923. Atatürk requested that Mr. Fethi to create it as an opposition party to confront the ruling Republican People's Party with the aim of establishing the tradition of multi-party democracy in Turkey. Thus, after Sheikh Sait Rebellion in 1925, Progressive Republican Party closed down in the same year. After that, the Free Republican Party was founded in August, 1930. This party, founded by directly order of Atatürk and organized in a very short time under the leadership of Mr. Fethi, was greeted with great interest by the people especially in the coastal cities during the socio-economical problems happened in Turkey of 1930s. Aegean expedition made this interest higher. The demonstrations of the people against the government and the revolutions during this trip prepared the end of the party. However, a short time later participated in municipal elections before it was fully organized yet and made a great success than expected. But these events escalated the conflicts and led to the struggles in public. As a result of all these, the party abolished itself on November 17, 1930, with the decision of Mr Fethi, who was afraid to fall out with Atatürk. So, multiparty system and democracy attempts ended. However, this failed attempt enabled the People's Republican Party to restructure itself and led the government to integrate with the state and society.

Keywords: The Free Republican Party, The People's Republican Party, Atatürk, Mr. Fethi, Aegean expedition, Municipality elections.

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra yeni rejimi yerleştirmek için köklü inkılaplar yapılmıştı. 1930 yılına kadar devam eden bu inkılaplar, bilindiği üzere hükümete karşı bir direnişe neden olmuştu. Sanayileşme politikası, şeker, tuz, sigara, alkollü içki ve deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu memnuniyetsizliği daha da artırdı. Hükümetin güttüğü iktisadi politika, dar devletçi görüşünden ötürü ekonomik durgunluğa neden oluyordu. 1928-1929 yıllarında mahsulün kötü oluşu¹ ve diğer tarım ülkeleri gibi Türkiye'yi de derinden etkileyen Dünya Ekonomik Krizi bu vaziyeti daha da kötüleştirdi.²

1929-1930 yıllarında ortaya çıkan bu büyük buhran, Türkiye ve özellikle Ege Bölgesi'ne yansdı. Üretici büyük sıkıntıdaydı.³ Tahıl ürünlerinin fiyatları düşmüş, geçim sıkıntısı artmıştı. Bu duruma bir de kuraklığın eklenmesi buhranı büsbütün körüklemişti. Aslında bu yaşananlar hükümetin kusuru değildi. Fakat vatandaşlar gerçek sebepleri izah edemiyor ve bütün sorumluluğu iktidara yüklüyorlardı.⁴

Yine 1925'ten sonra yerleşen tek partili sistem, fikirlerin özgürce tartışılmasını kısıtlayarak, halkın memnuniyetsizliğini dile getirmesine imkân tanımıyordu. Diğer taraftan CHF'nin ve yerel temsilcilerin otoriter tutumları, kayırma ve yolsuzluklar, insan haklarının göz arda edilmesi ve hükümetin reform politikaları halk arasında yaygın bir öfkeye sebep olmaktaydı.⁵ CHF'nin en büyük sıkıntısı bürokratlaşması ve halkla bütünleşememesiydi.⁶ Otoriter yapısı yüzünden halk kitleleriyle

¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 150.

² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 264.

³ Ergün Aybars, *Atatürk ve Modernleşme*, (İzmir: Zeus Kitabevi, 2006), 133.

⁴ Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi", *Milliyet*, 28 Kasım 1961.

⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 151; Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007), 299, Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 264.

⁶ Aybars, *Atatürk ve Modernleşme*, 133.

iletişim kuramayan CHF, hoşnutsuzlukları gidermek için esaslı olanaklara sahip değildi. Üstelik ülkedeki bunalım meclisteki canlı tartışmalara hiç yansımıyordu.⁷ Üstelik CHF'ye girenlerin çoğu, işlerini yürütebilmek için her dediklerini onaylayan kişileri CHF'nin çatısı altında toplamakta ve kendilerini eleştirmeye yeltenenleri de bir şekilde partiden uzaklaştırmaktaydılar. Durum böyle olunca; merkezde veya taşrada CHF'li olmak, gelecekte menfaat ve kariyer bekleyen insan olmakla eşdeğer konuma gelmişti.⁸

1925 yılından itibaren devam eden tek parti yönetimi ile hükümet faaliyetlerinin, kontrolsüz ve muhalefetsiz oluşunun ağırlığı ve kamuoyundaki bu memnuniyetsizlik, yeni cumhuriyetin önemli bir sorunu olarak ortaya çıkmıştı.⁹ 1930'un ilkbaharında çıktığı yurt gezisinde halkın sıkıntılarına yakından şahit olan Mustafa Kemal Paşa, gezi incelemeleri ve raporlara göre, halkın memnuniyetsizliğini gidermek ve rehavete kapılmış olan CHF'yi harekete geçirmek için, sadık bir muhalefet partisinin kurulmasını teşvik etme kararı aldı.¹⁰ Çünkü tek partili mecliste hükümet faaliyetlerinin yeterince tartışılmadığı ve eleştiri konusu yapılamadığı düşüncesindeydi. Böyle bir meclis, kendi partilerinden olan cumhurbaşkanına, başbakan ve bakanlara duyulan güvenden veya aynı parti çatısında bulunmaktan ötürü gördüğü hata ve eksiklikleri telaffuz etmekten kaçınılmaktaydı. Bu ise, iktidardakilere, mühim kararlar alırken lüzumsuz yetkiler kullanmalarına ve başlarına buyruk olmalarına hareket etmelerine neden olabilmekteydi.¹¹

Cemil Koçak'a göre ise, SCF'nin kurulması ile Mustafa Kemal tüm iplerini ele almış olacak ve İnönü ile Okyar ona yakın olmak zorunda kalacaklardı. Mustafa Kemal, bu yakınlık yarışında siyasi avantaj sağlamış olacaktı. Yine Mustafa Kemal, genişleyen toplumsal muhalefet karşısında, siyasetin sembol ismi olarak kalırken; İnönü ve Okyar seçenekli başbakan adayları olarak kalacaklardı. Böylece her iki isim de gerektiğinde değiş tokuş edilebilecekti. Bu sayede toplumsal muhalefetin önünde gerektiği zaman başbakan değiştirilerek tekrardan zaman kazanma olanağı doğabilecekti. Bu arada tüm siyasi mesuliyet başbakanlarda olacağından, muhalefetin cumhurbaşkanına veya rejime kadar uzanmasının önüne geçilmeye çalışılacaktı.¹² Bunun yanı sıra Mustafa Kemal beş yıl iktidarda kaldığı için yavaş yavaş kendi güç tabanını oluşturan ve cumhurbaşkanının etkisinde olmaktan çıkan İsmet Bey'e bu yolla baskı kurmak istemiş de olabilirdi.¹³

Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki, sürdürülen tek parti idaresi ile ülkenin gidişatından ve kaderinden, yine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün sorumlu tutulacağı aşikârdı. Çünkü Mustafa Kemal halkın görüş ve isteklerini öğrenebilmekten uzak kalıyor ve tek parti sisteminden ötürü hükümetin yaptığı hatalar ona yükleniyordu. Bunun yanı sıra kendisine yöneticiler tarafından gerçek durumla ilgili yeteri kadar bilgi verilmediğinden, hükümetin politikasını denetleyebilmesi ve ona yol gösterebilmesi güçleşiyordu.¹⁴

Dahası, Avrupa kamuoyu ve basını, tek lider ve tek parti yönetimini cumhuriyet rejiminin doğasına aykırı buluyor, otoriter bir idare olarak nitelendiriyor ve Sovyet rejimine benzetiyordu. Bu

⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 264.

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, C. III, 16. basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi), 364; Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi", *Milliyet*, 28 Kasım 1961.

⁹ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), 63-64.

¹⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 264.

¹¹ Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, (İstanbul: Umut Matbaacılık, 1998), 67.

¹² Cemil Koçak, *İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 627.

¹³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 264; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Ankara: TTK, 1991), 279.

¹⁴ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 67.

atmosfer ise Atatürk'ü, arzuladığı İngiltere'nin çoğulcu parlamenter demokrasisine yöneltmekteydi.¹⁵ Çünkü Batı artık demokraside ilerleyebildiği kadar ilerlemişti. Türkiye'deki bu açılım, demokrasi adına çok önemli bir başarı olacaktı. Ancak demokrasinin yerleşip gelişmesi için gerekli siyasi, ekonomik ve kültürel alt yapıya sahip olmayan bir toplumda demokrasinin kolaylıkla kök salması pek de mümkün olmayacaktı.

2. Serbest Fırka

2.1. Kuruluşu

SCF'nin kuruluşunu başlatan süreç Paris'te büyükelçi görevinde olan Ali Fethi (Okyar) Bey'in 22 Temmuz 1930'da İstanbul'a gelişiyle başlamıştı. Beklenen teklif buradayken kendisine gelmişti. Mustafa Kemal tıpkı 1924'te olduğu gibi rejimi kurtarmak için yine Fethi Bey'den yardım istemişti.¹⁶ Mustafa Kemal, ülkenin o dönemdeki durumunu analiz ederek Fethi Bey'e şu sözleri söylemiştir: *"Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıta meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bize dictature nazarıyla bakıyorlar. (...) Sizin dostluğunuza, ahlakınıza, malumatınıza itimadım vardır. Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi üstlenmelisiniz"*¹⁷

Liberal demokrasinin vazgeçilmez unsuru çok partili demokratik düzen, Türkiye için çok iyi bir açılım olacaktı. Kişilere bağlı düzenlerin çıkmazlara gireceğini Mustafa Kemal görüyordu. Bu nedenle demokrasi iyi bir çıkış yolu; aksi halde, Türkiye hızlı bir diktatörlük düzenine kayabilirdi. Fakat din etkeni dikkat edilmesi gereken bir konuydu. Andrew Mango'ya göre Mustafa Kemal, kendi idaresine yönelik var olan muhalefetin dürüst olmayan siyasetçilerin elinde oyuncak olan din etkeninden kaynaklandığını savunuyordu. Öyle ki Türk halkının geneli, memnuniyetsizliğini her daim din üzerinden dile getirmeye alışmıştı. Çünkü yoksulluğu dinsizliğe bağlıyorlar ve ancak İslami kurallara uyulursa zenginliğin geleceğine inanıyorlardı. Bu sebepten ötürü Mustafa Kemal eleştirilere müsaade ederken din sömürücülerinin bundan istifade etmeyeceğinden emin olmak istiyordu.¹⁸

Ayrıca önemli bir diğer konu da cumhurbaşkanı olarak Mustafa Kemal'in tarafsızlığıydı. O CHF'nin kurucusu ve ebedi şefiydi. Bu yönü, onu CHF'ye daha yakınmış gibi gösterebilir; özellikle rejim karşıtlarına karşı propaganda fırsatı verebilirdi. Bu nedenle Mustafa Kemal eşitlikçi bir tutuma yönelmeliydi.

Mustafa Kemal, SCF'nin kurucularını seçerken de aynı titizliği göstermek zorundaydı. Kendisine bağlı fakat muhalif bir parti istiyordu. Onlarda iki önemli özelliğin bulunmasına dikkat etmişti: Kendisine yakın olmaları ve İsmet (İnönü) Paşa Hükümeti'ne karşı olmaları. Bu kişilerin kendisine olan bağlılığı Atatürk için bir emniyet ve hatta icabında fırkayı kaldırabilme tedbiri mahiyetindeydi. Ancak kurucuların özelliği sadece Mustafa Kemal'e yakınlıkları olsaydı yeni parti CHF'nin bir uzantısı gibi görülebilir ve inandırıcılıktan uzak kalırdı. Bu nedenle kurucuların aynı zamanda İsmet Paşa'ya karşı kimseler olmasına da dikkat edilmiştir.¹⁹

Fethi Bey bu özelliklere en uygun kişiydi. Son derece dürüst, idealist ve temiz kişiliğiyle tanınan Fethi Bey, yeni bir parti kurup, onu iktidara hazırlayabilecek kişiliğe sahipti. Kendisi Paris'te büyükelçiydi ve siyasi deneyimleri de oldukça fazlaydı. Bakanlık, başbakanlık yapmış; ılımlı kişiliğiyle çok kişi tarafından sevilmişti. Ayrıca Fethi Bey ile İsmet Paşa'nın aralarında çok önceden beri süregelen kişisel anlaşmazlıklar vardı. Nitekim Fethi Bey kendisine parti kurulması yönünde ilk öneri geldiğinde *"İtiraf edeyim ki İsmet Paşa'nın samimiyetine asla itimat edemiyorum. Bir vesile bulup*

¹⁵ Okyar ve Seyitdanhoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 64-65.

¹⁶ Andrew Mango, *Atatürk; Modern Türkiye'nin Kurucusu*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 541.

¹⁷ Ahmet Demirel, *İsmet İnönü Defterler (1919-1973)*, I. Cilt, 1. baskı, (İstanbul, 2011), 150.

¹⁸ Mango, *Atatürk; Modern Türkiye'nin Kurucusu*, 540.

¹⁹ Aşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 53.

beni kabahatli düşürmek ve Gazi (Mustafa Kemal Paşa), ile aramı bozmak isteyeceğine eminim” diyerek görevi kabul etmek istememişti. Ayrıca Fethi Bey, birçok konuda da, siyasal ve ekonomik açıdan İsmet Paşa’dan farklı düşünüyor ve öteden beri İsmet Paşa liderliğindeki CHF’nin idare tarzını yanlış bulduğunu her söylemlerinde dile getiriyordu. Çünkü Fethi Bey, İsmet Paşa’nın aksine tam bir liberalizm yanlısıydı.

Falih Rıfki, Fethi Bey’in bu yönünü şöyle tanımlamaktadır:

“... Fethi Bey şüphesiz Batı medeniyetçisi idi. Fakat bir devrim diktasına akli yatmayacak kadar liberaldi. Ona göre şeyler zorlanmamalı idi; olmalı idi.”²⁰ Yani değişimlerin fazla müdahale olmadan, kendi doğal süreçleri içerisinde gerçekleşmesinden yanaydı.

Karşılıklı görüşmeler sonucunda muhalefet fırkası kurma düşüncesi kısa zamanda olgunlaştı. Fethi Bey, Mustafa Kemal’den kurulacak olan yeni fırka ile CHF arasında tarafsız kalacağına dair güvenceyi alınca yeni fırka kurma teklifini kabul etti.²¹ Bu hususta ikna olan Fethi Bey’in şu sözleri sarf ettiği bilinir:

“Gazi, fırkalar arasında esaslarda ayrılık olmamasını, ikisinin de yüksek bir elden idare edilmesini istiyor. Kısacası benim fırkam, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bir kanadı olacaktır. Sağ mı sol mu onu zaman gösterecektir. Bu teklifinin samimi olduğuna kanaatindeyim... Teminat olarak aramızda mektuplaşmalar yazışacağız. Bu mektuplarda Gazi, ikinci fırkanın yaşaması için elinden geleni yapacağını alenen beyan edecektir. Ayrıca fırkayı kurmak için lazım olan parayı da veriyor. Hatta daha şimdiden bize yetmiş seksen mebus da ayıracaktır.”²²

Muhalefet fırkasının kurulacağı, kamuoyuna ilk defa Vakit gazetesinin 8 Ağustos 1930’da yaptığı ikinci baskısıyla ilan edilmiş ve muhtemel yeni fırka 12 Ağustos’ta SCF adı altına kurulmuştur.²³

Mustafa Kemal: “Bu fırkalar benim iki evladım olacak. Bir baba iki öz evladına nasıl muamelede bulunursa, ben de aynı şekilde bu iki fırkaya muamele edeceğim. Bundan emin olunuz. Bu teşebbüs memleket için çok hayırlı neticeler verecektir” demiştir.²⁴

Yine başka bir sözünde de: “Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleyi memnuniyetle tanık olacağım. Ve şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim. Ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım. Sen ne dedin? Ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinad ediyorsun? Bu günden itiraf edeyim ki bu, benim için yüksek bir zevk olacaktır”²⁵

Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal, iki parti arasında cumhurbaşkanı olarak tarafsız kalacağına söz veriyordu ve durumdan bir hayli memnundu.

Yeni fırkanın doğuşu meclis ve muhalefet çevrelerince de memnuniyetle karşılanmıştı. Bu hususta Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa: “BMM’de muhalif bir fırkanın bulunması demokrasinin inkişafı için lüzumludur.” derken,²⁶ Halk Fırkası Denizli mebusu Haydar Rüştü’nün de şu sözleri sarf ettiği bilinir: “Hatasız insanlar olduğumuzu iddia etmiyoruz. Fakat iyi niyetle çalışmadığımız da ispat

²⁰ Avcı, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 57-58.

²¹ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2013), 108; Demirel, *İsmet İnönü Defterler (1919-1973)*, 150.

²² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1936-1950)*, Cilt II, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 383.

²³ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, 108; Demirel, *İsmet İnönü Defterler (1919-1973)*, 150.

²⁴ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar’ın Anıları*, 111.

²⁵ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar’ın Anıları*, 127.

²⁶ Anadolu, 15 Ağustos 1930.

edilemez. Altı yedi senelik bir zaman içine sığdırdığımız bir inkılap silsilesi ve faaliyet vardır. Yeni fırka bize bu hatalarımızı ilmi, ameli ve tecrübeye dayanarak yol gösterici olursa kendisini daima minnet ve memnuniyetle gülen bir yüzle karşılayacağımıza emin olabilirsiniz.”²⁷

2.2. Tabanı ve Programı

SCF ile ilgili çalışmaların neredeyse tamamı fırkanın danışıklı olarak kurulduğu, suni ve güdümlü olduğu konusunda hemfikirdirler. Öyle ki partinin ismini dahi bizzat Mustafa Kemal koymuş, fırkaya kimlerin katılacağı, kaç milletvekili ile oluşturulacağı hususu dahi karşılıklı pazarlıklar neticesinde kararlaştırılmıştır. Bu görüntüsüne rağmen bu parti halktan büyük ilgi gördü.²⁸

SCF'nin kuruluşu sonrasında CHF milletvekillerinden bir bölümü Mustafa Kemal'in isteğiyle, diğer bölümü ise kendi istekleriyle yeni fırkaya dahil olmuşlardı. Fırkanın Genel Başkanı Fethi Bey dışında Genel Sekreter Nuri Conker, Kars Mebusu Ahmet Ağaoğlu, Bilecik Mebusu Rasim Öztekin, Ankara Mebusu Talat Bey, Bursa Mebusu Senih Hızıroğlu, Elazığ Mebusu Nakiyeddin Yücekök, Erzurum Mebusu Tahsin Uzer, İstanbul Mebusu Süreyya İlmen, İstanbul Mebusu Ali Haydar Yuluğ, Kocaeli Mebusu İbrahim Süreyya, Niğde Mebusu Reşid Galib, Şebinkarahisar Mebusu Mehmet Emin Yurdakul, Sinop Mebusu Refik İsmail Kakmacı SCF'yi oluşturan ilk parlamenterler olarak siyasal hayatımızda yer almışlardır. Yine fırkanın milletvekili sayısı vaat edildiği gibiyetmiş rakamına ulaşamamış, daha azı SCF'ye geçebilmişti.²⁹

SCF'nin Meclis dışı yapılanması hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Fırkanın İstanbul İl Başkanı Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İzmir İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Aydın İl Başkanı ise Adnan Menderes idi. Yine SCF'nin kendine ait bir yayın organı olmamış, İstanbul'da Son Posta ve Yarın, İzmir'de Yeni Asır, Hizmet ve Halkın Sesi gazeteleri yeni fırkaya destek vermiştir.³⁰

Bu yeni fırka liberal bir politika izleyecekti. Mustafa Kemal ayrıca, kurulacak partinin laiklik konusunda duyarlı olmasını arkadaşından özellikle istedi. Yayınlanan programında partinin liberal ilkeler üzerinde politika yapacağı belirtiliyor; ayrıca cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik ilkelere bağlılık vurgusu yapıyordu. Özgürlük kavramına geniş bir yer verilerek, bunun herkes için geçerli bir olgu olduğu belirtiliyordu.³¹

SCF bir program ile “*Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Yasası*” adlı bir nizamname kabul etti. Liberaliz temel alınarak yazılan bu program 11 maddeden oluşmaktaydı. Programın hazırlanma aşamasında Fethi Bey'in yanı sıra Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Tahsin Bey ve Reşid Galip yer almaktaydı. Fethi Bey'in yanı sıra, fırkanın Genel Sekreteri olan Nuri Conker, Ahmet Ağaoğlu, Reşid Galip ve Tahsin Bey de programın hazırlanışında bulunmuşlardı.³² Programın maddeleri şu şekildedir:

Madde 1- Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlıdır. Bu esasların millet bünyesinde ebedileşmesi gayedir.

Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndaki hürriyet ve masuniyet haklarını bilaistisna herkes için meri tutacak ve hiçbir arızaya uğratmayacaktır.

Madde 2- Vergiler millet efradının iktisadi teşebbüs kabiliyetini sarsmayacak ve halkın takati hududunu aşmayacak derecede tahfif olunacaktır.

²⁷ Anadolu, 25 Ağustos 1930.

²⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, 108.

²⁹ Okyar ve Seyitdanhoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 69- 70.

³⁰ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 259.

³¹ Kemal Arı, *Türk Devrim Tarihi 2*, İstanbul: Zeus Yayıncılık, 2013.

³² Okyar ve Seyitdanhoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 70.

Vergi tarhında daha salim esaslara istinat edilecek ve tahsilindeki yolsuzluklar kaldırılacaktır.

Madde 3- Fırka, devlet varidatının semereli surette sarfına dikkat ve büyük nafia teşebbüsleri masraflarının yalnız bir nesle tahmilinden içtinap eder.

Madde 4- Fırka, paramızın kıymetini bir an evvel tespit için tedbir almak ve memleketimizde iş görmek isteyecek harici sermayeye bu suretle yol açmak azmindedir.

Madde 5- Fırka, vatandaşların refahına mali ve iktisadi her türlü teşebbüslere engel olan hükümet müdahalelerini kabul etmez. Memleketin iktisadi hayatının inkişafında her türlü teşebbüs erbabının zahiridir.

Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icap eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayrikâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs eder.

Liman inhisarı kaldıracaktır.

Madde 6- Köylünün ve çiftçinin çok ucuz faizle ve müşkülatsız usullerle para bulması ve iktisadi bünyemizi zayıf düşüren mürabahacılıktan kurtarılması fırkanın en mühim maksatlarındanıdır.

Çiftçinin fedakârlığı ile kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin zirai kredi ihtiyacını tatmin edecek bir müessese haline çıkarılması umdedir.

Madde 7- Dâhili sanatların canlanması ve kolaylıkla inkişaf etmesi fırkanın vasıl olmak istediği mühim hedefidir. Teşviki Sanayi Kanunu bihakkın tatbik edilecektir.

Bu kanunun bahsettiği himaye ve kolaylıklar icabında tevsi olunacaktır. Sanayi ve Maadin Bankası'nın kabiliyet ve faaliyeti arttırılacaktır.

Yerli mahsullerin himayesi ve hariç piyasalarda sürümlerinin temini için tedbirler alınacaktır.

Nakliyat ve liman tarifeleri bu maksatlara hizmet edecek surette tanzim olunacaktır.

Madde 8- Halkın hükümet dairelerindeki işleri azami sürat ve suhuletle görülecektir. Rüşvet ve suistimallere karşı bila merhamet mücadele edilecektir.

Madde 9- Mahkemelerin süratle iş bitirmesi için sıkı ve devamlı teftişler yapılacaktır. Mahkemeler teşkilatındaki noksanlar bu maksada göre ikmal olunacaktır.

Madde 10- Fırka, harici siyasetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin komşu ve bilumum devletlerle münasebetlerinin dostluk ve samimiyet dairesinde cereyan ve takviyesine ve Cemiyeti Akvam müessesesiyle sıkı surette teşriki mesaiye ehemmiyet verecektir.

Madde 11- Fırka, bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.³³

Maddelerden de anlaşıldığı üzere, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programı ekonomik alanda liberalizmi savunuyordu. Devletçiliği manasız buluyor, totaliter olarak nitelendiriyordu.³⁴ Bundan dolayı vergilerin düşürülmesi, bayındırlık hizmetleri ve demiryolları gibi yatırımların büyük oranda tek bir nesle yüklenmemesini, tekellerin kaldırılmasını, özel girişimin esas alınmasını, yabancı sermayenin teşvikini, bürokrasinin sınırlandırılmasını, tek dereceli seçim uygulanarak kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmasını, yürütmenin denetlenmesini ve özgürlüklerin getirilmesini talep ediyordu.

Programda halk en fazla, vergilerin ağırlığı, tahsil sürecindeki sert yöntemler ve bunların kamuoyunda yansıyan olumsuz sonuçları ile ilgili olan maddeleri benimsenmişti. Ancak, SCF'nin programına bakıldığında, yönelttiği sert eleştirilere karşılık en azından ileri bir vergilemeye dair tek bir

³³ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, (İstanbul: Karacan Yayınları, 1982), 253.

³⁴ Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, 370.

çözüm önerisi yer almamaktaydı. Fethi Bey'in fırka programını oluştururken CHP'nin "Devletçilik" programına muhalefet etmekten başka bir ideolojisi olmadığı, gazeteci Zekeriya Sertel'in "İktisadi programınızı nasıl gerçekleştireceksiniz?" şeklindeki sorusuna verdiği "Partimize eski bir maliye müfettişi üye olmuş, onu maliye vekili yaparız" şeklindeki yanıtıyla apaçık görülmektedir.³⁵

Programın asıl mimarı şüphesiz Ağaoglu Ahmet Bey idi. Batının demokrasisini arzuluyordu. Ama atladığı bir şey vardı: Batı demokrasisi kalkınmasını, dünyanın asırlarca süregelen iktisadi yağması sayesinde gerçekleştirmişti. Türkiye ise sermayesiz ve geri kalmış bir ülkeydi. Galip fakat yalnız bir ülke... Soyut bir liberalizm ve demokrasi anlayışı, Türk davasından ayrı değerlendirildiğinde Anadolu davasını şüphesiz savunuyordu. Ancak iş Türk gerçeğine vurulunca hayal dağılıyordu.³⁶

Fırkanın programında dikkat çeken en önemli faktör ise, Fethi Bey'in İsmet Paşa'yı devletçilikle itham etmesiydi. Ona göre devletçilik, devletin takati dışında işlere, taahhütlere girişmek ve birkaç neslin yükünü bir nesle yükletmekti.³⁷ Böylece, SCF iktisadi politikada liberal bir parti hüviyetini alırken, CHF o zamana kadar devam ettirdiği bu anlayıştan vazgeçtiğini ve devletçilik olarak isimlendirilen yeni bir anlayışı benimseyerek uygulamaya koyacağını ilan etmiş oluyordu. Başlangıçta iktisadi ekonomik politika alanında bu iki fırka arasında bariz bir fark yokken, tartışmalar sonucunda bu fark keskin bir biçimde açılmıştı.³⁸

SCF'nin siyasi hayata ilk atıldığı zamanlarda Falih Rıfkı Atay, bu fırkayı kimlerin oluşturacağını açıkça belirtmişti. Ona göre bu kişiler: Cumhuriyetçi olmadıkları için CHF'ye muhalif olanlar, CHF'nin makam ve mevki hırsını tatmin edemediği için gücendirdiği insan zümreleri ve Cumhuriyetçi olup da CHF'nin gittiği yolun yanlış olduğunu savunanlardı.³⁹ Yine ayrıca rejim karşıtlarının da SCF iktidara geldikten sonra Fethi Bey ve arkadaşlarını bertaraf edip, idareyi ele almak gayesiyle yeni fırkaya girdikleri söylenir.⁴⁰

SCF'nin tabanının diğer bir kesimini de işçiler oluşturmaktaydı. TCF'nin kapatılmasından önce az da olsa haklarını arayabilecek şartlara sahip olan işçiler, Tahrir-i Sükûn Yasası'nın kabulü sonrası, uzunca bir sessizliğe çekilmişlerdi. Bu parti onlar için de bir ümit ışığı olmuştu.⁴¹

SCF tabanının bir diğer özelliği de, kadınların fırkaya gösterdikleri ilgi ve aktif katılımlarıydı. Mustafa Kemal'in SCF programına siyasi hakların kadınları da kapsamaması ilkesini yerleştirmesi ve kız kardeşi Makbule'nin yeni fırkaya üye olmasını sağlamasının da büyük oranda etkisi olmuştur.⁴²

2.3. Yükselişi

Kısa sürede güç kazanan Serbest Cumhuriyet Fırkası, hızla yurt içinde örgütlenmeye başladı. CHF'nin karşısında yeni bir partinin kuruluşu, pek çok çevrede memnuniyetle karşılandı. Özellikle üretici kesim, yeni partiye yoğun ilgi gösteriyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu parti, iktidar partisinin izlediği demiryolu politikasını eleştirerek, ülke kaynaklarının bu alana kaydırılmasının, ekonomi için tehlike yarattığını ileri sürüyordu.⁴³ Bu da yoğun ilginin önemli bir kaynağıydı.

Türkiye'nin en önemli tarım üretim bölgelerinden biri olan İzmir ve çevresinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın etkisi çok hızlı gelişme gösterdi. Bu durum İzmir'in kent kültüründen kaynaklanıyordu. Tarihsel süreçte mühim bir kültür merkezi olan İzmir, tarımda ve tarımsal ihracatta

³⁵ Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1977), 191.

³⁶ Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, 370-371.

³⁷ Aydemir, *İkinci Adam (1936-1950)*, 390.

³⁸ Sina Akşin, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (Ankara: Cem Yayınevi, 1989), 108-109.

³⁹ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, 112.

⁴⁰ Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi", *Milliyet*, 28 Kasım 1961.

⁴¹ Avcı, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 131.

⁴² Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, 114.

⁴³ Arı, *Türk Devrim Tarihi 2*, 193.

önemli bir liman kentiydi. Bu nedenle, ekonomik krizin etkileri, tarım üretimin en fazla olduğu bu kentte görülmüştü. Ve bu yüzden, SCF'nin tezleri bu kent ve hinterlandında yer alan tarımsal kesimde yankı uyandırıyordu.⁴⁴

1930'un sonlarına doğru, Halk Fırkası ile Serbest Fırka arasındaki kıyasıya rekabet daha çok halk ile iktidar arasındaki uzaklığın siyasal alana yansımaysdı. Atatürk'ün gerçekleştirdiği ilk demokrasi denemesi olan SCF, fakirlikten yılmış olan halk kesimlerine ümit ışığı olmuştu.⁴⁵ Ülkede büyük bir hürriyet havası doğmuştu. Öyle ki, bu ölçüsüz serbestlik havası, baskılardan bunalan halkın, yeni partinin ne olduğunu tam olarak öğrenmeye gerek duymadan, içinde bulunduğu sıkıntılarının nedeni olarak gördüğü iktidar partisine karşı Serbest Fırka'ya desteklemesine yol açmıştı.⁴⁶

Mustafa Kemal'in yeni fırkanın kuruluşunu desteklediği için İsmet Paşa ile aralarının açıldığı ve bu nedenle SCF'nin kasıtlı olarak kurulduğu dedikodularının çıkması da, SCF'nin kurulur kurulmaz güçlenmesine sebep olmuştu.⁴⁷ Eminönü CHF ilçe başkanı Tefvik Alanay bu hususla ilgili hazırladığı raporda: SCF'nin CHF'den daha fazla ilgi görmesinin sebebini, SCF mensuplarının cahil halka yönelik askerliğin ve vergilerin kaldırılacağı, eski yazı ve geri getirileceğine dair yaptıkları propagandalarla açıklamıştır. Yine Alanay'a göre SCF sempatanlığının bir diğer nedeni de, İstanbul'da Son Posta ve Yarın gazeteleri ile taşranın neredeyse her kesiminde beliren muhalif basının SCF'yi güçlü bir şekilde desteklemiş olmasıdır.⁴⁸

Halkı Serbest Fırka lehine tahrik eden en önemli hususlardan biri de Halk Partisi'ne karşı duyulan öfkeydi. En büyük körükleyicileri ise zamanla *mutemet* ismiyle anılan parti başkanlarıydı. Bunlar kendilerini Atatürk'ün bir nevi temsilcisi sayıyorlar, valilerin üstünde icrai yetkilere sahip oldukları iddiasıyla istediklerini yapıyorlardı. Bir nevi feodalite idaresi kurmuşlardı. Memleketi adeta yağma eden bu parti idarecileri, halk tarafından kendilerine nefretle bakan kimselerdi. Nitekim Fethi Beyi İzmir'de karşılayan kalabalık kendisine "*Kurtar bizi bu mutemetlerin zulmünden*" diye bağırıyordu.⁴⁹

2.4. Ege Gezisi ve İzmir Olayları

SCF'nin kuruluşunun ardından, fırkanın Anadolu'da örgütlenme çalışmalarına başlanmıştı. Bu amaçla Fethi Bey, fırkadan bazı arkadaşlarıyla birlikte İzmir'den başlayarak Menemen, Balıkesir, Manisa, Akhisar ve Aydın'ı içine alan bir seyahate çıktı. Fethi Bey'in Ege seyahatinin amacı, hem CHF Genel Başkanı ve Başvekil İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna yanıt vermek, hem de İzmir'de SCF'nin teşkilatını kurmaktır.⁵⁰ Atatürk de bu gezinin faydalı olacağı görüşündeydi.⁵¹

Fethi Bey ile arkadaşları 3 Eylül 1930 günü Konya adlı vapurla İzmir'e doğru yola çıktılar.⁵² Kars Mebusu Ahmet Ağaoğlu, Aydın Mebusu Reşit Galip ve Erzurum Mebusu Tahsin Bey ve partiye sonradan CHF'den katılan İstanbul Mebusu Süreyya Paşa da Fethi Bey'e eşlik edenler arasındaydı.⁵³ Genel Sekreter Nuri Bey ise İzmir'den onlara katılacaktı.

⁴⁴ Alev Gözcü, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006).

⁴⁵ Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999), 62.

⁴⁶ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 131.

⁴⁷ Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, 3. Kitap, (İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951), 37.

⁴⁸ Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi", *Milliyet*, 28 Kasım 1961; *Yeni Asır*, 7 Eylül 1930.

⁴⁹ Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübesi", *Milliyet*, 28 Kasım 1961.

⁵⁰ Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV, 39, (2007): 120.

⁵¹ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 73.

⁵² Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 108.

⁵³ *Anadolu*, 2, 3 Eylül 1930; *Hizmet*, 3,4 Eylül 1930; *Yeni Asır*, 4 Eylül 1930.

Denizli mebusu Haydar Rüştü, Anadolu gazetesinde Fethi Bey'e daha gelmeden şu uyarıyı yapmıştır:

“Bugün yarın İzmir’e teşrif buyuracaksınız. Gelir gelmez etrafınızı saracaklar, kanmayınız! Dökecekleri gözyaşlarına inanmayınız. Bugün feryat edenler dünkü alkışçılardır. Bugün bize yapanlar yarın size yapacaklardır. Bizden arta kalanlar kâselerini size uzatacaklardır. Bizim düştüğümüz hataya sizin düşmemenizi temenni eder ve tekrar cümlenize hoş geldiniz deriz.”⁵⁴

Fethi Bey ve arkadaşları ve hatta Mustafa Kemal Paşa dahi, gezi sırasında İzmir ve çevre yörelerden vatandaşların SCF liderine karşı olumsuz tepki ve davranışlarında bulanabileceğinden endişeliydiler. Fethi Bey'in can güvenliğinden dahi kaygı duyuyorlardı.⁵⁵

4 Eylül 1930 günü İzmir'e vardıklarında, düşünülenin tam tersine limanda geniş bir halk kitlesi tarafından karşılandılar. SCF yanlısı gazetelerde yer alan haberlere göre yaklaşık 40 bin kişi kadardılar.⁵⁶Bu anı Ağaoğlu Ahmet şöyle anlatır: *“Diyebilirim ki, o gün evlerde kadın, erkek, ihtiyar, genç, çocuk kimse kalmamıştı. Bütün rıhtım boydan boya süslü, şen şatır, pür heyecan ve pürneşe bir izdihamla kapanmıştı. Her taraftan mendiller sallanıyor, eller çırpılıyor, Yaşasın Gazi! Yaşasın Fethi Bey!” sadaları yükseliyor. Meğerki bütün izdiham sabahtan beri vapuru bekliyormuş.”⁵⁷*

Yine aynı gün Hizmet gazetesinde şu haber yer almaktadır: *“Şu sahile bak Fethi Bey! Orada toplanan halk seni nasıl hürmet ve muhabbetle karşılıyorlar? Onların yüzlerine dikkat et, memleketin ıztırabını aynen ve kelimesi kelimesine okuyacaksın. Tekmil memleket ümidini ancak büyük Gazi'ye ve sana bağlamıştır, boynunu bükerek sana hitap ediyor: - Kurtar beni bu inhisar belasından, kurtar beni bu mutemet saltanatından ve kurtar beni bugün şu içinde çırpındığım yokluktan ve ıztıraptan...”⁵⁸*

Ancak polis şehrin her tarafında harekete geçmişti. Kordonda vapurun gelmesini bekleyen kalabalığı bertaraf etmeye çalışıyordu. Müesseselerin yalnızca muayyen günlerde bayrak asabileceği söylenerek dükkânlardaki bayrakları indiriliyor, itiraz edenler ise karakola götürülüyordu. Bu hususta Hizmet gazetesinde yer alan şu haber dikkat çekicidir: *“İzmir polisinin bugünkü hareketi, halkı adeta kendi keyfine esir olmuş köleler gibi istediği yere sevke kalkışması kanunsuzluktur... Görülüyor ki İzmir polisi firka mücadelesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın emrine verilmiştir.”⁵⁹*

Fethi Bey'i İzmir'e getiren Konya Vapuru, iki saat gecikmişti. Bu gecikmenin onu bekleyen kalabalığın sıkılıp dağılması için CHF tarafından kasıtlı yaptırıldığı yorumları yapıyordu.⁶⁰Yine SCF yanlısı basının haberlerine göre, Konya vapuru görüldüğünde ise halk vapurun ineceği noktaya akın etmiş, vapura girerek Fethi Bey ve arkadaşlarını kucaklamıştı. Ağlayanlar, dertlerini dökkenler çoktu. Fethi Bey otomobile zar zor binerken ceketi yırtılmıştı. Halk, Fethi Beyi İzmir'e getiren bu otomobilin üstüne çıkmış ve otomobilin üst kısmı çökmüştü. Halkın bu yoğun tezahüratı karşısında hamile bir kadın da doğurmuştu.⁶¹

SCF mensupları, kalacakları İzmir Palas Oteli'ne vatandaşların sevgi tezahüratlarıyla güçlükle ulaşabilmişlerdi. Fethi Bey, İzmir halkının *“Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey”* sadaları eşliğinde otelin penceresinden, ertesi gün bir toplantı tertip ederek halka sesleneceğini söyledi.⁶²

⁵⁴ Anadolu, 4 Eylül 1930.

⁵⁵ Günver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, 121.

⁵⁶ Cumhuriyet, 5 Eylül 1930.

⁵⁷ Aşar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, 108.

⁵⁸ Hizmet, 4 Eylül 1930.

⁵⁹ Hizmet, 4 Eylül 1930.

⁶⁰ Cumhuriyet, 6 Eylül 1930.

⁶¹ Hizmet, 5 Eylül 1930.

⁶² Okyar ve Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları, 74; Hizmet, 4 Eylül 1930.

SCF'ye gösterilen sevgi ve alaka, yerel yöneticilerin de yeni fırkaya karşı tavır takınmasına sebep olmuştu. Fethi Bey'le görüşmeyi kabul etmeyen Vali ve belediye başkanı, ertesi gün yapacağı konuşmayı da ertelemesini istemişti. Fethi Bey bunun üzerine Mustafa Kemal'e güçlükle telgraf çekti. Mustafa Kemal telgrafı alır almaz, İzmir Valisi Kazım Dirik'e, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya ve Fethi Bey'e telgraf çekti. Mustafa Kemal, İzmir valisinden muhalefet fırkasının faaliyetlerine engel olunmamasını, Fethi Bey'den de konuşmasını yapmasını ve bir engel çıkarsa hemen kendisine bildirmesini istedi.⁶³ Valinin tutumu telgraf ile birlikte yumuşamıştı.⁶⁴ Yaşananlardan bihaber olan halk ise, ertesi sabah SCF liderinin konakladığı İzmir Palas Oteli'nin önünde toplanmaya başladı. Yine aynı gün CHF de, Fethi Bey geldiğinde yaşananları protesto amacıyla bir miting düzenlemek için halkı Bahri Baba Parkı'na çağırılmıştı. Bu yaşananlar iktidar ile muhalefet fırkası arasındaki son ipleri de koparacak olayların başlangıcı olmuştu.⁶⁵

Hizmet ve Yeni Asır gazetelerinde yer alan haberlere göre, Bahribaba'daki CHF mitinginde beklenen kalabalık sağlanamamıştı. Bunun üzerine CHF, kalabalık bir halk kitlesi oluşturmak amacıyla, Fethi Bey'in konferans vereceğine dair bir söylenti çıkardı. Bunu duyan İzmirli halkın bir bölümü Bahribaba'daki miting alanında toplandı. Kürsüde Fethi Bey'i görmeyi arzulayan halk, karşılıklarına Adliye Vekili Mahmut Esat Bey çıkınca, öfkelenerek miting alanını terk etmişti.⁶⁶ Kendilerini kandırılmış hissedenden öfkeli halk, güzergâhlarında bulunan CHF merkez binasının önünden geçerken, "Kahrolsun mutemetler" diye bağırıyorlardı.⁶⁷ Buna karşılık Sabri Bey'in CHF binasından "namussuzlar" diye bağırmasıyla halk iyice galeyana gelmiş, binayı taşıyarak camlarını kırmış, levhalarını sökmüştür. Olaylar sırasında binada bulunan bir mutemet de yaralanmıştı.⁶⁸ Halk zapt edilemiyordu. İktidar yanlısı Anadolu Gazetesi'nin bir gün önce yayımlanan SCF'yi ve sempatanlarını aşağılayan yazıları tansiyonu daha da yükseltmişti. Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey'in sahibi olduğu bu gazetenin, Fethi Bey'i karşılayanların taşkınlıklarına ilişkin "İzmir'de para ile tutulmuş bazı sarhoşlar tarafından yapılan taşkınlıklar" şeklindeki manşeti, İzmir halkını daha da tahrik etmişti.⁶⁹ Bunun üzerine kızgın halk topluluğu, Anadolu Gazetesi binasına doğru yürümüş ve camlarını taşıyarak matbaanın içine girmiştir. O sırada binada tek başına olan Anadolu Gazetesi yazarlarından Nuri Bey kendini zor kurtarmıştır.⁷⁰ Fethi Bey, konakladığı otelin balkonundan "Arkadaşlar yapmayınız. Cumhuriyeti seviyorsanız sakın olunuz" diyerek halkı durdurmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır.⁷¹ O esnada, bina içerisinde konumlanmış güvenlik güçleri kalabalığa doğru ateş açmaya başladı. Yaşanan olaylar sırasında 14 yaşlarındaki Necati Kemal adındaki bir çocuk başından vurularak ölmüş,⁷² 15 kişi de yaralanmıştı. Böylece SCF'nin daha ilk gezisinde kan dökülmüş ve halk güvenlik güçleri ile karşı karşıya gelmiş oldu.⁷³

SCF lideri, CHF'ye karşı aşırı derecede tepkili olan halk kitlelerini yatıştırmak için gayret sarf ediyor ancak başaramıyordu. Yaşanan bütün sıkıntılardan, CHP'yi ve yanlısı politikalarını sorumlu tutuyor ve zapt edilemiyorlardı.⁷⁴ Hatta karışıklık esnasında polis kurşunu ile vurulan oğlunu kucağına alan yaşlı baba, kurban olan oğlunu Fethi Bey'in önüne sermiş: "Bu, ilk kurbanımız. Ama daha

⁶³ Aşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 110-111.

⁶⁴ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 74.

⁶⁵ Aşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 111.

⁶⁶ *Hizmet*, 6 Eylül 1930; *Yeni Asır*, 6 Eylül 1930.

⁶⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Hizmet*, 6 Eylül 1930.

⁶⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Hizmet*, 6 Eylül 1930: Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 413.

⁶⁹ *Yeni Asır*, 6 Eylül 1930.

⁷⁰ *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Eylül 1930.

⁷¹ Aşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 113.

⁷² *Yeni Asır*, 6 Eylül 1930; *Hizmet* 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Son Posta* 6 Eylül 1930.

⁷³ Aşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 113.

⁷⁴ Arı, *Türk Devrim Tarihi* 2, 193.

kurbanlar lazımsa vereceğiz, fakat bizi kurtar...” diye inlemiştir. İzmir’de halk Fethi Bey’in neredeyse ayaklarına kapanıp kurtarılmak için yalvarıyorlardı. Meydanlarda gözyaşı selleri çağlıyor, her tarafta birtakım resimler yırtılıyor, parçalanıyordu...⁷⁵

Görünen oldukça trajik bir manzaraydı. Acılı babanın “*Kurtar*” dediği kimdi? Kimi kimden kurtarmasını istemişti? İzmir zaten sekiz yıl önce düşmandan kurtulmamış mıydı? Kurtaran da milletin başında değil miydi? O halde bu galeyan neydi? Özetle görülüyordu ki, hükümet halkı epey ihmal etmişti...⁷⁶

Fethi Bey, yaşanan talihsiz olaylar sonrası vatandaşlara özel bir açıklamada bulunarak, 6 Eylül’de yapacağı mitingin ve vereceği nutkun sonraki güne ertelendiğini bildirdi.⁷⁷ Yaşanan olaylar sonrası Fethi Bey, Mustafa Kemal ile görüşmüş, yine aynı gün İsmet Paşa da İzmir Valisine şu emri vermiştir: “Muhafız fırkanın fikirlerini tam bir serbestlik ve ehemmiyet içinde beyan edebilmeleri için tüm tedbirleri alınız”.⁷⁸ Böylece beklenen miting, 7 Eylül günü Alsancak Stadi’nda gerçekleşti.⁷⁹ Halk sabırsızlıkla nutkun zamanını bekliyordu. Saat 11’den sonra Urla, Bergama, Kemalpaşa, Seferihisar, Kasaba, Salihli ve havalisinden kabileler halinde halk şehre akın etmeye başlamış, Alsancak’ta çadır kurmuşlardı.⁸⁰ Fethi Bey, saat tam on altıda önünde Mustafa Kemal’in resminin bulunduğu kürsüsüne çıktı. Yaklaşık elli bin kişinin katılım gösterdiği mitingde, gerginliğe rağmen dinginlik hâkimdi. Bunda Serbest Fırka liderinin yatıştırıcı konuşmalarının ve İsmet Paşa hükümetine saygılı bir dil kullanmasının önemli etkisi olduğu düşünülmekteydi.⁸¹

Fethi Bey kürsüye çıktığında yanında SCF Genel Sekreteri Nuri Bey, fırka mensuplarından Ahmet Ağaoğlu, Haydar Bey, Tahsin Bey, Yeni Asır gazetesinin başyazarı olan İsmail Hakkı, yine aynı gazetenin yazarlarından Behzat Arif ve Rabia Arif, *Hizmet* gazetesinin başyazarı Zeynel Besim ve SCF’nin İzmir il yöneticileri bulunuyordu.⁸² SCF liderinin iki saate yakın süren konuşmasında İsmet Paşa’nın Sivas nutkunu yanıtlamış ve hükümetin demiryolu ve ekonomi politikasını eleştirmişti.⁸³ Konuşma esnasında Fethi Bey’in sesi kısılmıştı ve sesini yalnızca yanında olanlar duyabiliyordu. Bu sebeple Fethi Bey nutkunu söylüyor, Nuri Bey de onun söylediklerini tekrarlıyordu.⁸⁴ Ancak yanlış bir anlaşılma nedeniyle yaşananlar SCF zor durumda kalmıştı. Fethi Bey, CHF’nin SCF için şapkayı kaldırıp fesi geri getireceği yönündeki iddialarını yalanlamak için söze başladığı sırada, henüz cümlesini bitirmeden halk onu yanlış anlayıp şapkaları birden yere atmış ve çığnemeye başlamıştır. Hemen ardından durum toparlanmış ve Fethi Bey ve onu duble eden Nuri Bey cümlelerini şu şekilde tamamlamışlardır: “*Bazı kimseler, bizim şapkayı atıp tekrar fesi getireceğimizi zannediyorlar. Yanılıyorlar. Gazi’nin inkılapları devam edecektir.*”⁸⁵

SCF’nin kısa Ege seyahati CHF’nin gelecek olan ilk seçimde iktidara veda edeceği açık bir biçimde göstermişti. Öyle ki Fethi Bey ve arkadaşları İzmir’de SCF teşkilatını tamamladıktan sonra yeni fırka teşkilatını oluşturmak için gittiği Manisa, Aydın, Menemen ve Balıkesir’de de da aynı coşku ve ilgi ile karşılanmıştı.⁸⁶ İzmir’deki olayları soruşturmakla görevli Kazım (Özalp) Paşa, “*Fethi Bey’in*

⁷⁵ Bila, *CHP 1919-1999*, 62.

⁷⁶ Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, 375.

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930, *Vakit*, 6 Eylül 1930.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1930.

⁷⁹ Arı, *Türk Devrim Tarihi 2*, 193; *Hizmet*, 8 Eylül 1930.

⁸⁰ *Hizmet*, 8 Eylül 1930.

⁸¹ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 118.

⁸² *Yeni Asır*, 8 Eylül 1930.

⁸³ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930.

⁸⁴ *Yeni Asır*, 8 Eylül 1930.

⁸⁵ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 118.

⁸⁶ Günver Güneş “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın’da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, 121.

İzmir'e gelişiyle İzmir'de Halk Fırkası eridi ve Fethi Bey seyahatine İzmir'den Balıkesir'e doğru devam ederken her geçtiği yerde Halk Fırkası'nı söndüre söndüre gitti" demişti.⁸⁷Buna karşılık Cumhuriyet yazarı Yunus Nadi ise, Fethi Bey'i dinlemek için gelenlerin çok az bir kesiminin meseleye inanan insanlar olduğunu belirtmişti.⁸⁸

İktidar karşıtı basın Fethi Bey'in Ege seyahati sırasında yaşananları halkın baskılara karşı bir tepkisi olarak nitelendirirken, iktidar yanlısı basına göre gerçek, SCF'nin özgürlükçü sloganlarının ülkede devrim güçlerini zaafa uğratarak, Cumhuriyet'i tehlikeye düşürmekte olduğuydu. Ve asıl amaçları SCF'yi iktidara getirmek değil, yapılan devrimleri yıkmaktı.⁸⁹ Fethi Bey şehirden ayrıldıktan sonra Anadolu gazetesinde Haydar Rüştü, Serbest Fırka liderine ateş püsküren şu yazısını yazmıştı: "Siz gelmeseydiniz kaç bozguncunun saklı olduğunu nereden öğrenecektik, mürtecilerin ne günleri beklediğini nasıl öğrenecektik, gayrimemnunları nasıl ayırt edecektik, itilafçılar nasıl başkaldıracaktı, düşmanlara methiye yazanlar, milleti sülük gibi emenler nasıl sırtacaktı? Bunları anlamayacak, bilemeyecektik... Bu yüzden size güle güle gidin demiyoruz"⁹⁰ Yine aynı gün Anadolu'da yayınlanan diğer bir yazısında da, Fethi Bey'in Balıkesir'e giderken Akhisar istasyonunda kirli ruhlarını gizleyen hoca bozuntularının üzerine Arapça harflerle "La ilahe illallah" yazdırdıkları siyah bir bayrakla onu karşıladıklarını ve Fethi Bey'in de bu kişilere iltifat ettiğini bildirmiştir.⁹¹

2.5. 1930 Belediye Seçimleri ve Partinin Kapatılışı

SCF lideri ve heyetinin Ege gezisinden sonra SCF'ye yönelik eleştiriler daha da artmıştı. Bu gerginlik Fethi Bey'in Gümüşhane mebusu olarak Meclise girmesinden sonra daha da artacaktı.⁹² Bununla birlikte partiye olan ilgi de artmaya devam ediyordu. Partinin kuruluşundan sonra on binler, kitleler halinde partiye katılıyor; her gün basında, bu yoğun ilgi üzerine haberler çıkıyordu. Parti iki ay gibi kısa bir süre içinde 37 ilde örgütlenmesini sağlamıştı; partinin hala kurulamadığı yerlerden de yoğun kutlama ve bağlılık mesajları gelmekteydi.⁹³

SCF'nin halkın büyük oranda desteğini sağladığının bir diğer kanıtı da kuruluşundan bir ay sonra gerçekleşen belediye seçimleri olmuştu.⁹⁴ 1930 belediye seçimleri, SCF'nin kısa siyasi ömrü süresince giriştiği ikinci mühim mücadeleydi. Fethi Bey yeni kurulmasına ve örgütlenmesini tamamen gerçekleştirmemiş olmasına karşın seçimlere girme kararı aldı.

SCF liderinin seçimlere gitme kararını etkileyen en önemli faktör, Fethi Bey'in Ege gezisinde halkın desteğinin ne derece güçlü olduğunu fark etmiş olmasıydı.⁹⁵ Öyle ki 5 Eylül'de Hizmet gazetesinde yayınlanan habere göre Fethi Bey şu sözleri sarf etmiştir: "Bugün gördüğüm samimi tezahürler, İzmir ahalisinin fırkamıza büyük destekte bulunacağını göstergesidir. Bu destek belediye seçimlerinde de görülürse kazanacağımız muhakkaktır."⁹⁶

Yine Fethi Bey'i seçime iten diğer bir faktör de, fırka programında öne sürdüğü tek dereceli seçim sisteminin halk desteği avantajını kullanmaya fırsat vermesi ve kadınların katılım gösterdiği bir seçimden yararlanmak istemesiydi. Ağaoglu ise, teşkilatlanmanın henüz tamamıyla gerçekleşmediğini ve var olan mebuslarla muhalefeti sürdürmenin daha yerinde olacağını savunuyordu. Mustafa Kemal ise

⁸⁷ Bila, *CHP 1919-1999*, 62.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1930.

⁸⁹ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 117.

⁹⁰ *Anadolu*, 12 Ağustos 1930.

⁹¹ *Anadolu*, 12 Ağustos 1930.

⁹² *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1930.

⁹³ Arı, *Türk Devrim Tarihi* 2, 194.

⁹⁴ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1998), 120.

⁹⁵ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 76.

⁹⁶ *Hizmet*, 5 Eylül 1930.

endişeliydi.⁹⁷ SCF'nin bu denli çabuk iktidara gelmesine pek sıcak bakmıyordu. Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e "Ben sözümde duruyorum. Benim üzerimde bir de memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mesuliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeye tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşünüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz" dediği anlatılır.⁹⁸ Buna karşılık Süreyya İlmen ise anılarında, SCF'nin belediye seçimlerine gideceğine dair bir haber alır almaz kendisinin derhal Fethi Bey'e giderek ondan seçimlere katılmamasını rica ettiğini ve Fethi Bey'in de kendisine, "Ne yapayım? Serbest Fırka'yı teşkil eden O (Gazi Mustafa Kemal Paşa), parayı veren O. Belediye seçimlerine iştirak emrini veren de O'dur." dediğini anlatmıştır.⁹⁹

1930 yılının ekim ayında seçimler yapıldı. 502 seçim bölgesinden 31'ini SCF'nin kazandığı açıklanmıştı. Seçimler SCF açısından yoğun baskı altında gerçekleşmiş, başta valiler olmak üzere, tüm kademelerdeki devlet görevlilerinin CHF'nin lehine müdahaleleriyle geçmiştir.¹⁰⁰ SCF'nin kazandığı il merkezlerinden Silifke'nin bir süre sonra kaza yapılması ve Samsun'da dürüst seçim yaptıran vali Kazım (İnanç) Paşa'nın ise görevinden alınmış olması bunun en iyi kanıtıydı.

Seçimlerin siyasi sonuçlarına bakıldığında, yerel seçimlerin gelecekteki umumi bir seçimin provası niteliğinde olduğunu ve SCF'nin iktidar yolunda ön sıralarda olduğunu göstermekteydi. Hasan Rızak Soyak anılarında Mustafa Kemal'e, "Ya onlar iktidara geçerlerse" diye sorduğunu belirtmiştir. Bu soruya karşılık Mustafa Kemal: "Olabilir! Biz hiçbir zaman daima iktidarda kalacağız diye bir iddiada bulunmadık ki..." demiştir; "Peki ya inkılaplardan saparlarsa?" diye sorduğunda ise, "Ha bak işte bu olamaz. Sen, ben ve inkılapların hayati kıymetini ve hedefini kavramış olanlar, bu gibileri her zaman bertaraf etmeye ve inkılap esaslarını muhafazaya muktedir olacaklardır" diye yanıt vermiştir.¹⁰¹

Yine belediye seçimleri inkılapların karşı karşıya olduğu tehlikenin ne denli büyük olduğunu da farkına varılmasını sağlamıştı. Ve fırkanın bu başarısı, aynı zamanda sonunu hazırlayan en mühim faktörlerden biri olmuştu. Öyle ki bu aşamadan sonra iktidar ile muhalefet arasındaki mücadele giderek keskinleşerek, suçlamalar daha da ağırlaşmış ve SCF'ye irticaya kucak açtığına ve vatana ihanet ettiğine dair suçlamalar yönetilmişti.¹⁰²

Mecliste ise tartışmalar oldukça hararetli geçmeye başlamıştı. Fethi Bey, hükümeti ve kendi parti taraftarlarını irticacılıkla suçlayanlara öfkeyle karşı çıkmıştı. Fırka mensubu arkadaşlarının arasında ne tekkeci ne fes giymek isteyen ne de Arap harflerinin gelmesini arzu eden birinin olduğunu belirterek, "...şayet var ise bunun mühim bir kısmı da çıkan yerlerin ekseriyetinin orada olduğunu iddia ettiğinize nazaran Halk Fırkası arasında bulunmak lazım gelir" demişti.¹⁰³ Hükümet ise, SCF'nin halkın üzerinde tesirini kırmak amacıyla iktisadi durumu toparlayacak yenilikler vaat etmiş ve bu sebeple de iktisat ve adalet vekillerini değiştirmişti. Ne var ki bu tedbirler hükümetin halkın gözündeki itibarını artırmaya yeterli olmamıştı. Bunun üzerine SCF'ye hücum devam etti. CHF'liler Fethi Bey'i Mondros Mütarekesi'ni imzalamakla ve Mustafa Kemal'e rakip olmakla suçladılar. Fethi Bey'in partiler arası kavgada Mustafa Kemal'in taraf tutmamasını istemesi gerginliği daha da arttırmıştı.¹⁰⁴ Yine SCF lideri kendisini iktidara geçmek istemekle suçlayanlara da iktidarda hakkı olduğunu, icap ederse de görevini icra edeceğini söylemişti.¹⁰⁵

⁹⁷ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 76.

⁹⁸ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek- Parti Yönetimi'nin Kurulması*, 272.

⁹⁹ İlmen, *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*, 74.

¹⁰⁰ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 77.

¹⁰¹ Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 422-423.

¹⁰² Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 77.

¹⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11.1930.

¹⁰⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 153.

¹⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11.1930.

Zaten daha İzmir olayları sırasında Mustafa Kemal'in partiler karşısında tarafsız kalmasının CHF'nin aleyhine bir durum meydana getirdiği görülmüştü. Bu sebeple, Yunus Nadi başta olmak üzere iktidarın önde gelen yazarları Serbest Fırka'ya karşı izlemekte olduğu tarafsızlık politikasını değiştirmesi için Mustafa Kemal'e baskı yapıyorlardı. Onlara göre olay çok tehlikeli bir boyut almıştı ve eğer Mustafa Kemal tutumunu değiştirmezse, irtica önlenemez bir duruma gelecekti.¹⁰⁶

Aslında, Serbest Fırka'nın bu hızlı yükselişi ta ilk günlerden beri Mustafa Kemal'i de tedirgin ediyordu.¹⁰⁷ Bu tedirginlik İzmir olayları sırasında daha da artmış; hatta bu endişelerini İsmet Paşa'ya da açıkça söylemişti. İsmet Paşa hatıralarında Mustafa Kemal'in kendisine "Yahu hiç aldırmyorsun. Yanyyoruz" dediğini ve son derece kaygılı olduğunu anlatmaktadır.¹⁰⁸

CHF'nin kurucusu olan, tüm inkılaplarını ve uygulamalarını CHF'ye mal ederek yürütmüş olan Mustafa Kemal, İzmir'deki halkın davranışlarını, kendi itibarına, kişiliğine indirilmiş bir darbe olarak nitelendirmişti.¹⁰⁹ Yine belediye seçimleri esnasında yaşanan olaylar ve halkın kendi kurduğu CHF'yi hiçe saydığını görmek de hoşuna gitmiyordu. Buna CHF ileri gelenleri ve gazetelerinin baskıları da eklenince, başlangıçta parti çekişmelerinde tarafsız kalacağını söyleyen Mustafa Kemal, sonunda tutumunu değiştirmeye karar verdi.

Bunların hemen ardından Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberler ve Mustafa Kemal'in izniyle Yunus Nadi ile aralarında yazılan danışıklı mektuplaşma Serbest Fırkacıları endişeye düşürmüştü. Bu mektuplaşmada Yunus Nadi, Mustafa Kemal'e, Serbest Fırka'nın onu kendisine mal etmeye çalıştığını belirterek, partiler karşısındaki duruma açıklık getirmesini istiyordu ve M. Kemal'e açıkça, eğer tutumunu değiştirmezse, iktidar partisinin kendi başının çaresine bakacağını belirtiyordu.¹¹⁰ Mustafa Kemal de buna karşılık olarak, tavrını CHF'den yana koyduğunu gösteren şu cevabı cevap vermişti:

*"Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın umumi reisiyim. Cumhuriyet Halk Fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığı andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin doğurduğu bir varlıktır. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz. Resmi vazifemin bitiminde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüte mahal yoktur."*¹¹¹

Bu sözler tehlike arz eden sözlerdi. Bunun üzerine Fethi Bey, derhal Ankara'ya dönerek Mustafa Kemal ile görüşme ihtiyacı duymuştu. Ancak Mustafa Kemal'in Fethi Bey'e söyledikleri pek iç açıcı değildi:

*"Ben iki fırkaya yardım edeceğimi söylemiştim. Görüyorsunuz ki, siz benim yardımına muhtaç değilsiniz. Halk size doğru akıyor. Desteğe öteki fırka muhtaçtır... ben artık biraz tarafgirlik yapacağım. Yoksa Halk Fırkası yıkılacak."*¹¹²

Gerek Fethi Bey'e söylenen bu sözler gerekse Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan mektup, Serbest Cumhuriyet Fırkası için sona doğru ilerleyişi. Çünkü o günkü ortamda Mustafa Kemal'in tavrı alacağı bir siyasi oluşumun yaşaması mümkün olamazdı ve ayrıca böyle bir durumda Serbest Fırka'nın, tüm yönetim mekanizmasını elinde bulunduran iktidar partisiyle mücadele edebilmesi zordu. Nitekim bu gelişmelerden sonra, hükümet ve onu destekleyen basın, "kardeş bir siyasi teşekkül" olarak görme

¹⁰⁶ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 123.

¹⁰⁷ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 123.

¹⁰⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, C. II, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), 229.

¹⁰⁹ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 178.

¹¹⁰ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 125.

¹¹¹ *Anadolu*, 11 Eylül 1930, *Hizmet*, 11 Eylül 1930; Aydemir, *İkinci Adam (1936-1950)*, 392.

¹¹² Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 125.

anlayışından vazgeçerek bir düşman yerine koyduğu Serbest Fırka ile şiddetli bir mücadeleye girişecekti.¹¹³

15 Kasım meclis görüşmeleri SCF için sonun başlangıcı olmuştu. Fethi Bey, iktidar partisini usulsüzlük ve seçimlerde hile yapmakla suçlamış, ayrıca cumhuriyetin temel prensiplerine aykırı davranmakla itham etmiştir. Yine SCF lideri, halkın SCF'ye oy vermesini irtica olarak yorumlayan CHF'lileri, halkın oyunu kendi tekeline almak isteyen, cumhuriyet ve demokrasi ülküleriyle hiçbir ilgileri olmayan ve şahsi emeller peşinde olan menfaatçiler olarak nitelendirmiştir.¹¹⁴ Bu ithamlar SCF ile CHF arasındaki ihtilafı daha da körüklemiş, tartışmalar bu fırkanın rejime düşmanlık ile suçlanmasına ve fırkanın kapatılmasını istemeye kadar varmıştı.¹¹⁵ Tüm bu gelişmeler SCF liderini bu şartlar altında bir muhalefet partisinin devam edemeyeceği kanısına varırmış ve eğer devam ederse Mustafa Kemal'in de tarafsız konumunu değiştirerek kendisinin karşısında duracağını anlamıştı. Mustafa Kemal ile karşı karşıya kalmamak için 17 Kasım 1930'da partisini feshetmek durumunda kalmıştır. Böylece suni müdahalelerle doğmuş olan çocuk gelişmeden hayata gözlerini yummuştu. Hâlbuki henüz üç aylıktı...¹¹⁶ Büyük bir hüsrana, büyük bir hayal kırıklığı idi. Bu kararın alınışından sonraki hallerini Ağaoğlu şu kelimelerle anlatır: "*Yeis ve matem içinde evlerimize dağıldık*".¹¹⁷

Partinin kapatılmasının ardından muhalefetteki rollerini çok ciddiye almış olan birkaç tanesi dışında, parti üyeleri tekrar Halk Fırkası saflarına döndü. Fethi Bey ise Londra Büyükelçiliğine atandı.¹¹⁸ 1945 yılına kadar başka parti kurulmadı. 15 yıl boyunca CHP, tek siyasi parti olarak kaldı.¹¹⁹ Ancak tek partinin olduğu bu dönemde Faşist idarenin bulunduğu Almanya ve İtalya'daki gibi diktatörlüğe gidilmediği, bu yöndeki girişimlerin ise yine Atatürk tarafından engellendiği görülmüştür.

3. Sonuç

İşte bir demokrasi hikâyesi... Danışıklı, güdümlü bir muhalefet... Karşı fırkanın direktifiyle kurulmuş, kadrosunu karşı fırkanın tayin ettiği ve yine masraflarının karşı taraf tarafından karşılandığı ve ilerde ideolojisinin nasıl şekilleneceği bilinmeyen bir siyasi fırka... Oysa bir muhalefet partisi, birbirine rakip, çatışma halinde olan çıkar ve taleplerin müzakere edilmesi ve uzlaştırılması ihtiyacından ve temelde iktidara karşı oluşan tepkilerden doğmalıydı.

İşte bu nedenle SCF kendine özgü bir ideoloji oluşturamamış ve politikasını yalnızca halkın iktidardan en fazla şikâyetçi olduğu konular üzerine yoğunlaştırmıştı. Partinin esas siyaseti, CHF'ye Partisi'ne karşı koymak ve ekonomi alanındaki başarısızlığını eleştirmektir. Ve elle tutulur bir çözüm de öne sürülmüş değildi. Bir siyasi parti olarak düşüncelerini sistemleştirememesi, iktidara hatta rejime karşı olan grupların bu parti etrafında toplanmasına ve partinin kontrolden çıkmasına yol açtı. Bu durum ise fırkanın kısa sürede yıpranmasına ve ömrünün kısa sürmesine neden olmuştu. Bunun yanı sıra, ılımlı bir muhalefet yapacağı düşünülen SCF'nin, halkın büyük ilgisi karşısında iktidara gelme ümidine kapılması ve lider kadronun, içinde bulunulan dönemin koşullarına rağmen, en kısa zamanda iktidara geleceklerini söylemeye başlaması da CHF'yi yeni fırka ile açıkça muhalefet etmeye sevk etmişti.

Ege gezisinde yaşanan olaylar, SCF'nin iktidara erken gelme çabası, CHF tarafından irtica ile suçlanması, Mustafa Kemal'i de çok düşündürmüş ve fırkanın kapatılmasında etkisinin olup olmadığı sorularını da beraberinde getirmişti. Aslında SCF'nin hızlı yükseliş göstermesi Mustafa Kemal'i en başından beri tedirgin etmişti. Fakat tarafsızlık politikası gütmüştü. Ancak kurucusu olduğu, tüm

¹¹³ Avşar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 125.

¹¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.11.1930.

¹¹⁵ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, 87.

¹¹⁶ Aydemir, *İkinci Adam (1936-1950)*, 393.

¹¹⁷ Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*, 378.

¹¹⁸ Mango, *Atatürk; Modern Türkiye'nin Kurucusu*, 543.

¹¹⁹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (İstanbul: Hil Yayınları, 2010), 17.

devrimlerini tüm icraatlarını yürüttüğü CHF'nin bertaraf olmasına da tarafsız kalamazdı. Özellikle İzmir'de halkın davranışlarından durumun ne derece tehlikeli boyutlara ulaştığını görmüştü. SCF, Cumhuriyet karşıtlığının sığınağı haline gelmişti. İnkılapların tehlikeye girmesi kabul edilemezdi. Bu nedenle tutumunu değiştirmek zorunda kaldı. Türkiye'nin o dönemki siyasi koşullarında Atatürk'ün onay vermeyeceği bir siyasi partinin kurulamayacağı açıktı. Ki Fethi Bey de Atatürk'ü karşısına almayı göze alamazdı. Bu nedenledir ki kendi partisini kendi feshetti.

Böylece Atatürk'ün kendi elleriyle gerçekleştirdiği demokrasi deneyi hüsrarla sonuçlanmıştı. Dönemin toplumsal koşulların uygun olmaması, iktidar ve muhalefetin demokrasinin temel prensiplerini yaşama geçirme konusundaki yetersizliği nedeniyle SCF üstlendiği misyonu yerine getiremeyerek, başarısız bir deney olarak siyasi tarihimizde yerini aldı. Ancak yine de Avrupa'da Faşizm'in zirve yaptığı bir dönemde gerçekleştirilmesi açısından önemli bir deneydi. Her şeyden önce CHF'nin meşru olarak gördüğü iktidara hâkim olma hakkını elinden almıştı. Ayrıca yine CHF'yi kendini geliştirerek önemli bünyesel değişiklikler yapmaya ve kendini yenilemeye sevk etmiş hem de ideolojik olarak daha donanımlı hale getirmeye zorlamıştı. Yine SCF tecrübesi kendinden sonra kurulacak olan Demokrat Parti'nin tabanının da çok önceden biçimlenmeye başlamasını sağlamış ve politikaya kazandırdıkları Adnan Menderes gibi kimseler yoluyla da bu partinin kuruluşuna zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

Resmi Kayıtlar

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. İ'nikat, 15.11.1930.

Gazeteler:

Anadolu
Cumhuriyet
Hâkimiyet-i Milliye
Hizmet
Milliyet
Son Posta
Vakit
Yeni Asır

Basılmış Eserler:

Ağaoğlu, Ahmet. *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Hil Yayınları, İstanbul, 2010

Akşin, Sina. *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. Ankara: Cem Yayınevi, 1989.

Arı, Kemal. *Türk Devrim Tarihi 2*, Zeus Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Avşar, Abdülhamit. *Bir Partinin kapatılmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Umut Matbaacılık, İstanbul, 1998.

Aybars, Ergün. *Atatürk ve Modernleşme*, Zeus Kitabevi, İzmir, 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam, Mustafa Kemal (1922-1938)*. Cilt III, 16. Basım, Remzi Kitabevi, İzmir, 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam, (1936-1950)*, Cilt II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

- Bila, Hikmet. *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- Demirel, Ahmet. *Tek Partinin İktidarı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Demirel, Ahmet. *İsmet İnönü Defterler (1919-1973)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Goloğlu, Mahmut. *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.
- Gözcü, Alev. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- Güneş, Günver. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın' da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXV, 39, (2007).
- İlmen, Süreyya. *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*. 3. Kitap, İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*, Cilt II, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- Koçak, Cemil. *İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- Mango, Andrew. *Atatürk; Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Okyar, Osman ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Sertel, Zekeriya. *Hatırladıklarım*, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977.
- Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- Uyar, Hakkı. *Tek-Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982.
- Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Gülşah HANAYLI

Adil Adnan ÖZTÜRK

Sultan BAYSAN

İNTOBA

JHSSA

Yüksek Lisans Mezunu, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın / Türkiye
teacher-83@hotmail.com

[DOI: 10.5281/zenodo.6481038](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481038)

ORCID: 0000-0002-6091-3026

Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın / Türkiye
adil_adnanozturk@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3457-2229

Prof. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın / Türkiye
sbaysan@adu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7431-7973

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
15/08/2021

Kabul Tarihi
Accepted
05/11/2021

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

Sorumlu Yazar

ISSN: 2791-6766

8. SINIF TC İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERS KİTABI İLE NUTUK'TA YER ALAN DEĞERLERİN, ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Özet

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ve değerler eğitimi ile bu konuda öğretmen görüşleri, alan yazında yeterince incelenmemiştir. Bu çalışmanın amacı, 8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile Nutuk'ta yer alan değerlerin, öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesidir. Bu çalışmada, tarama tekniği ve nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile görüşme tekniklerine başvurulmuştur. Veri toplama aracı olarak Atatürk'ün Nutuk adlı eserinden ve 2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan, Nev Yayınları'na ait 8. sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile öğretmen görüşlerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin farklı illerinde kamu ve özel ortaokullarda görev yapan 10 Sosyal Bilgiler Öğretmeni oluşturmuştur.

*Bu makale, Dr. Öğretim Üyesi Adil Adnan Öztürk danışmanlığında ve Prof. Dr. Sultan Baysan'ın desteğiyle hazırlanan, Gülşah Hanaylı'nın "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ATIF: HANAYLI, Gülşah, ÖZTÜRK, Adil Adnan ve BAYSAN, Sultan, "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (170-217).

CITE: HANAYLI, Gülşah, ÖZTÜRK, Adil Adnan ve BAYSAN, Sultan, "The Evaluation of the Values in the 8th Grade History of the TR Revolutionary and Ataturkish Course Book and the Nutuk in Terms of Teacher's Opinions", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (170-217).

turnitin

Screened by

Araştırma verilerinin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve tümevarımsal içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada ders kitabından 52, Nutuk'tan 337, öğretmenlerin görüşme sorularına verdiği cevaplardan 25 sayfalık ham veri elde edilmiştir. Veriler Word ortamına aktarılmış ve bu veriler ışığında 8. sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile Nutuk'ta yer alan değerler ve bu iki kaynakta yer alan değerler ile ilgili öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular sonucunda Nutuk'ta 982, ders kitabında 573 değer tespit edilmiştir. Nitekim Nutuk'ta TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında yer alan 21 değerden 20'si yer almaktadır. Her iki kaynakta da ilk iki sırayı alan değerler vatanseverlik ve bağımsızlıktır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin kazanımlar ve buna bağlı verilmesi gereken değerleri eşleştiremediği, değer kavramları konusunda eksik oldukları, sınav odaklı eğitime yöneldikleri, değerler eğimine yönelmek isteseler de gerek sınavın gerek ders saati azlığının buna imkân tanımadığı, derste en çok kullanılan yöntemin geleneksel yöntemlerden biri olan anlatım yöntemi olduğu ve farklı yöntem kullanan çok az sayıda öğretmenin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gerek 8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük konularının kazanımlarını büyük oranda içermesi gerek değerler açısından da zengin olması göz önünde bulundurulduğunda Nutuk'tan daha fazla yararlanılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nutuk, Değer, Değerler Eğitimi, 8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı.

THE EVALUATION OF THE VALUES IN THE 8th GRADE HISTORY OF THE TR REVOLUTIONARY AND ATATURKISH COURSE BOOK AND THE NUTUK IN TERMS OF TEACHER'S OPINIONS

Abstract

The Turkish Revolution History and Kemalism course and values education and the views of teachers on this subject have not been adequately examined in the literature. The aim of this study is to evaluate the 8th Grade Turkish Revolution History and Kemalism textbook and the values in Nutuk in terms of teachers' views. In this study, content analysis and interview techniques from the scanning technique and qualitative research methods were used. As a data collection tool, Atatürk's Speech, the 8th grade Turkish Revolution History and Kemalism textbook of Nev Publishing, which was taught in the 2019-2020 academic year, and the opinions of teachers were used. The study group of the research consisted of 10 Social Studies Teachers working in public and private secondary schools in different provinces of Turkey. A semi-structured interview form was used to collect the research data. Descriptive analysis and inductive content analysis techniques were used to analyze the data. In the research, 52 pages of raw data were obtained from the textbook, 337 from the Nutuk, and 25 pages from the answers given by the teachers to the interview questions. The data were transferred to the Word environment and in the light of these data, findings related to the 8th Grade Turkish Revolution History and Kemalism textbook and the values in the Nutuk and the opinions of the teachers about the values in these two sources were obtained. As a result of these findings, 982 values were determined in Nutuk and 573 values in the textbook. As a matter of fact, Nutuk includes 20 of the 21 values included in the Turkish Revolution History and Kemalism curriculum. Values that take the first two places in both sources are patriotism and independence. The teachers who participated in the study could not match the achievements and the values that should be given, they were deficient in value concepts, they tended to exam-oriented education, although they wanted to incline to the values education, both the exam and the lack of course hours did not allow this, and the most used method in

the lesson was the lecture method, which is one of the traditional methods. It has been concluded that there are few teachers who use different methods. Considering that it contains the achievements of 8th grade Revolution History and Kemalism to a large extent and that it is rich in values, it has been concluded that Nutuk should be utilized as much as possible.

Keywords: The Speech (Nutuk), Value, Values Education, 8th Grade Revolution History and Kemalism textbook

1. Giriş

Toplumda büyük bir ahlaki değerler krizinin yaşandığı günümüzde, çözüm olarak değer temelli eğitim ortaya çıkmıştır. Değer temelli eğitim, öğrenciyi doğru tutum ve değerlerle dış dünyayla yüzleşmek üzere yetiştirmeyi amaçlar. Bazı insanlar, kişiliğin doğuştan geldiğini ve asla geliştirilemeyeceğini veya düzeltilemeyeceğini düşünürler. Ancak bu doğru değildir. Değer temelli bir okul ve öğretmen çocuğun kişiliğinde köklü değişiklikler yapabilir.¹

Martin Luther 1947 yılında yazmış olduğu bir makalesinde eğitimin amacından bahsetmiş ve bunu şöyle tanımlamıştır: “Zekânın yeterli olmadığını hatırlamalıyız. Zekâ artı karakter gerçek eğitimin amacı budur”² Ruskin'e göre eğitimin amacı, “Eğitimin doğasını değiştirmek ve sadece belirli bir miktarda bilgi sağlamak değildir eğitim, insanlara bilmediklerini bilmeyi öğretmek değil, onlara davranmadıkları gibi davranmayı öğretmek demektir” demiştir.³ Bunun anlamı, eğitimcilerin nihai amacının küçük çocukların zihinlerini beslemek olsa da, onlara sınıflarda pozitif değer sistemini öğretmek ve uygulamakla başlayan ve ardından toplumda kullanmaları amacıyla donatmaktan da sorumlu olmalarıdır. Bu süreç ilk olarak evde başlar ve okulda devam eder.

Burada iki kavram dikkat çekmektedir. Bunlardan biri eğitim bir diğeri de değerdir. Eğitimin yaygın olarak en çok kullanılan ve bilinen tanımı, kişide öğrenme yaşantıları yoluyla istendik davranışlar oluşturma sürecidir.⁴ Nelson Mandela “Eğitim dünyayı değiştirebileceğiniz en güçlü silahtır” der. Burada bahsedilen eğitim hem akademik anlamda hem de ahlaki anlamdadır. Bu nedenle okul, akademik bilgileri verirken, değerler eğitimi de aynı oranda vermek zorundadır.⁵

Peki değer nedir ve eğitimde önemli midir? Alan yazına bakıldığında değer pek çok Türk ve yabancı araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Değer Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre; “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık”⁶ olarak tanımlanırken Doğanay’a göre; “Yaşamımızı etkileyen, yaşamda önem verdiğimiz düşünceler”⁷ Ulusoy ve Dilmaç’a göre; “İnsanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanların davranışlarına yön veren, inançlar bütünü”⁸, Çankırılı’ya göre; “Toplumunu oluşturan bireylere; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin vb. uyulması ve

¹ Mark. Freakly, Gilbert. Burgh, ve Lyne. Tilt-MacSporan, *Values Education in Schools: A Resource Book for Student Inquiry*, Camberwell, (Vic.: ACER Press, 2008).

² K.G. Collier, *The Social Purposes of Education: Personal and Social Values in Education*, (London and New York: Routledge, 2013).

³ Collier, *The Social Purposes of Education : Personal and Social Values in Education*, 2013.

⁴ Selâhattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*. (Ankara: Yelkentepe Yayınları, 1972).

⁵ Crain Soudien, *Nelson Mandela (Comparative and International Education: Diversity of Voices)*. Sense Publishers: (Rotterdam: 2017).

⁶ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014).

⁷ Ahmet Doğanay, *Değerler Eğitimi*. C. Öztürk (ed.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ankara: Pegeme Yayıncılık, 2006), 258.

⁸ Kadir Ulusoy ve Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi*. (Ankara: Pegeme Akademi Yayıncılık, 2012), 6.

uzak durulması gereken, hareket tarzlarını belirleyen, zamana göre yenilenmesi ya da farklı yargılara bürünmesi gereken yol göstericiler”⁹ olarak tanımlanmaktadır. Tarhan ise değeri; “Toplumun geneli tarafından kabul edilen ortak kavramlardır. Bir anlamda, mutluluğun standartlar kümesidir. Standartları, evrensel doğrular şeklinde tanımlayabiliriz” ifadeleriyle tanımlar.¹⁰ Hökeleklı’ye göre ise değer “Neyin, hangi ve nasıl davranışların iyi, güzel, doğru ve kutsal; neyin, hangi ve nasıl davranışların da böyle olmadığına dair inanç ve kabullerimiz” dir.¹¹ İsmail Doğan’a göre; “Değerler davranışlarımıza rehberlik yapar, eylemlerimizi, yargılarımızı, anlık hedeflerimizi daha üst hedeflere taşıyarak nasıl olmamız, nasıl davranmamız gerektiğini bize bildirir.”¹²

Halstead ve Taylor’a göre değer; “Genel olarak davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar, eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılandığı standartlar”¹³, Kuçuradı’ye göre: “Değer, yani bir şeyin değeri, kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasında özel yeridir. Buna göre bir şeyin değerliliği ve dereceleri - kendisiyle aynı cinsten olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan özel ilgisi, insan için taşıdığı özel manadır”¹⁴ Hayes’e göre değer; “İnsana karşı tutumları belirleyen temel inançlar veya ilkelerdir. Neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair yargılara rehberlik ederler”. Okullarda değerler, uygulayıcıların neler yaptığının temel ifadeleridir. Eğitimin olduğu beş temel değer vardır. Öğrencilere kazandırılması gereken bu değerler: “manevi değerler, kültürel değerler, çevresel değerler, estetik değerler ve politik değerlerdir.”¹⁵

Değerler, insanların davranışlarını, düşüncelerini ve faaliyetlerini şekillendiren en yüksek unsurlardan biridir. Değerler davranışlarımıza rehberlik eder ve yol gösterir. Kişiliğimizi ve davranışlarımızı şekillendiren değerler, varlığı halinde toplumda barışın, yokluğu halinde şiddetin temelini oluşturur. Demokratik ve barışçıl bir toplum inşa etmek istiyorsak evrensel ve ulusal değerlerimizi yeni nesle aktarmalıyız Nitekim değerler eğitimi sayesinde, demokratik, hoşgörölü, şefkatli, çalışkan ve üretken bireyler yetiştirebilir, insanların kendilerine ve başkalarına sayęı duymaları sağlanabilir.¹⁶

Değerler eğitimi, ayrıca bir öğrencinin genel karakterini yükseltme sürecidir, öğrencinin karakter, kişilik ve ruhsal gelişimini destekler. Bu nedenle değerler eğitimi öğrencinin dış dünyayla yüzleşmek için doğru tutum ve yaklaşımlarının oluşmasını sağlamaktadır. Değerler eğitimi aracılığı ile varılmak istenen amaçlar şöyle sıralanabilir;

- Değerleri tanıma, bilinçli bireyler yetiştirme,
- Öğrencilerin, ruhsal, zihinsel ve bedensel gelişimlerine katkıda bulunma,
- Beceri ve yeteneklerini geliştirme,
- Merak uyandırma, davranışa dönüştürme,
- Araştırma, keşfetme ve üretmeye yönlendirme.¹⁷

⁹ Ali Çankırılı, *Ailede ve Okulda Değerler Eğitimi*. (İstanbul: Zafer Yayınları, 2015), 11.

¹⁰ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli. Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 20.

¹¹ Hayati Hökeleklı, *Değerler Odaklı Eğitim*. (Değerler Eğitimi Merkezi Bülteni, 2006), 1, 50.

¹² İsmail. Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. (Ankara: Pegema Yayınları, 2004).

¹³ J.Mark Halstead, ve Monika J. Taylor, Learning and teaching about values a review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, (2000): 169.

¹⁴ İoanna Kuçuradı, *İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)*. (İstanbul: Yankı Yayınları, 1971), 58-59.

¹⁵ Denis Hayes, *Primary Education, The Key Concepts*. (London: Routledge, 2006), 170.

¹⁶ Kadir Ulusoy ve Refik Turan (Edt.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. (Ankara: Pegeme Akademi Yayıncılık, 2019), 273.

¹⁷ Ahmet Çağlayan, *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 96-97.

Toplumda yaşanan ve yaşanabilecek sorunların ortadan kaldırılması için o toplumdaki bireylerin, sahip olmaları gereken değerleri kazanmaları gerekmektedir. Bireylere verilecek olan değer eğitimi, bireylerin mutluluğu, toplumsal huzur, güven, toplumlar arası olumlu ilişkiler, barış ve genel olarak insanlık için daha iyi bir geleceğin oluşturulmasına katkı sağlayabilir. Bu noktada sosyal bilgiler eğitiminde değerler, hem amaç hem de araç olmak bakımından büyük önem taşımaktadır.¹⁸ Geçmişte olduğu gibi bugün de dersin amaçlarına baktığımızda değerler eğitimi hep yer almaktadır. Geçmişten bugüne sosyal bilgiler müfredatı içindeki tarih konularının temel amaçlarından biri, içinde yaşanan toplumun ve insanlığın geçmişten bugüne geçirdiği süreçleri, olayları ve yaşadığı deneyimleri yeni nesle aktarmaktır. İnsanların geçmişteki eylem ve faaliyetlerinde onların inanç ve değerleri önemli rol oynamıştır. Bu sebeple değerler dikkate alınmadan sağlıklı bir biçimde tarihsel olay ve eylemleri araştıramaz ve öğretemeyiz. Günümüzde sağlıklı bireyler yetiştirmek için hem sosyal bilgiler hem tarih dersleri değer eğitimi destekleyecek şekilde yapılandırılmalıdır.¹⁹ Bunlardan tarih derslerinin sadece zihinsel becerileri geliştirmesi gerektiğini iddia eden bilim insanlarına karşın, değer eğitimi destekleyecek bir şekilde yapılması gerektiğini savunan bilim insanları da bulunmaktadır.²⁰ Tarih dersinde öğrenciler yalnızca müfredat konularını öğrenmekle kalmayıp aynı zamanda farkındalıklarını da artırırlar.

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi 12 Eylül 1980 darbesinden sonra programa konulmuş ve Eylül 1983'ten itibaren adı TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi olarak belirlenmiştir. 1985 yılında Talim ve Terbiye Kurulu tarafından Sosyal Bilgiler dersi kaldırılmış yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri konulmuş 8. sınıflarda ise TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programda yer almaya başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.²¹ Değerler ve değerler eğitimi Sosyal Bilgiler dersi için 2005 yılında hazırlanan öğretim programında, TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi için 2006 yılında hazırlanan öğretim programında yer almıştır.²² MEB tarafından hazırlanan 2006'da TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan ünite, beceri ve değerler ile 2018 yılı öğretim programında yer alan değerler aşağıda (Tablo 1) yer almaktadır. 2006'da hazırlanan TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında sorumluluk, vatanseverlik, dayanışma, özgürlük, bağımsızlık, özgüven, çağdaşlaşma, çalışkanlık, barış, Türk büyüklerine saygı ve duyarlılık değerleri yer alırken, 2018 öğretim programında bu 11 değere, 10 değer daha eklenerek toplam 21 değer (Tablo 2) kazandırılması amaçlanmıştır. 2018 yılı öğretim programında Türk büyüklerine saygı değeri, saygı ifadesi ile çağdaşlaşma değeri ise bilimsellik ifadesi ile değiştirilmiştir.²³ 2006 yılında gerek öğretim programında gerek öğretmen kılavuz kitaplarında ünite adı, beceri ve değer eşleştirmesi yapılmış, öğretmenin hangi üniteye hangi beceri ve değeri vereceği konusunda bilgilendirilmiştir. 2018 yılında yenilenen öğretim programında değer eğitimi sadece değerler başlığı altında yer almış herhangi bir ünite eşleştirmesine gidilmemiştir. İki programın kazanım ve kazanım sayıları açısından farklılıklar oluşturması verilecek değer ve becerilerin de

¹⁸ Mustafa. Safran, *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*, (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2011), 131.

¹⁹ Kadir Ulusoy ve Refik Turan (Edt.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, 275.

²⁰ Rob Philips, *Reflective Teaching Of History 11-18*. (London: Continuum, 2002), 24.

²¹ Selçuk Şimşek (Edt.), *Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenleri İçin Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 14-15.

²² MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2005); MEB, *İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (8. Sınıf)*. (Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2006).

²³ Selçuk Şimşek (Edt.), *Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenleri İçin Sosyal Bilgiler Öğretimi*, 14-18.

değişmesine neden olmuştur. 1-5 Kasım 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şurası'nda da “Eğitimde 2023 Vizyonu” kapsamında “Değerler Eğitimi” ele alınmıştır.²⁴

Tablo 1. 2006 yılı İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan değerler

Ünite No	Ünite Adı	Beceriler	Değerler
1	Bir Kahraman Doğuyor	Zaman ve kronolojiyi algılama	Sorumluluk
2	Milli Uyanış: Yurdumuzun işgaline tepkiler	İletişim	Vatanseverlik
3	Ya istiklal Ya Ölüm	Karar verme	Dayanışma, özgürlük ve bağımsızlık
4	Çağdaş Türkiye Yolunda Adımlar	Değişim ve sürekliliği algılama	Özgüven, sorumluluk, çağdaşlaşma
5	Atatürkçülük	Sosyal katılım	Çalışkanlık
6	Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk'ün Ölümü	Çıkarımda bulunma	Barış, Türk büyüklerine saygı
7	Atatürk'ten Sonra Türkiye: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası	Bilgi teknolojilerini kullanma	Duyarlılık

(MEB, 2006: 1-7)

Tablo 2. 2018 yılı İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan değerler

Adalet	Dürüstlük	Eşitlik
Çalışkanlık	Tasarruf	Yardımsızlık
Bağımsızlık	Duyarlılık	Barış
Özgürlük	Sorumluluk	Dostluk
Vatanseverlik	Bilimsellik	Özdenetim
Saygı	Dayanışma	Sabır
Sevgi	Estetik	Aile birliğine önem verme

(MEB, 2018: 4)

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan değerlerin öğrenciye aktarılması ve öğrencilerde kalıcı hale gelmesi için değerler eğitimi yaklaşımları ve farklı etkinlik örnekleri ile öğrencilerin aktif katılımı sağlanarak istenen başarıya ulaşılması hedeflenmelidir. Nitekim değerler eğitiminde 4 temel yaklaşım vardır. Bunlar; *değerleri telkin etmek (aşulamak)*, *değerleri açıklamak (belirginleştirmek)*, *ahlaki muhakeme ve değer analizidir*. Değerleri *telkin etmek (aşulamak)*, empoze ile öğretmenin neyin iyi neyin kötü olduğunu ifade ederek özünde dikte olan bir yaklaşımdır. Öğretmen merkezli olan bu yaklaşım amaca ulaşmada en etkisiz olandır. *Değer açıklama (belirginleştirme)*, kişinin duygularının, inançlarının, önceliklerinin ve değerlerinin farkına varmasına yoğunlaşır. Telkin etme yaklaşımının aksine birey tüm kararları kendisi alır ve bu kararların sorumluluklarını üstlenir. Öğretmenler bu yaklaşımda sadece öğrencilerin farkına varmaları konusunda yardımcı olur. Bu yaklaşım üç adımdan oluşur. Bunlar seçme, ödüllendirme ve harekete geçmedir. Değer açıklama (belirginleştirme) yaklaşımı ortaokul öğrencilerine rahatlıkla uygulanabilir.

²⁴ MEB, 18. Milli Eğitim Şurası. (2010). <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>. (Erişim Tarihi: 05.08.2021)

Çünkü önemli olan öğrencilerin kendi değerleri ve değerlerle ilgili farkındalıklarını sağlamaktır. Ortaokulda öğrenciler soyut düşünme becerisi açısından gelişimlerinin başlarında olduklarından bu yöntem her değer için kullanılabilir.²⁵ *Ahlaki muhakeme*, öğrenciler tarafından okulda ikilem temelli tartışmalar yoluyla incelenip değerlendirilebilen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım Kolhberg'in ahlaki ikilemlerine dayanarak sınıf ortamında değer öğretiminin yapılmasıdır. Öğretmen bunu yaparken, her öğrenciyi ahlaki ikilemle karşılaştırır ve diğer öğrencilerin verilen örnek olayla ilgili söylediklerini duyma fırsatı verir. Öğrencilere verilen ikilem üzerinden akli yürütmesi sonucunda bir üst düzey ahlaki gelişim seviyesine ulaşılır. Bu yaklaşımda öğretmenin rolü, öğrencilerin kendi çıkmazlarını çözmelerine yardım etmektir. Ahlaki muhakeme yaklaşımı ortaokul öğrencilerine rahatlıkla uygulanabilmektedir. Uygulamada öğrencinin düzeyine, konuya, değere ve amaca uygun ahlaki ikilemler oluşturulmasına dikkat edilmelidir.²⁶ Değer eğitiminin faydalı olmasını sağlayan ahlaki ikilemlerin niteliğidir. *Değer analizi*, öğrencilerin değerlerle ilgili karşılaşılan sorunlar hakkında karar verebilmeleri için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanabilmelerine yardımcı olmaktır. Başka bir deyişle bu yaklaşımın temel amacı, değer içeren soru ya da sorunları, mümkün olduğunca duyguları katmadan akıl yürütmeye dayalı inceleyerek karara varmadır.²⁷ Değer analizi yaklaşımı değer açıklama yaklaşımının bir üst aşaması olarak da açıklanabilir. Daha önce öğrencilerin bilmediği değerler üzerinde önce değer açıklama yaklaşımı daha sonra değer analizi yaklaşımı uygulanabilir, öğrencilerin bildikleri değerler konusunda ise doğrudan değer analizi yaklaşımı üzerinden değer eğitimi yapılabilir. Değer analizi üst düzey bilişsel yani soyut düşünme becerisini gerektirdiğinden daha çok liselerde uygulanabilir niteliktedir.²⁸ Değerlerin aktarılmasında sınıf içi veya dışında yapılan etkinliklerinde rolü büyüktür. Bu etkinliklerde öğrencinin aktif ve öğretmenin sadece ihtiyaç halinde destek olması beklenir. Aşağıda TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde değerleri verirken uygulanabilecek etkinlik örnekleri yer almaktadır.

1. Değer eğitiminde kronoloji ve sıralamanın kullanılması,
2. Değer eğitiminde sorulara dayalı etkinlikler,
3. Değer eğitiminde doküman analizine dayalı etkinlikler,
4. Değer eğitiminde sözlü tarih öğretimine dayalı etkinlikler,
5. Değer eğitiminde mülakata dayalı etkinlikler,
6. Değer eğitiminde drama ve rol oynamaya dayalı etkinlikler,
7. Değer eğitiminde hikâye ve öykü kullanmaya dayalı etkinlikler,
8. Değer eğitiminde müze ve tarihi mekân kullanımına dayalı etkinlikler,
9. Değer eğitiminde empati kullanımı.²⁹

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı özel amaçlarında değer ifadeleri doğrudan ya da dolaylı şekilde yer almaktadır.³⁰

²⁵ Erkan Yeşiltaş, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, (2014). (<http://blog.erkanyesiltas.com/wp-content/uploads/notlar/kvde.pdf>) (Erişim Tarihi:27 Haziran 2020), 91-94.

²⁶ Ahmet Doğanay, *Değerler Eğitimi*. C. Öztürk (ed.) Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, 258.

²⁷ Hasan Bacanlı, *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006).

²⁸ Mustafa Safran, *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*, 133.

²⁹ Kadir Ulusoy ve Refik Turan (Edt.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, 276-280.

³⁰ MEB, *İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (8. Sınıf)*. (Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2018), 8.

1. Vatani ve milletini seven bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak haklarını anlar ve kullanır, vatanına karşı görevlerini yerine getirir, milli bilinç, milli karakter sahibi, manevi ve evrensel değerleri benimseyen vatandaşlar olarak yetişir (**Vatanseverlik, tüm değerler**),
2. Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik olarak gelişmesinde Atatürk ilke ve devrimlerinin önemini anlayarak, bu ilke ve devrimlerin esas aldığı değerlere göre yaşama ve yaşatmaya istekli olmaları (**Tüm değerler**),
3. Bugünün sorunlarına mantıklı bir şekilde çözüm üreterek, geleceğe hazırlanabilmeleri için bilgi, beceri, değer ve tutumlar edinmeyi hedefler (**Tüm değerler**),
4. Ulusal mücadele örneğinden yola çıkarak her türlü güçlük karşısında Türk halkının milli birlik ve beraberlik duyguları içinde, özgürlük, bağımsızlık ve vatanseverlik 37 duygularıyla her zorluğun üstesinden gelinebileceğini anlamaları (**Dayanışma, özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik**).

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda bu çalışmanın temel amacı, 8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile Nutuk'ta yer alan değerlerin öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda, 8. sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ile Nutuk'ta yer alan değerler nelerdir ve bu açıdan öğretmen görüşleri nelerdir? soruları bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerden aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Değer kavramını birkaç cümle ile tanımlar mısınız?
2. Okulunuzda değerler eğitimine yönelik hangi faaliyetler yapılmaktadır?
3. Kişisel olarak değerler eğitimine yönelik hangi faaliyetleri yapıyorsunuz?
4. Ders anlatımı sırasında ders kitabı haricinde kazanımları verirken Nutuk'ta yer alan metinlere ve anlatımlara yer veriyor musunuz?
5. Nutuk'un geneline baktığınızda içeriğinde en çok hangi değerlere yer verildiğini düşünüyorsunuz?
6. Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
7. Bir Kahraman Doğuyor ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?
8. Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
9. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
10. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?

11. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
12. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
13. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?
14. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
15. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde kazanımlar kapsamında kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
16. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?
17. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
18. Demokratikleşme Çabaları ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
19. Demokratikleşme Çabaları ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?
20. Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
21. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
22. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?
23. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
24. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğini düşünüyorsunuz? Verilen değerleri yeterli buluyor musunuz? Eksikler nelerdir?
25. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde duruyorsunuz? Değerleri nasıl veriyorsunuz ve hangi yöntemi kullanıyorsunuz?

26. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutukta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlatıyorsunuz? Hangi değerler ile eşleştiriyorsunuz?
27. 8. sınıf öğrencilerine verilen değerler öğrencide istedik davranışa dönüşüyor mu? Dönüşüyor ise kullandığınız farklı bir yöntem var mı? Dönüşmüyor ise sebepleri neler? Açıklar mısınız?
28. 8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabının dışında öğrenciye değerlerin kazandırılması konusunda farklı kaynaklardan yararlanıyor musunuz? Hangileri ve neden bu kaynakları tercih ettiğinizi açıklar mısınız?

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama, içerik analizi ve görüşme tekniklerine başvurulmuştur.³¹ Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'nin farklı illerinde kamu ve özel okullarda görev yapan toplam 10 Sosyal Bilgiler Öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu "amaçlı örneklem" türlerinden "maksimum çeşitlilik" tekniği ile belirlenmiştir.³² Bu amaçla farklı illerdeki okullarda, farklı hizmet yıllarına sahip öğretmenlere ulaşılmış (Tablo 3) ve imzalı bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formu alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları ile veriler toplanmış, araştırmada görev alan gönüllü öğretmenler ile çevrim içi görüşme yapılmış ve düşüncelerini rahat ve doğru bir biçimde ifade etmeleri sağlanmıştır. Görüşme esnasında notlar alınmış, toplanan veriler çözümlenmiş ve analiz edilmiştir.

Tablo 3: Katılımcılara ait bilgiler

Kodu	Cinsiyeti	Mezun Olunan Üniversite	Kıdem Yılı
Ö1	Erkek	Anadolu Üni.	16
Ö2	Kadın	Niğde Üni.	9
Ö3	Erkek	19 Mayıs Üni.	12
Ö4	Erkek	Abant İzzet Baysal Üni.	7
Ö5	Kadın	Anadolu Üni.	13
Ö6	Erkek	Sakarya Üni.	2
Ö7	Erkek	Selçuk Üni.	22
Ö8	Erkek	Balıkesir Üni.	13
Ö9	Kadın	19 Mayıs Üni.	8
Ö10	Kadın	Afyon Kocatepe Üni.	15

Verilerden elde edilen temalar

1. Değer kavramının tanımı (1. soru)
2. Okul yönetiminin ve bireysel olarak öğretmenlerin yaptığı değerler eğitimi faaliyetleri (2. ve 3. sorular)
3. Ders kitabı haricinde derste Nutuk'tan yararlanılması (4. soru)
4. Nutuk'un geneline bakıldığında içeriğinde yer aldığı düşünülen değerler (5. soru)

³¹ Ali Yıldırım, ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013).

³² J.Amos Hatch, *Doing Qualitative Research in Education Settings*, (New York: State University of New York Press, 2002).

5. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünite de değerlerin dağılımı (6., 9., 12., 15., 18., 21. ve 24. soru)

6. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersini anlatırken 7 ünite içerisinde üzerinde durdukları değerler (7., 10., 13., 16., 19., 22. ve 25. sorular)

7. Değerlerin öğretimi sırasında kullandıkları yöntem ve teknikler

8. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünite de konular ile Nutuk'ta yer alan konuların bağdaştırılması ve eşleştirdikleri değerler (8., 11., 14., 17., 20., 23. ve 26. sorular)

9. Verilen değerlerin istendik davranışa dönüşüp dönüşmediği (27. soru)

10. Değerleri verirken ders kitabı haricinde farklı kaynak kullanımı (28. soru).

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde bulgular temaların başlıkları altında sunulmuştur.

1.Tema: Değer kavramının tanımı

Bu tema altında katılımcıların değeri nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde değer kavramının tanımı 6 farklı şekilde kategorize edilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretmenleri değeri tanımlarken “Çoğunluğu tarafından doğru olduğuna ve gerekli görüldüğüne inanılan ortak düşünce, genel kanı (f:3), “İnsanı insan yapan özellikler (f:2), Önem verdiği maddi ve manevi kavramlar (f:2), Karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudret ve güç (f:1), Yaşadığı toplumda şekillenen, hayata dair yargılar (f:1), Yol gösteren-toplum tarafından da önemsenen öznel yargılar (f:1) kategorilerinde bir araya gelmiştir. Aşağıda 10 katılımcının yanıtları doğrultusunda oluşturulan kategoriler ve bu soruya verdikleri yanıtlar bulunmaktadır.

1. Kategori: Çoğunluğu tarafından doğru olduğuna ve gerekli görüldüğüne inanılan ortak düşünce, genel kanı

(Ö3) Toplumda kendiliğinden gelişen ve insanlar da genel kanı olarak görülen düşünce biçimidir.

(Ö4) Değer; toplumun kendi varlığını, birlik bilincini, işleyiş ve devamlılığını sağlamak için toplumdaki insanların çoğunluğu tarafından doğru olduğuna ve gerekli görüldüğüne inanılan ortak düşünce, duygu, amaç ve temel ahlaki ilkelerin bütünüdür.

(Ö6) Bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen; onların ortak duygu, düşünce, amaç ve menfaatini yansıtan temel ahlaki ilke ve inançlardır.

2. Kategori: İnsanı insan yapan özellikler

(Ö5) Değer kavramı güncel hayatta, genel anlamda bir şeyin değdiği karşılık, kıymet vb. Tanımlarla daha yüzeysel anlamlar çağırırsa da bir eğitimci, daha da özeli bir Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak bende oluşturduğu izlenim; insanı insan yapan tüm özellikler diyebilirim. Özsaygıdan, empatiye, vatanseverlikten, çevreye gösterilen duyarlılığa onlarca güzel vasfı barındırmak insan olmanın en temel düsturudur bence ve insan değerlere verdiği önem, onlara gösterdiği bağlılık nispetinde kendine, topluma ve insanlığa faydalar sunacaktır.

(Ö10) Değer soyut veya somut olarak yaşamsal süreçte hayatımıza kattıklarımız ve sahip olduğumuz da insana anlam katan her şey.

3. Kategori: Önem verdiği maddi ve manevi kavramlar

(Ö7) Değer, bir toplumun sahip olduğu ve önem verdiği maddi ve manevi kavramlar bütünüdür. Sevgi, barış, misafirperverlik gibi...

(Ö8) Değer, kıymet verdiğimiz şey demektir. Varlığıyla bizi mutlu eden, yokluğunda buruk kaldığımız ve sürekliliğini istediğimiz şeylerdir.

4. Kategori: Karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudret ve güç

(Ö1) Değerlerimiz öğretim programlarının perspektifini oluşturan ilkeler toplamıdır. Kökleri geleneklerimiz ve dünümüz içinde, gövdesi ve dalları bu köklerden beslenerek bugünüme ve yarınlarımıza uzanmaktadır. Temel insani özelliklerimizi oluşturan değerlerimiz, hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme geçmemizi sağlayan kudretin ve gücün kaynağıdır.

5. Kategori: Yaşadığı toplumda şekillenen, hayata dair yargılar

(Ö2) Kişilerin yaşadığı toplumda, kültürle birlikte yoğrulan hayata dair yargıları, bakış açısı ve yaşam tarzıdır. Kişilerin değerleri yaşadığı toplumla şekillenir.

6. Kategori: Yol gösteren- toplum tarafından da önemsenen öznel yargılar

(Ö9) İnsanlara yapıp ettiklerinde yol gösteren ve toplum tarafından da önemsenen bazı öznel yargılardır.

2. Tema: Okul yönetiminin ve bireysel olarak öğretmenlerin yaptığı değerler eğitimi faaliyetleri

Bu tema altında iki sorunun yanıtı yer almaktadır. Bunlar okul yönetimi tarafından değerler eğitimine yönelik herhangi bir faaliyet yapıp yapılmadığı ile kişisel olarak değerler eğitimine yönelik herhangi bir faaliyet yapıp yapılmadığıdır. 10 katılımcıdan 9'u okullarında okul yönetimi tarafından değerler eğitimine yönelik faaliyetlerin düzenlendiğini ve öğrencilerin de buna katıldıklarını belirtmiş, 1 katılımcı ise okulunda herhangi bir faaliyetin yapılmadığını belirtmiştir. Kişisel olarak ise 10 katılımcı da gerek sınıflarında gerek öğrencileri ile değerler eğitimine yönelik faaliyet gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. 9 katılımcıdan 3'ü çalışmaların her ay yapıldığını, 2'si çalışmaların belirli gün ve haftalarla ilişkilendirildiğini belirtmiştir. Kişisel olarak değerler eğitimine yönelik faaliyet yapan katılımcıların cevaplarından hareketle 10 katılımcıdan 4'ü ders anlatımı sırasında, 4'ü drama yöntemiyle, 3'ü izlettiği filmler aracılığıyla değerleri öğrencilere aktardığını belirtmiştir. Kurumsal ve kişisel olarak yapılan bu faaliyetlerin neler olduğu (Tablo 4) ve katılımcıların verdiği yanıtlar aşağıda yer almaktadır.

Okul Yönetimi Tarafından Değerler Eğitimine Yönelik Faaliyetlerin Yapılması

Okullarında değerler eğitimine yönelik faaliyet yapılan öğretmenler: Ö2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve okulunda değerler eğitimine yönelik faaliyet yapılmayan öğretmen sadece Ö1'dir.

(Ö1) Okulumuzda değerler eğitimine yönelik herhangi bir faaliyet yapılmamaktadır.

(Ö2) Okulumuzda değerler eğitimi her ay düzenli olarak yapılmaktadır. Belirlenen değerler kavramları okulumuzdaki öğretmenlerimize gönüllülük esasına göre planlı olarak dağıtılmaktadır.

Değerler eğitime uygun öğrencilerimizle birlikte pankart, afiş, gezi-gözlem, işbirlikçi çalışma vb. yöntemleri uygulanarak, vatan ve millet sevgisi, selamlaşma, dayanışma, hoşgörü, farklılıklara saygı, yardımlaşma, kurallara uyma, maddi ve manevi değerlere saygı vb. alanlara uygun bayrak sevgisini gösteren şiir yarışması, yemeğini paylaşma, sabah günaydınlaşma, maddi durumu kötü olan öğrenci arkadaşına maddi ve manevi yardım, cami ziyareti, ağaçlandırma vb. faaliyetler yapılmıştır.

(Ö3) *Yardımlaşma, dayanışma, sorumluluk, saygı ve sevgi, azim ve kararlılık, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü, planlı olma, görev bilinci, temizlik vb. değerler ile ilgili resim, kompozisyon, topluma hizmet çalışmaları gibi faaliyetler düzenli olarak yapılmaktadır.*

(Ö4) *Değerler eğitime yönelik belirlenen kavramlar üzerine yapılan konferans, sunum, rehberlik faaliyetleri ve pano çalışmaları.*

(Ö5) *Pandemi süreci dolayısıyla bitirdiğim eğitim-öğretim yılında çoğunlukla ilk dönem itibarıyla değerler okulumuzda da yaşatılmaya çalışıldı, bunlar; belirli gün ve haftalarla da ilişkili olarak; vatan, millet, bayrak sevgisi, çevreye duyarlılık, doğaya saygı, empati gibi değerlerdi.*

(Ö6) *Okulumuzda bu kapsamda öğrencilerde farkındalık oluşturma ve dikkat çekme adına pano çalışmaları yapılmaktadır. Ayrıca idarenin yönlendirmesiyle belli aralıklarla ders öğretmeni kendi dersinin ilk on dakikasında verilmesi gereken değer üzerine bilgilendirme yapmaktadır*

(Ö7) *Genellikle her ay bir değerle ilgili çalışmalar yapılıyor. Verilmek istenen değerler ilgili yazılar, sözler okul panosunda sergileniyor. Derslerde ilgili değerle ilgili konuşmalar ve etkinlikler yapılıyor.*

(Ö8) *Okulumuzda ulusal ve evrensel değerler konusunda faaliyetler yapılmaktadır. Bu faaliyetler de daha çok belirli gün ve haftalarda yapılmaktadır. Milli ve dini bayramlarımızı kutlama, tarihi kahramanlarımızı anma gibi etkinlikleri belirli gün ve haftalarda yapmaktayız.*

(Ö9) *Eşitlik, adalet, yardımseverlik, hoşgörü, sevgi, saygı gibi değerlerle ilgili resim, kompozisyon, toplum hizmeti çalışmaları yapılmakta.*

(Ö10) *Okulumuzda değerler kulübü bulunmakta. Bu kulübün yapmış olduğu aylık etkinlikler var. Bu etkinlikler seçilen her bir değer üzerinden resim, kompozisyon, karikatür yarışması yapılıyor. Bir de her ay belirlenen değer ile ilgili tüm öğrencilerin görebileceği bir yere pano hazırlanıyor. Yine o ay belirlenen değer ile ilgili tüm branş öğretmenleri girdikleri sınıflarda derslerinin 5 dakikasını bu değere ayırıp farkındalık oluşturmaya çalışıyoruz.*

Kişisel olarak değerler eğitime yönelik faaliyetlerin yapılması

Okullarında değerler eğitime yönelik faaliyet yapılan öğretmenler: Ö 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 ve okullarında değerler eğitime yönelik faaliyet yapılmayan öğretmen yoktur.

(Ö1) *Özellikle 15 Temmuz, 23 Nisan, 19 Mayıs, 29 Ekim, 30 Ağustos, 10 Kasım gibi özel günlerde duyarlılığı artırıcı konuşmalar, videolar, filmler izletiyor, "Atatürk'e mektup yarışması" gibi özel etkinlikler yapıyorum.*

(Ö2) *Öğrencilerimde değerler eğitime yönelik özellikle yaratıcı drama faaliyetini uygulamaktayım. Öğrencilere empati, hoşgörü, farklılıklara saygının yerleşmesinde oldukça etkili olduğunu düşünüyorum. Bunun yanında maddi ve manevi değerlerin yerleşmesi için film izleme faaliyetini kullanıyorum.*

(Ö3) *Kişisel olarak değerler eğitimi kapsamında dayanışma üzerine çalışmalar yaptım. Pano hazırlayarak öğrencilerimizin dayanışma ile ilgili bilgilerini geliştirip dayanışmanın önemini*

kavratmaya çalıştım. Okulumuzda LÖSEV için kumbara oluşturup başta öğretmenlerimiz olmak üzere öğrencilerimizle birlikte yardım kampanyası yaptık.

(Ö4) Belirlenen değerler kavramları ile alakalı hikâyeler, dramalar, rehberlik faaliyeti ve pano çalışmaları.

(Ö5) Branşımız neredeyse tüm değerlerin birleşme noktası olduğundan hemen her seviye, şube ve derste bazen kazanımla ilişkili olarak bazen de o gün sınıfta/okulda yaşanmış bir olaydan yola çıkarak, öğrencilerimize sıklıkla değerlerle ilgili eğitim verme gayreti içerisindeyim. Bunlar yine genellikle; arkadaşlarına sevgi ve saygı, bir arada yaşama kültürü, sorumluluk, temizlik, farklılıklara saygı, empati, iyilik ve yardımlaşma gibi değerler olmaktadır. Bu değerleri kazandırmak adına; genel olarak anlatım, bazen bir örnek olay, canlandırma, ya da tarihten bir anekdotla çalışmalar yapıyorum.

(Ö6) Dersimizin içerisinde yer alan yazı, deneme, ferman ve kaynak kitapları kullanarak öğrencilere değerler hakkında bilgiler vermekteyiz. Olayların içindeki kahramanlar, kahramanların başından geçen olaylar, olayların ne gibi sonuçlar doğurduğu öğrencilerin empati kurması sağlanarak verilmektedir. En çok kullandığımız faaliyet ise bu yönde soru cevap ve dramadır.

(Ö7) Ders saatimizden dolayı özel bir faaliyet yapamıyorum. Ancak özellikle vermek istediğim değeri, konularımızla ilişkilendirerek ve örneklerle pekiştirerek vermeye çalışıyorum.

(Ö8) Kişisel olarak en fazla önem verdiğim değer 'Vatan'dır. Vatan sevgisini en yüce değer olarak görürüm. Derslerimde vatan sevgisi üzerine, vatanın önemi üzerine, konuşmalar yaparım. Evrensel değerlerle ilgili de (sevgi, saygı, adalet) etkileyici videolar izlettirim.

(Ö9) Belirlenen değer ile ilgili okul panolarına resimler ve bilgilendirici yazılar koyup öğrencilere şiir ve kompozisyonlar yazdırdım.

(Ö10) Sosyal bilgiler öğretmeni olarak dersimizin müfredatı da değerler eğitimi vermek için çok uygun olmakta. Bu sebeple derslerimde sıklıkla hak-adalet-anlayış-empati-saygı-sevgi vb. konulara değiniyorum.

Tablo 4: Yapılan faaliyetler

Okullarda yapılan değerler eğitimine yönelik faaliyetler	Kişi sayısı	Kişisel olarak değerler eğitimine yönelik faaliyetler	Kişi sayısı
Pano çalışmaları	3	Sınıf içinde değer panosu hazırlama	3
Resim yarışmaları	3	Atatürk'e mektup yarışması	1
Kompozisyon yarışmaları	3	LÖSEV için kumbara oluşturup yardım kampanyası düzenleme	1
Konferans - Sunum	3		
Toplum hizmeti çalışmaları	2		
Bayrak sevgisini gösteren şiir yarışması	1		
Yemeğini paylaşma	1		
Sabah Günaydınlaşma	1		
Maddi durumu kötü olan öğrenci arkadaşına maddi ve manevi yardım	1		
Cami ziyareti	1		
Ağaçlandırma	1		
Rehberlik faaliyetleri	1		
Milli ve dini bayramlarımızı kutlama	1		
Tarihi kahramanlarımızı anma	1		
Karikatür yarışması	1		

3. Tema: Ders kitabı haricinde derste Nutuk'tan yararlanılması

Bu tema altında katılımcıların ders kitabı haricinde Nutuk'tan yararlanıp yararlanmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların yanıtlarından hareketle katılımcıların tamamının derste Nutuk'tan metinlere yer verdiği görülmüştür. Katılımcılar konu ile ilgili olan kısımlar ile Nutuk'ta yer alan bölümleri eşleştirmekte, öğrenciye Nutuk'ta yer alan metinlerden okuyarak dersin anlatımını gerçekleştirmektedir. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar şöyledir:

(Ö1) Evet, Bu kapsamda Nutuk referans metinlerden biri oluyor.

(Ö2) Özellikle 8. sınıflarda yer veriyorum. Fakat sınav hazırlığı olduğu için sınava yönelik çalışmalarım daha fazladır.

(Ö3) TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde konu ile ilgili olarak Nutuk'tan tabii ki yer veriyoruz. Nutuk Milli Mücadele'yi doğrudan öğrenebileceğimiz en önemli kaynak olduğu için derslerimizde yer vermekteyiz.

(Ö4) Özellikle 8. sınıflar olmak üzere ilköğretim basamağının diğer bölümlerinde sık sık yer veriyorum. Böylece hem dönemin hem konunun daha iyi kavrandığını ve anlaşıldığını düşünüyorum.

(Ö5) Özellikle 8.sınıflarımızda Nutuk o dönemi anlatan diğer bazı kitaplarla birlikte sık sık andığım ve öğrencilerime de aktardığım kaynaklardan. Konu ile ilgili uygun bir metin ya da cümle varsa mümkün olduğunca Nutuk'a da yer vererek derslerimi işliyorum.

(Ö6) Evet, zaman buldukça yer vermeye çalışıyoruz. Konumuzla ilgili olan ve Nutukta bahsi geçen kısımlardan bir bölüm seçerek sınıfta okuyoruz. Sonrasında karşılıklı öğrencilerle yorumluyoruz.

(Ö7) Özellikle TC İnkılap Tarihi dersinde konuları işlerken, Nutuk'ta yer alan metinlerden yararlanmaya ve onlarla ilişkilendirmeye çalışıyorum.

(Ö8) Nutuk, konularımız itibariyle 8. sınıflarda yararlandığımız bir kaynak. Milli Mücadelemizin lideri Mustafa Kemal Atatürk olduğundan dolayı, olayları onun diliyle görmek değerlendirmek daha faydalı sonuçlar veriyor. Örneğin; kendisini Anadolu'ya götürecek atama emrini eline aldığı gün yaşadığı duyguları daha sonra şöyle anlatacaktı: "Talih bana öyle müsait şartlar hazırlamıştı ki, kendimi onların kucagında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Harbiye Nezaretinden çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibiydim" bu ve bunun gibi, olayları ilk ağızdan anlatan metinleri derste kullanmak, olayların duygusal boyutunu da anlamamıza olanak veriyor.

(Ö9) TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde konu ile ilgili olabilecek noktalarda Nutuk tan doğrudan alıntılar yaparak derslerde yer veriyorum.

(Ö10) 5 yıldır 8. sınıf öğrencilerimi sınava hazırlama sürecinde aktif bir şekilde görev alıyorum. Bu süreçte sadece 8. sınıfların derslerine giriyorum. Soruların çözümlerinde sıklıkla Nutuk ta yer alan Atatürk ün sözlerini analiz ediyoruz. Bunun dışında konuyla ilgili kısımlarda ders kitabı dışında Nutuk'tan örnekler veriyorum.

4. Tema: Nutuk'un geneline baktıklarında içeriğinde yer aldığını düşündükleri değerler

Bu tema altında katılımcılara Nutuk'un geneline baktıklarında içeriğinde hangi değerlerin yer aldığını düşündükleri sorulmuştur. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar şöyledir:

Katılımcıların Nutuk'un geneline bakıldığında yer aldığını düşündükleri değerler; vatanseverlik (Ö1, 3, 5, 6, 7, 9), dayanışma (Ö 2, 5, 6), adalet (Ö 3, 9), özgürlük (Ö 3, 9), barış (Ö 1, 5), eşitlik (Ö 1), bağımsızlık (Ö 1), sorumluluk (Ö 1), duyarlılık (Ö 1), çalışkanlık (Ö 1).

Nutuk'un geneline bakıldığında yer almadığını düşündükleri değerler; saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Nutuk'un geneline bakıldığında yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: milli birlik ve beraberlik (Ö3,6,9), vatan ve millet sevgisi (Ö2,5), fedakârlık (Ö2,10), zorluklarla mücadele (Ö6,10), bayrak sevgisi (Ö2), birliktelik (Ö2), akıl ve bilim (Ö3), engin bir ulus ve yurt sevgisi (Ö4), üstün düzeyde insan sevgisi (Ö4), barış tutkusu (Ö4), düşünce ve uygulamalarında yapıcı, yaratıcı, kapsayıcı, yönlendirici ve geliştirici bir ölçüye yer verme (Ö4), bütün uygulamalarında akıl ve bilim yolunu ön planda tutma (Ö4), kültür değerlerini devlet felsefesinin temeline yerleştirme (Ö4), ulusal değerleri çağdaş değerlerle yoğuran yapıcı bir sentez gücüne sahip olma (Ö4), derinlemesine bir sezgi gücü ve uzak görüşlülük (Ö4), millete verilen değer (Ö5), özgüven (Ö5), farklı milletlere Saygı (Ö5), Ülke içinde farklı görüşlere saygı (Ö5), Empati (Ö5), açık sözlülük (Ö6), yeniliklere açık olma (Ö6), eleştirel düşünme (Ö6), millet evgisi (Ö7), milliyetçilik (Ö7), çağdaşlık (Ö7), akılcılık (Ö8), aklını kullanma (Ö8), azim (Ö10), kararlılık (Ö10), vatan toprağına bağlılık (Ö10), sadakat (Ö10), güven (Ö10).

5. Tema: TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünite içerisinde değerlerin dağılımı

Bu tema altında katılımcılara TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 1. Ünite: Bir Kahraman Doğuyor, 2. Ünite: Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar, 3. Ünite: Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm, 4. Ünite: Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye, 5. Ünite: Demokratikleşme Çabaları, 6. Ünite: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, 7. Ünite: Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitelerinde yer alan değerlerin dağılımı sorulmuştur. Katılımcıların cevapları 3 ayrı başlık altında kategorize edilmiştir. 2019 yılı TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında "Değerler" başlığı altında verilen 21 değerden "bağımsızlık, dayanışma, vatanseverlik, barış, bilimsellik, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, saygı, dostluk, çalışkanlık, sevgi, yardımseverlik, dürüstlük, adalet, estetik, özdenetim, tasarruf, aile birliğine önem verme, sabır" yola çıkarak "ünitede yer aldığını düşündükleri değerler", "ünitede yer almadığını düşündükleri değerler", "ünitede yer aldığını düşündükleri ancak bu 21 ifadeden farklı ifadeler ile yanıtladıkları değerler" bu üç kategoriyi oluşturmaktadır. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar bulunmaktadır.

1.Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Bir Kahraman Doğuyor Ünitesinde:

Katılımcıların Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: vatanseverlik (Ö3,6,9,10), sorumluluk (Ö1,4,6,8), çalışkanlık (Ö1,5), saygı (Ö1,5), sevgi (Ö1,5), özgürlük (Ö1), sabır (Ö5), duyarlılık (Ö6), dürüstlük (Ö5), dayanışma (Ö6), özdenetim (Ö5), aile birliğine önem verme (Ö1).

Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, eşitlik, bağımsızlık, barış, dostluk, estetik, bilimsellik, tasarruf, yardımseverlik.

Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: cesaret (Ö3,9), akıl ve bilim (Ö3,9), vatan, bayrak ve millet sevgisi (Ö2), aile içerisindeki sevgi ve saygı (Ö3), Türk büyüklerine saygı (Ö4), vatan ve millet sevgisi (Ö5), vatan sevgisi (Ö7), millet sevgisi (Ö7), milliyetçilik (Ö7), tarih bilinci (Ö7), aile sevgisi (Ö9), hoşgörülü

(Ö10), hoşgörü (Ö5), lider (Ö10), özgüven (Ö5), azim (Ö 5), kararlı (Ö10), zorluklarla mücadelede kendinden çok toplumun vatanın çıkarlarını ön planda tutması (Ö10).

2. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar Ünitesinde:

Katılımcıların Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: vatanseverlik (Ö1,3,4,6,7,8), bağımsızlık (Ö1,2,3,4,9), özgürlük (Ö1,3,9), dayanışma (Ö2,10), eşitlik (Ö1), sorumluluk (Ö1), duyarlılık (Ö1).

Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: vatan sevgisi (Ö5,9,10), milli birlik ve beraberlik (Ö3,9,10), kararlılık (Ö7,10), fedakârlık (Ö2,10), vatan ve millet sevgisi (Ö2), demokratikleşme (Ö2), birlik (Ö5), ileri görüşlülük (Ö10), ulusal egemenlik (Ö4), beraberlik (Ö5), milli birlik (Ö6), millet sevgisi (Ö7), liderlik (Ö10), paylaşma (Ö2), yardımlaşma (Ö5), mücadelecilik (Ö7), milli bilinç (Ö10).

3. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm Ünitesinde:

Katılımcıların Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: bağımsızlık (Ö1,2,4,5,7,8), dayanışma (Ö2,3,4,8,9,10), özgürlük (Ö1,4,8,9), vatanseverlik (Ö1,6,7), duyarlılık (Ö1,6), eşitlik (Ö1), sorumluluk (Ö1).

Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: vatan sevgisi (Ö3,9,10), milli birlik ve beraberlik (Ö3,9,10), tam bağımsızlık (Ö3,9), fedakârlık (Ö2,10), vatan ve millet sevgisi (Ö2), özgüven (Ö5), paylaşma (Ö2), yardımlaşma (Ö9), birlik-beraberlik (Ö 8), kararlılık (Ö7), birlik (Ö 5), beraberlik (Ö5), toplumsal dayanışma (Ö6), özgürlük ruhu (Ö5), bilinç (Ö5), demokratikleşme (Ö2), öz saygı (Ö5), mücadelecilik (Ö7), inanç (Ö5), sabır (Ö5), azim (Ö5), vatan, millet, bayrak sevgisi (Ö5), zorluklara rağmen mücadeleden vazgeçmemek (Ö10).

4. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye Ünitesinde:

Katılımcıların Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: sorumluluk (Ö1,4,8), çalışkanlık (Ö4,5,8), eşitlik (Ö1), özgürlük (Ö1), bağımsızlık (Ö1), duyarlılık (Ö1), vatanseverlik (Ö1).

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, dayanışma, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: çağdaşlık (Ö3,8,9), akıl ve bilim (Ö3,9), çağdaşlaşma (Ö4,7),

modernlik (Ö3,9), özgüven (Ö4,8), yardımlaşma (Ö2), kararlılık (Ö5), ilerleme (Ö7), Birleştirici (Ö10), inanç (Ö5), sabır (Ö5), değişim (Ö7), azim (Ö5), cesaret (Ö8), birlik ve beraberliğin önemi (Ö10), milli birlik ve beraberlik (Ö3), kadın erkek eşitliği (Ö6), gelişmeyi hedef alan yenilikçi bireyler (Ö10).

5. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Demokratikleşme Çabaları Ünitesinde:

Katılımcıların Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: adalet (Ö3,9,10), eşitlik (Ö1,3,10), özgürlük (Ö1,3,6), bağımsızlık (Ö1,10), sorumluluk (Ö1,6), vatanseverlik (Ö1,6), duyarlılık (Ö1), bilimsellik (Ö1).

Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, dayanışma, estetik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: demokratikleşme (Ö2,6), insan hakları (Ö3,9), milli egemenlik (Ö7,10), kadın hakları (Ö3,9), demokrasi (Ö7,8), demokratik tutum (Ö4), işbirliği (Ö6), dış politikada eşitlik (Ö9), milli birlik ve beraberlik (Ö8), sabır (Ö4), milli bilinç (Ö10), demokratik yaşam (Ö7), farklı görüşlere saygı (Ö5), milli kimlik (Ö10), milli irade (Ö7).

6. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Ünitesinde:

Katılımcıların Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: barış (Ö 2 ,4, 5, 6, 8), bağımsızlık (Ö 1, 2, 4, 7), eşitlik (Ö 1, 3, 9), vatanseverlik (Ö 1, 7, 9), özgürlük (Ö 3, 8), sorumluluk (Ö 1), duyarlılık (Ö 6), dayanışma (Ö 4)

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: tam bağımsızlık (Ö3,6,9,10), hoşgörü (Ö2), yardımlaşma (Ö4), mütekabiliyet (Ö6), işbirliği (Ö4), barışçılık (Ö7), uluslararası eşitlik (Ö10), Misak-ı Milli (Ö7), akılcılık (Ö6), gerçekçilik (Ö6), hukuka bağlılık (Ö7), demokrasi (Ö9), vatan ve millet sevgisi (Ö 2), milli menfaatleri esas alma (Ö6), yenilikçi düşünme (Ö4), milli birlik ve beraberlik (Ö6), özveri (Ö9), uluslararası ilişkilerde karşılıklı saygı (Ö10), sorunları barışçı yönlerden çözme (Ö10).

7. Ünite: Ders Kitabı İçerisinde Yer Alan Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası Ünitesinde:

Katılımcıların Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer aldığını düşündükleri değerler: barış (Ö1,4,5,9), bağımsızlık (Ö1,7), vatanseverlik (Ö1,6), saygı (Ö1), sevgi (Ö1), sorumluluk (Ö1), dayanışma (Ö2), çalışkanlık (Ö1).

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer almadığını düşündükleri değerler: adalet, eşitlik, özgürlük, dostluk, sabır, duyarlılık, dürüstlük, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer aldığını düşündükleri ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: Türk büyüklerine saygı (Ö4,8), fedakârlık (Ö2), vefa (Ö3), demokratik tutum (Ö4), demokrasi (Ö9), vefalı olmak (Ö9), insan sevgisi (Ö3), barışçılık (Ö7), milli

kahramanlara sahip çıkma (Ö6), milli değerlere sahip çıkma (Ö6), uluslararası hukuka bağlılık (Ö7), atasına olan sevgi (Ö10), atasına olan bağlılık (Ö10), atasına olan minnettarlık (Ö10).

6. Tema: TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersini anlatırken 7 ünite içerisinde üzerinde durdukları değerler

Bu tema altında katılımcılara TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 1. Ünite: Bir Kahraman Doğuyor, 2. Ünite: Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar, 3. Ünite: Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm, 4. Ünite: Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye, 5. Ünite: Demokratikleşme Çabaları, 6. Ünite: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, 7. Ünite: Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitelerini öğrenciye aktarırken üzerinde durdukları değerler sorulmuştur. Katılımcıların cevapları 3 ayrı başlık altında kategorize edilmiştir. 2019 yılı TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında “Değerler” başlığı altında verilen 21 değerden “bağımsızlık, dayanışma, vatanseverlik, barış, bilimsellik, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, saygı, dostluk, çalışkanlık, sevgi, yardımseverlik, dürüstlük, adalet, estetik, özdenetim, tasarruf, aile birliğine önem verme, sabır” yola çıkarak “üniteyi aktarırken üzerinde durdukları değerler”, “üniteyi aktarırken üzerinde durmadıkları değerler”, “üniteyi aktarırken üzerinde durdukları ancak bu 21 ifadeden farklı ifadeler ile yanıtladıkları değerler” bu üç kategoriyi oluşturmaktadır. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar şöyledir:

1. Ünite: Bir Kahraman Doğuyor Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde üzerinde durdukları değerler: vatanseverlik (Ö1,3,6,7,9), sorumluluk (Ö1,4,6,8), duyarlılık (Ö1,6), çalışkanlık (Ö1,6), eşitlik (Ö1), özgürlük (Ö1), bağımsızlık (Ö1), dayanışma (Ö6), aile birliğine önem verme (Ö1).

Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: adalet, barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik.

Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: vatan ve millet sevgisi (Ö2,4,5), hoşgörü (Ö2,10), çok yönlülük (Ö8,10), akıl ve bilim (Ö3,9), Türk büyüklerine saygı (Ö4,6), millet sevgisi (Ö7,10), sabır (Ö10), kendine olan saygı (Ö2), fedakârlık (Ö2), okuma ve öğrenme (Ö2), yardımlaşma (Ö2), azim (Ö10), farklılıklara saygılı olmak (Ö10), arkadaş sevgisi (Ö2), değişimden korkmamak (Ö 8), kararlı olmak (Ö10), yeniliklere açık olmak (Ö8), Vatan sevgisi (Ö10), eğitimin önemi (Ö6), eleştirel düşünme (Ö6), olayları sebep-sonuç ilişkisiyle yorumlayabilme (Ö6), tarih bilinci (Ö7), empati kurabilme (Ö6).

2. Ünite: Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde üzerinde durdukları değerler: vatanseverlik (Ö1,3,4,7,8), bağımsızlık (Ö1,2,3,9), özgürlük (Ö1,3,9), eşitlik (Ö1), sorumluluk (Ö1), duyarlılık (Ö1).

Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: adalet, barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, dayanışma, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: milli birlik ve beraberlik (Ö3,6,9), vatan sevgisi (Ö2,9), tam bağımsızlık (Ö4), millet sevgisi (Ö7), vatanın önemi (Ö8), bağımsızlığa olan düşkünlük

(Ö4), vatan ve millet sevgisi (Ö4), ulusal egemenlik (Ö4), kararlılık (Ö7), mücadelecilik (Ö7), olaylara karşı duyarlı olabilme (Ö6).

3. Ünite: Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesini öğrenciye aktarırken:

Katılımcıların Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde üzerinde durdukları değerler: bağımsızlık (Ö1,2,4,7,8), vatanseverlik (Ö1,3,6,7,8), özgürlük (Ö1,4,8,9), dayanışma (Ö3,4,9,10), sorumluluk (Ö1,8), duyarlılık (Ö1,6), eşitlik (Ö1).

Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler; adalet, barış, saygı- sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: milli birlik ve beraberlik (Ö3,6,8,9,10), vatan sevgisi (Ö2,9,10), tam bağımsızlık (Ö3,9), sabır (Ö6), kararlılık (Ö7), inisiyatif alma (Ö8), yardımlaşma (Ö9), toplumsal dayanışma (Ö6), disiplin (Ö6), mücadelecilik (Ö7), millet sevgisi (Ö7), fedakârlık (Ö10), zorluklara rağmen mücadeleden vazgeçmemek (Ö10).

4. Ünite: Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde üzerinde durdukları değerler: çalışkanlık (Ö4,6,8), eşitlik (Ö1,10), bağımsızlık (Ö1,10), sorumluluk (Ö1,4), duyarlılık (Ö1,6), adalet (Ö10), özgürlük (Ö1), dayanışma (Ö10), bilimsellik (Ö1), vatanseverlik (Ö1).

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, estetik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: çağdaşlık (Ö3,8,9), çağdaşlaşma (Ö4,6,7), özgüven (Ö4,8), akıl ve bilim (Ö9), akıl ve bilimin önemi (Ö3), yenilikler (Ö3), birleştirici (Ö10), yeniliklere açık olma (Ö6), modernlik (Ö9), milli kimlik (Ö 10), sabırlı olma (Ö6), disiplinli olma (Ö6), ilerleme (Ö7), değişim (Ö7), yenilikçi (Ö10).

5. Ünite: Demokratikleşme Çabaları Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Demokratikleşme Çabaları ünitesinde üzerinde durdukları değerler: özgürlük (Ö1,3,6,8), eşitlik (Ö1,3,9), adalet (Ö3,9), bağımsızlık (Ö1,10), sorumluluk (Ö1,6), duyarlılık (Ö1), bilimsellik (Ö1), vatanseverlik (Ö1).

Demokratikleşme Çabaları ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: barış, saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, dayanışma, estetik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Demokratikleşme Çabaları ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: demokrasi (Ö4,7,8), demokratikleşme (Ö2,4), kadın hakları (Ö3,9), demokratik tutum (Ö4), işbirliği (Ö6), milli egemenlik (Ö10), adil ve eşit bir yönetim (Ö10), ulusal egemenlik (Ö7), özgür düşünce (Ö8), insan hakları (Ö9), milli irade (Ö7), Atatürk ve devrimlerine yönelik tehditler (Ö4).

6. Ünite: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde üzerinde durdukları değerler: eşitlik (Ö1,3,5,9), özgürlük (Ö3,5,8), bağımsızlık (Ö1,7,10), barış (Ö2,4,5), vatanseverlik (Ö1,7,9), dayanışma (Ö2,4), saygı (Ö10), sorumluluk (Ö1).

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: adalet, sevgi, dostluk, sabır, duyarlılık, dürüstlük, estetik, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: yardımlaşma (Ö2,4), tam bağımsızlık (Ö3,9), vatan ve millet sevgisi (Ö2), duyarlı (Ö6), barışçılık (Ö7), demokrasi (Ö9), uluslararası denklik (Ö10), gerçekçi (Ö6), barışçı (Ö6), Misak-ı Milli (Ö7), akıl (Ö8), maddi ve manevi değerler (Ö2), özgürlükçü (Ö6), hukuka bağlılık (Ö7), özveri (Ö9).

7. Ünite: Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası Ünitesini Öğrenciye Aktarırken:

Katılımcıların Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde üzerinde durdukları değerler: barış (Ö1,2,4,5,9), saygı (Ö1,8,10), bağımsızlık (Ö1,5), sevgi (Ö1,10), çalışkanlık (Ö1,5), vatanseverlik (Ö1,6), dostluk (Ö1), sorumluluk (Ö1), duyarlılık (Ö6).

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde üzerinde durmadıkları değerler: adalet, eşitlik, özgürlük, sabır, dürüstlük, dayanışma, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme.

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde üzerinde durdukları ancak doğru değer ifadesi ile tanımlayamadıkları değerler: vatan ve millet sevgisi (Ö2,5), tam bağımsızlık (Ö2), Türk büyüklerine saygı (Ö4), özgüven (Ö5), minnet (Ö10), sadakat (Ö10), ülkemizi sevme (Ö2), demokratik tutum (Ö4), cesaret (Ö5), vefa (Ö10), demokrasi (Ö9), gerçekçilik (Ö7), tarihsel empati (Ö4), vefalı olmak (Ö9), barışçılık (Ö7), uluslararası hukuka uygunluk (Ö7).

7. Tema: Değerlerin öğretimi sırasında kullandıkları yöntem ve teknikler

Katılımcılara değerlerin öğretimi sırasında hangi yöntem ve teknikleri uyguladıkları sorulmuş, verilen cevaplar doğrultusunda Tablo 5 oluşturulmuştur. Buna göre katılımcıların en çok kullandıkları yöntemler sırasıyla sunuş (f:8), anlatım yöntemi (f:8), tartışma yöntemi (f:4), örneklendirme (f:3), drama (f:3) ve soru-cevaptır (f:3). Diğer yöntemler ifade edilmiş olsalar da kullanım durumları yaygın değildir.

Tablo 5: Kullanılan yöntem ve teknikler

Kullandıkları yöntem ve teknikler	Kişi Sayısı	Kullandıkları yöntem ve teknikler	Kişi Sayısı
Sunuş, Anlatım Yöntemi	8	Beyin fırtınası	1
Tartışma	4	Küçük grupla tartışma	1
Örneklendirme	3	Yapılan işi yorumlama	1
Drama	3	Münazara	1
Soru-cevap	3	Hikâyelendirilmiş anlatım	1
Örnek Olay	2	İnceleme	1
Örneklendirme	2	Beyin fırtınası	1
Afiş Çalışması	2	Video İzletme	1
Pano yapımı	2	Benzetme	1
Grup çalışması	2	Karşılaştırma	1
		Araştırma	1

8. Tema: TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünitedeki konular ile Nutuk'ta yer alan konuların bağdaştırılması ve eşleştirdikleri değerler

Bu tema altında katılımcılara TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünitedeki konular ile Nutuk'ta yer alan hangi konuları bağdaştırdıkları ve bunları hangi değerler ile eşleştirdikleri sorulmuştur. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar şöyledir:

1. Ünite: Bir Kahraman Doğuyor

(Ö1) Nutuk 1919'da başladığı için bu kapsamda kullanılması pek mümkün değil.

(Ö2) M. Kemal'in Ömer Naci'yle olan arkadaşlığı, ülkesi için vatan ve hürriyet cemiyetini kurması, Fransızca'yı öğrenme çabası, Osmanlı Yunan savaşına katılmak için okuldan kaçması üzerindeki olayları bağdaştırarak anlatıyorum. Vatan ve Millet sevgisi, arkadaş sevgisi, fedakârlık değerlerini eşleştiriyorum.

(Ö3) M. Kemal'in çocukluk dönemine bakacak olursak annesinden izin almadan askeri sınavlara girmesi M. Kemal'in vatansever olduğunu göstermektedir. Nutuk'ta Milli Mücadele döneminde yaptığı faaliyetler vatanseverlik açısından örnek teşkil edebilir.

(Ö4) Atatürk'ün ilk dönem kişilik özellikleri yaşadığı etkilendiği çevre şehir okul ve kişiler üzerinde duruyorum. Bununla ilgili olarak nutukta yer alan bölümlerden okumalar yapıyorum.

(Ö5) Yukarda bahsettiğim değerleri genel olarak ve daha çok Mustafa Kemal'i tanıyanlarca anlatılmış bilgilerle öğrencilerle paylaşıyorum. Nutuk'ta bu üniteyle ilgili en çok vurguladığım kavram, çocukluk dönemi ve genç yaşına rağmen vatanseverlik duygusunun ön planda oluşu.

(Ö6) Özellikle Mustafa Kemal'in askerlik hayatı ile ilgili olayları ve olguları onun kişilik özellikleri ile ilişkilendirir kazanımı doğrultusunda Nutuk'ta yer alan Milli Mücadele dönemi sürecini bağdaştırıyoruz. Milli Mücadele sürecinde özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'nin anlatıldığı bölümle Mustafa Kemal'in kişilik özelliklerinden sabır ve disiplinini örtüştürerek vermekteyiz.

(Ö7) Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ile yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında karşılaşılan sorunlar benzetilebilir. Bağımsızlık, vatanseverlik.

(Ö8) Bu ünitenin ana değeri sorumluluktur. Örneğin Mustafa Kemal Nutuk'ta milli gaye için ortaya atılma fikrini açıklarken anlattıklarını buradaki sorumluluk değeriyle ilişkilendirebilirim.

(Ö9) İlk kazanımda Avrupa da yaşanan Rönesans, Reform, Aydınlanma gibi gelişmeleri işlerken akıl ve bilimin önemine değiniyorum ve bu durum laiklikle ilgili olduğu için Nutuk'ta laiklik ile bağdaşan bölümleri bu konuda kullanıyorum. Atatürk'ün askerlik mesleğini sevdiği ve istediği konularda vatanseverlik değerini veriyorum ve Nutuk ta vatanseverlikle bağdaşan bölümlere değiniyorum.

(Ö10) Millet sevgisi konusunda Nutuk'ta geçen ''Samsun'a çıktığımda arkamda sadece milletim vardı'' cümlesini örnek gösteriyorum. Kararlı özelliğinde ''Geldikleri gibi giderler'' örneğini veriyorum.

2. Ünite: Milli Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar

(Ö1) Nutuk'ta ilgili metinleri yer yer kendi paylaşımlarım, ya da ders kitabında yer alan metinler üzerinden değerlerle bağdaştırarak anlatıyorum. Bağımsızlık, duyarlılık, eşitlik, özgürlük, sorumluluk, vatanseverlik değerli üzerinde duruyorum.

(Ö2) Nutuk'ta vatan ve millet sevgisi ve bağımsızlık değerleri üzerinde yer aldığı için bunun üzerinde duruyorum. Nutuk Kurtuluş Savaşının anlatıldığı dönem eseri olduğu için tüm olaylara neredeyse yer verilir.

(Ö3) Nutuk'un ilk bölümünde yer alan milli mücadeleye hazırlık döneminde ilgili bölümlere değinerek konuyu daha anlaşılır hale getiriyorum. Vatanseverlik, milli birlik ve beraberlik ve özgürlük gibi değerlerle bağdaştırıyorum.

(Ö4) Milli Mücadele dönemi olayları anlatımlar ve belgeler üzerinde durarak Atatürk'ün vatan millet sevgisi bağımsızlık vb. kavramlarla eşleştirerek anlatıyorum.

(Ö5) Nutuk'ta (şu an net olarak basım ve sayfa sayılarını hatırlamamakla beraber) milletin içinde bulunduğu zor zamanlar, fakr-ü zaruret, işgaller ve Osmanlı Hükümeti'nin durumu ayrıntılı olarak aktarılıp, derhal bir şeyler yapılması gerektiği üzerinde durulduğundan yine en temel değer olarak, fedakârlık ve vatanseverlik ön plana çıkmaktadır.

(Ö6) Mesela halkın cemiyetler kurması daha sonrasında Kuvayi Milliye ile mücadeleye başlaması vatanseverlik değerinin yoğun verildiği bölümdür. Nutukta yer alan özellikle yararlı cemiyetlerden Milli Kongre ve Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin anlatıldığı kısmı sınıfta okuyarak. Vatanseverlik değerini.

(Ö7) Milli Mücadele sırasında karşılaşılan güçlükler ile yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında karşılaşılan sorunlar benzetilebilir. Bağımsızlık, vatanseverlik, kararlılık.

(Ö8) Mustafa Kemal'in Nutuk'ta anlattığı; ülkenin kurtuluşu için kendi düşünceleri, askerlik mesleğinden istifa ederek milli gaye için kendini sivil olarak ortaya atması, milli bilinç, milli birlik ve beraberlik için kongreler toplaması, Sakarya Savaşı'ndan önce tekrar ordunun başına geçmesi gibi olayları ve değerleri bu ünitadaki vatanseverlik değerleriyle ilişkilendirebiliriz.

(Ö9) Nutuk'un ilk bölümünde yer alan milli mücadeleye hazırlık dönemi ile ilgili bölümlere değinerek milli birlik ve beraberlik, vatan sevgisi gibi değerleri öğrenciye aktarmaya çalışıyorum.

(Ö10) Nutuk'un başlangıç tarihi Samsun'a çıkış, 19 Mayıs 1919 itibari ile derslerde geçen konularımızı iç içe işliyoruz. Kurtuluş Savaşının aşamalarını Nutuk'tan örnekler vererek işliyoruz. Kongreler dönemi, BMM'nin açılışı, Kuvayi Milliye, cemiyetler, BMM'ye karşı isyanlar konularında Nutuk'tan yararlanıyorum. Bu süreçte Mustafa Kemal'in kararlı tavrına vurgu yapıyorum. Nutuk'ta geçen olayları değerler ile ilişkilendiriyorum. Milletine olan güveni, zorluklarla mücadele etmesi, karşılaşılan problemlere çözüm üretmesi, yokluklara rağmen asla mücadeleden vazgeçmemesi gibi değerlerle ilişkilendiriyorum.

3. Ünite: Milli Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm

(Ö1) Nutuk'ta ilgili metinleri yer yer kendi paylaşımlarım, ya da ders kitabında yer alan metinler üzerinden değerlerle bağdaştırarak anlatıyorum. Bağımsızlık, duyarlılık, eşitlik, özgürlük, sorumluluk, vatanseverlik değerli üzerinde duruyorum.

(Ö2) Dayanışma- Tekâlif-i Milli Emirleri. Yapılan savaşlar- vatan ve millet sevgisi.

(Ö3) Dayanışma ve yardımlaşma ile ilgili Kütahya-Eskişehir savaşından sonra yayınlanan Tekâlif-i Milliye Emirleri ile halkın milli mücadele için ellerinde ne varsa orduya vermesi dayanışmanın en güzel örneği olarak öğrencilerime aktarmaktayım.

(Ö4) Savaş döneminde Atatürk'ün yaşadığı olaylar ve tarihi gerçekleri kitaptaki konu içerikleri ve anlatımlarla eşleştiriyorum. Bağımsızlık ve dayanışma kavramları en çok üzerinde durduğum oluyor.

(Ö5) Ünitimizin adı da, kurtuluş mücadelemizin parolası da bu süreçteki en temel duygu ve değeri işaret etmektedir; vatan ve millet ya özgürce var olacak, ya da esir yaşamaktansa ölmeyi tercih edecektir. Bu sebeple Nutuk'ta vurgulanan temel değerler, yine vatan sevgisi, fedakârlık, özgürlük gibi değerlerdir.

(Ö6) Nutuk'ta yer alan Doğu Cephesinin anlatıldığı ve Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir ile yapmış olduğu görüşmeleri okutarak millî birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapıyoruz.

(Ö7) Kurtuluş savaşı sırasında karşılaşılan zorluklar ile yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında karşılaşılan sorunlar benzetilebilir. Bağımsızlık, vatanseverlik, mücadelecilik.

(Ö8) Mustafa Kemal, Nutuk'ta memleket için düşünülen kurtuluş çarelerini tek tek sıraladıktan sonra benim kararım diyerek; tüm bu kurtuluş çarelerini reddediyor ve ya istiklal ya ölüm diyerek koşulsuz şartsız bağımsızlıktan yana olduğunu ifade ediyor. Bu da bu üniteye bağımsızlık değeriyle ilişkilendirilir.

(Ö9) Dayanışma ve yardımlaşma ile ilgili olarak Kütahya-Eskişehir savaşları ve Tekâlif-i Milliye emirleri ile ilgili bölümden faydalaniyorum. Tam bağımsızlık, vatan sevgisi, özgürlük değerinde ise Güney Cephesi ve Kuvayi Milliye'nin anlatıldığı bölümlerden faydalaniyorum.

(Ö10) Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yer aldığı bölümü özellikle okuyorum derslerimde. Çünkü atalarımızın vatan topraklarını kurtarmak için ne kadar fedakârlık yaptıklarını öğrencilerimin çok iyi anlamasını istiyorum. En çok vurgu yaptığım konulardandır. Minnet duygularının gelişmesi açısından önemli olduğuna inanıyorum. Bu üniteye özellikle bağımsızlık kavramına da önem veriyorum. Ya İstiklal Ya Ölüm sözünün manasını kavramaları ve bunu kendilerinde vazgeçilmez bir değer olması için çabalıyorum.

4. Ünite: Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye

(Ö1) Nutuk'ta ilgili metinleri yer yer kendi paylaşımlarım, ya da ders kitabında yer alan metinler üzerinden değerlerle bağdaştırarak anlatıyorum. Bağımsızlık, duyarlılık, eşitlik, bilimsellik, özgürlük, sorumluluk, vatanseverlik değerli üzerinde duruyorum.

(Ö2) Burada demokratikleşme değerine önem veriyorum. Nutukta yer alan Mustafa Kemal'in cumhuriyetin ilanını kimlere söylediğini anısını anlatıyorum.

(Ö3) Akıl ve bilim ile ilgili, Tevhid-i Tedrisat, Latin alfabesinin kabulü, çağdaşlıkla ilgili şapka kanunu vb. konularda Nutuk'tan yararlanıyorum.

(Ö4) Atatürk'ün çağdaşlaşma yolunda attığı adımlar yaşadığı güçlükler ve çizdiği yol ve gösterdiği hedefler üzerinden dönemle alakalı bakış açısını değerlendirmelerini bağdaştırarak anlatıyorum.

(Ö5) Nutuk'ta temel hedef olarak yeni kurulacak devletin, tam bağımsızlık ve millî egemenlik ilkeleri üzerine muasır medeniyetler seviyesine ulaşması ve hatta onu da aşması gösterilmektedir. Bu sebeple bu üniteye Nutuk'a başvurduğumuzda, ümitsizlikten uzak, özgüvenli, çalışkan, üretken, barıştan yana bir lider ve millet görmekteyiz.

(Ö6) Nutuk'un 6.bölümünde Mustafa Kemal'in bahsettiği ülkede birlik ve düzeni kurmak için uygulanan olağanüstü tedbirlerin iyi sonuçları kısmını öğrenciye okutarak milli birlik ve beraberlik değerine vurgu yapmaktayız.

(Ö7) İnkıpların yapılması ve yerleşmesi sırasında karşılaşılan zorluklar ile Nutuk'ta Mustafa Kemal Atatürk'ün anlattığı olaylarla ilişkilendirilebilir. Çağdaşlaşma, mücadelecilik.

(Ö8) Atatürk'ün Nutuk'ta anlattığı Saltanatın Kaldırılması, Halifeliğin Kaldırılması, Cumhuriyetin İlanı gibi olayları ve bu olaylar yaşanırken karşılaşılan zorlukları bu üniteadaki özgüven, cesaret ve çağdaşlık gibi değerlerle ilişkilendirebiliriz.

(Ö9) Akıl ve bilim ile ilgili Tevhid-i Tedrisat, çağdaşlıkla ilgili kılık-kıyafet inkılabı modernlikle ilgili tarım devrimleri, Medeni Kanun ile ilgili Nutuk konularını kullanıyorum.

(Ö10) Bu üniteye özellikle cumhuriyetin ilanı konusunda Nutuk'tan yararlanıyorum. cumhuriyetin ilanı süresince yaşananları, bağımsızlık, yenilikçi, eşit, birleştirici değerleriyle bağdaştırarak işliyorum.

5. Ünite: Demokratikleşme Çabaları

(Ö1) Bu ünite kapsamında ders kitabında bağımsızlık, duyarlılık, eşitlik, özgürlük, bilimsellik, sorumluluk, vatanseverlik değerli üzerinde durulduğunu düşünüyorum. Üç farklı ders kitabı olduğu için MEB tarafından yayımlanan iki kitap da değerlerin uygun şekilde verildiğini düşünüyorum. Özel yayınevi kitabı için aynı şeyi söylemem mümkün değil.

(Ö2) Demokratikleşme çabalarında Nutukta yer alan Temsil Heyetinin kurulması, yine BMM açılışı, Erzurum ve Sivas kongrelerinde milli irade kavramları ile ilişkilendirerek anlatıyorum.

(Ö3) Nutuk ta yer alan kongreler döneminde seçimle belirlenmiş delegelerin katılması ile partiler döneminde seçimleri yani halkın iradesine önem verilmesini bağdaştırarak anlatmaya çalışıyorum.

(Ö4) Demokrasi demokratikleşme demokratik tutum Atatürk ve devrimlerine yönelik tehditler gibi kavramları dönem içinde yaşanan gelişmelerle bağ kurarak aktarıyorum.

(Ö5) Mustafa Kemal, demokratik bir ülkenin şartlarını oluşturmak için çalışmalar yapmış, en başta ülkenin ilk siyasi partisini bizzat kendisi kurarak, milleti de aynı ya da farklı fikirlerini iletmeleri için teşvik etmiştir. Nutuk'ta da "Halk Fırkası dediğimiz zaman, bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dâhildir" diyerek demokrasinin kuşatıcılığını, birlik ve beraberlik ruhunu işaret ettiğini görmekteyiz.

(Ö6) Nutuk'un yine altıncı bölümünde yer alan cumhuriyetin ilanı ve gelişen olaylar kısmı öğrenciye okutulurken partilerin kuruluş süreci verilmektedir. Bu süreci özgürlük, demokratikleşme ve işbirliği ile eşleştiriyoruz.

(Ö7) Siyasi partilerin kurulması ve çok partili hayata geçilmesi sırasında verilen çaba, Nutuk'ta Mustafa Kemal Atatürk'ün anlattığı olaylarla ilişkilendirilebilir. Demokrasi, milli egemenlik, Cumhuriyetçilik.

(Ö8) Bu üniteadaki kazanım ve değerlerle Nutuk'ta eşleştireceğimiz olaylar yine saltanatın kaldırılması, halifeliğin kaldırılması ve cumhuriyetin ilanı olabilir. Çünkü Nutuk'un anlattığı dönemlere baktığımızda demokratikleşmeden daha çok bağımsızlık ve özgürlük gibi değerlerin ön plana çıktığını görüyoruz. Cumhuriyet ve demokrasi karşıtlarıyla yapılan mücadeleler ön plana

çıkmıştır. Bu mücadeleler de doğal olarak demokratikleşme çabalarının ilk adımları olduğundan, bu olayları demokratikleşme çabalarıyla ilişkilendirebiliriz.

(Ö9) İnsan haklarıyla ilgili olarak Nutuk'ta yer alan hukuk devrimleri ile ilgili, eşitlik ile ilgili olarak, Lozan Antlaşması ile ilgili bölümlerde faydalaniyorum.

(Ö10) Bu ünite de Nutuk'tan yararlanmıyorum.

6. Ünite: Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası

(Ö1) Bu ünite kapsamında ders kitabında bağımsızlık, eşitlik, sorumluluk, vatanseverlik değerleri üzerinde durulduğunu düşünüyorum. Üç farklı ders kitabı olduğu için MEB tarafından yayımlanan iki kitap da değerlerin uygun şekilde verildiğini düşünüyorum. Özel yayınevi kitabı için aynı şeyi söylemem mümkün değil.

(Ö2) Lozan Antlaşması ve Lozan Antlaşmasının kesintiye uğraması bu dönemdeki yeniden savaş hazırlıklarının başlamasına değiniyorum. Bağımsızlık değerine vurgu yapıyorum.

(Ö3) Eşitlik değeri ile ilgili olarak Nutuk'ta yer alan bölümler ile Atatürk dönemi Türk dış politikasında yer alan eşitlikle ilgili değerleri bağdaştırarak anlatmaya çalışıyorum.

(Ö4) Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel ilkelerini ve amaçlarını o dönemde yaşanan dış politika gelişmelerini ve Hatay sorununu bu uğurda yaptığı mücadele ve çalışmaları yardımlaşma ve dayanışma ve bağımsızlık kavramları üzerinden Nutuk'taki anlatıları baz alarak anlatıyorum.

(Ö5) 21.madde de belirttiğim gibi Atatürk "Yurtta sulh, cihanda sulh" diyerek dönemin ve bu ünitenin en temel değerine vurgu yapmıştır. Bunu destekleyen olaylar olarak, İran ve Afganistan kralı gibi devlet başkanlarının bizzat kendisi tarafından ağırlanması ve bu devletlerle dostluk antlaşmaları imzalanması örnek verilebilir.

(Ö6) Nutuk kitabı 1919-1927 yılları arasında yaşanan olayları kapsadığı için bu ünitenin tamamında nutuk kitabından yararlanamıyoruz. Nutuk kitabının beşinci bölümünde yer alan Lozan görüşmeleri bölümü öğrenciye okutularak özgürlük ve bağımsızlık değeri ile eşleştirme yapmaktayız.

(Ö7) Musul Meselesi ve yabancı okullar sorunu ile ilişkilendirilebilir. Bağımsızlık, barışçılık, uluslararası hukuka bağlılık.

(Ö8) Bu ünite de barış ve özgürlük değerleri ön plana çıkmıştı. Nutuk'u incelediğimizde dış politika anlamında Birinci İnönü Zaferi'nden sonra Londra konferansı görüşmelerinin anlatıldığı bölüm ile bu ünite deki değerleri ilişkilendirebiliriz. Londra Konferansı'na iştirakimiz bölümünde, Mustafa Kemal, bu konferansın olumlu hiçbir netice vermediğini söylüyor. Buna gerekçe olarak da Sevr Antlaşması'na benzer bir metni dayatmalarını söylüyor.

(Ö9) Nutuk'ta yer alan Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Barış Antlaşması, yabancı okullar sorunu ile ilgili bölümleri eşitlik, tam bağımsızlık, vatanseverlik değerleriyle bağdaştırarak anlatıyorum.

(Ö10) Bu ünite de sorunların çözümünde Atatürk'ün izlediği yolları tam kavrayabilmeleri için Yunanistan ile Nüfus Mübadelesi ve Lozan Antlaşmasının imzalanma sürecindeki kararlılığı bağdaştırarak anlatıyorum.

7. Ünite: Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası

(Ö1) Nutuk'un 1927'de sona erdiğini düşünürsek sonraki olaylar için Nutuk'u kullanmak mümkün olmuyor.

(Ö2) Tam bağımsızlık özellikle Sivas ve Erzurum Kongresi maddelerini kullanıyorum. Hem maddelerin kalıcılığını sağlamak hem de daha anlaşılır hale getirmek için.

(Ö3) Atatürk'ün yazmış olduğu Nutuk 1919-1927 yılına kadar olan olayları kapsamaktadır. Bir bağdaştırma yapamazdım bu konuyla alakalı.

(Ö4) Türk büyüklerine saygı demokratik tutum barış ve tarihsel empati gibi değer ve kavramları onun ilk günden ölümüne kadar geçen süreçte yaptıklarını Türk Milletine bıraktığı eserleri ve İkinci Dünya Savaşına ve sonrasına yönelik tespitleri Atatürk'ün kişilik özelliklerinden olan ileri görüşlülüğü ile bağdaştırıp Nutuktaki ilgili bölümler birleştirerek anlatıyorum.

(Ö5) Nutuk'ta bu üniteyle alakalı en temel olarak Mustafa Kemal'e suikast girişimi olayı ve bu olay neticesi söylediği; "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır" ve gençlere yönelik; "Cumhuriyet'i biz kurduk, onu yaşatacak olan sizlersiniz" sözlerini önemsiyor ve vurguluyorum. Hedef muasır medeniyetler seviyesi olarak işaret edildiğinden, yerinde saymama, daima ilerleme, üretmek gelişme ve güçlenme idealleriyle gençlerimizin yollarına devam etmeleri, bu anlamda en temel yol göstericilerinin de bilim olması gerektiği üzerinde duruyorum.

(Ö6) Cevap verilmedi.

(Ö7) Bağımsızlık, barışçılık, uluslararası hukuka bağlılık.

(Ö8) Nutuk eserinin tamamını bu üniteye değer ile ilişkilendirebilirim. Bu ünitenin en büyük değeri Türk büyüklerine saygı değeriydi. Nutuk'u baştan sona okuduğumuzda Mustafa Kemal gibi bir Türk büyüğüne gösterilmesi gereken derin saygıyı, burada yaşanan olaylarla ilişkilendirmemiz gerekir.

(Ö9) Direkt olarak bu üniteyle ilgili Nutuk'ta bir bölüm bulunmamaktadır.

(Ö10) Bu üniteye Nutuk'tan yararlanmıyorum.

9. Tema: Verilen değerlerin istendik davranışa dönüşüp dönüşmediği

Bu tema altında katılımcılara 8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi kapsamında verilen değerlerin öğrencilerde istendik davranışlara dönüşüp dönüşmediği, dönüşüyorsa bunu yaparken hangi yöntem ve teknikleri kullandıkları, dönüşmüyor ise bunun sebepleri sorulmuştur. Katılımcılardan 6'sı verilen değerler eğitiminin öğrencide istendik davranışlara dönüştüğünü düşünürken, 4'ü verilen değerler eğitiminin öğrencide istendik davranışa dönüşmediğini belirtmiştir. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar bulunmaktadır.

Öğrencide istendik davranışa dönüştüğünü düşünenler: Ö 1, 3, 5, 6, 7, 9

Öğrencide istendik davranışa dönüşmediğini düşünenler: Ö 2, 4, 8, 10'dur.

(Ö1) Dönüştüğünü öğrencilere fazlasıyla gözlemliyorum. Daha duyarlı ve sorumlu davranıyorlar. Bu konuları sadece sınavda puan almak için değil iyi bir yurttaş olmanın gereği olarak öğrenmeleri gerektiğinin farkındalar.

(Ö2) *Dönüştüğünü düşünmüyorum. Öğrenciler bu dönemde değerlerinin büyük bir kısmını oluşturmuş oluyorlar. Vatan ve millet sevgisi, maddi ve manevi değerler, bağımsızlık gibi değerler biraz daha derinleştirilebiliyor. Ayrıca öğrenciler daha çok sınava yönelik çalışmaları tercih ediyorlar.*

(Ö3) *Bence değerler eğitimi ile öğrencide istedik değişimler oluyor. İnkılap tarihi soyut bir ders ve çocuklara vatan sevgisinin gerçekten aşılandığı bir ders bundan dolayı değerler gerçek anlamda işe yaramaktadır.*

(Ö4) *Çok geniş bir soru olmakla beraber Türkiye'nin 97 yıllık cumhuriyet tarihine bakarak tam olarak yerleşmediğini düşünüyorum. Özellikle ilke ve devrimlerinin anlaşılmasında ciddi sorunlar olduğunu düşünüyorum. Hala Atatürk'ü tam olarak anlayabilmiş ve anlatabilmiş değiliz. Ülkemizin genel ve ciddi bir sorunu olan kavram karmaşası sorunu en çok Atatürk'ün anlaşılmasını zorlaştırmış durumda.*

(Ö5) *8.sınıf öğrencilerimizde bu ders kapsamında, vatanseverlik, birlik beraberlik, yardımlaşma gibi değerlerin davranışa dönüştüğünü söyleyebilirim. Ancak bir değeri inşa ederken bazen yeterince üzerinde duramamaktan, bazen de farklı ortamlarda devamını getirememekten kaynaklı, oluşan değer yargılarının bir süre sonra sönmeye başladığını da söyleyebiliriz. Örneğin ilk maddelerde bahsettiğim "Ya istiklal ya ölüm" ünitesi değerleri daha canlı yaşatma anlamında öncü iken, eğitim yılının sonuna doğru biraz yorulmuşluğun, biraz da sınav stresinin etkisiyle bu değerleri aynı coşkunlukta taşıyamadıklarını da gözlemliyorum. Ancak bu da gerek içinde buldukları yaş, gerekse şartlar anlamında anlaşılır bir durumdur. Yine de bu anlamda öğrencilerimizdeki değerleri inşa etmek adına; ders saatlerimizin artırılması, bilgilerin biraz daha hafifletilmesi, daha çok vatan millet sevgisi, özgüven, birlik ruhu gibi değerlere atıflarda bulunulması bence daha faydalı olacaktır.*

(Ö6) *Bu öğrenciden öğrenciye farklılık gösteren bir durumdur. Ama genel itibariyle verdiğimiz değerler istedik davranışlara dönüşmektedir. Kullandığımız yöntemler yukarıda anlattığımız şekildedir. Özellikle Nutuk kitabını her öğrencimizin okuması için gayret göstermekteyiz.*

(Ö7) *Verilen değerlerin davranışa dönüştüğünü ancak kalıcı olmadığını görüyorum. Çünkü dersimizin diğer derslere oranla yeterince önemsenmediğini düşünüyorum.*

(Ö8) *Sekizinci sınıf öğrencileri olaylara LGS açısından baktıkları için değerler kısmına pek odaklanamıyorlar. Ayrıca kronolojik olarak çok fazla bilginin verilmesinden dolayı, bilgileri bilmek, değerleri özümsemenin önüne geçiyor.*

(Ö9) *Değerler öğrencilere istedik şekilde aktarılıyor. Öğrenciler bu derste vatanseverlik, demokrasi, akıl ve bilim, bağımsızlık, millet sevgisi gibi değerleri öğreniyor. Fakat Atatürk ve cumhuriyetle ilgili ülkemizde yaygın bir şekilde dolaşan hurafe ve yalan yanlış bilgiler dolayısıyla okul dışarısında öğrencilerin kafası karışabiliyor, özellikle toplumun eğitim dışında kalan kısımları Atatürk, cumhuriyet ve ilkeler doğrultusunda daha etkin bir şekilde bilgilendirilmesi gerekiyor.*

(Ö10) *Değerlerin çoğunlukla istedik davranışlara dönüştüğünü düşünmüyorum. Yaş seviyesi olarak somut düşünce döneminin ağır basması manevi değerlerin özümsemesinde zorluk oluşturuyor. Dönüşmesini arttırmak için tarihsel olayları kişilere indirgeyerek bireysel olarak dönem kişilerinin yaşadıklarını, hissettiklerini empati kurarak içselleştirmelerine çalışıyorum. İstedik davranışlara dönüşmemesinde somut düşünme, daha bireysel yani ben merkezli bir kuşak olmaları, manevi değerlerden çok maddi değerlere önem vermelerinin sebep olduğunu düşünüyorum.*

10. Tema: Değerleri verirken ders kitabı haricinde farklı kaynak kullanımı

Bu tema altında katılımcıların ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı olarak kaynak kullanıp kullanmadıkları, kullanıyorlarsa bu kaynakların neler olduğu sorulmuştur. Katılımcılardan 6'sı ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı kaynaklardan da yararlandıklarını, 4'ü ise ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı bir kaynaktan faydalanmadıklarını belirtmiştir. Aşağıda 10 katılımcının bu soruya verdikleri yanıtlar bulunmaktadır.

Ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı kaynaklardan yararlananlar: Ö 1, 3, 4, 5, 6, 9

Ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı kaynaklardan yararlanmayanlar: Ö 2, 7, 8, 10

Hangi kaynaklardan yararlandıkları: Şu Çılgın Türkler (Ö1), Sınıf Arkadaşım Atatürk (Ö1), Küçük Ağa (Ö1), Türk'ün Ateşle İmtihanı (Ö1), Ateşten Gömlek (Ö1,6), Yaban (Ö6), Cumhuriyet ve Milli mücadele dönemi yazarlarının yazmış oldukları eserler (Ö4), Atatürk Araştırma Vakfı eserleri (Ö4), dönem konusunda uzman olmuş tarihçi ve araştırmacıların eserleri (Ö4), o dönemi yaşayanların ağzından mesela Kazım Karabekir'in hayatını anlattığı (Ö5), onların aile ve yakınlarının (mesela kızı Timsal Hanım'ın) anıları, hatıratları (Ö5), Yakup kadri Karaosmanoğlu'nun, Halide Edip Adıvar'ın, Tarık Buğra'nın, Turgut Özakman'ın, İlber Ortaylı'nın kitapları (Ö5,9)

(Ö1) Evet. Özellikle Şu Çılgın Türkler, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Küçük Ağa, Ateşten Gömlek, Türk'ün Ateşle İmtihanı vb. milli mücadele dönemini yansıtan eserlerden alıntılara yaparak ders kitaplarında yer alan bilgileri özellikle vatanseverlik ile harmanlayarak veriyorum.

(Ö2) Ders kitabı ve Nutuk kullanıyorum. Farklı bir kaynak kullanmıyorum.

(Ö3) Farklı kaynaklardan yararlanıyorum. Ders kitabının görseller açısından biraz eksik kaldığını düşünüyorum. Bundan dolayı farklı kaynaklar çocuğun daha iyi bir şekilde öğrenmesine destek olarak görüyorum ve kullanıyorum.

(Ö4) Başta Nutuk olmak üzere cumhuriyet ve milli mücadele dönemi yazarlarının yazmış olduğu eserleri, Atatürk araştırma vakfının eserlerini ve dönem konusunda uzman olmuş tarihçi ve araştırmacıların eserlerini tavsiye ediyorum. Bu kadar önemli bir dönemin daha net açık ve tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi ve anlaşılması için özellikle Atatürk sevgisinin yerleşmesi, Atatürk'ün silah arkadaşlarının ve fikirdaşlarının ne gibi zorlulardan geçtiğinin daha rahat anlaşılması için tercih ediyorum. Çünkü bu kadar önemli ve yoğun bir içeriğin sınav baskısı ve müfredat yetiştirme baskısı yüzünden anlatımın yetersiz olduğunu düşünüyorum. Daha detaylı ele alınması gereken bir içerik olduğunu düşünüyorum.

(Ö5) Ders kitabı dışında burada da atıfta bulunduğumuz Nutuk'u temel kaynak olarak öğrencilerime de öneriyorum. Bunun yanı sıra o dönemi yaşayanların ağzından mesela Kazım Karabekir'in hayatını anlattığı, ya da onların aile ve yakınlarının (mesela kızı Timsal Hanım'ın) anıları, hatıratları aktarıyor, yine öğrencilerime de tavsiye ediyorum. O dönemi ve sonrası cumhuriyet'in ilk yıllarını anlatan, Yakup kadri Karaosmanoğlu'nun, Halide Edip Adıvar'ın, Tarık Buğra'nın, Turgut Özakman'ın, İlber Ortaylı'nın kitaplarını zaman zaman alıntılar yaparak ben de kullanıyor, hem de öğrencilerime bu yazarların kitaplarını okumaları için tavsiye ediyorum. Bunun yanı sıra yine yukarıda da belirttiğim gibi, bence bu anlamda bu özel süreci aktarmada ve değer inşa etmede halen eksiklerimiz var, görsellik ve dijitalleşme çağında bu güzel insanları anlatan daha çok kısa film, belgesel, animasyon vb. çalışmalar olursa bence akılda kalması ve isimlerin değerlerle beraber yaşaması için de katkısı mutlaka olacaktır.

(Ö6) *Nutuk kitabı ikinci olarak tercih ettiğimiz kaynaklar içinde. Ayrıca milli mücadele dönemi eserlerini önermekteyiz. Örneğin; Ateşten Gömlek, Yaban gibi.*

(Ö7) *Güncel olaylar, tarihi filmler, belirli gün ve haftalar vb.*

(Ö8) *Sadece ders kitabından yararlanıyorum. Ders kitabının içindeki anekdotlar zaten bu konuda bize yeterince ışık tutuyor. İnteraktif kaynak olarak EBA'yı, ayrıca LGS hazırlık amaçlı da çeşitli yayınevlerinin hazırladığı LGS İnkılap Tarihi deneme sınavlarını kullanıyorum.*

(Ö9) *Milli Mücadele dönemiyle ilgili yazılmış romanlardan o dönemin gazetelerinden, basında çıkan haberlerden ve görsellerden faydalaniyorum. Yakup Kadri, Halide Edip Adıvar, Tarık Buğra gibi yazarların cumhuriyet dönemi, kurtuluş savaşı ve sonrası ile ilgili eserlerin o dönemi iyi bir şekilde yansıttığını düşünüyorum. O yüzden konuyla ilgili bölümlerini derslerde kullanmaya çalışıyorum.*

(Ö10) *Ders kitabı ve Nutuk dışında bir kaynak kullanmıyorum.*

4. Sonuç

4.1. Değer kavramının tanımına yönelik sonuçlar

Çalışmaya katılan 10 katılımcıdan elde edilen bulgulardan çıkan sonuca göre ortak bir değer tanımı oluşturulmak istendiğinde değer; yaşamın içinde, toplumun çoğunluğu tarafından önem verilen, doğru ve gerekli olduğuna inanılan, karşılaşılan sorunlarda yol gösterici olarak çözüm bulup eyleme geçmemizi sağlayan, insani duyguları öne çıkaran, kültürümüze ait maddi-manevi ilke ve inançlar bütünüdür. Katılımcıların değeri tanımlarken en çok üzerinde durduğu (hayata dair olan, genel kanı-ortak düşünce, karşılaştığımız sorunlarla başa çıkma gücü, gerekli olan, insanı insan yapan özellikler, güzel vasıflar, ahlaki ilkeler ve inançlar, önem ve kıymet verdiğimiz ve yol gösterici) kavramlardır.

Pırnaz'ın (2020) "Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimine ve Sosyal Bilgiler öğretim programında yer alan kök değerlere yönelik görüşleri (Kahramanmaraş ili örneği)" adlı yüksek lisans tezinde Sosyal Bilgiler öğretmenleri değeri, "Toplumun sahip olması gereken manevi kıymetler bütünü, toplumun uyması gereken ahlak kuralları, kültürel öğelerin gelecek kuşaklara aktarılması, güzel duyguların yansımaları, insani özellik kazandırma ve bizi biz yapan unsurlar" olarak tanımlanmıştır.³³ Ulaşılan bu sonuçlar değer kavramının öğretmenler tarafından farklı tanımlar ile ifade edildiği ve değerlerin toplum hayatında ne kadar önemli olduğunu doğrulamaktadır. Pırnaz'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Okul yönetiminin ve bireysel olarak öğretmenlerin yaptığı değerler eğitimi faaliyetlerine yönelik sonuçlar

4.1.1. Okulda değerler eğitimine yönelik yapılan faaliyete yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulgulardan yola çıkarak, çalışmaya katılan 10 katılımcıdan 9'unun okullarında değerler eğitimine yönelik faaliyet yapıldığı, 1 katılımcının ise okulunda herhangi bir faaliyet yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu da okullarda değerler eğitimi çalışmalarının aktif olarak yapıldığını göstermektedir. Faaliyetlerin okullarda bulunan değerler kulübü tarafından belirli

³³ Elif Pırnaz, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine Ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri (Kahramanmaraş İli Örneği)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).

gün ve haftalar ile ilişkilendirilerek, her ay yapıldığı ve yapılan en fazla çalışmanın pano çalışması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değerler eğitimine yönelik yapılan diğer faaliyetler şiir, kompozisyon ve resim yarışmaları, derslerde sunum ve etkinlik çalışmaları ile toplum hizmeti çalışmalarıdır.

4.1.2. Kişisel olarak değerler eğitimine yönelik hangi faaliyetleri yaptıklarına yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulgular sonucunda çalışmaya katılan 10 katılımcı da değerler eğitimine yönelik kişisel faaliyet gerçekleştirmektedir. Bu da katılımcıların kişisel olarak da değerler eğitimi çalışmalarını aktif olarak gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Bu yapılan çalışmalar; öğrencilerle değerlere yönelik sınıf panosu hazırlama, yaratıcı drama çalışmaları, film-video ve konuşma izletme, soru cevap, örnek olay ve tarihten anekdotlar aktararak değerlerin aktarılmasıdır. Elde edilen bulgular sonucunda özel olarak değerler eğitimine yönelik bir katılımcının Atatürk'e Mektup yarışması yaptırdığı, bir katılımcının ise LÖSEV için kumbara oluşturduğu ve bağış toplayarak değerleri kavratmaya çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Pınaz (2020) çalışmasında eğitim ve öğretim ortamlarının etkili ve nitelikli bir şekilde gerçekleşmesi için öğretmenlerin çeşitli etkinliklerden, yöntem ve tekniklerden yararlanması gerektiği Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin de kök değerler eğitimi esnasında çeşitli etkinliklerden yararlandıklarını, derslerinde yöntem ve teknikler kullandıklarını belirtmiştir. Öğretmenler anlatım, soru cevap tekniği, drama, örnek olay, gezi, hikaye, şiir ve kompozisyon yazdırma, pano sergileri, ağaç dikme, örnek verme, tavsiyede bulunma, rol ve model olma, atasözü, anekdot, önemli şahsiyetlerinin hayatından yararlanma, grup çalışmaları yaptırma, tartışma gibi yaklaşım, yöntem ve tekniklerden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Pınaz'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

4.2. Ders kitabı haricinde derste Nutuk tan yararlanılmasına yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların tamamı Nutuk'tan metinlere derslerinde yer vermektedir. Nutuk'un referans metinlerden oluşması, konularımızla doğrudan ilgili olması, olayların ilk ağızdan aktarılmasının duygusal da bir boyut kazandırması dolayısıyla Nutuk'un derste kullanılan ders kitabı haricinde, öğretmenler tarafından kullanılan ikinci kaynak olarak kullanıldığını göstermektedir. Katılımcılardan elde edilen bulgulardan yola çıkarak Nutuk'ta yer alan Atatürk'ün sözlerini LGS kapsamında yer alan soruları çözerken kullandıkları ve bu sözleri analiz ederek soruları çözdükleri görülmüştür. Bununla birlikte LGS dolayısıyla test çözümüne ağırlık verildiği bundan dolayı da Nutuk'ta yer alan metinlere derste istenildiği ölçüde vakit ayrılamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan (2020) tarafından hazırlanan "Nutuk'ta geçen bazı konuların 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularının, Atatürk'ün bizzat kaleme aldığı Nutuk'ta yer alan konularla aynı olduğu ve Nutuk'un söz konusu ders için birinci elden bir kaynak olarak kullanılabilceği bu yüzden de TTKB'nin ders kitabı yazımına dair, kitaplarda konulara ayrılması gereken yer ile ilgili oranlar da göz önünde bulundurularak Nutuk'tan mümkün olduğu kadar fazla yararlanılması gerektiği kanaatine varılmıştır.³⁴ Doğan'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

³⁴ Beyza Doğan, "Nutuk'ta geçen bazı konuların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020).

4.3. Nutuk'un geneline bakıldığında içeriğinde yer aldığı düşünülen değerlere yönelik sonuçlar

Nutuk'ta TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programında yer alan 21 değerden 20'si yer almaktadır. Katılımcıların Nutuk'un içeriğinde yer aldığını düşündükleri 20 değerden sadece 10 değere (vatanseverlik, dayanışma, adalet, özgürlük, barış, eşitlik, bağımsızlık, sorumluluk, duyarlılık, çalışkanlık) değindikleri, 10 değerden (saygı, sevgi, dostluk, sabır, dürüstlük, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik ve aile birliğine önem verme) ise hiç bahsetmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 33 farklı ifade kullandıkları (milli birlik ve beraberlik, vatan ve millet sevgisi, fedakarlık, zorluklarla mücadele, bayrak sevgisi, güven, akıl ve bilim, milliyetçilik, akılcılık, çağdaşlık, aklını kullanma, azim, kararlılık, millete verilen değer, özgüven, farklı milletlere saygı, üstün düzeyde insan sevgisi, barış tutkusu, vatan toprağına bağlılık, ülke içinde farklı görüşlere saygı, birliktelik, açık sözlülük, millet sevgisi, empati, sadakat, eleştirel düşünme, engin bir ulus ve yurt sevgisi, yeniliklere açık olma, düşünce ve uygulamalarında yapıcı, yaratıcı, kapsayıcı, yönlendirici ve geliştirici bir ölçüye yer verme, bütün uygulamalarında akıl ve bilim yolunu ön planda tutma, kültür değerlerini devlet felsefesinin temeline yerleştirme, ulusal değerleri çağdaş değerlerle yoğuran yapıcı bir sentez gücüne sahip olma, derinlemesine bir sezgi gücü ve uzak görüşlülük) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 20 değerini sadece 10'una yani yarısına değinmesi, 10 katılımcıdan sadece 1'inin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 3'ünün ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 9'u tarafından 21 değerinin dışında 33 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin Nutuk'ta yer alan değerler ve değer ifadeleri konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıklarını göstermektedir.

4.4. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 üniteye değerlerin dağılımına yönelik sonuçlar

4.4.1. Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı birinci ünitesi Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde 21 değerden 14 değer (bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, eşitlik, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, çalışkanlık, duyarlılık, saygı, estetik, adalet, aile birliğine önem verme, sabır) yer almakta, 7 değer (barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, yardımseverlik, tasarruf, öz denetim) yer almamaktadır. Katılımcıların Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer alan 14 değerden 9 değere (vatanseverlik, sorumluluk, çalışkanlık, saygı, özgürlük, sabır, duyarlılık, dayanışma, aile birliğine önem verme) değindikleri 5 değere (bağımsızlık, eşitlik, bilimsellik, estetik, adalet) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde ders kitabında yer almayan 3 değer (sevgi, dürüstlük, öz denetim) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 18 yanlış ifade kullandıkları (cesaret, akıl ve bilim, vatan, bayrak ve millet sevgisi, aile içerisindeki sevgi ve saygı, Türk büyüklerine saygı, vatan ve millet sevgisi, vatan sevgisi, millet sevgisi, milliyetçilik, tarih bilinci, aile sevgisi, hoşgörülük, hoşgörü, lider, özgüven, azim, kararlı, zorluklarla mücadelede kendinden çok toplumun-vatanın çıkarlarını ön planda tutması) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 14 değerini sadece 9'una değinmesi, ders kitabında yer almayan 3 değerini yer aldığını belirtmeleri, 10 katılımcıdan sadece 3'ünün hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 2'sinin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 7'si tarafından 21 değerinin dışında 18 farklı değer

ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 18 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.4.2. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı ikinci ünitesi Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar'da 21 değerden 15 değer (barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, yardımseverlik, öz denetim, bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, saygı, çalışkanlık) yer almakta 6 değer (bilimsellik, estetik, tasarruf, aile birliğine önem verme, sabır, adalet) yer almamaktadır. Katılımcıların Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer alan 15 değerden 7 değere (bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık) değindikleri, 8 değere (barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, yardımseverlik, öz denetim, saygı, çalışkanlık) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 17 yanlış ifade kullandıkları (vatan sevgisi, milli birlik ve beraberlik, kararlılık, fedakârlık, vatan ve millet sevgisi, demokratikleşme, birlik, ileri görüşlülük, ulusal egemenlik, beraberlik, milli birlik, millet sevgisi, liderlik, paylaşma, yardımlaşma, mücadeleçilik, milli bilinç) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 15 değerinde sadece 7'sine değinmesi, 10 katılımcıdan sadece 2'sinin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 1'inin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 8'i tarafından 21 değer dışında 17 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 17 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.4.3. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı üçüncü ünitesi Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm'de 21 değerden 16 değer (vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, dayanışma, eşitlik, sorumluluk, duyarlılık, barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik) yer almakta 5 değer (saygı, estetik, adalet, aile birliğine önem verme, sabır) yer almamaktadır. Katılımcıların Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer alan 16 değerden 7 değere (vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, dayanışma, eşitlik, sorumluluk, duyarlılık) değindikleri 9 değere (barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 23 yanlış ifade kullandıkları (vatan sevgisi, milli birlik ve beraberlik, tam bağımsızlık, fedakârlık, vatan ve millet sevgisi, özgüven, paylaşma, yardımlaşma, birlik- beraberlik, kararlılık, birlik, beraberlik, toplumsal dayanışma, özgürlük ruhu, bilinç, demokratikleşme, öz saygı, mücadeleçilik, inanç, sabır, azim, vatan-millet-bayrak sevgisi, zorluklara rağmen mücadeleden vazgeçmemek) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 16 değerinde sadece 7'sine değinmesi, 10 katılımcıdan sadece 2'sinin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 8'i tarafından 21 değer dışında 23 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 23 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmedikleri sonucunu göstermektedir. Bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteye yer alan değerler konusunda

yeterli bilgiye sahip olmadıkları, 23 yanlış değer ifadesi kullanarak, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.4.4. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı dördüncü ünitesi Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye’de 21 değerden 17 değer (sorumluluk, çalışkanlık, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik, barış, saygı, sevgi, dostluk, dayanışma, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme) yer almakta 4 değer (duyarlılık, dürüstlük, adalet, sabır) yer almamaktadır. Katılımcıların Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer alan 17 değerden 6 değere (sorumluluk, çalışkanlık, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik) değindikleri 11 değere (barış, saygı, sevgi, dostluk, dayanışma, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem verme) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde ders kitabında yer almayan 1 değer (duyarlılık) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 18 yanlış ifade kullandıkları (çağdaşlık, akıl ve bilim, çağdaşlaşma, modernlik, özgüven, yardımlaşma, kararlılık, ilerleme, birleştirici, inanç, sabır, değişim, azim, cesaret, birlik ve beraberliğin önemi, milli birlik ve beraberlik, kadın erkek eşitliği, gelişmeyi hedef alan yenilikçi bireyler) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 17 değerinde sadece 6’sına değinmesi, ders kitabında yer almayan 1 değer yer aldığını belirtmeleri, 10 katılımcıdan sadece 1’inin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 6’sının ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 9’u tarafından 21 değer dışında 18 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 18 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.4.5. Demokratikleşme Çabaları ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı beşinci ünitesi Demokratikleşme Çabalarında 21 değerden 9 değer yer almakta (bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, çalışkanlık, saygı, sevgi) , 12 değer (eşitlik, duyarlılık, barış, dostluk, yardımseverlik, aile birliğine önem verme, dürüstlük, tasarruf, estetik, adalet, öz denetim, sabır) yer almamaktadır. Katılımcıların Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer alan 9 değerden 5 değere (bağımsızlık, vatanseverlik, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük) değindikleri 4 değere (çalışkanlık, saygı, sevgi, dayanışma) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Demokratikleşme Çabaları ünitesinde ders kitabında yer almayan 3 değer (adalet, eşitlik, duyarlılık) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 15 yanlış ifade kullandıkları (demokratikleşme, insan hakları, milli egemenlik, kadın hakları, demokrasi, demokratik tutum, işbirliği, dış politikada eşitlik, milli birlik ve beraberlik, sabır, milli bilinç, demokratik yaşam, farklı görüşlere saygı, milli kimlik, milli irade) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 9 değerinde sadece 5’ine değinmesi, ders kitabında yer almayan 3 değer yer aldığını belirtmeleri, 10 katılımcıdan sadece 1’inin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 5’inin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 9’u tarafından 21 değer dışında 15 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli

bilgiye sahip olmadıklarını, 15 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.4.6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı altıncı ünitesi Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasında 21 değerden 10 değer yer almakta (bağımsızlık, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, saygı, barış, dostluk, dürüstlük, adalet), 11 değer (vatanseverlik, eşitlik, sevgi, çalışkanlık, duyarlılık, yardımseverlik, tasarruf, estetik, öz denetim, sabır, aile birliğine önem verme) yer almamaktadır. Katılımcıların Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer alan 10 değerden 5 değere (bağımsızlık, dayanışma, sorumluluk, özgürlük, barış) değindikleri 5 değere (bilimsellik, dostluk, dürüstlük, adalet, saygı) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer almayan 3 değer (vatanseverlik, eşitlik, duyarlılık) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 19 yanlış ifade kullandıkları (tam bağımsızlık, hoşgörü, yardımlaşma, müteakabiliyet, işbirliği, barışçılık, uluslararası eşitlik, Misak-ı Milli, akılcılık, gerçekçilik, hukuka bağlılık, demokrasi, vatan ve millet sevgisi, milli menfaatleri esas alma, yenilikçi düşünme, milli birlik ve beraberlik, özveri, uluslararası ilişkilerde karşılıklı saygı, sorunları barışçı yönlerden çözme) sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 10 değer (vatanseverlik, eşitlik, duyarlılık) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 19 yanlış ifade kullandıkları (tam bağımsızlık, hoşgörü, yardımlaşma, müteakabiliyet, işbirliği, barışçılık, uluslararası eşitlik, Misak-ı Milli, akılcılık, gerçekçilik, hukuka bağlılık, demokrasi, vatan ve millet sevgisi, milli menfaatleri esas alma, yenilikçi düşünme, milli birlik ve beraberlik, özveri, uluslararası ilişkilerde karşılıklı saygı, sorunları barışçı yönlerden çözme) sonucuna ulaşılmıştır.

4.4.7. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde kazanımlar kapsamında ders kitabında hangi değerlerin verildiğine, değerleri yeterli bulup bulmadıklarına ve eksikliklerine yönelik sonuçlar

TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı altıncı ünitesi olan Atatürk'ün Ölümü ve Sonrasında 21 değerden 9 değer yer almakta (bağımsızlık, vatanseverlik, eşitlik, dayanışma, bilimsellik, dostluk, çalışkanlık, özgürlük, barış), 12 değer (sorumluluk, sevgi, duyarlılık, saygı, yardımseverlik, dürüstlük, tasarruf, estetik, adalet, öz denetim, aile birliğine önem verme, sabır) yer almamaktadır. Katılımcıların Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer alan 9 değerden 5 değere (bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, çalışkanlık, barış) değindikleri 4 değere (eşitlik, bilimsellik, dostluk, özgürlük) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer almayan 3 değer (saygı, sevgi, sorumluluk) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 14 yanlış ifade (Türk büyüklerine saygı, fedakârlık, vefa, demokratik tutum, demokrasi, vefalı olmak, insan sevgisi, barışçılık, milli kahramanlara sahip çıkma, milli değerlere sahip çıkma, uluslararası hukuka bağlılık, atasına olan sevgi, atasına olan bağlılık, atasına olan minnettarlık) kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 9 değer (vatanseverlik, eşitlik, dayanışma, çalışkanlık, barış) değindikleri 4 değere (eşitlik, bilimsellik, dostluk, özgürlük) değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulardan katılımcıların Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer almayan 3 değer (saygı, sevgi, sorumluluk) de yer aldığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 14 yanlış ifade (Türk büyüklerine saygı, fedakârlık, vefa, demokratik tutum, demokrasi, vefalı olmak, insan sevgisi, barışçılık, milli kahramanlara sahip çıkma, milli değerlere sahip çıkma, uluslararası hukuka bağlılık, atasına olan sevgi, atasına olan bağlılık, atasına olan minnettarlık) kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşündürmektedir. Katılımcıların 14 yanlış değer ifadesi kullanmasından değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersini anlatırken 7 ünite içerisinde üzerinde durdukları değerlere yönelik sonuçlar

4.5.1. Bir Kahraman Doğuyor ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde 21 değerden 14'ü yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durması gereken bu 14 değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, saygı, çalışkanlık, adalet, estetik, aile birliğine önem verme ve sabırdır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 14 değerden 9 değer üzerinde durdukları, 5 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 9 değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, çalışkanlık, aile birliğine önem verme; üzerinde durmadıkları 5 değer bilimsellik, saygı, adalet, sabır ve estetikdir. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 23 (vatan ve millet sevgisi, hoşgörü, çok yönlülük, akıl ve bilim, Türk büyüklerine saygı, millet sevgisi, sabır, kendine olan saygı, fedakarlık, okuma ve öğrenme, yardımlaşma, azim, farklıklara saygılı olmak, arkadaş sevgisi, değişimden korkmamak, kararlı olmak, yeniliklere açık olmak, vatan sevgisi, eğitimin önemi, eleştirel düşünme, olayları sebep-sonuç ilişkisiyle yorumlayabilme, tarih bilinci, empati kurabilme) farklı ifade kullanmıştır.

Bu ünite içerisinde oran olarak ilk üç sırada yer alan değerler vatanseverlik, bilimsellik ve özgürlüktür. Ancak katılımcıların vatanseverlik ve özgürlük değerinin üzerinde durdukları; bilimsellik değerinin ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 14 değerden sadece 9'unun üzerinde durup 5 değer üzerinde durmamaları, üzerinde durmadıkları 5 değerden biri olan bilimsellik değerinin bu ünite içerisinde yoğun olarak yer aldığı halde değinmemeleri, 10 katılımcıdan sadece 1'inin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 3'ünün ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 9'u tarafından 21 değer dışında 23 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 23 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.2. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde 21 değerden 15'i yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durması gereken bu 15 değer barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, yardımseverlik, öz denetim, bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, eşitlik, özgürlük, duyarlılık, saygı, çalışkanlıktır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 15 değerden 6 değer üzerinde durdukları 9 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 6 değer bağımsızlık, vatanseverlik, sorumluluk, eşitlik, özgürlük ve duyarlılık; üzerinde durmadıkları 9 değer barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, yardımseverlik, öz denetim, dayanışma, saygı ve çalışkanlıktır. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 11 (Millî birlik ve beraberlik, vatan sevgisi, tam bağımsızlık, millet sevgisi, vatanın önemi, bağımsızlığa olan düşkünlük,

vatan ve millet sevgisi, ulusal egemenlik, kararlılık, mücadelecilik, olaylara karşı duyarlı olabilmek) farklı ifade kullanmıştır.

Bu ünite içerisinde oran olarak ilk üç sırada yer alan değerler bağımsızlık, vatanseverlik ve dayanışmadır. Ancak katılımcıların bağımsızlık ve vatanseverlik değerinin üzerinde durdukları; dayanışma değerinin ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 15 değerden sadece 6'sının üzerinde durup 9 değer üzerinde durmamaları, üzerinde durmadıkları 9 değerden biri olan dayanışma değerine bu ünite içerisinde yoğun olarak yer aldığı halde değinmemeleri, 10 katılımcıdan sadece 3'ünün hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 3'ünün ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 7'si tarafından 21 değer dışında 11 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 11 yanlış değer ifadesi kullanmaları nedeniyle, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.3. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde 21 değerden 16'sı yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durmaları gereken bu 16 değer vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, dayanışma, eşitlik, sorumluluk, duyarlılık, barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim ve yardımseverliktir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 16 değerden 7 değer üzerinde durduklarını 9 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 7 değer vatanseverlik, bağımsızlık, özgürlük, dayanışma, eşitlik, sorumluluk, duyarlılık; üzerinde durmadıkları 9 değer barış, sevgi, dostluk, dürüstlük, bilimsellik, çalışkanlık, tasarruf, özdenetim, yardımseverliktir. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 13 (millî birlik ve beraberlik, vatan sevgisi, tam bağımsızlık, sabır, kararlılık, inisiyatif alma, yardımlaşma, toplumsal dayanışma, disiplin, mücadelecilik, millet sevgisi, fedakarlık, zorluklara rağmen mücadeleden vazgeçmemek) farklı ifade kullanmıştır.

Bu ünite içerisinde ilk üç sırada yer alan değerler bağımsızlık, vatanseverlik ve dayanışmadır. Katılımcıların bu üç değer üzerinde durdukları sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 16 değerden sadece 7'sinin üzerinde durup 9 değer üzerinde durmamaları, 10 katılımcıdan sadece 3'ünün hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 1'inin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 7'si tarafından 21 değer dışında 13 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 13 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.4. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde 21 değerden 17'si yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durmaları gereken bu 17 değer sorumluluk, çalışkanlık, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik, barış, saygı, sevgi, dostluk, dayanışma, estetik, bilimsellik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik ve aile birliğine önem vermedir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre 17 değerden 8 değer üzerinde durdukları, 9 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 8 değer sorumluluk, çalışkanlık, eşitlik, özgürlük, bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma ve bilimsellik

üzerinde durmadıkları 9 değer barış, saygı, sevgi, dostluk, estetik, tasarruf, özdenetim, yardımseverlik, aile birliğine önem vermedir. Katılımcılar duyarlılık ve adalet değerinin üzerinde durduklarını belirtirler de bu iki değer bu ünite içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 15 (çağdaşlık, çağdaşlaşma, özgüven, akıl ve bilim, akıl ve bilimin önemi, yenilikler, birleştirici, yeniliklere açık olma, modernlik, milli kimlik, sabırlı olma, disiplinli olma, ilerleme, değişim, yenilikçi) farklı ifade kullanmıştır.

Bu ünite içerisinde oran olarak ilk üç sırada yer alan değerler bağımsızlık, eşitlik ve bilimselliklerdir. Katılımcıların bu üç değere de değindikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 17 değerden sadece 8'inin üzerinde durup 9 değer üzerinde durmamaları, bu üniteye yer almadığı halde iki değer üzerinde durduklarını belirtmeleri, 10 katılımcıdan sadece 3'ünün hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 5'inin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 7'si tarafından 21 değer dışında 15 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 15 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.5. Demokratikleşme Çabaları ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Demokratikleşme çabaları ünitesinde 21 değerden 9'u yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durması gereken bu 9 değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, çalışkanlık, saygı ve sevgidir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 9 değerden 5 değer üzerinde durduklarını 4 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 5 değer özgürlük, bağımsızlık, sorumluluk, vatanseverlik, bilimsellik üzerinde durmadıkları 4 değer dayanışma, çalışkanlık, saygı ve sevgidir. Katılımcılar eşitlik, adalet ve duyarlılık değerinin üzerinde durduklarını belirtirler de bu üç değer bu ünite içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 12 (demokrasi, demokratikleşme, kadın hakları, demokratik tutum, işbirliği, milli egemenlik, adil ve eşit bir yönetim, ulusal egemenlik, özgür düşünce, insan hakları, milli irade, Atatürk ve devrimlerine yönelik tehditler) farklı ifade kullanmıştır. Bu ünite içerisinde oran olarak ilk yedi değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, çalışkanlıktır. Katılımcıların bu 7 değerlerden çalışkanlık ve dayanışmanın üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların 9 değerden sadece 5'inin üzerinde durup 4 değer üzerinde durmamaları, üzerinde durduklarını belirttikleri 3 değer ders kitabında yer almıyor olması, ünite içerisinde yoğun olarak yer alan 7 değerden 2'sinin üzerinde durmamaları, 10 katılımcıdan sadece 2'sinin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 4'ünün ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 8'i tarafından 21 değer dışında 12 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 12 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde 21 değerden 10'u yer almaktadır. Ders kitabından elde ettiğimiz bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durması gereken bu 10 değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, bilimsellik, sorumluluk, özgürlük, çalışkanlık, saygı, barış ve sevgidir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 10

değerden 7 değer üzerinde durdukları 3 değer üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 7 değer bağımsızlık, vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, özgürlük, barış, saygı üzerinde durmadıkları 3 değer bilimsellik, çalışkanlık ve sevgidir. Katılımcılar eşitlik değerinin üzerinde durduklarını belirtse de değer bu ünite içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 15 (yardımlaşma, tam bağımsızlık, vatan ve millet sevgisi, duyarlı, barışçılık, demokrasi, uluslararası denklik, gerçekçi, barışçı, Misak-ı Milli, akıl, maddi ve manevi değerler, özgürlükçü, hukuka bağlılık, özveri) farklı ifade kullanmışlardır.

Bu ünite içerisinde oran olarak ilk üç sırada yer alan değerler barış, dayanışma ve bağımsızlıktır. Katılımcıların bu üç değere de değindikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 10 değerden sadece 7 'sinin üzerinde durup 3 değer üzerinde durmamaları, üzerinde durduklarını belirttikleri bir değer aslında bu ünite içerisinde yer alan değerler arasında yer almadığı, 10 katılımcıdan sadece 2'sinin hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 1'inin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 8'i tarafından 21 değer dışında 15 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 15 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.5.7. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesini derste öğrenciye aktarırken hangi değerler üzerinde durdukları, değerleri nasıl ve hangi yöntemler ile verdiklerine yönelik sonuçlar

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde 21 değerden 9'u yer almaktadır. Ders kitabından elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların bu üniteyi öğrenciye aktarırken üzerinde durması gereken 9 değer bağımsızlık, vatanseverlik, eşitlik, dayanışma, bilimsellik, dostluk, çalışkanlık, özgürlük, barıştır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu 9 değerden 5'inin üzerinde durdukları, 4 değer ise üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde durdukları 5 değer barış, bağımsızlık, çalışkanlık, vatanseverlik ve dostluk üzerinde durmadıkları 4 değer eşitlik, bilimsellik, dayanışma ve özgürlüktür. Katılımcılar saygı, sevgi, sorumluluk ve duyarlılık değerinin üzerinde durduklarını belirtse de bu 4 değer bu ünite içerisinde yer almamaktadır. Bununla birlikte katılımcılar değer olarak ifade ettikleri ancak doğru değer ifadesi olmayan 16 (vatan ve millet sevgisi, tam bağımsızlık, Türk büyüklerine saygı, özgüven, minnet, sadakat, ülkemizi sevmek, demokratik tutum, cesaret, vefa, demokrasi, gerçekçilik, tarihsel empati, vefalı olmak, barışçılık, uluslararası hukuka uygunluk) farklı ifade kullanmıştır.

Bu ünite içerisinde oran olarak ilk dört sırada yer alan değerler barış, dostluk, bilimsellik ve özgürlüktür. Katılımcıların bu dört değerden barış ve dostluğa değindikleri ancak bilimsellik ve özgürlüğe değinmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların 9 değerden sadece 5'inin üzerinde durup 4 değer üzerinde durmamaları, üzerinde durduklarını belirttikleri 4 değer bu ünite içerisinde yer almaması, bu ünite içerisinde yoğun olarak yer aldığı halde iki değere değinmemeleri, 10 katılımcıdan sadece 4'ünün hiç yanlış değer ifadesi kullanmaması, 2'sinin ise hiç doğru değer ifadesi kullanmaması, katılımcıların 6'sı tarafından 21 değer dışında 16 farklı değer ifadesi kullanılması öğretmenlerin bu üniteye yer alan ve yer almayan değerler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, 16 yanlış değer ifadesi kullanmaları, değer ifadelerini de tam olarak bilmediklerini göstermektedir.

4.6. Değerlerin öğretimi sırasında kullandıkları yöntem ve tekniklere yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulgular sonucunda katılımcıların değerleri öğrenciye aktarırken kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerinde ilk iki sırayı geleneksel öğretim yöntemlerinden olan anlatım ve tartışma yönteminin aldığı görülmektedir. Geleneksel öğretim yöntemleri öğrencinin pasif kaldığı, derse sadece söz verildiğinde katıldığı, sonucunun genelde dersten sıkılma ve zevk alamama şeklinde son bulduğu yöntemler olarak belirtilir.³⁵ Öğretim programında da ifade edildiği üzere aktif öğretim yöntemleri öğrencinin derste aktif rol aldığı, dersin akışına yön verdiği, dersin canlı tutulduğu, merak uyandırdığı ve zevk aldığı bunun sonucunda da kalıcı öğrenmenin gerçekleştiği yöntemlerdir.³⁶

Pırnaz'ın (2020) yüksek lisans çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerine değerleri verirken hangi yöntem ve teknikleri kullandıkları sorulmuş sosyal bilgiler öğretmenleri değerler öğretimi esnasında çeşitli etkinliklerden yararlandıklarını, derslerinde çeşitli yöntem ve teknikler kullandıklarını belirtmişlerdir.³⁷ Öğretmenler anlatım, soru cevap tekniği, drama, örnek olay, gezi, hikaye, şiir ve kompozisyon yazdırma, pano sergileri, ağaç dikme, örnek verme, tavsiyede bulunma, rol ve model olma, atasözü, anekdot, önemli şahsiyetlerinin hayatından yararlanma, grup çalışmaları yaptırma, tartışma gibi yaklaşım, yöntem ve tekniklerden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Altıntaş (2014) çalışmasında öğretmenlerin değer öğretiminde yararlandıkları etkinliklerin; drama, soru ve cevap, anlatım, gezi, tartışma ve grup çalışmaları yapmak olarak açıklanmıştır.³⁸ Bu çalışmada elde edilen sonuçlar bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bunun yanında çalışmamızın sonuçlarını destekler nitelikte şu çalışmalarda vardır. Tokdemir (2007) çalışmasında öğretmenlerin değerler eğitiminde kullandıkları yöntemleri; anlatım, soru ve cevap, örnek olay, tartışma, drama, anı ve biyografilerden, büyük şahsiyetlerden yararlandıklarını ifade etmiştir.³⁹ Başçı (2012) çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer kazandırırken yaptıkları etkinlikleri; drama, örnek olay, şiir, hikâye ve kompozisyon yazdırma, sosyal projeler verme, ahlaki ikilemden yararlanma, geziler düzenlediklerini ve atasözleri gibi etkinliklerden yararlandıklarını belirtmiştir.⁴⁰ Yiğittir ve Öcal'ın (2011) çalışmasında öğretmenlerin değer eğitimini kazandırmak için yaptıkları çalışmalar arasında ağaç dikme, model-örnek olma, empati yapma, çeşitli yerlere gezi düzenleme, örnek olay ve araştırma yapma gibi etkinlikler yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır.⁴¹ Gür, Koçak, Şirin, Şafak ve Demircan (2015) çalışmasında öğretmenlerin drama ve tiyatro etkinlikleri, model olma, pano ve sergi çalışmaları gibi etkinlikler yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır.⁴² Can (2008) çalışmasında öğretmenlerin değer öğretimi sırasında tartışma, drama, örnek olay, rol model olma gibi etkinlikler gerçekleştirdikleri

³⁵ Eleanor Duckworth, Helping students get to where ideas can find them. *The New Educator*, 5(3), (2009): 185-188; S. Krashen, *Principles and practice in second language acquisition*. (New York: Pergamon Press, 1982).

³⁶ Carl Rogers, ve Jerome Freiburg, *Freedom to learn* (3rd Ed.). Upper Saddle River, N.J. Merrill Publishing, 1994).

³⁷ Pırnaz, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine Ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri (Kahramanmaraş İli Örneği)" 2020.

³⁸ Esat Muhammed Altıntaş, "Öğretmenlerine Göre İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

³⁹ Muhammet Ahmet Tokdemir, "Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

⁴⁰ Zeynep. Başçı, "Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012).

⁴¹ Süleyman Yiğittir, ve Adem Öcal, "Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri" *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), (2011): 117-124.

⁴² Çağla Gür, Nurcan Koçak, Nurşen Şirin, Münire Şafak, ve Arzu Demircan, "İlköğretim Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Ankara örneği", *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), (2015): 78-91.

sonucuna ulaşmışlardır.⁴³ Batmaz ve Erdoğan'ın (2019) çalışmasında öğretmenlerin drama, somut çalışmalar yapma, sözlü ifade kullanma, rol-model olma, şiir ve kompozisyon yazdırma, sorumluluk vererek öğrencilere aktif çalışmalar yapma, değerlerle ilgili örnek sunma ve çözme çalışmaları yaptırdıkları sonucuna ulaşmışlardır.⁴⁴ Pınaz'ın çalışması ve onun sonucunu da destekleyen bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar bu araştırmanın da sonuçlarını destekler niteliktedir.

4.7. TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabında yer alan 7 ünitedeki konular ile Nutuk'ta yer alan konuların bağdaştırılması ve eşleştirdikleri değerlere yönelik sonuçlar

4.7.1. Bir Kahraman Doğuyor ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Bir Kahraman Doğuyor ünitesi, 1. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa da meydana gelen olaylar, Osmanlı'nın son dönemleri ve yaşanan gelişmeler, Mustafa Kemal'in çocukluğu, okul hayatı ve askerlik hayatına başlaması, 1. Dünya Savaşı öncesi yaşanan Trablusgarp, 1. Balkan ve 2. Balkan savaşlarını içermektedir. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre bu konular ile Nutuk'ta hangi konuları hangi değerler ile eşleştirdikleri sorulduğunda on katılımcıdan sadece biri Nutuk'un başlangıç tarihinin 1919 olduğunu bu yüzden bu üniteye hiçbir konu ile eşleştiremeyeceğini belirtmiştir. Katılımcılardan 9'unun ders kitabıyla eşleştirdikleri olaylar, zaman itibarıyla Nutuk'ta yer alan olaylar değildir. Bu açıdan katılımcıların sadece 1'i birinci ünite konuları ile Nutuk u doğru şekilde eşleştirmiştir. Katılımcıların 9'unun verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular sonucunda ünite kazanımları ve Nutuk'un eşleştirilmesi konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan, (2020) tarafından hazırlanan "Nutuk'ta geçen bazı konuların 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi" adlı yüksek lisans tezinde 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında, Bir Kahraman Doğuyor öğrenme alanında toplam dört tane kazanımın bulunduğu ancak Nutuk, 1919-1927 yılları arasını kapsadığından bu öğrenme alanı için Nutuk'tan yapılacak doğrudan bir alıntıya rastlanmadığı buna bağlı olarak da ders kitaplarına yansımadağı sonucuna ulaşılmıştır. Doğan'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

4.7.2. Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk' ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Millî Uyanış: Bağımsızlık Yolunda Atılan Adımlar ünitesi 1. Dünya Savaşına yol açan gelişmeler,1. Dünya Savaşı, İşgal yıllarında Anadolu, Cemiyetler ve Kuvayi Milliye, Kongreler Dönemi, Misak-ı Milli ve TBMM'nin açılması, TBMM'ye karşı çıkan isyanlar ve Sevr Antlaşmasının içermektedir. Nutuk içerik itibarıyla bu üniteye yer alan tüm konuları bünyesinde barındırmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı bu üniteye yer alan her olayı Nutuk'ta yer alan bölümler ile bağdaştırdıklarını belirtmiştir. Katılımcıların ders anlatımı sırasında

⁴³ Aran Can, Özge "Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

⁴⁴ Onur Batmaz ve Tolga Erdoğan, "Sınıf Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), (2019): 2681-2692.

Nutuk'tan Milli Mücadele hazırlık dönemi, Milli Mücadele dönemi, cemiyetler, Kuvayi Milliye, kongreler ve BMM'nin açılması konularını anlatırken yararlandıkları tespit edilmiştir. Nutuk ve ders kitabını bağdaştıran tüm katılımcıların bu üniteye en çok vatanseverlik değeri ile bağdaştırarak anlattıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.7.3. Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Millî Bir Destan: Ya İstiklal Ya Ölüm ünitesi Doğu ve Güney Cephesi, Batı Cephesi, Maarif Kongresi, Tekâlif-i Milliye Emirleri, Sakarya Meydan Savaşı, Büyük Taarruz, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Antlaşması ve sanat ve edebiyat eserlerinde milli mücadele konularını içermektedir. Nutuk içeriğinde bu üniteye işlenen tüm konuları ayrıntıları ile barındırmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı bu üniteye yer alan her olayı Nutuk'ta yer alan bölümler ile bağdaştırdıklarını belirtmiştir. Katılımcıların ders anlatımı sırasında Doğu cephesi, Güney cephesi, Batı cephesi ve Tekâlif-i Milliye Emirleri konularını anlatırken Nutuk'tan yararlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Nutuk ve ders kitabını bağdaştıran katılımcıların bu üniteye en çok bağımsızlık, dayanışma ve vatanseverlik değerleri ile bağdaştırarak anlattıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.7.4. Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Atatürkçülük ve Çağdaşlaşan Türkiye ünitesi Atatürk İlkeleri, Siyasi, Hukuk, Eğitim ve Öğretim, Toplumsal, Ekonomi, Sağlık alanında yapılan İnkılaplar, Cumhuriyet'in İlanı ve Atatürk ile ve İnkılaplarının esaslarını içermektedir. Nutuk içeriğinde bu üniteye işlenen konuların 1927 yılına kadar olan tarihsel dönemini ayrıntıları ile barındırmaktadır. Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların tamamı 1927 ye kadar yapılan İnkılapları Nutuk'ta yer alan bölümler ile bağdaştırdıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ders anlatımı sırasında saltanatın kaldırılması, halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Şapka Kanunu ve Medeni Kanun konularını anlatırken Nutuk'tan yararlandıkları tespit edilmiştir. Nutuk ve ders kitabını bağdaştıran katılımcılar bu üniteye yer alan değerlerin çağdaşlık ve akıl-bilim olduğunu belirtmiştir. Ancak çağdaşlık ve akıl-bilim adı altında herhangi bir değer bulunmamaktadır. Doğru değer ifadesi bilimsellik olsa da katılımcıların tamamı bu doğru ifadeyi kullanmamıştır.

4.7.5. Demokratikleşme Çabaları ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Demokratikleşme Çabaları ünitesi çok partili hayata geçiş, Mustafa Kemal'e suikast girişimi ve Cumhuriyet'e yönelik tehditleri içermektedir. Nutuk içeriğinde, bu ünite de yer alan Cumhuriyet Halk Fırkası ve Terakkiperver Halk Fırkasının kuruluşunu, Şeyh Sait isyanını ve Mustafa Kemal'e suikast girişimi konularını barındırmaktadır. Bulgular incelendiğinde katılımcılardan 5' inin ders kitabında yer alan olaylar ile Nutuk'ta yer alan olayları doğru olarak eşleştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların ders anlatımı sırasında siyasi partiler ve cumhuriyet karşıtlarıyla yapılan mücadeleler konusunda Nutuk'tan yararlandıkları görülmüştür. Katılımcıların 1'i bu üniteye Nutuk'tan yararlanmadığını belirtmiştir. Nutuk ve ders kitabını bağdaştıran katılımcılar bu üniteye yer alan değerleri yanlış ifadeler kullanarak belirtmiştir.

4.7.6. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ünitesi dış politikanın temel ilkeleri, Lozan Sonrasından kalan sorunlar (Yabancı okullar sorunu, dış borçlar sorunu, Musul sorunu, nüfus mübadelesi sorunu, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılması, Hatay sorunu, Balkan Antantı ve Sâdâbat Paktı'nı barındırmaktadır. Nutuk 1927 ye kadar olan süreci kapsadığı için 6. Ünite de yer alan konularda sadece 1927'ye kadar olan süreçte yaşanan olaylarla bağdaştırılabilmektedir. Bulgular incelendiğinde katılımcıların sadece 1'i Nutuk'un 1927 ye kadar süreçte yaşanan olayları kapsadığını bu yüzden Nutuk'un sadece belirli bir bölümünün (Lozan görüşmeleri) bu ünite ile bağdaştırılabileceğini, diğer kısımların ise bağdaştırılamayacağını belirtmiştir. Bu ünite de en yoğun yer bulan değer barış olsa da Nutuk ve ders kitabını bağdaştıran katılımcılardan sadece 1'i bu değerle eşleştirdiğini belirtmiştir.

4.7.7. Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde yer alan kazanımlar ve buna bağlı verilen değerler ile Nutuk'ta yer alan hangi olay veya olayları bağdaştırarak anlattıklarına ve hangi değerler ile eşleştirdiklerine dair sonuçlar

Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesi Atatürk'ün ölümü, Atatürk'ün eserleri, 2. Dünya Savaşı ve ülkemize etkileri ve Demokrat Parti dönemi konularını barındırmaktadır. Nutuk 1927 ye kadar olan süreci kapsadığı için 7. Ünite ile Nutuk, konular açısından bağdaştırılamamaktadır. Bulgular incelendiğinde katılımcıların sadece 4'ü Nutuk'un 1927 ye kadar süreçte yaşanan olayları anlattığını bu yüzden bu ünite ile Nutuk'un bağdaştıramayacaklarını belirtmiştir.

Doğan, (2020) tarafından hazırlanan "Nutuk'ta geçen bazı konuların 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi " adlı yüksek lisans tezinde 8. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında, Atatürk'ün Ölümü ve Sonrası ünitesinde beş kazanım bulunmakta ve bu kazanımlar için Nutuk'tan yapılacak doğrudan alıntılara rastlanmamıştır sonucuna ulaşılmıştır. Doğan'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

4.8. Verilen değerlerin istendik davranışa dönüşüp dönüşmediğine yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulguların sonucuna göre katılımcıların 6'sı verilen değerlerin istendik davranışa dönüştüğünü düşünürken 4'ü ise verilen değerlerin istendik davranışa dönüşmediğini düşünmektedir. Verilen değerlerin istendik davranışa dönüştüğünü düşünen katılımcılar öğrencilerin daha duyarlı ve sorumlu davrandıklarını, İnkılap Tarihi dersinin soyut bir ders olduğunu ve bu yüzden çocuklara soyut bir kavram olan vatan sevgisinin gerçek anlamda aktarıldığını belirtmişlerdir. Burada öğretim programında belirtilenin aksine bir sonuca varılmıştır. Çünkü soyut kavramlar genelde somuta dönüştürülerek verilse de katılımcılar soyut bir derste soyut kavramları daha rahat verdiklerini belirtmişlerdir. Bu da üzerinde düşünülmesi gereken bir durum sonucunu doğurmuştur. Katılımcılar istendik davranışa dönüştüğünü düşünürken diğer yandan aksaklıkların da olduğunu vurgulamışlardır. Dersin başlangıç aşamasında öğretmenler değerlerin üzerinde ayrıntılarıyla dururken daha sonraki dönemlerde ders kitabının yoğunluğu sınava hazırlık ve bunun stresi nedeniyle ve dışarıdan sosyal ve siyasal yanlış bilgilerin etkisiyle öğrencilerin ve öğretmenlerin kafalarının karışması sonucu dersin ve derste yer alan değerlerin istendiği şekilde kalıcı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dönüşmediğini düşünen katılımcılardan elde edilen sonuçlara göre bu durumun nedenleri; o zamana kadar değerlerin zaten oturmuş olması, öğrencilerin sınava çalışmaları bundan dolayı da değerlere odaklanmak yerine sınava odaklanmaları, müfredatta yer alan bilgilerin

değerlerin önüne geçmesi, yaş seviyesi olarak somut düşüncelerin ağır basması bu durumun da manevi değerlerin özümsemesinde zorluk oluşturması, benmerkezci düşünen bir kuşak olmaları ve manevi değerlerden çok maddi değerlere önem vermeleri sebebiyle olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcılar ders saatinin arttırılması, müfredat içindeki içeriğin biraz hafifletilmesi, vatan millet sevgisi, özgüven, birlik ruhu gibi değerlere konular içerisinde daha fazla atıfta bulunabilir önerilerinde bulunmuşlardır.

Pırnaz'ın (2020) çalışmasında sosyal bilgiler öğretmenleri, değer öğretiminden sonra gözlemledikleri davranışları olumlu davranışlar ve olumsuz davranışlar olmak üzere iki kategori bünyesinde ele almışlardır. Bazı öğretmenlerde olumlu ve olumsuz davranışlara yönelik her iki kategorideki görüşlerini kısmen değişiklik gösterdiklerine yönelik olarak belirtmişlerdir. Öğretmenler öğrencilerde görülen davranışlara yönelik; duyarlı davranış sergileme, farkındalık oluşturma, sorun çözme, rol ve model olma, içselleştirme ve öğrencilerde isteklilik gibi olumlu davranış gözlemlediklerini belirtirken, konuşmalar ile sınırlı kalması, ön yargı, veli duyarsızlığı ve değerlerin süreklilik göstermemesine yönelik olumsuz davranışlarda bulduklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmenlerde, öğrencilerin olumlu ve olumsuz davranışa yönelik kısa vadede değişim gösterdiğini ifade etmiştir. Pırnaz'ın elde ettiği sonuçlar, bu çalışmada elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

4.9. Değerleri verirken ders kitabı haricinde farklı kaynak kullanımına yönelik sonuçlar

Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların 6' sının değerlerin kazandırılması konusunda ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı bir kaynaktan yararlandığı, 4' ünün ise ders kitabı ve Nutuk haricinde farklı kaynaklardan yararlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabında yer alan görsellerin yetersiz olması, ders kitabının yoğunluk olarak LGS' ye yönelik bilgilerden oluşması nedeniyle değerlerin daha detaylı ele alındığı kaynaklara ihtiyaç duyulduğu için farklı kaynakları da kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların ders kitabı ve Nutuk haricinde; Turgut Özakman'ın Şu Çılgın Türkler, Ali Fuat Cebesoy'un Sınıf Arkadaşım Atatürk, Tarık Buğra'nın Küçük Ağa, Halide Edip Adıvar'ın Türk'ün Ateşle İmtihani, Ateşten Gömlek, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban romanları ile Cumhuriyet ve Milli mücadele dönemi yazarlarının hazırlamış olduğu eserler, Atatürk araştırma merkezi eserleri, dönem konusunda uzman olmuş tarihçi ve araştırmacıların eserleri, o dönemi yaşayanların ağzından mesela Kazım Karabekir'in hayatını anlattığı, onların aile ve yakınlarının (mesela kızı Timsal Hanım'ın) anıları, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar, Tarık Buğra, Turgut Özakman ve İlber Ortaylı'nın diğer kitaplarını kaynak olarak kullandıkları anlaşılmıştır.

5. Öneriler

1) Tüm bu verilerin sonucunda Nutuk değerler açısından oldukça zengin bir kaynaktır ve okullarda değerler eğitimi aktarılırken kaynak kitap olarak kullanılabilir.

2) Öğretmenlerin değer kavramlarını tam olarak bilmedikleri ortaya çıkmıştır. Öğretmenlere değerler konusunda kavram eğitimi üzerinde ayrıca durulmalıdır. Öğretmenlere değerler ve değerler eğitimi konusu gerek uzaktan gerek yüz yüze hizmet içi eğitimler yoluyla sağlanmalıdır.

3) Öğretmenlerin büyük bir bölümü adalet, barış, duyarlılık kavramlarına değinmemiştir. 21.yy' da toplumda meydana gelen küresel ve bölgesel anlaşmazlıklar bu kavramların ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Öğrencilerimize bu değerler de aktarılmalı, bu değerler ile erken yaşta tanışmaları sağlanmalıdır.

4) Dersi işlerken öğrencileri sadece sınava hazırlamak yerine değerler eğitimine de önem verilmelidir.

- 5) Öğretmen kılavuz kitapları yeniden basılarak öğretmenlere dağıtımı yapılmalıdır. Bu kitaplarda konular ve verilmesi gereken değerler ayrıntılı ve açıklamalı yer almalıdır.
- 6) Değerler eğitimi ayrı bir ders olarak okul müfredat programında yer alabilir.
- 7) Ders kitabına değerler ile ilgili yazılı bölümler eklenmeli öğrenci ders kitabından okuduğu bölüm sonunda hangi değer ile ilişkilendirebileceğini görmelidir.
- 8) Değerler sadece sunuş, anlatım ve soru-cevap gibi geleneksel yöntem ve teknikler ile değil otantik öğrenme dâhil modern yöntem ve tekniklerle de verilmelidir.
- 9) Ders kitapları görsel anlamda daha ilgi çekici bir görünüm kazanmalıdır.

Kaynakça

- Altıntaş, Esat.Muhammed. “Öğretmenlerine Göre İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Değer Öğretimi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Aran, Can Özge. “Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Bacanlı, Hasan. *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006).
- Başçı, Zeynep. “Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değer Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012).
- Batmaz Onur. ve Tolga. Erdoğan, “Sınıf Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine Yönelik Görüşleri” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(6), (2019): 2681-2692.
- Collier, K.G. *The Social Purposes of Education: Personal and Social Values in Education*, (London and New York: Routledge, 2013).
- Çağlayan, Ahmet. *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2013), 96-97.
- Çankırılı, Ali. *Ailede ve Okulda Değerler Eğitimi*. (İstanbul: Zafer Yayınları, 2015), 11.
- Doğan, Beyza. “Nutuk’ta geçen bazı konuların 8. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında yer alan kazanımlara ve ders kitaplarına göre incelenmesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2020).
- Doğan, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. (Ankara: Pegema Yayınları, 2004).
- Doğanay, Ahmet. *Değerler Eğitimi*. C. Öztürk (ed.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ankara: Pegeme Yayıncılık, 2006), 258.
- Duckworth, Eleanor. Helping students get to where ideas can find them. *The New Educator*, 5(3), (2009): 185-188;
- Ertürk, Selâhattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. (Ankara: Yelkenetepe Yayınları, 1972).
- Freakly, Mark. Gilbert. Burgh, ve Lyne. Tilt-MacSporan, *Values Education in Schools: A Resource Book for Student Inquiry, Camberwell*, (Vic.: ACER Press, 2008).
- Gür, Çağla., Nurcan. Koçak, Nursen. Şirin, Münire. Şafak, ve Arzu. Demircan, “İlköğretim Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları Güçlüklerin İncelenmesi: Ankara örneği”, *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), (2015): 78-91.
- Halstead, J. Mark. ve Monica. J. Taylor, Learning and teaching about values a revlew of recent research. *Cambridge Journal of Education*, (2000): 169.
- Hatch, J. Amos. *Doing Qualitative Research in Education Settings*, (New York: State University of New York Press, 2002).

- Hayes, Denis. *Promary Education, The Key Concepts*. (London: Routledge, 2006), 170.
- Hökelekli, Hayati. *Değerler Odaklı Eğitim*. (Değerler Eğitimi Merkezi Bülteni, 2006), 1, 50.
- Krashen, Stephen. *Principles and practice in second language acquisition*. (New York: Pergamon Press, 1982).
- Kuçuradi, İoanna. *İnsan ve Değerleri (Değer Problemi)*. (İstanbul: Yankı Yayınları, 1971), 58-59.
- MEB, 18. *Milli Eğitim Şûrası*. (2010). <https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328>. (Erişim Tarihi: 05.08.2021)
- MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu*. (Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2005).
- MEB, *İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (8. Sınıf)*. (Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2006).
- MEB, *İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretim Programı (8. Sınıf)*. (Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2018), 8.
- Philips, Rob. *Reflective Teaching Of History 11-18*. (London: Continuum, 2002), 24.
- Pınmaz, Elif. “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine Ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Kök Değerlere Yönelik Görüşleri (Kahramanmaraş İli Örneği)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).
- Rogers, Carl. ve Jerome. Freiburg, *Freedom to learn* (3rd Ed.). Upper Saddle River, N.J. Merril Publishing, 1994.
- Safran, Mustafa. *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri*, (İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2011), 131.
- Soudien, Crain. *Nelson Mandela (Comparative and International Education: Diversity of Voices)*. Sense Publishers: (Rotterdam: 2017).
- Şimşek Selçuk. (Edt.), *Sosyal Bilgiler ve Sınıf Öğretmenleri İçin Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 14-15.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli. Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 20.
- Tokdemir, Muhammet. Ahmet. “Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değer Eğitimi Hakkındaki Görüşleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*. (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014).
- Ulusoy Kadir. ve Bülent. Dilmaç, *Değerler Eğitimi*. (Ankara: Pegeme Akademi Yayıncılık, 2012), 6.
- Ulusoy Kadir. ve Refik. Turan (Edt.), *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. (Ankara: Pegeme Akademi Yayıncılık, 2019), 273.
- Yeşiltaş, Erkan. *Karakter ve Değerler Eğitimi*, (2014). (<http://blog.erkanyesiltas.com/wp-content/uploads/notlar/kvde.pdf>) (Erişim Tarihi:27 Haziran 2020), 91-94.
- Yıldırım, Ali. ve Hasan. Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013).
- Yiğittir, Süleyman. ve Adem. Öcal, “Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(20), (2011): 117-124.

Etik Kurulu İzni

ADÜ Evrak Tarih ve Sayısı: 13.09.2021-74202

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-84982664-050.01.04-74202
Konu : 2021/21-III Sayılı Karar (Adnan
ÖZTÜRK/Gülşah HANAYLI)

Sayın Dr. Öğr. Üyesi Adil Adnan ÖZTÜRK
Öğretim Üyesi

Danışmanlığını Dr. Öğretim Üyesi Adil Adnan ÖZTÜRK'ün yürüttüğü Gülşah HANAYLI'nın yüksek lisans tezi ile alakalı "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi" başlıklı araştırma için 13.09.2021 tarih ve 2021/21 sayılı Eğitim Araştırmaları Etik Kurulu Toplantımızda alınan III nolu karar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Doç. Dr. Sezai KOÇYİĞİT
Kurul Başkanı

Ek: Karar Sureti

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BS9L6DB2M7 Pin Kodu :27742 Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5740&eD=BS9L6DB2M7&eS=74202>
Adres: Eğitim Fakültesi Merkez Kampüs Aytepe Mevkii 09010 Efeler/Aydın Bilgi için: Gönül YARDIM
Telefon: 0256 214 20 23 Faks: 0256 214 10 61 Unvanı: Şef
e-Posta: egitimetik@adu.edu.tr Web: site.adu.edu.tr/etikkurulu/eaek/ Tel No: 3104
Kep Adresi: adnanmenderesuniversitesi@hs01.kep.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Ek 1: Karar Sureti

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

OTURUM TARİHİ	OTURUM SAYISI	KARAR NUMARASI
13.09.2021	21	III

Danışmanlığını Dr. Öğretim Üyesi Adil Adnan ÖZTÜRK'ün yürüttüğü Gülşah HANAYLI'nın yüksek lisans tezi ile alakalı "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi" başlıklı araştırmanın etik açıdan uygunluğu konusu görüşüldü.

Danışmanlığını Dr. Öğretim Üyesi Adil Adnan ÖZTÜRK'ün yürüttüğü Gülşah HANAYLI'nın yüksek lisans tezi ile alakalı "8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı ile Nutuk'ta Yer Alan Değerlerin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi" başlıklı araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna, **oy birliği** ile karar verildi.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Girayalp KARAKUŞ

İNTOBA

JHSSA

Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Amasya / Türkiye,
girayalp71@gmail.com

[DOI: 10.5281/zenodo.6481069](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481069)

ORCID: 0000-0001-6240-5490

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
04/07/2021

Kabul Tarihi
Accepted
27/07/2021

Derleme Makale

Review Article

TARİHYAZICILIĞI: TARİH ALANINDA FELSEFİ HERMENÖTİK NASIL YAPILIR?

Özet

Tarih nedir? Tarihyazıcılığı'nda izlenecek metod nasıl olmalıdır? Tarih-felsefe ilişkisi nedir ve ne zaman başlamıştır? gibi sorular bütün tarihçilerin günümüzdeki sorunsallarındandır. Bilindiği üzere antikiteden 18. yüzyıla kadar tarih pek de bilim dalı olarak görülüyor ve menkıbeye dayalı bir anlayış ile yazılıyordu. Bu sebeple Aristo gibi filozoflar tarih alanını küçümsüyor ve edebiyatın en alt dalı olarak değerlendiriyordu. Felsefenin tarih ile ilgilenmesi ile birlikte tarih bilim hâline gelmiştir diyebiliriz. 18. yüzyıl ile birlikte modern tarihyazıcılığı başlamıştır. Felsefenin eleştirel düşünüş metodunu alan tarihçiler yeni bir kavram ile karşılaşılıyordu. "Hermenötik (Yorumbilim)". Bu kavram aynı zamanda tarihçileri interdisipliner çalışmaya yönlendiren yeni bir ide idi.

Tarih biliminin doğa bilimleri gibi nesnel olmadığını bütün toplum bilimciler kabul etmektedir. Çünkü tarihçilerin muhafaza ettiği belgeleri kendi sosyo-kültürel yapının anlayışına göre yorumlama ihtimali yüksektir. Yani tarihçiler içinde yetiştikleri toplumun tinine (geist) göre olay ve olguları yorumlayabilmektedir. Çalışmamda tarihçilerin tarihi olayları nasıl yorumladıkları dile getirilmiş ve nesneliğe tam olarak ulaşamaları da bunu minimize edebilmek için neler yapmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Tarih, Hermenötik, Tarihyazıcılığı, Metodoloji.

ATIF: KARAKUŞ, Girayalp, "Tarihyazıcılığı: Tarih Alanında Felsefi Hermenötik Nasıl Yapılır?", *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (218-225)

CITE: KARAKUŞ, Girayalp, "Historiography: How to do Philosophical Hermeneutics in History?", *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (218-225)

turnitin

Screened by

HISTORIOGRAPHY: HOW TO DO PHILOSOPHICAL HERMENEUTICS IN HISTORY?

Abstract

What is the history? What should be the method to be followed in historiography? What is the relationship between history and philosophy and when did it start? Such questions are among the current problematics of all historians. As it is known, from antiquity to the 18th century, history had not seen as a science. And it was written with an understanding based on legend. For this reason, philosophers like Aristo underestimated the field of history and regarded it as the lowest branch of literature. We can say that history has become a science branch as philosophy deals with history. With the 18th century, modern historiography has begun. Historians who took the critical thinking method of philosophy were faced with a new concept. “Hermeneutics (Hermeneutics)”. This concept was also a new idea that led historians to interdisciplinary work.

All social scientists accept that the science of history is not objective like the natural sciences. Because historians are likely to interpret the documents they preserve according to the understanding of their own socio-cultural structure. In other words, historians can interpret events and facts according to the spirit (geist) of the society in which they grew up. In my study, it is expressed how historians interpret historical events. How historians interpret historical events is expressed in my work, and even if they do not reach objectivity completely, it is stated what historians should do to minimize this.

Key Words: Philosophy, History, Hermeneutics, Historiography, Methodology.

1. Giriş

Sosyal bilimler içerisinde ele alınan tarih; geçmişte olan olaylar veya bunlar hakkındaki belgelerin verileridir. Belgelere dayandırılmayan veya geçerli sayılabilecek kaynaklarla desteklenemeyen geçmiş; tarih biliminin konusu olarak algılanamaz. “Tarih” sözcüğü hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu, yani yaşanmış geçmişi adlandırmakta kullanılır; hem de bu sözcükle, bu yaşanmış geçmişi konu edinen bilim, tarih bilimi kastedilir. Tarih derken kelimelerin üzerinde durmak lazım bir tanesi historia, ikincisi tevarih, üçüncü tabir bilhassa tarih felsefesi açısından geçecek olan resgestae’dir.¹

Tarihin ne olduğu noktasında bilim insanları arasında da genel bir fikir birliği olduğunu söylemek zordur. Örneğin; Michelet ve Fustel de Coulanges tarihin konusunun doğası gereği insan olduğu tarihi olayları insanların yarattığını ifade eder. Ercan, “Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknik” eserinde İngiliz tarihçi Thomas Carlyle’nin şu görüşlerine yer vermiştir: “İnsanların başardığı işlerin tarihi, yeryüzünde çalışıp çabalamış adamların tarihidir... İnsanlık tarihinin esasını büyük adamlar oluşturur. Bunlara dâhi veya kahraman denir. Başka bir deyişle insanlık tarihi dâhilerin ve kahramanların tarihidir.” Marc Bloch ise tam tersine tarih yazanların organize toplumlar olduğunu iddia eder. Materyalistlere göre ise tarihsel olayların nedeni ekonomik eylemlerdir.² Görüldüğü üzere bu fikirleri savunanlar birbirini tamamlar nitelikte haklılardır.

Hakan Uzun’a göre:

¹ Bu bölüm Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümünde okutulmakta olan Tarih Metodolojisi Dersleri için yazar tarafından ders notu olarak hazırlanmıştır. (Erhan Metin)

² Yavuz Ercan, *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknik*, (Ankara: Turhankitabevi, 2010), 28-29.

“İnsanlığın varoluşu ve yaşam süreci göz önüne alındığında, bugünkü ulaşılan gelişme düzeyinin, tecrübi bir birikim ürünü olduğu ortadadır. İnsanlar karşılaştıkları her bir soruna, yeni baştan çözüm aramaya kalkışsalar, dünyamızdaki zihinsel ve teknolojik gelişmenin hangi düzeyde olabileceğini tasavvur dahi etmek güçtür. Bu nedenle, geçmiştekilerin tecrübeleri, sürekli daha sonrakilere bir alt yapı oluşturmakta, adeta merdivenin basamaklarını teşkil etmektedir. İşte tarih bu noktada devreye girmekte ve tecrübi birikimin daha sonrakilere aktarımına katkıda bulunmaktadır. Tarihsel doküman, tekâmül merdiveninin harcı oluşturmakta, tarihçi ise ustalığını yapmaktadır.”³

İnsanlar kimi zaman merak ettikleri için kimi zaman da ideolojik düşüncelerinden dolayı tarihlerini bilmek isterler. Sonuç olarak tarihi insanlar yapar. Bu konuda Uzun, “Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik” adlı çalışmasında R.G.Collingwood’un şu görüşünü dile getirmiştir: “Tarih, insanın kendisine ilişkin bilgisi için vardır. Tarih, insanın kendini tanımasıdır. İnsanın zaman içinde neler yaptığını, ne olduğunu ortaya koyar. Ve neler yapabileceğinin tek ipucudur.”⁴

Tarihçilerin birçoğu aynı olay ve olguyu farklı açıdan yorumlamaktadır. Bu durumun bilim açısından bir bakıma iyi olduğunu söyleyebiliriz. Zira okuyucunun eleştirel düşünme yetisi varsa doğruya ulaşma bakımından faydalı olabileceğini düşünmekteyim. Bu yorumlamalar çoğu zaman birbirini tamamlar niteliktedir. Tarihi bir metin yazıldığı dönemin genel durum çerçevesinde yorumlanmalıdır ve araştırma yöntemlerindeki öznelarasılık unsurlarını kabul eden bir akılcılık unsuru ihtiva etmelidir. Kant ve David Hume bu sorunsalı tespit ediyorlar. Onlara göre bilim bir kurguydu ama soyut bir kurgu değil.⁵

Alman okuluna mensup tarihçiler oldukça ihtiyatlı bir nesnellik anlayışına sahipti. Ranke’nin tarih anlayışı deneye tabi olmasa da dilbilimsel ve hermenötik anlayışa dayanıyordu.⁶ Türkiye’de de bu anlayış yavaş yavaş büyük üniversitelerdeki akademisyenler tarafından kullanılmaya başlandı. Örneğin; devletçi milliyetçi bir tarihçi olan Halil İnalçık gibi. Çalışmama öncelikle tarih nedir sorunsalına yanıt vermek ile başlamak elzemdir diye düşünüyorum.

2. Tarih Nedir?

Geçmişte meydana gelen olgular bütününe tarih dendiği gibi bu olguları konu alan bilim dalına da tarih denmektedir.⁷ Tarihin bir bilim olduğu tezini en çok pozitivistler savunur. Pozitivistler, önce olguların ortaya konup daha sonra sonuçlar çıkarılmasını salık verir. Bu tarihsel görüş İngiltere’de Locke’dan beri vardır ve ampirik gelenekle de uyumaktadır. Ampirik bilgi teorisi özne ile nesne arasına uzlaşmayı temsil eder. Edward Hallet Carr’a göre tarihî olgu nedir?: “Sağduyucu görüşe göre, adeta tarihin omurgasını oluşturan ve bütün tarihçiler için değişmez olan, belirli birtakım temel olgular vardır. Örneğin, Hastings Savaşı’nın 1066’da yapılmış olması olgusu. Fakat bu görüşe karşılık şu iki noktayı ele almamız gerekir. Bir kere, tarihçinin asıl ilgilendiği buna benzer olgular değildir. Şüphesiz, bu büyük savaşın 1065 ya da 1067’de değil, 1066’da, Eastbourn ya da Brighton’da değil, Hastings’te yapılmış olduğunu bilmek önemlidir. Tarihçi bunları doğru bilmeli. Fakat bu tür noktalar ileri sürülünce, Housman’ın “Kesin doğruluk bir ödevdir, erdem değil” sözünü hatırlıyorum. Bir tarihçiyi kesinliğinden

³ Hakan Uzun, “Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2006): 1-13.

⁴ Uzun, “Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik”, 1-13.

⁵ Gerog G. Iggers, “Akılcılık ve Tarih”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 145-146.

⁶ Iggers, “Akılcılık ve Tarih”, 147.

⁷ Adnan Demircan, “Tarih üzerine Bazı Düşünceler”, *İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 (Aralık 2007): 69-89.

*dolayı övmek doğru değildir. Bu temel işlevi değildir. Tarihiye tarihin yardımcı dallarından yararlanmasına izin verilmelidir.*⁸

Aynı zamanda tarih bir nevi belgeler fetişizmi değildir. Talcott Parsons'ın ifadesiyle "Gerçeğe seçmeli bilimsel önermeler" şeklinde yaklaşmak ve kesinlikten kaçınmak tarihinin görevidir. Zira fen bilimlerinde iki çarpı iki dört eder fakat sosyal bilimlerde iki çarpı iki her zaman dört etmez. Örneğin; 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası prestij kazanan Bülent Ecevit erken seçime giderek tek başına iktidar olacağını varsaymış fakat sosyal bilimlerin çarpıcılığı burada kendisini tezahür ettirmiş ve Ecevit tek başına iktidar olamamıştır." Çünkü sosyal bilimler formülize edilebilecek bir alan değildir. C. P. Scott'un aforizmasıyla tarihçi a priori bir karar vermeden önce uygun olguları seçmesi ve düzenlemesi gerekir.⁹

1850 yılında İstanbul'da bir kavga sonucu hayatını kaybeden bir insan tarihî bir olgu mudur? Evet. Ancak tarihî bir olgu olarak anılması için nedensellik-sonuç ilişkisi yaratması gerekir. Türk Basın Tarihi'nde William Churchill adlı İngiliz'in yanlışlıkla bir Osmanlı Türkü vatandaşını öldürmesi ve İngiliz vatandaşı olduğu gerekçesiyle tutuklanmaması ve devlet nişanı verilmesi gibi. Görüldüğü üzere bu olayın tarihî ve siyasi illiyet-sonuç bağı vardır. Bu İngiliz'in yargılanmamasının en önemli sebebi kapitülasyonlardır.

Sosyal bilimlerin önsel olarak tarihin kesin sonuçlar içermeyeceğini 1917 Ekim Devrimi'nde de görebiliriz. Rus köylüsü sofu bir şekilde Ortodoks Hristiyan olmasına rağmen önemli bir bölümü Kızılların tarafında savaşmıştır. Aslında tarihin iktisadi, psikolojik ve sosyolojik bir kavram olarak da değerlendirilebiliriz.

Tarihyazıcılığında tarihinin ilk ihtiyacı olan şeyin bilgi olduğunu söyleyen Lytton Strachey nitekim haklı olma ihtimali yüksektir. Somut durumun somut tahlilini yapmak gerekirse tarihçi kendisini geliştirmek zorundadır. Aksi halde Barraclough'un da ifade ettiği üzere bir dizi kabul edilmiş yargıları tekrar eder dururuz.

Tarih nesnel olabilir mi? Kesinlikle hayır derken bile kendi yorumumu katmaktayım dikkat edildiği üzere. Tarihi belgeler fetişizmi olarak okuyan tarihçiler olayları değerlendirirken kendi hayat görüşlerini ve nosyonlarını hesaba katarak inceleyecektir. Örneğin; Balkanların fethini anlatan Türk veya Sırp tarihçi olayları ve olguları kendi açılarından değerlendirecektir. Türk tarihçi Osmanlı'nın Balkanlar'a hoşgörü ve zenginlik getirdiğini ifade ederken Sırp tarihçi Osmanlı'yı emperyalist olarak betimleyecektir. Nitekim Çavuşesku zamanında Romen tarih kitaplarında Osmanlı'nın Romanya'ya 16 sefer düzenlediği ve bu savaşların 13'ünü kaybettiği yazmaktadır. Türk tarihçiliğinde ise çok farklı şeyler anlatılmakta.

3. Tarih Yazıcılığı ve Tarih Felsefesi

Bu proseste nesnelliğe yaklaşabilmek için tarih felsefesi ön plana çıkmaktadır. Bu kavramı ilk olarak Voltaire ortaya atmıştır.¹⁰ Temel olarak felsefeciler 18. yüzyıla kadar tarihle pek ilgilenmemişlerdir. Tarihin felsefe ile illiyeti ortaya çıkınca ansiklopedi tarihçiliğinden modern tarihçiliğe bir geçiş yaşandı. Bu yakınlaşmanın sonucunda ise tarih alanında bir canlılık yaşanmıştır. Eleştirel tarihçilik doğmuştur diyebiliriz. Bu anlayışla birlikte çeşitli türlerde tarihçilik ortaya çıkmıştır. Medeniyetler birbirini takip etmeye başlamıştır. Modern tarihçiliğin kadim anlayıştan en büyük farkı bilginin doğruluğunun önemsenmesi olmuştur. Böylece doğa bilimlerindeki nesneliliğin tarih alanında

⁸ Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 61.

⁹ Carr, *Tarih Nedir?*, 62.

¹⁰ Carr, *Tarih Nedir?*, 70.

da olabileceği sorunsalı ortaya çıkmıştır. Tarih bilgisinin nesnel olamayacağı anlaşılınca yardımcı bilimlerle (arkeoloji, belge kullanımı, filoloji vs.) doğruya en yakın olgular kullanılmaya çalışılmıştır.¹¹

Tarihçilik geçmişten günümüze meşrulaştırma aracı olarak kullanılmıştır. Toplumsal kimlik yaratma, köken bildirme, meşrulaştırma kaygıları tarihçiliği belirlemiştir. Özellikle 19. yüzyıl sonrası kurulmaya çalışılan ulus-devletler genelde tarihi birer silah olarak kullanmışlar ve siyasi güçlerini konsolide etmeye çalışmışlardır. Faşist ideolojiler halklarını motive etmek amacıyla mit yaratma işini tarihçilere bırakmıştır. Mussolini ve Hitler tarih dalını sık kullanan totaliter liderlerdendir. Oysa tarih alanının çok karmaşık bir yapı olduğunu söylemek gerekir. Tarihin nesnellığe ulaşmasının en büyük engeli belgeleri okuyan tarihçinin nesnellikten uzak olmasıdır.¹² Bu nesnellığı yakalayamayan tarihçiler Nazizm ve Faşizm ideolojisinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Bu tarihçiler bir nevi metafiziksel bir tarih yazmışlardır.

Tarih alanında güvenilir bilgiye eleştirel eleştirinin eleştirisi ile ulaşılabilir. Bu anlayış tarih biliminde oturtulduğu takdirde efsane hakikati bildirir yerine bilimsel bilgi hakikati bildirir anlayışı hâkim olur.¹³ Aristo Poetika’ında bu anlayışı tatbik edemeyen tarihçiler edebiyat yapan tarihçiler olarak nitelendirir. Ve edebiyat türleri arasında en alt sıraya koyar. Aristo’ya göre efsaneye dayalı tarihçilik bilim dalları arasındaki konumu en alt düzeydedir.¹⁴

Modern tarihçilik öncesinde tarihçiler Tanrı’yı özne hâline getirmişlerdir. Günümüzde de bun anlayış İslam, Hristiyan ve Musevi teolojisinde kendi anlayışını devam ettirmektedir. Örneğin; Şii İslam teolojisindeki matem anlayışı mistifiye edilerek yaşanılmaktadır. Günümüzde İran Türk’ü Babek aynı şekilde mistifiye edilmektedir. Hristiyanlar ve Museviler için de aynı şeyler geçerlidir.

Tarihçilikte insanın özne hâline gelmesi ise Aydınlanma dönemiyle başlamaktadır. Voltaire, Diderot gibi non-teist aydınlar bu anlayışın oluşmasında önemli katkıları olmuştur. Bu aydınlar her şeyi Tanrı’ya dayanarak edilgen bir insan yerine bilmeye dayalı daha etkin bir insan yaratmaya çalışmışlardır. Önsel olarak aydınlanmayı insanın kendi aklına güvenebilmesi olarak açıklayabiliriz.¹⁵ Tam olarak tarih felsefesi de bu proseste ortaya çıktı. Hegel gibi filozoflar ise daha sonra Tanrısal-Akıl ile İnsan Aklı’nı türdeş saymıştır. Tanrı-Oğul-Kutsal Ruh üçlemesini biraz değiştiren Hegel, Tanrı-İnsan ve Tin olarak formülize etmiştir. Aslında Hegel yeniden teolojiye dönmek istemediğini de söylemek gerekir. Bu felsefenin özgünlüğü, tarihsellik fikrini modern felsefeye kazandırmış olmasıdır.¹⁶

4. Marksist Tarih Felsefesi

Marks’ın tarih felsefesini anlayabilmek için toplumsal meseleleri iyi çözümleyebilmek gerekmektedir. Marks’ın tarih felsefesinin can damarını üretim ilişkileri yani ekonomi oluşturmaktadır. (Alt yapı: ekonomi ise üst yapı: din, hukuk, kültür vs) Marks’a göre insanları harekete geçiren temel dinamik üretim araçlarına sahip olabilmek meselesidir.

Şaban Öz’ün “*Marksist Tarih Felsefesine Giriş*” adlı makalesinde Marksizm’in tarih felsefesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Toplumların alt ve üstyapıları ise üretim (tarz, güç ve ilişki) tarafından belirlenmektedir. Marks, Tarihi Materyalizm teorisinin kilit terimine “üretim tarzı” adını verdi. Ona göre insanlar yüksek bir sanat ve kültür oluşturmadan, kanun kitapları yazmadan, tapınakları inşa etmeden ve fetihlere girişmeden önce yemek, içmek, doğa

¹¹ Ayhan Bıçak, “Tarih Düşüncesi”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 47.

¹² Bıçak, “Tarih Düşüncesi”, 49.

¹³ Bıçak, “Tarih Düşüncesi”, 50.

¹⁴ Doğan Özlem, “Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 17.

¹⁵ Özlem, “Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik”, 20.

¹⁶ Özlem, “Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik”, 21.

etkilerinden korunmak ve üretmek zorundaydılar. Bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik maddî üretim hayatın temel faaliyetlerini oluşturuyordu. Üretim sürecinde, insan-doğa ilişkisi, başından itibaren insan-insan ilişkisiyle iç içeydi. İnsanlar alet ve edinilmiş bilgilerden yararlanarak yeni ürünler elde ediyorlardı. Bu üretimin teknik yönüydü. Dolayısı ile çalışan insanlar, üretim araçları ve insanların bu konudaki bilgileri üretici güçleri oluşturuyordu. Diğer yandan insanlar, toplu halde birbirleriyle temas içinde üretim yapıyorlardı. İnsanların aralarındaki ilk ve en esaslı ilişkileri bu üretim faaliyetleri doğuruyordu. Bu, üretim sürecinin toplumsal yönüydü ve Marks, üretimin zorunlu araçları olan aletlerin, hammaddelerin, toprağın ve diğer doğa zenginliklerinin, teknik bilgi ve becerilerin kimlerin elinde toplanacağına, kimlerin maddî üretimde bilfiil çalışacağına ve kimlerin çalışanları yöneteceğinin düzenlenişini, kısacası üretimin toplumsal örgütlenmesini, üretim ilişkileri deyimleriyle anlatıyordu. Bu aslî ilişkiler ağı, toplumun bütün diğer faaliyetlerinin neler olacağına damgasını vurmaktaydı. Netice itibarıyla Marks'a göre, üretici güçler ve üretim ilişkilerinin birliği toplumun altyapısını oluştururken, altyapının şekillendirdiği siyaset, hukuk, ideoloji toplumun üstyapısal karakterleriydi. Bu ekonomik ilişkilerden hareketle Marks, tarihin kayıtsız şartsız ekonomik kuvvetlerin kontrolünde olduğunu, bütün toplumların, aynı evrelerden geçerek sosyalizme ulaşacağını ileri sürmüştür. İnsanların davranışlarının arkasındaki nedenlere ilişkin iddialar ne olursa olsun, bütün çağlarda insan davranışının ana yönlendiricisi maddî çıkarlar olmuştur. Sınıflar bu çıkarların kolektif ifadesini temsil ederler ve bu nedenle de bütün bir tarih, sınıf çatışmasının tarihi olmaktan öte bir anlam taşımaz. İdeoloji, sanat ve kültür de sadece bu temel çatışmanın bir aynasıdır, hiçbirinin kendi dinamiği yoktur.”¹⁷

Marks'ın en büyük teorik başarısı, kapitalizmin barbarlık üreteceğini önceden görmesidir. Marks, kapitalizmin ölümünün kaçınılmazlığını saptadığında haklıydı. Marksist hareket, 1840 ile başlayan süreçte, öncelikle gündeme getirdiği ekonomik sınıfların sömürsünü ortadan kaldırmayı, emek-sermaye çelişkisi üzerine konumlandırılmış ve bu diyalektik ve Batı Avrupa merkezli bir anlayışla fikirlerini konsolide etmiştir. Ancak Marks'ın fikirleri, salt Batı Avrupa'ya özgü değildir. Çünkü emek sömürsü, dünyanın her yerinde vardır. Zira kapitalizmin, Marks'ın yaşadığı devirden daha yoğun biçimde dünyada yaşanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Belki sosyalizm altın çağını yaşamasa da emek-sermaye çelişkisi devam etmektedir.

Marks'ın tarih felsefesinde rastlantıya pek yer yoktur zira neden ve sonuç bellidir. Ancak zaman zaman rastlantısal öğelerin de olabileceğini kabul etmiştir. Marks'ta bariz belli olan felsefi düşüncelerden birisi de tarihsel determinizmdir. Zira Marks'ın felsefesinde rastlantının nadir olmasının sebeplerinden biri de budur. Zira ona göre; tarihte olması gereken olaylar olur. Marks'ın tarihin yazılmasında insana büyük önem verir. Marks eylem hâlindeki insanı tercih eder. Marks diyalektik materyalizmi şöyle ifade eder: “(Tez(Madde)+ Antitez (İnsan) = Sentez (Eylem))”

Marks ayrıca insanların başından geçen süreci şöyle kategorize eder ve tarihsel determinist anlayışı ile kendi mutlak gerçeğine ulaşır.

- Köleci Dönem
- Feodal Dönem
- Kapitalist Dönem
- Komünal Dönem

¹⁷ Şaban Öz, “Marksist Tarih Felsefesine Giriş”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008): 21-37.

5. Sonuç

Önsel olarak ben de Rousseau gibi teatral tarih anlayışına antipati ile bakanlardanım. Bu tarz tarih yazımında özne-nesne ayrımı olmadığı gibi sosyal çevrenin baskısıyla oluşturulmuş metinler tarihçiler tarafından yazılır. Hegel gibi Tanrı-özne çözümlemesine dayalı tarihyazıcıları, kadim tarihçileri bu noktada eleştirmektedir. Herodot ve Tukidides gibi tarihçiler ise deneyimledikleri olayları yazmaya çalıştıkları için gerçeğe biraz daha yakın oldukları söylenebilir. Somut durum şudur: “Tarihçinin yazdıklarını bulunduğu çevrenin tını (Geist) şekillendirir.”¹⁸

Paul Redding nesnelige tam ulaşamazsak bile yaklaşma kontekstinde düşünömsel tarihin daha kapsayıcı olacağını söylemektedir. Ayrıca birinci dereceden tarihçilerin çalışmalarına ulaşp onların sentezlenmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre; bir toplumbilimci mutlaka diğer költürlereyorum bilgisel yaklaşması gerekir.

Tarihçi, tarihsel olayın meydana geldiği dönemde olayı yazmasa dahi okuyucuya bu olayı canlandırabilmesi için anschaulich (sezgisel) üslupla anlatması gerekir. Hegel burada Ranke'nin adını zikreder.¹⁹ Felsefe, kavramlarla eleştirel düşünme biçimi ise tarih daima felsefe ile birlikte hareket etmelidir. Aksi hâlde romantik veyahut ansiklopedist bir tarihçi kertesine düşülebilir.

Osmanlı tarihi açısından bakıldığında ansiklopedist veya vakanüvislerin imparatorluğun gerilemeye yüz tuttuğu dönemde arttığını görmekteyiz. Çünkü Osmanlı padişahları, devleti ayakta tutabilmek için yaptığı icraatlar yanlış olsa bile kendisini kayıtsız koşulsuz övecek bu tarz tarihçilere ihtiyaç duymaktaydılar. Ancak tarihçiliğin gerçekten bilim hâline gelmesi 18. yüzyıl ile birlikte felsefenin tarihle ilgilenmesi sonucunda başlamıştır. Felsefeciler tarihçilere eleştirel bakmayı öğretmiştir. Modern tarihçiliğin başlangıcı da bu dönemdir.²⁰

Tarihin doğruluk derecesi edebiyat ile karşılaştırıldığında daha önemlidir. Felsefeciler, tarih ile kurgunun ayırt edilmesini sağlamışlardır. Günümüzde tarih felsefesinin, estetiğin ya da yazın kuramının bir dalı hâline geldiğini söyleyebiliriz. Tarih felsefesi son 20-30 yıldır bu yöne evrilmiştir. Tarih felsefesi ile ilgili yazınların birçoğunun edebiyat yazımında kullanılması tesadüf değildir.²¹

Sonuç olarak belki de yapılması gereken tarihe salt sövgü veya övgüyü bırakıp onu olduğu gibi kabul edebilmektir. O zaman tarihsel meseleler heyecandan uzak değerlendirilebilir. Böylece tarihle barışmak veya hesaplaşmak daha kolay olacaktır. Belki de doğru bildiğimiz şeylerin yanlış olduğu ortaya çıkacaktır.

Kaynakça

Bıçak, Ayhan. “Tarih Düşüncesi”, *Cogito*, Editör: Şeyda Öztürk, 36-61, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Carr, Edward Hallet. *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Demircan, Adnan. “Tarih üzerine Bazı Düşünceler”, *İnanç, Költür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 3 (Aralık 2007): 69-89.

¹⁸ Paul Redding, “Dünya Gösterisinde Massedilmek”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 209.

¹⁹ Redding, , “Dünya Gösterisinde Massedilmek”, 212.

²⁰ Chris Lorenz, “Tarihler Doğru Olabilir mi? Anlatıcılık, Olguculuk ve “Mecazi Dönemeç””, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 249-250.

²¹ Kurtuluş Kayalı, “Türkiye’de Tarihyazıcılığı Üzerine Bazı Sathi Gözlemler”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 259.

Ercan, Yavuz. *Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknik*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2010.

Gerog G. Iggers, “Akılcılık ve Tarih”, *Cogito*, (Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 145-146.

Kayalı, Kurtuluş. “Türkiye’de Tarihyazıcılığı Üzerine Bazı Sathi Gözlemler”, *Cogito*, 251-260, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Lorenz, Chris. “Tarihler Doğru Olabilir mi? Anlatıcılık, Olguculuk ve “Mecazi Dönemeç”, *Cogito*, Editör: Şeyda Öztürk, 168-192, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Öz, Şaban. “Marksist Tarih Felsefesine Giriş”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008): 21-37.

Özlem, Doğan. “Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik”, *Cogito*, Editör: Şeyda Öztürk, 13-36, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Redding, Paul. “Dünya Gösterisinde Massedilmek”, *Cogito*, 206-225, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Uzun, Hakan, “Tarih Bilimi ve Tarihte Nedensellik”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2006): 1-13.

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Meltem YILDIZ

İNTOBA

JHSSA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ankara / Türkiye

mltmyldz36@gmail.com

DOI: [10.5281/zenodo.6481047](https://doi.org/10.5281/zenodo.6481047)

ORCID: 0000-0002-9685-2077

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
15/08/2021

Kabul Tarihi
Accepted
24/08/2021

Derleme Makale

Review Article

ESKİ TÜRK TOPLULUKLARINDA YER-SU İNANCININ DESTAN VE HİKÂYELERE YANSIMALARI

Özet

Tarih boyunca çok geniş coğrafyalara yayılarak birçok dinle tanışan eski Türkler, etkileşim ve tanışmalara rağmen kendi kültür ve inançlarının temelini, ilk halini korumuşlardır. Eski Türklerin inanç sisteminin temelinde Gök Tanrı vardı. Ayrıca Gök Tanrı inancının yanında gökyüzünde başka tanrı-ruhlar olduğuna inanmışlardır. Eski Türkler, bu anlayışın bir sonucu olarak koruyucu ruhlar olarak gördükleri tabiat ruhlarına ayrı bir önem göstermişlerdir. Özellikle güneş, ay, yıldızlar, dağ, orman, ağaç, yer-su, taş, kaya, ateş ve atalar kültü Türkler için önemli kültürlerdir. Bu kültürlerin kutsallığına inanmış ve kurbanlar sunmuşlardır.

Eski Türkler tabiata karşı gözlemlerinin bir sonucu olarak birtakım varlıkları kendilerinden güçlü ve ulu görmüşlerdir. Bu varlıkların ise bazı gizli güçlerinin olduğuna inanılmaktaydı. Bu tabiat ruhlarını, düşünce dünyalarında kadim “yer-su”lar olarak ifade etmişlerdir. Yer-Su ruhları, Türkler için üzerinde yaşadıkları yeri koruyan ruhlar topluluğuydu. Zamanla bu düşünce kendi içinde bir gelişim göstererek kutsal “vatan” anlayışına dönüşmüştür. Vatan kültürüne dönüşen yer-su inancına göre hâkim olunan ve korunan yer-sular bir sonraki hedef için yani mücadelenin başlangıç noktasıydı. Bu sebeple kutsiyet hissettikleri bu ruhlar kişileştirilmiştir ve yeryüzünde bazı olayları düzenlediklerine, onlardan sorumlu olduklarına inanmışlardı. Eski Türklerle ait efsane, gelenek-görenek ve mitolojilere bakıldığında Türk halklarının düşüncesinde yer-su inancının ya da kültürünün son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. İslam öncesi Türk kültüründe var olmak suretiyle büyük bir önem ve kutsallık taşıyıp saygı gören yer-su inanışları, daha sonraki dönemlere de yansiyarak farklı biçimlerde varlığını korumuştur. Bu bağlamda eski Türk inançları arasında büyük bir saygıya sahip olan yer-su kültürünün önemi ve detayları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Türk halkları, Yer-Su, kutsal vatan, ateş kültü, su kültü, destanlar, mitolojik hikâyeler.

ATIF: YILDIZ, Meltem, “Eski Türk Topluluklarında Yer-Su İnancının Destan ve Hikâyelere Yansımaları”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 1/2 (Aralık 2021), ss. (226-239)

CITE: YILDIZ, Meltem, “Reflections of Land-Water Belief in the Epic And Stories in Old Turkish Societies”, *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 1/2 (December 2021), pp. (226-239)

turnitin

Screened by

REFLECTIONS OF LAND-WATER BELIEF IN THE EPIC AND STORIES IN OLD TURKISH SOCIETIES

Abstract

The old Turks, who have spread to a wide range of geographies and have met many religions throughout history, have preserved the foundation of their own culture and beliefs, despite their interaction and acquaintance. Sky God was the basis of the belief systems at the old Turkish Society. They also believed that there were other gods-spirits in the sky besides the belief in the Sky God. As a result of this understanding, the old Turks paid special attention to the natural spirits they saw as protective spirits. Especially the sun, moon, stars, mountain, forest, tree, land-water, stone, rock, fire and ancestors cult are important cults for Turks. They believed in the sanctity of these cults and presented victims.

As a result of their observations against the nature, the old Turks saw some beings strong and great from them. These beings were believed to have some hidden powers. They expressed these natural spirits as archaic Land-Water in their world of thought. Land-water spirits were a community of spirits that protected the place they lived on for the Turks. In time, this thought developed in itself and became a ‘‘holy land’’ conception.

According to the belief land-water that turned into a cult of holy land, dominated and protected land-water, was the starting point of the struggle for the next goal. For this reason, these spirits that they felt blessed were personified and believed that they organized some events on earth and were responsible for them. Looking at the legends, traditions and mythologies of the old Turks, it turns out that land-water belief or cult is extremely important in the thinking of Turkish peoples. The land-water beliefs, which were of great importance and being respected by being present in the pre-Islamic Turkish culture, continued to exist in different forms by reflecting on the later periods. In this context, the importance and details of the Land-Water cult, which has great respect among the old Turkish beliefs, will be examined.

Keywords: Turks, Turkish peoples, Land-Water, holy land, cult of fire, cult of water, epics, mythological stories.

1. Giriş

Farklı coğrafyalarda farklı kültürlere sahip insanlar ve toplumlar, ait oldukları kültür sınırları içerisinde veya diğer toplumlarla girdikleri etkileşim sonucunda düşünce dünyalarını geliştirmişlerdir. Buna bağlı olarak da geliştirdikleri ve benimsedikleri düşünce sistemlerini hayatlarına dâhil etmişlerdir. Türkler de ilkçağlardan itibaren kendilerine özgü bir düşünce yapısı oluşturmuşlar ve bu çerçevede geleneksel Türk dininin doğmasını sağlamışlardır. Tarih boyunca çok geniş coğrafyalara yayılarak birçok dinle tanışan Türkler, bu etkileşim ve tanışmalara rağmen kendi kültür ve inançlarının temelini, ilk halini korumuşlardır.¹ Bunun en belirgin örneği Türklerin, kadim inancı olan Gök Tanrı inancını İslamiyet’e kadar sürdürmüş olmalarıdır. Gök Tanrı temelli bir inanç sistemi geliştiren eski Türkler, Gök Tanrı’ya inanırken onu herhangi bir varlığa veya şekle benzetmemiş, herhangi bir biçim verme uğraşına girmemişlerdir. Bu nedenle Gök Tanrı’yı her varlığın yaratıcısı ve idarecisi olarak görmüşlerdir. Ayrıca onun toplumsal hayatı düzenlediğine, hükümdarlara kut verdiğiğine inanmışlardır. Bu sebeple Türk hükümdarlarının meşruluğunun kaynağı Tanrı’ydı ve ‘‘Yüce Varlık’’ olarak

¹ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976), 1.

görülmekteydi. Eski Türkler, Gök Tanrı inancı dışında, tabiat güçlerini de inanç sistemlerine dâhil etmişler ve bu doğrultuda tabiat kuvvetlerine verdikleri önem neticesinde birtakım kültler oluşturmuşlardır. Özellikle güneş, ay, yıldızlar, dağ, orman, ağaç, yer-su, taş, kaya, ateş ve atalar kültü Türkler için önemli kültlerdir. Bu kültlerin kutsallığına inanmış ve kurbanlar sunmuşlardır. Eski Türkler tabiata karşı gözlemlerinin bir sonucu olarak bir takım varlıkları kendilerinden güçlü ve ulu görmüşlerdir. Bu varlıkların ise bazı gizli güçlerinin olduğuna inanılmaktaydı. Ayrıca bunlar doğada var olan varlıklar olmalarının yanı sıra bir ruha sahip olan varlıklardı. Yeryüzünde gördükleri bu ruha sahip varlıklar dışında gökyüzünü de takip etmiş ve karşılaştıkları gök olaylarından ruh-tanrı adını verdiklerini kavramlar oluşturmuşlardır. Burada önemli olan nokta ise eski Türkler gördükleri bu varlıkların, şekillerine değil bunların sahip olduğuna inandıkları güçlere karşı kutsallık hissetmişlerdir. Eski Türkler doğadaki bu gizli güçler arasında özellikle Yer-Su anlayışına büyük önem vermiş, kutsallaştırılmış ve maddi varlığın ötesinde bir ruha sahip olduklarını kabul etmişlerdir. Yerin yanında suyun da kutsal olduğu yönündeki inancın ortaya çıkmasındaki etkenlerin başında günlük hayattaki önemi etkili olmuştur. Türkistan halklarında ve kavimlerinde de suyun dikkatli kullanılması ile ilgili bazı yasaklar ve sınırlandırılmış uygulamalar da bu sebeple ortaya çıkmıştır.² Eski Türklerin inançlarında ve kültüründe mevcut olan Yer-Su inanışları daha sonraki dönemlere aktarılarak İslamiyet'in kabulünden sonra da varlığını sürdürmüştür. Bu inanışların bir kısmı esas fonksiyonlarını kaybederek şekli harekete ve davranışlara dönüşmüş, bir kısmı yeni dinin yani İslamiyet'in uygulamaları içinde gizlenerek devamlılığını korumuştur.³

Türk tarihine dair bildiğimiz ilk Türkçe bütüncül yazılı kaynaklar olma özelliği taşıyan Yenisey ve Orhun Kitabeleri, eski Türklerin yaşamına dair birçok bilgi veriyor olmasına rağmen geleneksel Türk inanç sistemi hakkında yeterince bilgiye ulaşamıyoruz. Buna rağmen bahsi geçen kaynakların bazı satırlarında Türk dini sistemine ait "Tanrı, İduk, Yer-Su" terimlerinin geçmesi bakımından bu eserler son derece önemlidir.

2. Yer-Su (Orta Dünya) İnancı

Eski Türklerdeki doğa inançları incelendiğinde ortaya çıkan noktalardan biri dünyayı nasıl algıladıklarınıdır. Eski Türkler üç katmandan oluşan bir dünya düşüncesine sahiptiler. Bunlardan ilk gökyüzü, yani Gök Tanrı'nın ve diğer ruh-tanrıların olduğu katmandır. İkincisi kutsal Yer-Su adını verdikleri ruhların olduğu üzerinde yaşanan Orta Dünya kısmıdır. Üçüncüsü ise yeraltında kötü ruhların ve varlıkların olduğu kısımdır. Eski Türklerin günlük yaşamında büyük ölçüde yer alan Yer-Su kavramları ilk yazılı Türkçe kaynaklara da yansarak "ıduk Yer-Sub" yani kadim Yer-Su şeklinde yer bulmuştur. Aynı inanışa "Yir-Suv" şeklinde Uygurlarda da rastlanılmaktadır.⁴ Yer-Su'lar "ıduk" yani kutsal sayılmaktadır. Geleneksel Türk dini içerisinde yer alan Yer-Su inancı ve eski Türklerin hayat şartları düşünüldüğünde aradaki bağ tam olarak anlaşılammış olsa da Yer-Su inancı kendisini yaşamın her alanında açıkça göstermiştir. Doğadaki varlıklara verilen kutsiyetle oluşan yer-su inançları Türklerin yaşadığı coğrafyalarda en eski çağlarda ortaya çıkarak şekillenmiş ve bir kültür haline gelmiştir. Kültürün bir parçası haline gelen Yer-Su inançları Türklerin kurduğu devletler ile birlikte "kutsal vatan kültü" kavramına dönüşmüştür. Göktürk Devleti dönemine ait Orhun Kitabeleri'ne bakıldığında Yer-Su ruhları ve ilahlarının etkisi dikkat çekicidir:

²Atıla Türkyılmaz, 'İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları', *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı; 04, (Aralık 2013): 83-100.

³Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî *Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 36.

⁴ M. A. Seyidov, 'Eski Türk Kitabelerinde Yer-Sub Meselesi', Çev. Saadettin Gömeç, *A.U.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.18, S.29, (Ankara 1996), 259.

“Yukarıdaki Türk Tanrısı (ve) Türk kutsal yer ve su (ruhları) şöyle yapmışlar: Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İleriş Hakan'ı (ve) annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki.”⁵

Yer-Su ruhları, Türkler için üzerinde yaşadıkları yeri koruyan ruhlar topluluğu olduğu için bu ruhların genellikle dağ eteklerinde, nehirlerde, göllerde, ağaçlarda vs. yerlerde yaşadıklarına inanılır. Bu sebeple kutsiyet hissettikleri bu ruhlar kişileştirilmiştir ve yeryüzünde bazı olayları düzenlediklerine, onlardan sorumlu olduklarına inanmışlardır. Yer-su inancı çerçevesinde kişileştirilen bazı ruhlar ise şu şekildedir:

2.1. Yo Han

Eski Türklerle göre koruyucu yer ruhları arasındaki en güçlü kişi Yo Han'dı. Onun, dünyanın merkezinde olan ve dalları Tanrı Ülgen'e kadar ulaşan dünya ağacında oturduğuna inanılmış. Yeryüzünde insanların, hayvanların ve doğanın koruyucusu olarak kabul edilmiş. Ancak M. Eliade, bazı dönemlerde yeryüzüne inen, sonsuzluğun ve gücün güçlü beyi olarak tanımladığı, yeryüzündeki varoluşun simgesi olan Ulu Toyun adındaki bir koruyucu ruhtan bahsettikten sonra bunun Yo Han ile karşılaştırılabileceği noktasına dikkat çeker.⁶

2.2. Talay Kan-Yayık Han

Yayık Han olarak da bilinen bu ruh, yeryüzündeki suların ve denizlerin hâkimi aynı zamanda ölümlerin de koruyuculuğunu yapan yeryüzü ruhudur. Wilhelm Radloff'un düşüncesine göre yer ruhları arasında yer alan Talay-Yayık Han dışında bu ruha yani Yayık Han'a yardımcı olan birtakım önemli yer ruhları da vardı.

2.3. Umay Ana

Eski Türklerin yaşamına dair izleri bulduğumuz ilk Türkçe yazılı kaynaklar olan Orhun Kitabeleri'nde tanrıça veya dişi ruh olarak Umay Ana tasviri yer alır. Umay Ana tasvirinde dikkat çeken nokta tanrıçanın tasvirinin güneş sembolü ile yapılmasıdır.⁷ Bu da Türk toplumunda kadına verilen değerlerin bir anlamda göstergesidir. Tonyukuk yazıtında düşman ordusunun sayıca üstünlüğünü gören ve geri dönmek isteyen Göktürk askerlerine Tonyukuk'un verdiği cevap bu konuda değerlendirilebilir: “(Buralara kadar) gelenler "(geliş) zor(du)" dediler, (ama pek de zorluk) hissetmediler. Galiba, Tanrı Umay, Kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler. Niye kaçıyoruz?”⁸ ifadesinden sonra Göktürk ordusunun askerleri endişeden kurtulmuş ve savaşı kazanmıştır. Yine Orhun Kitabeleri'nde geçen “Tanrı, Umay kutsal yer-su onlara zafer verdi, niye kaçarız?”⁹ cümleden anlaşılacağı üzere Umay Ana'nın güç ve kuvvet verdiği Türk topluluğuna zarar vermek zordur. Kül Tigin Yazıtında yer alan “Umay misali annem Hatun'un kutu sayesinde, kardeşim Kül Tigin erkeklik adını elde etti. On altı yaşında, amcam Hakan'ın devleti için şöyle başarılar kazandı.” cümlesiyle Umay'ın öneminden bahsedilmiştir. Bunun yanında kut alarak hükümdar olan kişi yeryüzünde Gök Tanrı'yı temsil ederken, eşinin de Umay'ı temsil ettiğine inanılıyordu. Günümüzde birçok Türk topluluğunda Umay Ana, kadınların ve çocukların koruyucusu olan bir ruh olma özelliği ile karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Talat Tekin, *Orhon Kitabeleri (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk)*, (Ankara: TDK, 2014), 11.

⁶ Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2014), 221.

⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015), 25.

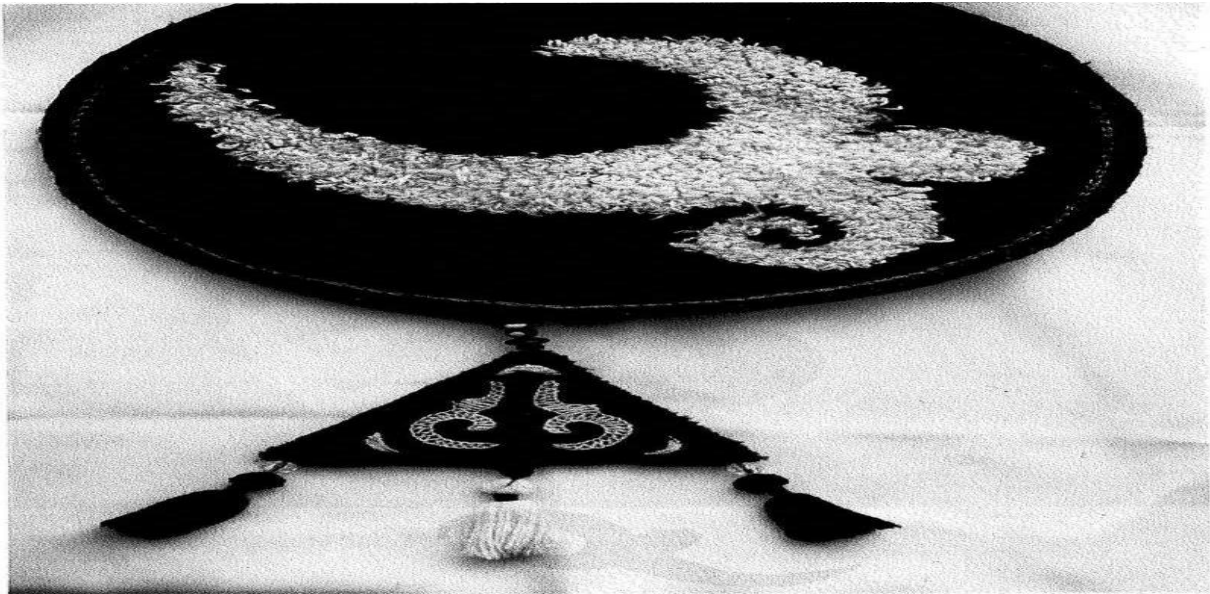
⁸ Talat Tekin, *Orhon Kitabeleri (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk)*, 16- 17.

⁹ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018), 49.

Görsel 1. Umay Ana Tasviri

Kaynak: Yaşar Çoruhlu, “Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, Türk Tarih Kurumu, (Ankara 2001), 128.

Anadolu’da Türkler arasında eski bir inanış olan çocuk dileme de Umay Ana kültürünün bir devamı niteliğindedir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın türbe, ağaç ya da bir pınar başında dua ederek temsili bir beşik veya bebek figürünü oraya asarak ya da bırakarak Allah’tan çocuk sahibi olmak için yardım ister. Umay Ana kültürünün devamı olarak nitelendirebileceğimiz bu uygulamalar gösteriyor ki Umay Ana doğum ya da koruyucu bir tanrıça-ruh olmasının yanında yer-su-ağaç kültürleriyle de bağlantılı ve iç içedir. Güneş ile bağlantılı olarak da düşünülen Umay Ana, Kadim Yer’in temsilcisi olarak Türk topluluklarına yardım eden, kadınları ve çocukları koruyan bir ruh olmasının yanında bütün insanları koruyan ve kut veren bir tanrıça-ruh olarak kabul edilmiş ve gerek mitolojide gerekse günlük yaşamda varlığını korumuştur.

Görsel 2:Keçeden yapılmış Umay Ana Tasviri

Kaynak: Yaşar Çoruhlu, “Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler”, 134.

Eski Türk toplumlarına göre Yer-Su ruhları üzerinde yaşanan kısmı yani orta dünyayı temsil ediyordu ve bu ruhlar aslında insanlarla ilgili pek çok şeyi düzenliyordu. Hayvanların çoğalmasına yardım ediyor, sağlık, bereket, kötülüklerden korunma onların yardımıyla oluyordu. Böylece eski Türklerde Yer-Su inancına bağlı olarak birçok kült oluşturulmuştu.

2.4. Dağ Kültü

Dağlar büyük yapıları, muhteşem görüntüleri, kimi zaman insanlar ve hayvanlar için barınma, avlanma ve yaşam alanı sağlamaları gibi pek çok yaşamsal fonksiyona sahip olmaları nedeniyle ilk insandan günümüze kadar büyük önem taşımıştır. Ayrıca tüm dünya mitolojilerinde kutsal olarak algılanmış ve ritüellere ev sahipliği yapmış yeryüzü oluşumlarıdır. Geleneksel Türk dininde Yer-Su'ların en önemli temsilcisi dağlardı. Çünkü kutsal olarak kabul edilen dağların, dünyanın eksenini oluşturdukları kabul ediliyordu. Ancak Altaylı Şamanist Türklerde dağ kültü daha çok Gök Tanrı inancıyla ilgili bir kült olarak ortaya çıkmıştır. Efsaneler, eski Türklerin dağları da insanlar gibi konuşan, duyan, hatta evlenip çocuk sahibi olan ruhani varlıklar şeklinde tasavvur ederek kutsallaştırdıklarını göstermektedir.¹⁰ Ayrıca eski Türklerin buldukları coğrafya neticesinde etkilendikleri ve kutsal olarak tanımladıkları çeşitli dağlar vardı. Bunlardan en tanınmış ve önemlisi Ötüken dağlık ve ormanlık bölgesiydi. İnanç noktasındaki önemi dışında bir merkez olarak görülmesi bakımından siyasi anlamda da önemliydi. Bu sebeptendir ki bölgede kurulan Türk devletleri, burayı her zaman devlet merkezi yapmışlardır. Kül Tigin Yazıtında bulunan “*şimdi de fesat olmaksızın Türk hakani Ötüken ormanında oturur ise ülkede mihnet olmaz...*”¹¹ cümlesi ile de aslında Hakan'ın ve Türk halklarının Ötüken bölgesinden uzak kalmamalarının öneminden bahsedilir. Bunun yanında her boyun ve her oymağın kendisi için önemli ve kutsal saydıkları bir dağ olduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de ortak kutsal olarak saydıkları dağları vardı. Göktürk Devleti dönemine bakıldığında özellikle devlet yapısına sonradan katılan diğer boylar için de Ötüken dağının ve ormanlarının kült noktaları olduğu Göktürk ve Uygur dönemine ait bulunan yazıtlardan ve eserlerden anlaşılmaktadır.

Gök Tanrı inancıyla dağ kültürünün birbiriyle ilişkisi olduğu düşüncesi Hunlar döneminden başlayarak günümüzdeki Altaylara kadar devam eden şaman ayinlerinde varlığını sürdürmüştür. Altaylı bazı kavimler kurbanlarını Gök Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle sunarlar ve bu ayine “*tengere ta~ yığ*” (yani tanrı – gök kurbanı) derler.¹² Ayrıca eski Türkler dağların tanrının yeri olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sebeple yüksek dağların ve tepelerin gökyüzüne yakın olmasından ve mavi renkte görülmesinden dolayı bu inancın yerleşmesine ve ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dağların kutsal olduğu düşüncesi zamanla Türklerin mitolojisine de yansımıştır. Göktürk döneminin kuruluş hikâyesini anlatan Ergenekon Destanı'ndaki bilgilere göre:

“Türkler, Ergenekon'dan çıkmak için yol aradılar; bulamadılar. O zaman bir demirci dedi ki: Bu dağda bir demir madeni var. Yalın kat demire benzer. Demirini eritsek, belki dağ bize geçit verir.” Gidip demir madenini gördüler. Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın altını, üstünü, yanını, odun kömürle doldurdular. Yetmiş deriden yetmiş büyük körük yapıp, yetmiş yere koydular. Odun kömürü ateşleyip körüklediler. Tanrı'nın yardımıyla demir dağ kızdı, eridi, akıverdi. Bir yüklü deve çıkacak denli yol oldu. Bozkurt yürüdü; ardından da Türk milleti ve Türkler, Bozkurt'un önderliğinde, o kutsal yılın kutsal ayının kutsal gününde Ergenekon'dan çıktılar. Türkler

¹⁰ Uno Harva, *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, Çev. Ömer Suveren, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015): 45.

¹¹ Talat Tekin, *Orhon Kitabeleri (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk)*, 14.

¹² Vasilij Vladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Notlar*, (İstanbul: Divan Kitap, 2017), 102-125.

o günü, o saati iyi bellediler. Bu kutsal gün, Türklerin bayramı oldu. Her yıl o gün büyük törenler yapılır. Bir parça demir ateşte kızdırılır. Bu demiri önce Türk kağanı kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Sonra öteki Türk beyleri de aynı işi yaparak bayramı kutlarlar.'¹³

İfadeleri temelde dağ ve yer kültürleri ile ilişkilidir. Ancak bu Ergenekon destanında Türk kozmolojisinde önemli bir motif olan demir unsuru da işin içine girmektedir.¹⁴ Destanda bir demircinin dağda bulunan demir yatağını eriterek yol bulunabileceği yönündeki nasihatıyla dağdan çıkmıştır. Bozkurt liderliğinde terk ettikleri vatanlarına ulaşmışlardır. Ancak dağdan çıktıkları o günü hiç unutmamışlar ve o günü kutsal bir gün kabul edip törenler yapmışlardır. Bu efsaneler Türkistan'ın bereketli dağlarının Çinliler tarafından istilâ edildiği dönemlerin toplumların hafızasına nasıl işlediğini göstermek açısından önemlidir. İstilalar veya başka sebeplerle bir şekilde bereketli ve kutsal dağlarını kaybeden göçebe topluluklar bu dağlar ile ilgili anılarını uzun süre hatırlayarak efsanelerine dâhil etmişlerdir.

2.5. Ağaç ve Orman Kültü

Ağaç yapısı nedeniyle gök, yer, yeraltı yani üç dünya arasında iletişim kuran önemli bir varlık olarak Eski Türklerin düşüncesinde yer edinmiştir. Bununla birlikte her mevsim gövdesinin ve dallarının yenilenmesiyle de yaşamın ve ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Bozkır kültürüne sahip olan Türklerde Kutsal Ötügen Dağı, ormanlarla kaplıydı. Başta Göktürkler ve Uygurlar olmak üzere genel anlamda Türk toplulukları için ağaçlar kutsal sayılmaktaydı. Özellikle Kayın Ağacı Türkler için önemli bir yere sahipti.¹⁵ Şamanların ayinlerde kullandıkları davulların üzerinde birtakım gökyüzü sembollerinin yanında özellikle Kayın Ağacı motifi de kullanılmıştır. Bir diğer önemi ise özellikle bu ağacın şaman ayinlerinde kullanılan önemli bir materyal olmasıdır. ¹⁶Ayrıca Altaylıların dualarında sürekli "bay Kayın" şeklinde bir ifade kullanmaları da bu ağaca verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Diğer bir topluluk olan Yakutlar da ayinlerinde ve dualarında Kayın ağacı ile birlikte karaçam ağacını da kullanmışlardır. Duaların dışında sosyal yaşamda da Kayın ağacının etkili olduğu uygulamalar vardır. Toplumda çocuğu olmayan kadınlar, karaçam ağacına giderek beyaz at derisini ağacın altına sermek suretiyle ağacın karşısında durarak çocuk sahibi olmak için dua ettikleri uygulamalar vardır.¹⁷ Bir diğer uygulama ise cenaze merasimlerinden sonra ölen kişinin gömüldüğü yeri belirlemek adına mezarın başına ağaç ya da bir tahta dikilmiştir. Çünkü kutsal olan ağacın yeraltını ve gökyüzünü birbirine bağladığı bu sayede ölen kişinin ruhunun gökyüzüne ulaştığına inanılmıştır. Ayrıca mezar başlarına özellikle Selvi ağacı dikilmiştir. Selvi ağacı bir anlamda da hayat ağacını çağrıştırdığı ve yeniden doğuşun simgesi kabul edildiği için değerli idi. Ayrıca ağacın yapısındaki kısmi eğiklik onun ölen kişi için yas tuttuğuna inanılmasına sebep olmuş ve Türk mezarları Selvi ağaçlarıyla dolmuştur.¹⁸ Türkistan'da uygulanan bu gelenek zamanla Türklerle birlikte Anadolu'ya ulaşmıştır. Günümüzde hala Anadolu'nun bazı köylerinde mezar yerini belirlemek adına mezar başına tahta dikme uygulaması devam etmektedir. Mevcut olan bir uygulama ise düğün törenlerine başlamadan önce düğünün yapılacağı meydana ağaç bir direk dikilmesidir. Çünkü ağaç direk dünyanın eksenini temsil ediyordu. Ziyafet törenlerinde, bayramlarda kutlamalarda ve yine cenaze törenlerinde de aynı uygulama devam ettirilmiştir.

¹³ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 63.

¹⁴ Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 86.

¹⁵ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 38

¹⁶ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986), 64

¹⁷ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, 39

¹⁸ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2014), 294

Efsanelerde yine Kayın ağacına ve diğer ağaç motiflerine de önemli bir yer verilmiştir. Uygurlara ait efsanelerde yine hükümdarların ağaçtan türeme motifleri yer almıştır. Dede Korkut Destanı'nda hikâye edilen kahramanlardan Basat, kaba ağacın kendisinin atası olduğunu anlatmaktadır.¹⁹ Oğuz Kağan Destanı'nda da Kıpçakların ağaçtan türediklerine dair izler vardır. Diğer Türk kavimlerine göre bütün Kıpçak kavimleri bu nesilden oluşmuştur.²⁰ Dede Korkut hikâyelerinde yine kahramanlardan biri olan Salur Kazan Han'ın oğlu Uruz 'un karşısındaki ağaç ile olan iletişimini yine Altaylı Şamanların kutsal ağaçlar için söyledikleri ilahilerle olan benzerliği de ağaç motifinin önemi noktasında dikkat çekicidir. Eski Türklere ait ağaç kültü noktasındaki inançlar, Türklere İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir.

2.6. Ateş Kültü

Eski Türk toplumları ve diğer birçok kabile en eski dönemlerden beri ateşi kullanmış, ateşin ruha sahip kutsal bir varlık olduğuna inanmışlardır. Yine eski Türklerin oluşturduğu birçok kabile ve boyda ateş hem saygınlığın bir göstergesiydi hem de ibadet etmenin temel unsuruydu. Gök Tanrı temelli geleneksel Türk dininde eski Türk toplumlarının dini anlamda ateş ile olan ilişkileri ise Tanrıya saygı göstermek ve onu yüceltmek üzerineydi. Eski Türklere kutsal olan ağaç, kutsal olan ateşin ana maddesidir. Bu sebeple Türk hükümdarları tarafından ağaçtan yapılan tahtları oturmak için kullanmak hem ateşe hem de ağaca karşı saygısızlık içeren bir davranış olarak kabul edilmişti. Eski Türkler ateşi kötü ruhların ve hastalıkların etkilerinden koruyan temizleyici özelliği olan bir unsur olduğu kabul ediyorlardı. Göktürklerin ateşi kutsal ve kötü ruhlardan temizleyici olarak kabul ettiklerini, 568'de Göktürk ülkesine gelen Bizans elçisi Zemarkhos (Zemar) kaydetmektedir. O ve beraberindekilerin ateşle temizlenmek zorunda bırakılmaları bu duruma örnek olarak gösterilmektedir.²¹ Ayrıca ateşle ilgili değişik mitsel uygulamalar da vardır. Türklere ve Moğollarda ateşle fal bakma törenlerinde hükümdar adına yakılan büyük ateşlerde hükümdar ateşe doğru eğilir ve kâhinler ateşe karşı bir şeyler söylerler. Bunun üzerine ateşten yukarı doğru bir çehre yükselir. Bu çehrede fark edilen renklere göre şamanlar tarafından yorumlar yapılmıştır.²² Ateş ruhu için şamanlar tarafından okunan ilahiler incelendiğinde aile ocağı kültü ile ateş kültürünü birbirinden ayırmak pek mümkün değildir. Bir noktada ocak kültü ile atalar kültü aslında iç içedir. Bazı ayinlerde veya törenlerde Şamanlar tanrıya ya da ata ruhlarıyla temasa geçmek için ateş kullanmışlardır. Şamanlar tarafından yakılan bu ateş ile savaş-barış kararları, kurban sunma törenleri gibi önemli durumlar Tanrı'ya ve koruyucu ruhlara iletilirdi. Bu iletme işi de ateş ve duman aracılığıyla sağlanırdı. Bazı Türk topluluklarında "öy üyesi", yani ev sahibi denilen koruyucu bir ruha inanılır.²³ Bu koruyucu ateş ruhu, evi ve ocağı korur ayrıca haneye mutluluk ve refah vermeye çalışır. Ancak hane halkı tarafından yapılan ikramlardan ev ruhu memnun kalmadığında hane için felaket kaynağı olabilirdi. Bu nedenle ev ruhunu memnun etmek adına her yıl onun memnuniyeti için kurban kesilir ya da yiyecek sunulurdu. Ayrıca Moğolların düğün törenlerindeki ritüellerinden biri de gelinin eşinin evine geldikten sonra hazırladığı çaydan ve yiyeceklerden önce ateşe ikramda bulunması idi. Bu gelinin geldiği haneye ve hanenin ateşine saygısını gösterdiği bir ritüeldir. Yine Yakutlarda da benzer bir ev ruhuna inanması ve ritüeli mevcuttur. Altaylarda yaşayan Şamanist inanca sahip Türklere ait bir efsaneye göre ise avcılık ve toplayıcılıkla beslenen insanlar ateşe gerek duymuyordu ve Tanrı onların et ile beslenmelerini buyurunca eti pişirmek için ateş ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Tanrı Ülgen iki

¹⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017), 158.

²⁰ J. Wilhelm Bang- Rahmeti Arat, *Oğuz Kağan Destanı*, (İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1936), 83.

²¹ Lev Nikolayevič Gumilev, *Eski Türkler*, Çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2002), 128.

²² Ramazan Şeşen (Haz.), *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 195.

²³ Jean Paul Roux, "Ateş, Türklere ve Moğollarda Ateş Kültü", Çev. G. Yılmaz, *Antik Dünyada ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Haz. L. Yılmaz, (Ankara, 2000), 84- 85.

çakmak taşını birbirine sürterek ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğretmişti. Yine Yakut Türklerine ait benzer bir efsanede ise ateş, göklerde yaşayan Ulu-Toyon'un emriyle ateş kargası adı verilen bir yaratık ile insanlara kullanmaları için gönderilmişti.²⁴ Bu sebeple eski Türklerin ateşe verdikleri önem ve duydukları saygı onu Tanrı tarafından verilen bir hediye olarak görmelerinden dolayı inanç dünyalarında önemli bir yere sahipti. Eski Türklerin kadim geleneklerinden olan ve günümüzde de devam eden yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz kutlamalarında, evrenin yaratılışını sembolize eden maddeler (ateş-su-rüzgâr-toprak) ile ilgili kutlamalar yapılırdı. Bu kutlamalardan bir tanesi de “Od Çarşambası” yani ateş nevruzu olarak geçen kutlamadır.²⁵ Nevruz kutlamalarından üç hafta önce yapılan bu törende, büyük bir ateş yakılarak üzerinden atlanırdı. Ateş üzerinden atlamak, onun temizleyici ve kötülükten arındırıcı özelliğinin yansıması olarak devam eden bu inanışlar, Türkistan'dan Anadolu'ya kadar aktarılmış olup halen devam ederek karşımıza çıkmaktadır.

2.7. Su Kültü

Yer-Su kültürünün bir parçası olan “su kültü” Türklerin tabiat kuvvetlerine karşı oluşturdukları kültür içerisinde “yer” ile anılarak önemli bir noktaya konumlandırılmıştır. Suyun kutsal olarak algılanmasının temelinde şüphesiz günlük hayattaki öneminden dolayı birtakım etkileri olmuştur. Oğuzlar, Moğollar, Sibiryalılar ve Altaylılar gibi birçok Asya toplumunda, suyun kullanılmasıyla ya da sınırlı olarak kullanılmasıyla ilgili bazı yasak ve uygulamalar ortaya çıkmıştır. Hemen hemen tüm eski kültürlerde ve dinlerde su, yaşamın kaynağı, sembolü olarak görülmüş, su kaynakları tanrıların yaşam alanları olarak kabul edilmiştir. Bu kült sistemine göre her suyun ve kaynağın bir iyisi yani koruyucu perisi vardı. Eski Türkler için su, yaratılıştan beri olan kutsal bir oluşumdur. Altay Türklerine göre, Talay-Han ve Yayık Han adlı iki yer ruhu vardı. Eski Türkçede okyanus anlamına gelen “Taluy, Talay”, yani Talay- Han, denizlerin ve büyük su kütlelerinin hâkimiydi. Yayık Han ise taşan ve kabaran su kütlelerinin Tanrısı ve ruhuydu. Yeryüzündeki tüm suların ona ait olduğu düşüncesi hâkimdi. Bu koruyucu ruh ve tanrıların bölgedeki halkların kültürleri açısından önemi dışında Ural dağlarındaki Yayık ırmağının adının da bu Altay ruhundan dolayı verilmiş olması bu inanışın daha derinlerde olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Su kültürünü daha iyi incelemek adına bakılan mitlerde Altaylara ait Yaratılış Destanı'nda “su” kavramı şöyle geçmiştir:

*“Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,
Uçsuz, bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer!
Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,
Uçuyor, arıyordu, katı bir yer, bir bucak.”²⁶*

Başkurt'ların büyük destanı Ural Batır'ın ilk mısralarını oluşturan dünyanın başlangıcı ile ilgili şu mısralar dikkat çekicidir:

*“Öncelerin öncesinde
Kişioğlunun olmadığı
Gelip ayak basmadığı(O taraflarda kuru yerin, Varlığını hiç kimsenin bilmediği)
Dört tarafını deniz sarmış
Varmış bir yer...”²⁷*

²⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 501-502.

²⁵ Abdulkadir Yuvalı, “Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri”, *Türk Kültüründe Nevruz, Uluslararası Sempozyumu*, C.3, (Ankara 1995): 56.

²⁶ M. Öcal Oğuz, “Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su”, *Milli Folklor*, S.38, (1998), 22.

²⁷ M. Öcal Oğuz, “Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su”, 23.

Türkistan toplumlarında suyun önemi destanlara, hikâyelere, gündelik yaşama bu şekilde aktarılırken başka bir coğrafya olan Mezopotamya’ da, o coğrafyanın halkları tarafından da evrenin ve dünyanın başlangıcı su kütlesi olarak tanımlanmıştır. Sümerlere ait olan ancak Babil döneminde yazıya aktarılan “Enuma-Eliş” yani “Yaratılış” Destanı “...*Vaktiyle yukarıda*” şeklinde başlayarak “*Tatlı su okyanusu Tanrı Apsu ile tuzlu su okyanusu Tanrıça Tiamat ve oğulları bu iki su kütlesinden yükselen sis Mummu*” dışında hiçbir şeyin olmadığı yani daha dünyanın oluşmadığı zamanda tatlı ve tuzlu suyun var olduğundan bahseder.²⁸ Bu noktada dikkat çeken şey ise iki farklı coğrafyada iki farklı kültürün insanları benzer şekilde evreni ve dünyayı tasavvur etmiş benzer bir düşünce yapısı vücuda getirmişlerdir. Bu da dünyadaki tüm toplumlar için suya verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Eski Türklerin suyun kutsallığına olan bu inançları neticesinde ayinlerle ve törenlerle korunmaya çalışılan düzeni bozabilecek bir şey yapmak yasaktı. Cengiz Yasası’nda suya küçük tuvaletini yapanın ölüme mahkûm edildiğini, suya el sokmanın yasaklanarak, su almak için bir kap kullanılmasının emredildiğini ve bir defa giyilmiş, eskimiş bir elbiseyi yıkayıp tekrar giymenin yasaklandığını görüyoruz.²⁹ Bunun yanında eski Türklerin kadim geleneklerinden olan Nevruzda kutlamalardan dört hafta önce “Su Çarşambası” yani su nevruzu adı verilen törenler yapılır. Bu törenler sırasında ırmakların, göllerin kenarları temizlenir. Su Nevruzunda insanlar su kaynaklarından yıkanarak ateşte olduğu gibi üzerinden atlar ve su ruhları için ilahiler okurlar.³⁰ Bu saygı ve kutsiyet, Türk toplumunda su kültürünün önemini ortaya koymaktadır. Eski Türklerin, su kültürü çerçevesinde oluşturdukları bu inanışların bir kısmının etkisini günümüzde de Türk toplumlarında farklı biçimlerde görebilmekteyiz.

2.8. Taş, Toprak ve Kaya Kültü

Eski Türk halklarının eski dönemlerde oluşturduğu bir inanca göre, büyük Türk tanrısı, Türklere “yada” denilen kutsal bir taş vermiştir. Bu taş kullanılarak birçok doğa olayı oluşturulabilirdi. Yada taşı, bir noktada hem taş kültürü hem de su kültürü ile iç içe olmasından dolayı farklı bir öneme sahiptir. Göktürklerde Yada taşı hakkındaki bir efsaneye göre “*Göktürklerin ataları, Sou kabilesinden ayrılmış olarak Güney Altay’da yaşıyorlardı. Bunlar önceleri yetmiş kardeştir. Bu kardeşlerden ilki kurttan doğmuş olan Nişidu’dur. Nişidu, istediği zaman rüzgâr estirip yağmur yağdırabiliyordu.*”³¹ Yada taşının geçtiği Tufan efsanesine bakıldığında: Nuh Peygamber, dünyayı oğulları arasında paylaşmış, Yafes’e de Slav ve Türk ülkeleri de dahil olmak üzere Çin’e kadar olan topraklar düşmüştü. Yafes, ihtiyaç halinde yağmur yağdırabilmek amacıyla Tanrı’dan bir dua öğretmesini dilemişti. Kabul olan dilek neticesinde duayı unutmamak için bir taşın üzerine yazmış ve taşı boynuna asmıştı. Yafes’in kullandığı bu taş onun soyundan gelenlere miras kalmıştı. Ancak Oğuz, Kalaç ve Hazarlar arasında anlaşmazlık çıkınca taşa sahip olacak topluluğu belirlemek adına kura çekmeye verdiler. Kura Kalaçlara çıkmıştı ancak Oğuzlar taşı vermemek için benzer bir taşın üzerine aynı yazıları kazıyarak verdiler.”³² Bu hikâyeye benzer bir başka hikâyede ise “Tanrı’nın adının yazılı olduğu bu taş Türkler tarafından biliniyordu. Türk ve Oğuz arasında Yada taşı nedeniyle bir anlaşmazlık olmuştu. Türk’e Çin’den on kam, yani batıdaki on ok kabilelerinin ilim sahibi olan ataları geldikten sonra, hâkimiyetin Türk’e geçtiğini söylüyorlar.”³³ İslam eserlerinde yer alan bir Yada taşı hikayesinde “Türkistan beylerinden birisi babası ile bir anlaşmazlığa düşmüş, yakınlarını da yanına alarak göç eder. İnsanların pek

²⁸ Alexander Heidel, *Babil Yaratılış Destanı Enuma-Eliş*, Çev. İsmet Birkan, (Ankara: Alfa Yayıncılık, 2018), 9.

²⁹ Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2002), 144.

³⁰ Abdulkadir Yuvalı, “Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri”, 57.

³¹ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, 161.

³² Defterdar Seyfi Çelebi, *Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi*, Haz. Serkan Acar, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 42-43.

³³ Saadetin Yağmur Gömeç, *Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992), 223.

uğramadığı bir bölgeye gelen bey, sıcak havada dışarıda dolaşan hayvanları görünce onların sıcaktan nasıl etkilenmediklerini merak etmişti. O bölgenin halkı bunların Tanrı gözetiminde olduğunu, dağda hayvanların bildiği bir taşın bulunduğunu söylerler. Ne zaman sıcaklar bastırırsa, hayvanların ağızlarına bu taştan bir parça aldıklarını ve başlarını yukarıya kaldırdıklarında gökyüzünde bulutların kümelenildiğini ve onları koruduğunu söylerler. Bunu öğrenen beyin oğlu, dağda bu taşı arayıp bulur ve yağmura gerek olduğunda taşları birbirine sürterek yağmur yağdırır.³⁴ Yada taşı eski dönemlerde Şamanların ve Türk komutanların himayesinde kullanılmıştır. Altay ve Saha Türkleri gibi birçok kabilenin inancına göre günümüzde de bu taşta Türkistanlı büyük kamlar ve yadacı adı verilen kişilerin sahip olduğu düşünülmektedir. Eski Türklere göre bu taş hayvanların karnında bulunuyordu. Kurdun karnından çıkan taşın ise en etkili taş olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca Eski Türkler bu taşın canlı olduğuna, taşta bir kadın ya da bir yabancı dokunduğunda taşın gücünü kaybettiğine veya öldüğüne inanıyorlardı.

Uygurlara ait olan Göç Destanı'na göre; Uygurların saadet veren ve bolluk sağlayan mukaddes bir dağları vardır. Bu dağa Kuttag denirmiş. Vaktin Uygur hükümdarı, oğlunu bir Çin prensesiyle evlendirmek istemiş. Çinliler prensesi verme karşılığında Türklerden bu taşı isterler. Uygur hükümdarı da kabul eder ve kızı alıp kayayı vermiş. Çinliler, büyük kayayı önce iyice ısıtıp sonra sirke dökerek parçalamış ve parçalar halinde götürmüşler.³⁵ Son parça gittikten sonra Uygur Türklerinin huzuru, refahı, birliği, düzeni kaybolmaya başlamış. Çünkü bu kaya, Türklerin birliğini, düzenini, refah ve mutluluğunu sağlayan bir tılsımaya sahipmiş. Çinliler, bunun farkında oldukları için istemişler. Kutlu Dağ kayası gittikten sonra vatan, millete küser, sular çekilir, bet bereket kalkar, toprak çatlar, kuşlar ölür, ağaçlar kurur. Her taraftan, dağlardan bayırlardan, göklerden büyük bir kasırgayla korkunç bir "Göç!... Göç!.." sesi duyulur. Anlaşılır ki vatan milleti kovmaktadır.³⁶ Bugünkü Moğolistan sınırları içindeki eski Karabalgasun Harabeleri yakınındaki Erdene - Ula (saadet dağı) dağı hakkında da bu tarz efsaneler oluşturulmuştur. Moğollara ait olan bu hikâye, Uygurların "Kut dağı" efsanesinin başka bir biçimini oluşturmuştur. Destanda:

*'Moğolların kutsal saydıkları Saadet dağına yani Erdene -Ula'yı, Çinliler bir hile ile alıp götürmüşlerdi. Bu dağın bulunduğu yerde bir kadın şaman, dağın götürülmesiyle ortaya çıkacak felaketleri engellemek için ayin yaparak tanrıya dua eder ve saadet dağına geri getirir.'*³⁷

Bu efsane ve destanların içeriğine bakıldığında Türkistan halkları, eski dönemlerde bu taşı elde etmek için büyük mücadelelere girişmişlerdir. Diğer taraftan son yapılan araştırmalar neticesinde Yada taşının Yeşim taşı olduğu anlaşılmıştır.

Yine Anadolu coğrafyasında ortaya çıkmış bir medeniyet olan Hititlerde de kutsal bir taş kabul edilen Huvaşi Taşı görülmektedir. Anadolu'da Huvaşi Taşları adı verilen bu taşlar kutsal ve uğurlu niteliği taşımakla birlikte saygı da görmekteydi. Hititlerin bu Huvaşi taşlarına dağ ve pınar diye taptığı, bunların yerine topuzlar ve heykellerin konduğu döneme ait metinlerden elde edilen bilgilerdir.³⁸ Bu da gösteriyor ki gerek Anadolu halklarında gerekse Türkistan halklarında kutsal sayılan ve neredeyse benzer amaçlar için kullanılan bu taşlar inanç ve kültür anlamında her toplum için aynı önemi taşımıştır.

³⁴ Saadettin Yağmur Gömeç, Türklerde Töz, Fal ve Yadacılığa Dair Bazı Tespitler, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.11, (2019), 48.

³⁵ Hikmet Tanyu, "Türklerde Taşla İlgili İnançlar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, (Ankara Üniversitesi Basımevi:1968), 38

³⁶ M. A. Seyidov, 'Gam-Şaman ve Onun Gaynağlarına Umumi Bahış', *Gençlik*, (1994), 26.

³⁷ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*, 33.

³⁸ Hans Gustav Güterbock, "Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları", *Belleten*, C.VII, S.26, (1943): 281.

Eski Türk topluluklarında yeryüzüne karşı büyük bir saygı vardı. Çünkü üstte mavi gök ve altta yağız yer arasında Tanrı tarafından insan yaratılmıştı.³⁹ Bu sebeple gökyüzü kadar yeryüzü de insan için koruyucuydu. Ancak burada dikkat çeken nokta yeryüzünün tamamına kutsal gözüyle bakılmıyordu. İlk toprak kültü ya da inancı noktasında Yakutların Olonho hikâyelerinde, zayıf doğan kahramanların toprağa gömülerek topraktan beslendikleri ve güçlü, bahadır, yağız kişiler oldukları anlatılır.⁴⁰ Yeni doğan çocukları toprağın üzerine koymak, zayıf doğan veya hasta olan çocukları toprakla temas ettirme ya da yeni doğan çocukların toprakla kundaklanmaları gibi uygulamalar günümüzde bile birçok Türkistan kavminde devam eden bir gelenek olmasının yanında Anadolu’da da devam eden ve karşımıza çıkan bir uygulamadır. Nevruz kutlamaları törenlerinden olan “Yer Çarşambası” yani toprak nevruzu, Nevruzdan önceki son hafta içerisinde kutlanır. Yapılan törenlerle toprağın artık canlandığına, ekime hazır olduğuna ve bereketin geldiğine inanılır. Bu törenin bir diğer önemi de evrenin yaratılışında ortaya çıkan tüm maddelerin bir araya gelmesiyle toprağa karışıp bereketi sağlaması ve uyuyan toprağın uyandırıldığına düşünülmesidir.⁴¹ Bu anlamda yer-su inancı içerisinde toprağın önemi gelenek-görenekler arasında hala yerini korumaktadır.

3. Sonuç

Eski Türkler, geleneksel dini sistemleri olan Gök Tanrı inancı yanında tabiatta var olduğuna inandıkları koruyucu ruhları da benimsemişlerdir. Bu tabiat ruhlarına karşı oluşturulan kültler, Göktürk Devleti dönemindeki ilk Türkçe yazılı kaynaklar olan Orhun yazıtlarında “Yer – Su” kavramlarıyla kendisini göstermiştir. Aslında bu da inancın, Türklerin yaşamının her alanında etkili olduğunu göstermektedir. Yer-su inancı, Türklerin kurdukları en eski devletlerde medeniyet ve yeryüzü hâkimiyeti düşünceleri neticesinde kutsal vatan derecesine yükselmiştir. Göktürklerin yazıtlarında ve eserlerinde “ıduk yer – sub” (kutsal yer - su) ile ifade ettikleri kavram aslında hem yeryüzünün koruyucu ruhlarını hem de kutsal vatani içeriyordu. İnanç ve kült haline gelen bu vatan “yer-su”yu ise başta Ötüken olmak üzere Budun ili dağları ve etrafındaki ormanları temsil ediyordu. Bu kutsal yer-su ruhları, Göktürklerin kaderini de idare ediyordu. Çünkü vatan kültürüne dönüşen yer-su inancına göre hâkim olunan ve korunan yer-sular bir sonraki hedef için yani mücadele için başlangıç noktasıydı. Bu sebeptir ki Türklerin en büyük amacı cihan hâkimiyetiydi ve bunun temelinde yatan sebep ise yukarıda bahsedilen vatana yani yer-sulara hâkimiyet ve onun koruyuculuğuna sahip olma düşüncesi idi. Eski Türklerle ait efsane, gelenek-görenek ve mitolojilere dayanarak Türk halklarının düşüncesinde yer-su inancının ya da kültürünün bu derece önemli olması da bu zemin üzerine inşa edilmesiyle olmuştur. İslam öncesi Türk kültüründe var olmak suretiyle büyük bir önem ve kutsallık taşıyıp saygı gören yer-su inanışları, daha sonraki dönemlere de yansyarak farklı biçimlerde varlığı korumuş, İslamiyet ile beraber Müslüman olan Türk toplumlarının hayatında İslami öğelerle karışarak Türk kültürü içerisindeki etkisini devam ettirmiştir. Ancak yer-su inanışının eski özelliklerinin ve işlevlerinin ilk haliyle devam ettiğini düşünmek zordur. Çünkü inançlar bazında oluşturulan ritüellerden bazıları işlevlerini kaybederek ilk halinden farklı bir şekle bürünmüş, bazı ritüeller ise yeni bir din olan İslamiyet’in içerisinde kendi varlığını sürdürmüştür.

Son dönemlerde Eski Türk kültürünü daha iyi anlamak açısından Türk toplulukları arasında yapılan araştırmalarda tespit edilen sözlü kültür ürünlerinde yer-su kavramının önemine binaen birçok bilginin anlatıldığı ortaya çıkmıştır. Bu sebeptir ki bu araştırmaların ve yeni bilgilerin çoğaltılması,

³⁹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Kültigin Yazıtı Doğu Cephesi, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2015), 14.

⁴⁰ İnnokentiy Vasilyeviç Puhov, *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho: Genel Tipler*, Çev. Metin Ergun, (Konya: Kömen Yayınları, 2015), 78.

⁴¹ Abdulkadir Yuvalı, “Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri”, 56.

Eski Türklerin düşünce dünyasında ve buna bağlı olarak kültür yaşamında önemli bir yere sahip olan bu kültürlerin günümüzde de iyi anlaşılıp öğrenilmesi açısından önemlidir. Çünkü Eski Türklerle ait tüm bu destanlar, efsaneler, hikâyeler ya da gelenek ve görenekler aslında bize bilmediğimiz ya da yeteri kadar anlayıp fark edemediğimiz birçok detayı öğrenmemiz için büyük bir fırsat vermektedir. Bu da bize kadim Türk kültürünün ve düşünce sisteminin izini sürmemizde önemli kaynaklar olarak yol göstermeleri noktasında fırsat vermektedir.

Kaynakça

- Bang, J.Wilhelm, ve Rahmeti Arat. *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi, 1936.
- Barthold, Vasilij Vladimiroviç. *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Notlar*, İstanbul: Divan Kitap, 2017.
- Bayat, Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.
- Çoruhlu, Yaşar. “Göktürk Sanatında Dini Nitelikli Heykeller ve Tasvirler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2001.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2015.
- Defterdar Seyfi Çelebi. *Türkistan ve Uzak Doğu Seyahatnamesi*, Haz. Serkan Acar, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İstanbul: İmge Kitabevi, 2014.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2017.
- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*, Kültigin Yazıtı Doğu Cephesi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2015.
- Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Esin, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001).
- Gömeç, Saadettin Yağmur. *Kök Türkçe Yazılı Metinlerin Türk Tarihi ve Kültürü Açısından Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
- Gömeç, Saadettin Yağmur. Türklerde Töz, Fal ve Yadacılığa Dair Bazı Tespitler, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2019.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç. *Eski Türkler*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2002.
- Güterbock, Hans Gustav. “Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları”, *Belleten*, C.VII, S.26, 1943.
- Harva, Uno. *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çev. Ömer Suveren, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015.
- Heidel, Alexander. *Babil Yaratılış Destanı Enuma-Eliş*. Çev. İsmet Birkan, Ankara: Alfa Yayıncılık, 2018.
- İnan, Abdülkadir *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm-Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

Oğuz, M. Öcal. “Mitolojimizde ve Ural Batır Destanında Başlangıçtaki Sonsuz Su”, *Milli Folklor*, S.38, 1998.

Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. C.I-II (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014).

Puhov, İnnokentiy Vasilyeviç. *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho: Genel Tipler*. Çev. Metin Ergun, Konya: Kömen Yayınları, 2015.

Roux, Jean Paul. “Ateş, Türklerde ve Moğollarda Ateş Kültü”, Çev. G. Yılmaz, *Antik Dünyada ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Haz. L. Yılmaz, Ankara, 2000.

Roux, Jean Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2002.

Seyidov, M. A. ‘Eski Türk Kitabelerinde Yer-Sub Meselesi’, Çev. Saadettin Gömeç, *A.U.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.18, S.29, Ankara 1996.

Seyidov, M. A. ‘Gam-Şaman ve Onun Gaynaglarına Umumi Bahış’, *Gençlik*, 1994.

Şeşen, Ramazan. (Haz.) *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Tanyu, Hikmet. ‘Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi:1968.

Tekin, Talat. *Orhon Kitabeleri (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk)*. Ankara: TDK, 2014.

Türkyılmaz, Atilla. ‘İslamiyet Öncesi Türklerde Su Kültü ve Günümüze Yansımaları’, *Bilim ve Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 04, Aralık 2013.

Yuvalı, Abdulkadir. “Nevruz Bayramı ve Çarşamba Günleri”, *Türk Kültüründe Nevruz, Uluslararası Sempozyumu*, C.3, Ankara 1995.

İnternet Kaynakları

Görsel 1: Taraz Arkeoloji Müzesi (Kastayev Devlet Müzesi), dilimli tacı ile kaya üzerine oyulmuş Umay Ana tasviri, Kazakistan (Fotoğraf: Yaşar Çoruhlu, 1998), erişim Tarihi: 29 Nisan 2020 Çarşamba.

<https://www.altayli.net/gokturk-sanatinda-dini-nitelikli-heykeller-ve-tasvirler.html>

Görsel 2: Nazarlık maksatlı kullanılan keçeden yapılmış Umay Ana tasviri, erişim Tarihi: 29 Nisan 2020 Çarşamba.

<https://www.altayli.net/gokturk-sanatinda-dini-nitelikli-heykeller-ve-tasvirler.html>

İLETİŞİM / CONTACT

www.intoba.org / intobadergisi@gmail.com

intoba.editor

intobadergi

intobaakademi